

DANIEL·ESTHER

1543

WIMBP

Opole

213 st.

In daniebo Φ
in optam pauli ad philom. &
in Historia Eschae Borsay

313
AKG V 112 4/65/C

Amb
in ex
erione
hic si
i ma
ri ei
vitiq
roz o
ad
e cy
in
ddica
qui po
a pfe
it d
pres s
osue
um p
itz te

*Græci in sortis sua docebis & confirmabis
Ecclesiarum ultimo tempore mundi*

IN DANIE

LEM PROPHETAM COMMEN

tarius, editus à Philippo Me

lanthone, ANNO

1543.

Epigramma Ioannis

Stigelij.

Hec quicumq; legis Danielis scripta Propheta

Qui tibi de Christo nuncia uera canit,

Aspice regnorum seriem, & titubantia fata

Quæq; abiisse diu, quæq; futura docet.

Aspice decidua uix stantem mole Gigantem

Quam titubat fragili languidus ille pede.

Scilicet occiduo declinant omnia mundo

Actaq; ad extremum fabula spectat opus.

O quicumq; cupis uenientem cernere Christum

Iudicium expectans disce timere dei.

His nunc, & prophetæ scripta,

& alia quedam accessere, quæ in prioribus

re editione non extant.

LIPSIÆ.

διακθείσας τρεῖς ὥρᾳ φεβροῖς βασίλειαν
 ὄρωσιν, ἀρχὰς πῆματα τοῖα ὄρωμ,
 ἴσθι θεὸν δὲ ὅτι γῆν ὠμοῖς ὑπέταξε τυράννοις
 πάντα φέρωμ ὄργῃ αἰσχυλὰ ἔργα βροτῶν
 εἰς δὲ φθίνοντος κόσμου χεῖλιώτατον ἄχθος
 ἢ μίαν ὥρᾳ τέρκωμ αἰνὴ ἀλαστόχαιαν,
 ἔτη γὰρ πλῆθον πυμάτων αἰῶνι προκόψῃ
 καὶ ἄξειν ἐξ αἰ πῖσις ἀμαυροτέρα
 καὶ ἀπὸνθῆρα μόγις δεῶν κτησέσθαι φετμῶν
 τῷ χροῖῳ ὀλίγον τάγμα συνηγορέον
 ἢ εἰ δὲ αἰδίσιν οἷς πατρὶς αἶψα δικάζῃ
 καὶ ἕνα γὰρ ἐχθροῦς ἵφι κολαζέμεναι
 παρσφτεὺς οὐρ σῶν ἤρ' ἄγιοι πολιδεγμένοι αὐτοῖς
 καὶ μὴ μαργώσας φρεσὶ λάθεσθαι λόγων.

Πάντες μεν δόματεσθι θεοπνεύσοισι προσφύτω
 προσφηναν συνήτοις πλῆσιν ποτ' ἐσόμενα.
 ἡ Γίαν γενέοσ βασιλείς πρῶτοσ ἁπάντων
 νῆσιν διδούσας γλώσσας ῥήματα ἅπ' οὐρανόσ
 θανυμάσι ὅσ' ἐλάλησε ἄφωσ ἅλλ' ἐνθ' ὁμοφύλσ
 ἥσε πολιτείας ἰσορίκην σφείρεσ
 ζώοντων τε μέροσ. Ἐκοσμοκράτητορας λῶσιν
 ἄνθρωπ' ἀφωκίτας εἰς φόνον ἐρχομένησ.
 Ἐκκίαν δ' ἐθερέωσιν ἀνδρῶν ἰδ' ὅ
 πολλὰ γυναικῶν ὅσ' ἐγκατέμιξε γόοισ.
 πολλὰ δ' ἐθερέωσιν καλῶν ἐμ χθονί ἰδ' ἄ
 ἀσφαλὲσ ὀψιγόνους διφὰ προσφύπε λόγῳ,
 ἅλλ' αἰσὶν ὧσιν ἀνὴρ ἐχρῆτο καλὸσ ὧσ, ἐπὶ ὅσῳ
 πασίμ' ἀλλήλεικην γλώσσῃσ' ἐδίδχεσ ὅλῳ.
 παντοῖον ἅπ' οὐρανῷσιν ἡσυχίῃσιν ἐκόντων
 ἐνθ' ὁλβιων μόχθουσ διφ' ἀτρίωντας ἔθε.
 ὧσιν ἐπὶ μέγαλῳ κίον γυναικῶν χαλεπῶτε βίωσιν
 ὧσιν βαρὺν παντοῖον ἀπὸ ἅπ' ἅλλ' ἑσόμενα.
 ὅμ' οἷσας φῆσ ἐισοράσιν νῆσας πολυμορφας,
 φῆσ φῆσ περὶ νῆσας κινῶσιν ὅμοσ ἰδ' ἐσ.
 4 2 ὧσιν δόματι

ὡς σωματός μιᾶς φωνῆς συγγόντες λαλῶμεν
 τὸ ῥῆμα θεομυστὲς κενόρρηστοί τε ῥῆμα.
 πασι δ' ὁμῶς ἡ ἀλλήλων καὶ σοφὸς μαντεύμας ἐνεστὶ
 μιχθέντ' ἐν πολλοῖς ἡ δὲ αὖ τοῖς ἀλυστοῖς
 ἡ δὲ αὖ μὴ κείνων πολὺν πλείονα καὶ πολὺν κρείττω
 ἢ γένοιτο ὁφθαλμοῖς εἰσαφρέκασιν καλοῖς,
 διυθερίνης περὶ σῆς προσώπου βασιλῆος βασιλῆως
 σωτῆρος ἡσυχίας ἐξοπλῶν υἱὲς δεῦρ' ἀφ' ὧν.
 ὅς τε ἐλθὼν πάντες φανείας ἐπὶ πῆμασιν θήσας
 τῶν τ' ἐχθρῶν σωματός πνεύματι σου ἐδύσεας
 εὐδοκίᾳ αὐτὸν σὺ φανείας δεικνύς ἐνὶ φάει δόξης
 πλὴν πυμᾶν φείδεις ἐχθροσύνῃς διανείας
 καὶ τότε κείσε τ' ἐχθρὸν κακὸν, σὺ δὲ κύριος ἔσῃ
 ἡσυχίας ἐπ' ἀνάξια γαίης τέρεμα ἁπλῶς ἐσῇ
 ποσὶ δὲ σοφὸς ὑποβληθῇ σὺντα ἐναντίοι, οἱ δὲ
 πῆμα ἐπὶ σῶ σῆς ἐν δα δὲ ἐν δα θρόνῳ
 ταῦτα λέγει πολὺν σὸς τ' ἀνέστη αὐτὸν ὑποφάνης
 ἐκφραδεῖς ὡς δὲ ἡ ῥῆμα μελαγχρονία,
 ἡ δὲ πόνοι καὶ διανομασὶ πόλιν εἰσὶ μὴ ἀλλοι
 πρῶτον ἐν δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τῷ ἀπασι φέρει.
 ἡ λαθὶ δὲ ὅλως ἡσυχίας, πᾶσι τ' ἐπιβλεψὼν ὁμιλοῦ
 ἐκὶ ὁλοῦν ποιμὴν ῥύσσοι ἡσυχίας λῦκοι.

ΙΡΑΚΕΙΝΟΣ.

ILLVSTRISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO DO-
 mino Mauricio, Duci Saxo-
 nia, Landgrauio Turingia, & Mar-
 chioni Misna, Domino suo clementissimo
 Philippus Melanthon

S. D.

HÆC cum in brus-
 ma scriberem, tem-
 pus me de Halcyo-
 nijs admonuit. A-
 iunt enim Halcyo-
 nas in marinis scopulis nidifi-
 cantes, hoc asperrimo anni tem-
 pore incubare ouis, & pullos
 excludere. Eamq; ob causam
 diebus quatuordecim id mare,
 quod hospitium præbet incu-
 banti Halcyoni, adeo placidum
 esse, ut tuto nauigari possit, nec

a iij sæuicia

EPISTOLA

dantur, ne foetificantem Halcyonem impediant. Quod igitur Deus aliquantisper tranquillitatem, tanquam Halcyonia his regionibus dedit, dum Euangelium illucesceret, agamus ei gratias, & ueris ac pijs uotis petamus tranquillitatem in posterum, ut iuuentus pie educari ac doceri queat, & ut honesti et pii gubernatores disciplinam regere et tueri possint. Et si autem semper Ecclesiam magnę difficultates exercuerunt, tamen & res ostendit, & Deus prädixit, ultimam mundi senectam futuram multo ærumnosiorē superioribus ætatibus. Nec uero frustra prädictiones editæ

DEDICATORIA

editæ sunt, uult eas legi Deus, ut pii præparent animos ad multiplicia certamina, discant quæ sit uera Dei Ecclesia, in qua uidelicet sonat uox Euangelij filij Dei, sciant hanc dimicaturam esse cum hostibus Christi, qui nobis sua morte iram æterni Patris placauit, & resuscitatus regnat, ut Ecclesiam suam donet uita æterna, sciant finem harum ærumnarum fore, cum Ecclesia ex morte resuscitata ornabitur æterna gloria. De his rebus cum prolixè nos Deus in scripto Danielis præmonuerit, temporum etiam seriem & metas aliquo modo constituerit, certè bonis mentibus hæc lectio

a v utilis

EPISTOLA

utilis est. Quid quod uox angel
li in fine huius scripti hortatur
ultimam ætatem ad hanc lectio
nem, cum ait, Stabis Daniel in
forte tua in fine, id est, fungeris
tuo munere, docebis & confir
mabis pios. Et Christus non
modo ad lectionem eius nos
deducit, sed etiam iubet atten
tos considerare de quantis re
bus nos doceat Danielis narra
tio, cum ait, Qui legit, attendat.
Tanta autoritate moueamur,
ut hoc scriptum libenter & stu
diose legamus. Accedit huc, q
reuera Epitome est historiæ
mundi inde usq; à prima Mo
narchia, & exempla bonorum
et malorum principum illustra
proponit.

Sed

DEDICATORIA

Sed de utilitatibus postea
plura dicam. Ego quidem ut
Scholasticos ad hanc lectio
nem inuitarem, breues annota
tiones addidi. Tam fecunda
sunt dicta Prophetarum, ut ex
hauriri non possint. Quâquam
igitur magnitudini argumen
torum hi ieiuni & mutili com
mentarij non satisfaciunt, ta
men prodest iuuentutem com
monefieri de præcipuis mate
rijs, & quasi digito monstrari
eos locos, quos studiosi postea
sua meditatione propius con
tueri & euoluere debent. Sunt
autem in Daniele multa histo
rica, quæ certè requirunt inter
pretem. Et in his arbitror nos
stram

EPISTOLA

stram lucubrationem profusuram iuuenibus. Sed quicquid est operæ, totum permitto iudicio piorum & doctorum, quos etiam scio candorem in iudicando adhibere. Et ut alias, ita nunc testatum uolo de dogmatibus, me consensum Ecclesiarum nostrarum amplecti, quem quidem certissimum est, uerè esse consensum perpetuum Ecclesie catholice Dei. Ideo & iudicio nostrarum Ecclesiarum omnia mea scripta subijcio. Cum autem usitatum sit, principibus dedicare scripta, & hic mos multas habeat probandas & graues causas, hanc lucubrationem tibi, illustrissime Princeps, dedicare uos

DEDICATORIA

re uolui, ut cum uoluntatem tuam erga Ecclesiam Christi & honesta studia laudari audiam, uicissim hanc tuam uirtutem scholasticis prædicem, eosque adhorter, ut se ad amandos & uenerandos bonos & salutare principes adsuafaciant, & assidue precibus Deo commendent politias & fideles gubernatores. Magna est humani generis infirmitas, magnus furor diaboli, qui ardens odio Dei, sicut primos parentes impulit, ut ruerent in has ærumnas, ita perpetuo nocere Ecclesie studet, ac præcipue summo uitæ fastigio insidiatur. Nec ulla tanta est sapientia, quæ quantum sit in

EPISTOLA

sit in omni gubernatione periculi, satis intelligat,

Quare principes coniuncti Ecclesiae Dei, omnium piorum uotis adiutuandi sunt, ut Deus eternus, QVI DAT SALVTEM Regibus, ut Psalmus inquit, consilia eorum regat, ac mentes atque impetus ad suam & publicam salutem flectat. Hac de re lectores in hoc genere dedicationum admonendi sunt. Ipsos etiam principes lectio illustrium exemplorum hortetur ad moderationem, & ad timorem Dei, quae quidem eo proposuit Deus, ut posteritatem ad uirtutis studium uocaret. Deum aeternum Patrem Liberatoris nostri

DEDICATORIA

nostri Iesu Christi toto pectore oro, ut te seruet incolumem, & ita regat, ut tua gubernatio sit fausta & foelix, tibi & patriae, ac Ecclesiae Christi, quae est altera & uerior patria. Calendis Ianuarij, Anno 1545.

ARGVMENTVM

Libri Danielis.

Multas res magnas, utiles & dignas cogitatione bonarum mentium complexus est Daniel, quas euoluere & explicare omnes ingenij nostri angustia certè non potest. Multum se profecisse studiosus lector sciât, si præcipua capita mediocriter animaduenerit, & ad pia exercitia transferre didicerit, ac uiderit quæ pars erudiat mentes de uera inuocatione, quæ pars confirmet fidem, quæ refutet ludæos, quæ concionetur de poenitentia, & de certis uirtutibus. Nam ad hos locos referre narrationes, utilissimum est.

Recensebø igitur quasi titulos rerum præcipuarum quæ hic continentur, qui ostendent quæ sit utilitas huius lectionis.

PRIMUM cogitabis de uniuerso opere. Testimonium est tota historia Danielis seruata Ecclesiæ & ornata

LIBRI DANIELIS

nata ingenti gloria, tum cum uideretur penè extincta. Monet igitur & castigari Ecclesiam, & in cruce rursus eam instaurari. Testatur item Ecclesiam non humanis consilijs, uiribus, ordinationibus, sed singulari Dei ope inde usq; ab initio defensam & propagatam esse.

Monet item de promissionibus, Deum præstare promissa, etiam si non eo modo præstat, quem nos cogitaueramus. Vt tribui Iuda facta est promissio, Non auferetur sceptrum, nec doctor à Iuda, donec uenerit Saluator. Hac freti promissione reges Iuda toties rebellabant, & Ieremiæ prædictionem de euerfione regni audacissimè damnabant tanquam pugnantem cum manifesta promissione Dei, sed Ieremias norat utrunq; fore, ut castigaretur populus, & tamen familia regia non extingueretur, nec deessent prophetae.

Atq;

ARGVMENTVM

Atq; ita accidit præter hominū opī-
nionem, Regia familia etiam in exi-
lio, honore adfecta est, Et excitauit
Deus prophetas, & suam Ecclesiam
ingenti gloria ornauit. Imò adiun-
xit ad societatem Ecclesiæ Gentes.
Facta est conuersio Gentium ad
Deum insignis.

SECUNDO obseruabis testimo-
nia de Messia. Vt cæteri prophetae
præcipuè ad hoc excitati sunt, ut per
eos sonaret promissio Messiae, ita &
Danielem hoc munere fungi oport-
uit, qui quidem multa docet, uatici-
natur de tempore quo nasci Mes-
siam durante politia Iudaica oport-
uit. Disertè uaticinatur de passione
Christi, ait fore, ut occidatur.

TERTIO considerabis seriem
Monarchiarū, quæ ideo tradita est,
ut indicaretur tempus, quo Christū
Deus nasci uoluit, & significaretur
tempus resurrectionis mortuorum
ac iudicij. Quarto

LIBRI DANIELIS

QUARTO obseruandi sunt loci
doctrinæ de poenitentia, de fide, de
iustificatione.

QUINTO exempla bonorum &
malorum regum excerpenda sunt.

SEXTO testimonia de resurre-
ctione mortuorum considerentur.

SEPTIMO præmonitio traditur
de regnis impijs, quæ circa finem
mundi Euangelium Dei delere co-
nabuntur. Et luctuosa dispersio Ec-
clesiæ describitur, ut nunc sub Tur-
cis & alijs regibus, qui magna cru-
delitate idola defendunt, disper-
si sunt pii, doctrinam Euangelij pu-
ram amplectentes. In tanta gentium
confusione multæ sunt humanæ ra-
tionis disputationes, An sit discri-
men gentium seu hominum futurū
post hanc uitam, An Deus sit præ-
mia & poenas distributurus homi-
nibus, an sit certus hominum cœtus,
quem Deus amet reiectis cæteris ho-

b 2 minibus.

ARGVMENTVM

minibus. Epicurus negat superstites
esse animas hominum. Alij Philo-
sophi cogitant animas esse flammās
æthereas, si quid sunt alienum à ma-
teria elementorum, euolantes in sub-
lime, nescio quò. Aduersus has pro-
phanas imaginationes discamus ex
Euangelio, uerè filium Dei resusci-
taturum esse mortuos, ut pios ornet
æternis præmijs, & impios poenis
adficiat. Et testimonium huius do-
ctrinæ editum est illustre, resuscita-
tio mortuorum, id signum peculiare
& proprium est eius cœtus qui pro-
fitemur doctrinam traditam per pro-
phetas, Christū & Apostolos. Nec
quisq; alius mortuos in uitam reuo-
cavit, nisi eius doctrinæ professores.
Certum est igitur hanc doctrinam
esse diuinā, quæ quidem sola prima
est omnium in mundo. Et hæc pro-
nūnciat Ecclesiam seu populū Dei
esse eos qui hanc doctrinam amplex-
antur,

LIBRI DANIELIS

ctuntur, cæteros nō esse. Docet item
Ecclesiam non esse maximam homi-
num multitudinem, imò sæpe exi-
guum & miserum cœtum esse, op-
pressum seruitute & alijs multis ca-
lamitatibus, sæpe penes impios &
hostes dei esse imperia & opes. Cum
autem hæc species offendat huma-
nam rationem, quæ ignara iræ Dei
aduersus peccatum hærens in natura
hominum, somniat illos potius Deo
caros esse, quibus dat opes & impe-
ria, ideo ualde opus est nobis hac
præmonitione, quæ docet quomo-
do de Ecclesia Dei sentiendum sit,
ubi sit querenda, uidelicet tantum in
eo cœtu, qui amplectitur doctrinam
traditam per prophetas, Christum
& Apostolos. Non imperia, non
opes, non multitudo, non temporū
diuturnitas moueat, ut populum esse
Dei existimes, eos qui aut uniuersam
doctrinam propheticam & A-

ARGVMENTVM

postolicam abijciunt, aut palam & pertinaciter idola defendunt.

Hæc capita breuiter recensui, ut studiosus lector in uestibulo statim uideat, res magnas & utiles in hac historia tradi. Accedunt obiter & alij multi loci doctrinæ Christianæ. Estq; prudentia adhibenda in distribuendis rebus & usurpandis, uidentium quæ pars contineat leges, quæ concionetur de promissionib. & de Euangelio. Nam ad hæc prima capita utile est materias omnes referri. Videndū quæ pars illustret dogmata, ut, quid potest illustrius ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ dici contra Iudæos, quam quod Daniel diserte affirmat Christum nasci oportere, durante politia Mosaica; Ergo illud horrendum excidium urbis Ierosolymæ, & ruinæ totius Iudææ, iam annis 1470 testimonium dicunt, Christum natum esse, & refutant Iudæorū amen-

tiam &

LIBRI DANIELIS

tiam & execrandam pertinaciā. Videndum etiam quæ ad usum in inuocatione transferre possimus. Daniel sic precatur, agnoscit peccata, & petit a Deo liberationem fiducia misericordiæ, & nominatim addit, PROPTER DOMINVM, uidelicet propter promissum Messiam.

Hæc est uera precationis forma in Ecclesia Dei, accedere ad Deum fiducia misericordiæ promissæ propter filium mediatorem ac deprecatorem. Arcana res est & ignota mundo hæc inuocatio, Sed pijs qui uerè Deum timent, in quotidianis exercitijs discenda est, ac prodest in cōspectu habere hanc formam in Daniele propositā, ut suo loco copiosius dicetur. Habēt usum in horum temporum periculis & p̄monitiones, quæ ostendūt quæ sit Ecclesia, & iubent uitare societatem eorum qui nomē Christi delere conātur, aut idola cōtra Euangelium defendunt.

DANIELIS

PROPHETAE

CAPVT I

ANNO TERTIO regni Ioachim regis Iuda, uenit Nabuchodonosor rex Babylonis in Ierusalem & obsedit eam, & tradidit dominus in manu eius Ioachim regem Iudæ, & partem uasorum domus Dei, & asportauit ea in terrā Sennaar, in domum dei sui, & uasa intulit in domum thesauri Dei sui. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, & de semine regio, & tyrannorum, pueros in quibus nulla esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia, cautos scientia, & doctos disciplina, & qui possent stare in

PROPHETAE CAP. I

2

re in palatio regis, ut doceret eos literas, & linguam Chaldaeorum. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, & uino unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis. Fuerunt ergo inter eos de filiis Iudæ, Daniel, Ananias, Misael, & Azarias. Et imposuit eis præpositus eunuchorum, nomina: Danieli, Baltassar: Ananiæ, Sidrach: Misaeli, Misach: & Azariæ, Abdenago. Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque de uino potus eius: & rogauit eunuchorum præpositum ne contaminaretur. Dedit autem Deus Danieli gratiam & misericordiam in conspectu principis eunuchorum. Et ait princeps eunuchorum ad Danielelem: Timeo ego dominum meum regem, qui constituit uobis cibum & potum, quasi uiderit uultus uestros macilentiores.

b s

præ

præ cæteris adolescentibus coæuis
 uestris, condemnabitis caput meum
 regi. Et dixit Daniel ad Malasar,
 quem constituerat princeps eunu-
 chorum super Danielelem, Ananiam,
 Misaelem, & Azariam: Tenta nos
 obsecro seruos tuos diebus decem,
 & dentur nobis legumina ad uesten-
 dum, & aqua ad bibendum, & con-
 templare uultus nostros, & uultus
 puerorum qui uestuntur cibo regio,
 & sicut uideris, facies cū seruis tuis.
 Qui audito sermone huiusmodi,
 tentauit eos diebus decem. Post dies
 autem decem, apparuerunt uultus
 eorum meliores & corpulentiores
 præ omnibus pueris qui uestebantur
 cibo regio. Porro Malasar tollebat
 cibaria, & uinum potus eorum, da-
 batq; eis legumina. Pueris autem his
 dedit Deus scientiam & disciplinam
 in omni libro & sapientia: Danieli
 autem intelligentiā omnium uisio-
 num

num & somniorum. Completis itaq;
 diebus, post quos dixerat rex ut in-
 troducerentur, introduxit eos præ-
 positus eunuchorum in conspectu
 Nabuchodonosor. Cumq; eis locu-
 tus fuisset rex, non sunt inuenti tales
 de uniuersis, ut Daniel, Ananias,
 Misael, & Azarias, & steterunt in
 conspectu regis. Et omne uerbum
 sapientiæ & intellectus quod scisci-
 ratus est ab eis rex, inuenit in eis de-
 cuplum super cunctos ariolos &
 magos, qui erant in uniuerso regno
 eius. Fuit autem Daniel usque

ad annum primum

Cyri regis.

Loci

LOCI PRAECI

PVE OBSERVANDI

in primo capite Danielis.

I

POENA impietatis, uidelicet ingens calamitas populi Iudaici.

II

Quod deus mirabiliter praestat promissiones, & seruat suam Ecclesiam, etiam cum puniunt impios.

III

De moderatione uictoriae. Item quod regum officium sit curare, ut iuuentus instituatur.

IIII

Danielis & trium adolescentum fides, & perscuerantia, quod non defecerunt a lege diuina inter Ethnicos, nec uel exemplis, uel uoluptatibus, uel admiratione potentiae impiorum deprauati sunt.

V

Premia corporalia & spiritualia pro illa fide, perscuerantia & temperantia. Data est melior uoletudo, gratia apud regem & principes, doctrina & prophetia. Haec dona eis contigerunt, quia deus testari uolebat se seruare suam

COM. IN HCAP. DAN. 6

suam Ecclesiam, & promissiones non esse irritas. Docet item hoc exemplum, deo placere haec fidei & confessionis officia, & mereri ingentia premia.

VI

Observandum est ad quem finem debeat esse destinata temperantia. Daniel abstinuit a regijs cibis, non propter humanas traditiones, sed propter legem dei, quia multi regij cibi interdicti erant Iudeis, ut lepores, sanguis, et multa piscium genera.

Vini usus non erat prohibitus, & Daniel infra legitur bibisse uinum. Non ergo tum superstitione a uino abstinuit, sed propter adolescentiam, & cauenda sodalicia, &c.

DE PRIMO LOCO.

AD primum & secundum locum penè omnes Ieremie cōciones pertinent, qui uaticinatur de poena, & causas exponit. Vt Cap. 22. Quare sic fecit dominus huic ciuitati? Quia reliquerunt pactum dei sui, & adorauerunt deos alienos.

Item de Ioiakim, cuius hic fit mentio, inquit, Sepultura a fini sepelietur, proiectus extra portas Ierusalem.

Discamus

Disceamus igitur timere iudicium & iram dei, & fugiamus impios cultus & alia flagitia, quia si illi populo deus non pepercit, cui amplissimas promissiones dederat, multo minus ceteris parcat.

II

De secundo loco etiam extant multe conationes apud Ieremiam, quod promissiones non sint irritae, & tamen impij puniantur, & interea promissiones mirabiliter seruentur, alijs modis quam humana sapientia cogitat.

Ideo Ieremias taxat stultas spes impiorum, qui promissiones eo detorquebant, ut negarent poenas illas uenturas esse. Ierem. 7. Nolite confidere in uerba mendacij, dicentes, Templum domini, templum domini.

Cap. 28. cum Hananias uaticinaretur post biennium redituros esse Iudeos ex Babylone, & rupisset catenam quam gestabat Ieremias, increpat eum Ieremias, & addit, Hananiam eo anno moriturum esse, quia aduersus dominum locutus sit. Ac respondit euentus uaticinio Ieremiae.

Autoritas
pseudo-
phetarum
maxima.

Ex hac historia apparet, maximam fuisse auctoritatem pseudoprophetarum, quia iactabant

bant promissiones, sed male detortas. Econtra Ieremias praedicebat poenas, & tamen consolabatur pios, ut in sequentibus capitib. 29. & 30. ac deinceps.

Cap. 30. inquit, Castigabo te in iudicio, ne tibi uidearis innocens. Vulnere tua sanabo, 26. Vbi docet, quare deus in illis communibus poenis corporalibus sanctos una rapiat. Quia hos quoque uult agnoscere, qui habeant peccata, & sancti affligantur. detrahitis fiduciam propriae iustitiae. Ita Propheta docet de poenitentia, & postea promittit liberationem.

Cap. 31. Castigasti me domine, & eruditus sum, sicut iuenculus indomitus, &c. Hic quoque docet affligi sanctos, ut crescat poenitentia. Dupliciter ergo consolatur eos, Docet ad quid prosint afflictiones, & pollicetur liberationem.

Hic igitur ualde prodest obseruare certamen de promissionibus. Sic omnes in afflictionibus decurrunt ad promissiones, Et cum non contingunt cito, & illo modo sicut imaginatur ratio humana, languescunt animi, & deficiunt a deo, sicut Saul deficiebat. Et hic multi Iudei defecerunt, arbitantes hunc populum a deo desertum esse. Sed

Sed pij agnoscant primum, quare afflictio-
nes nobis imponantur, & quod deus in illis re-
quirat obedientiam. Deinde etiam fide eriga-
mus nos, sustentemus nos promissionibus, &
petamus & expectemus auxilium. Sicut Iere-
mie 29. dicitur, Orabitur me, & ego exaudiam
uos, &c. Et Ezech. 33. Vivo ego, Nolo mor-
tem peccatoris. Et hic prudentia opus est.
Sciamus deum gubernaturum esse euentus, su-
pra nostra consilia. Ideo etiam si differitur li-
beratio, non deficiamus.

Ephc. 3.

Gloria
populi Is-
rael in exi-
lio, &c.

Hoc docet Paulus cum inquit ad Ephc. Ei
qui potens est facere supra quam petimus aut
intelligimus, sit gloria, &c. Ita hic populus
maioris gloriam in exilio habuit, quam domi.
Habuit prophetas multos, Daniele, Ezechie-
lem, Zachariam, Haggeum. Deus miraculis
ingentibus testatus est hunc populum habere
uerbum dei, ueros cultus, & promissionem sa-
lutaris. Quale fuit miraculum liberatorum ex
camino Item summi reges conuersi sunt ad ue-
rum cultum dei. Conseruatur & regia stirps,
& regaliter tractatur. Non igitur erat irrita
promissio, Non auferetur sceptrum, &c. Sed
deus alijs modis prestitit promissiones, quam
pseudoprophetae cogitauerunt. Dis-

Disceamus igitur & nos in afflictione reti-
nere fidem, inuocare & expectare auxilium,
etiam si euentus non contingunt iuxta nostras
imaginationes, nec languescamus, sed expecte-
mus eos, sicut dei consilio gubernantur. Ideo
scriptum est, In oratione instantes. Oratio hu-
miliati non discedet à deo.

Quidam hic litigant de annotatione tempo-
rum, quando Daniel in captiuitatem abductus
sit. Sed facilis est explicatio. Textus ipse nar-
rat abductum esse anno tertio Ioiakim, uidelicet Ioiakim.
septennio ante migrationem spontaneam Ieco-
niae. Nam Ioiakim regnauit ante Ieconiam. Ve-
nerat autem Nabugodonosor Ierosolymam etiam
regnante Ioiakim, exacto tertio anno regni
Ioiakim, ac praeda abstulit, et captiuos aliquos
abduxit. Regi uero Ioiakim non eripuit regnum,
sed socium esse iussit, qui cum post annos sex
rebellasset, rediens in Chaldaeis, in patria in-
terfectus est, & cadaver inter uulgi cadauera
abiectum, ut Ieremias ei praedixit, cap. 22. de
sepultura asini.

Nec opus est hic curiosa supputatione. Res
non uno anno peracta est. Sepe rebellabant
reges Iudeorum, ideo sepe redibant Chaldaei.

Illud

Deus dif- Illud est considerandum, quod deus diu distulit
fert pœ- extremam pœnam, ut eos ad pœnitentiam inui-
nam, &c. taret, sicut concionatur Ieremias 26. Sed cum
putarent impij se perfunctos esse pœnis, fie-
bant contumaciores &c.

III

Finis ui- Finis uictoriæ debet esse non uastitas, sed
floriæ. constitutio melioris status. Ideo moderatione
opus est, & saniores seruandi sunt. Sicut Na-
bugodonosor seruauit Ieremiam & regem &
maximam multitudinem populi.

Clemētia. Huc pertinent præcepta de clementia, quæ
est benefacere bonis, discernere bonos a ma-
lis, moderari pœnas illorum qui sunt sanabiles;
impios uerò & insanabiles e medio tollere.
Prouerb. 20. Misericordia & ueritas custo-
diunt regem, & clementia fulcitur thronus
eius.

Principū Præterea quod Principum officium sit cu-
officiū. rare, ut ciues discant uerbum dei, & alias artes
uite necessarias.

Testatur præceptum Deute. 17. Vbi iubet
Regem tenere in manibus librum legis, ut le-
gat & discat. Ergo necesse est reges curare,
ut habeant à quibus discant.

Et

Et huc pertinet dictum Esaie, Reges erunt Esaie 49
nutritores tui, id est, Præcipue regibus mandat
deus, ut doctores Ecclesiæ foueant & tueantur.

2. Paral. 31. laudatur Ezechias, quod studia
sacerdotū restituit. Quare docendi sunt prin-
cipes, ut sciant deum ab ipsis hoc officium po-
scere, ut studia necessaria Ecclesiæ foueant.

Iudei persecuti fuerant prophetas, nunc
alio rex eibnicus, & magna ab eis benefi-
cia accipiet, Conuertitur ad pietatem, habebit
florens regnum propter hos gubernatores.
Quia deus hoc genus officij largiter compen-
sat. Iuxta illud, Qui dederit potū aque, pro-
pter doctrinam, &c. habebit mercedem. E= Matth. 10
contra tyranni, qui negligunt aut persequun-
tur studia Ecclesiæ, aut ministros pios, afficien-
tur horribilibus pœnis.

Deinde quod priuatim singuli discere de-
beamus, præcipit Petrus, Parati ad satisfactio-
nem, &c. Item de cæteris artibus inquit Pau-
lus ad Titum 3. Discant nostri bonis operibus
præesse ad usus necessarios, ut non sint infu-
turos.

DE POSTREMO loco principali-
ter hic obseruandum est, Danielis temperan-

Danielis tiam fuisse opus confessionis, & quidem hanc
temperan- abstinentiam fuisse præceptam lege dei, non
tia. humanis traditionibus. Ergo abstinebat Da-
 niel, ut testaretur se non abycere doctrinam,
 in qua sola extabat uerbum dei, & abhorre-
 re ab aliarum gentium religionibus.

Hoc exemplum nos quoq; ad confes-
 sionem, perscuerantiam, & temperantiam horte-
 tur. Quia deus hæc officia requirit, & ornat
 magnis præmijs.

Constan- Daniel in aula nec minis, nec contemptu,
tia Danie- nec illecebris uoluptatum aut potentie uictus
lis. est, ut deficeret à uero cultu. Hanc constan-
 tiam pauci imitantur, Sed qui imitantur, habe-
 bunt ingentia præmia corporalia & spiritua-
1. Reg. 2. lia, Sicut inquit textus: Glorificantes me glo-
 rificabo, &c.

CAPVT II.

N anno secundo regni
 Nabuchodonosor uidit
 Nabuchodonosor som-
 nium, & confertius est
 spiritus eius, & somnus eius fugit
 ab eo.

ab eo. Præcepit autem rex ut conuo-
 carentur arioli, & magi, & malefici,
 & Chaldæi, ut indicarent regi som-
 nia sua: qui cum uenissent, steterunt
 coram rege. Et dixit ad eos rex: Vi-
 di somniū, & mente confusus igno-
 ro quid uiderim. Responderuntq;
 Chaldæi regi Syriace: Rex in sempi-
 ternum uiue, dic somniū seruis tuis,
 & interpretationem eius indicabi-
 mus. Et respondens rex, ait Chal-
 dæis: Sermo recessit à me: nisi indica-
 ueritis mihi somnium & coniectu-
 ram eius, peribitis uos, & domus
 uestræ publicabūtur. Si autem som-
 nium & coniecturam eius narraue-
 ritis, præmia & dona, & honorem
 multum accipietis à me: somniū igitur,
 & interpretationem eius indica-
 te mihi. Responderunt secundo, atq;
 dixerunt: Rex somnium dicat seruis
 suis, & interpretationem illius indi-
 cabimus. Responditq; rex, & ait:

Certe noui quòd tempus redimitis, scientes quòd recesserit à me sermo. Si ergo somnium non indicaueritis mihi, una est de uobis sententia, quod interpretationem quoque fallacem & deceptione plenam composueritis ut loquamini mihi donec tempus pertranseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quòd interpretatione quoque eius ueram loquamini. Respondentes ergo Chaldaei coram rege, dixerunt: Non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, possit implere: sed neque regum quisque magnus & potens, uerbum huiusce modi sciscitatur ab omni ariolo, & mago, & Chaldaeo. Sermo enim quem tu quaeris, rex, grauis est: nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu regis, exceptis dijs quorum non est cum hominibus conuersatio. Quo audito, rex in furore & in ira magna praecepit ut

perirent

perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur: quarebanturque Daniel & socij eius, ut perirent. Tunc Daniel requisiiuit de lege atque sententia ab Arioch principe militiae regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. Et interrogauit eum quia a rege potestate acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa. Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogauit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est domum suam: Ananiaque & Misaeli, & Azariae socijs suis, indicauit negotium, ut quaerent misericordiam a facie dei coeli super sacramento isto, & non perirent Daniel & socij eius, cum ceteris sapientibus Babylonis. Tunc Danieli mysterium per uisionem nocte reuelatum est:

c 4

tum est:

tum est : & benedixit Daniel deum
coeli, & locutus ait : Sit nomen do-
mini benedictum à seculo & usque
in seculum : quia sapientia & fortitu-
do eius sunt. Et ipse mutat tempora
& ætates : transfert regna atq; con-
stituit, dat sapientiam sapientibus, &
scientiam intelligentibus disciplinā.
Ipse reuelat profunda & abscondi-
ta : & nouit in tenebris constituta : &
lux cum eo est. Tibi deus patrū no-
strorum confiteor, teq; laudo : quia
sapientiam & fortitudinem dedisti
mihi : & nunc ostendisti mihi quæ
rogauimus te, quia sermonem regis
aperuisti nobis. Post hæc Daniel in-
gressus ad Arioch quem constitue-
rat rex ut perderet sapientes Baby-
lonis, sic ei locutus est : Sapientes
Babylonis ne perdas : introduce me
in conspectu regis, & solutionem
regi narrabo. Tunc Arioch festi-
nus introduxit Danielem ad regem,
& dixit

& dixit ei : Inueni hominem de filijs
transmigrationis Iudæ, qui solutio-
nem regi annunciet. Respondit rex,
& dixit Danieli, cuius nomen erat
Baltassar : Putasne uerè potes mihi
indicare somnium quod uidi, & in-
terpretationem eius ? Et respondens
Daniel coram rege, ait : Mysterium
quod rex interrogat sapientes, magi
& arioli, & aruspices nequeunt in-
dicare regi : sed est deus in cœlo re-
uelans mysteria, qui indicabit tibi
rex Nabuchodonosor, quæ uentura
sunt in nouissimis temporibus.
Somnium tuum, & uisiones capitis
tui in cubili tuo, huiuscemodi sunt,
Tu rex cogitare cœpisti in stratu
tuo quid esset futurum post hæc : &
qui reuelat mysteria, ostendit tibi
quæ uentura sunt. Mihi quoq; non
in sapientia quæ est in me plus quàm
in cunctis uiuentibus, sacramentum
hoc reuelatum est, sed ut interpreta-

rio regi manifesta fieret, & cogitationes mentis tuæ scires. Tu rex uidebas, & ecce quasi statua una grandis: statua illa magna & statua sublimis stabat contra te, et intuitus eius erat terribilis. Huius statuæ caput, ex auro optimo erat: pectus autem & brachia, de argento: porro uenter & femora ex ære, tibiæ autem ferreæ: pedum quædā pars erat ferrea, quædam autem fictilis. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam in pedibus eius ferreis & fictilibus, & comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum & aurum, & redacta quasi in fauillam æstiuę areæ, quę rapta sunt uento: nullusq; locus inuentus est eis: lapis autem qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terram: hoc est somnium. Interpretationem quoq; eius dicemus

dicemus coram te, rex. Tu rex regum es, & Deus cœli regnum & fortitudinem & imperium & gloriā dedit tibi, & omnia in quibus habitant filij hominum & bestię agrī, uolucres quoq; cœli dedit in manu tua, & sub ditione tua uniuersa constituit: tu es ergo caput aureum. Et post te consurget regnum aliud minus te, argenteum: & regnum tertium alium æreum, quod imperabit uniuersa terræ. Et regnum quartum erit uelut ferreum: quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic contemnet & conteret omnia hæc. Porro quia uidisti pedum & digitorum partem ex testa figuli, & partem ferream: regnum diuisum erit, qd tamen de plantario ferri orietur, secundum quod uidisti ferrum mistum teste ex luto. Et digitos pedum ex parte ferreos & ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum.

tritum. Quod autem uidisti ferrum
mistum testæ ex luto, commiscebun-
tur quidem humano semini, sed non
adhærebunt sibi, sicuti ferrum misce-
ceri non potest testæ. In diebus au-
tem regnorum illorum suscitabit deus
cœli regnum quod in æternum non
dissipabitur, & regnum eius alteri
populo non tradetur, comminuet
cutem & consumet uniuersa regna
hæc, & ipsum stabit in æternum. Se-
cundum quod uidisti, quod de monte
abscissus est lapis sine manibus, &
cominuit testam, & ferreum, & æs, &
argentum, & aurum, Deus magnus
ostēdit regi quæ uentura sunt postea:
& uerum est somnium, & fidelis inter-
pretatio eius. Tunc rex Nabucho-
donosor cecidit in faciem suam, &
Daniëlem adorauit, & hostias, & in-
censum præcepit ut sacrificarent ei.
Loquens ergo rex, ait Danieli: Verè
deus uester deus deorum est, & do-
minus

minus regum, reuelans mysteria: quo-
niam tu potuisti aperire hoc sacra-
mentum. Tunc rex Daniëlem in sub-
lime extulit, & munera multa & ma-
gna dedit ei, & constituit eum prin-
cipem super omnes prouincias Ba-
bylonis, & præfectum & magistrum
super cunctos sapientes Babylonis.
Daniel autem postulauit à rege, &
constituit super opera prouinciæ Ba-
bylonis, Sidrach, Misach, & Abde-
nago: ipse autem Daniel erat in fo-
ribus regis.

SECUNDI CAPITIS LO-
CI PRAECIPVI.

I

DEVS reuelat ordine quatuor Mo-
narchias. Et testatur in fine mundi uen-
turum regnum sempiternum sancto-
rum, qui deum uerè coluerunt.

In hac reuelatione primum populo propo-
sita est consolatio & doctrina. Videbant se
non desertos esse à deo, cum habebant prophete-
tas tales,

tas tales, qualis fuit Daniel. Discebant etiam quando expectanda esset illa perpetua gloria promissa patribus.

Deinde rex, & alij multi ethnici hac doctrina admoniti sunt, ut agnoscerent uerum deum, & complecterentur ueros cultus & uerbum dei.

II

Exemplum quod deus exaudiuit pios, & dat petentibus dona, sapientiam & alia dona.

III

Testimonium, quod imperia diuinitus constituantur.

IIII

Admonitio quod imperia paulatim ruunt in deterius, Posteriora subinde magis turbulenta erunt, & minus iusta, Sicut Romanum multo fuit asperius quam Persicum.

V

Testimonium quod liceat sanctis gerere magistratus, Quia Daniel hic impetrat socijs prouincias.

DE PRIMO LOCO.

Totum hoc miraculum exhibitum est propter quatuor causas,

Quia

Quia deus testari uoluit, solum Iudaicum & populum habere uerbum dei, & ueros cultus.

Vt Iudei haberent consolationem. 2

Vt de tempore uenturi regni perpetui admonerentur. 3

Vt conuerterentur etiam Gentes ad agnitionem dei. 4

Propter has tantas causas miracula ingentia proposita sunt, & ad hoc delectæ sunt non uulgares persone, sed rex ipse & principes.

Ac ut magis perspicuum fieret, religiones Chaldaicas falsas esse, unum esse uerum deum, Chaldaei qui tradidit uerbum populo Israel, ideo per daicæ, mum confunditur sapientia Magorum, & patet corum impietas & cæcitas.

Hoc ut fieri posset, deus uoluit regem obliuisci somnij, Et tamen talis fuit consternatio animi & exortio in eo somnio, ut senserit esse quandam diuinam admonitionem. Ideo tam dura edicta proponit. Minatur mortem coniecturibus, nisi ipsum somnium narrent, Et habet probabilem rationem.

Si interpretationes diuinitus monstratur, uis itabant coniectores, potest diuinitus monstrari non tantum interpretatio, sed etiam ipsum somnium.

somnium. Si uerò interpretatio est humana coniectura, & non proficiscitur à deo, est ambigua & fallax.

Ergo, quia non possunt reperire somnium, & Daniel reperit, constat Chaldaeorum doctrinam non esse à deo, sed Danielus doctrinam & religionem à deo traditam esse. Ita primum ostenditur testimonium, doctrinam & religiones Chaldaicas falsas & ementitas esse, sicut in Aegypto conuicti sunt Magi &c. Sic uniuersaliter in reuelatione Euangelij arguit deus contrariam doctrinam.

De som-
nio.

De somnio breuiter dico, Illis somnijs certo credendum esse, quibus deus dat testimoniū, quòd sint diuinitus ostensa, sicut hic miraculū reperti somnij testatur hoc somnium à deo esse, & deus alibi aliter reddidit certas conscientias.

Enarra-
tio somnij

Postquam autem Daniel recenset somnium, ipse interpretatur de quatuor Monarchijs, & de regno perpetuo Christi. Hæc enarratio non tantum est politica de imperijs, sed etiam præbet occasionem Danieli cōcionandi de toto regno Christi, De nouissimo iudicio, De causâ peccati, De redemptione & instauratione hu-
mani

mani generis, Cur sit tanta mundi breuitas, Quale sit futurum perpetuum regnum, Vtrum in hac natura immunda uel alia, Quilibet sit futurus Redemptor, & quomodo ad hoc regnum perueniatur. Ita hæc brevis narratio complectitur summum Euangelij. Ideo non tantum hic politica doctrina obseruetur, sed multo magis Euangelica.

Politicum est, quòd admonemur diuinitus constitui imperia. Item quòd mirabili consilio deus uoluit consociare gentes per Monarchias, siue ut melius regerentur disciplina, legibus, iudicijs, pœnis, siue ut per eam occasionem facilius propagari & innotescere Euangelium posset. Sicut in singulis Monarchijs fuisse Euangelium aliquantisper apud gentes.

Aurum caput significat primam Monarchiam, quæ complectitur successionem Chaldaeorum & Assyriorum.

caput.

Argentum pectus, secundam Monarchiam Argentum significat completentem Medorum imperiū pectus. & Persarum.

Venter ancus Alexandrum & successores Venter potentiores, qui erant coniuncti sedere.

ancus.

Tibie ferrea Romanum imperium, Cui Tibie ferrea
d
adiicit res,

adiicit descriptionem, quod fuerit futurum asperius ceteris. Quia reipsa durius imperauerunt gentibus, & intra se gesserunt bella ciuilia, et deleuerunt gentem Iudaicam, & exercuerunt crudelissimas persecutiones in ecclesia.

Pedes partim testacci, partim ferrei, signi-
cant regna nata post dissipatam Monarchiam,
tim testa- uidelicet Francicum, Hispanicum, Germanicum,
eci, par= Sarracenicum, Turcicum, & in his alia sunt
tim ferrei alij bellicosiora. Et quanquam inter se luctan-
tur & conantur efficere Monarchiam, tamen
non perficiunt.

Christus in quarta Monar-
chia uenit Porro in quarta Monarchia inquit Daniel,
uenit Christum, qui sit inchoaturus
regnum eternum promissum patribus. Voluit
deus patefieri tempus aduentus Christi, ut in-
ter cetera testimonia de Christo etiam circū-
stantia temporis pios admoneret, & refelleret
impios. Sicut Iudæi nunc manifestè refelli
possunt per circumstantiam temporis. Opor-
tuit Christum nasci ante dissipationem gentis
Iudaicæ in quarta Monarchia, durante adhuc
politia Iudaica, in Bethleem, &c. Ergo necesse
est fateri, quod sit natus, quia nunc euersa est
Bethleem, & nulla est politia Iudaica.

Item

Item proderat pios tenere consolationes de tempore, ut interea afflictiones sustinere possent, & expectarent uenturam liberationem, nec errarent, arbitantes tempus præterisse.

Postremo prodest omnibus scire, quod mundi tempus sit exiguum spatium, quod instet iam & sit in foribus dies iudicij. Sicut & hunc regem Babylonicum deus admonere uoluit, de breuitate temporum mundi, de uenturo iudicio, de salute piorum, de eternis pœnis impiorum, ne rex putaret omnia casu fieri, sed disceret esse deum saluantem pios & punientem impios, constituentem imperia, & adiuuantem iustos principes. Ita hic locus complectitur totius religionis & Euangelij doctrinam. Dixi de tempore.

Sic autem describit hoc regnum, Ait, Lapis abscissus de monte sine manibus. Scissus de Lapis significat Christum, qui de monte, id est monte, ex populo Israel natus est, sed sine manibus inde abscissus est, id est, non humano consilio datus est huic populo, nec postea regnum constituit humana potentia aut uiribus illius populi. Tota res geritur diuinitus. Filius dei uenit, à patre aeterno missus, nascitur sine uirili se-

d 2

mura

Mons.

mine, Regnum constituit sine humanis consilijs & uiribus. Hæc est simplissima enarratio, ut mons intelligatur de regno seu populo laudico, quia postea rursus dicit, hunc lapidem fieri magnum montem, id est, ingens regnum.

Alicrum
interpre-
tationes.

Alij interpretati sunt montem de matre Maria, alij de cælo, sed hæc interpretationes omitto. Sine manibus etiam alij interpretantur, impositum lapidem, id est, spretum & abiectum, sicut in Psalmo xix. dicitur, Lapis quem reprobauerunt, &c. Sed hanc interpretationem nostra completitur, Sine manibus, id est, sine humanis consilijs, sine humana potentia.

Daniel cō-
cionatur
de utroq;
aduentu
Christi.

Breuitur autem concionatur Daniel de utroq; aduentu Christi. Deus suscitabit regnū durantibus adhuc alijs regnis. Qualis hæc est pugnantia? Quomodo durante Monarchia Romana, tamen regnabit Christus? Hic significat regnum Christi non futurum politicum, sed spirituale, quod per uerbum administrabitur. Et dicit disertē, Deus constituet id regnū. Nam hoc regnum immediate constituit & regit ipse, per uerbum suum palam traditum, & per spiritum sanctum. Cætera etiam si diuinitus constituuntur, tamen mediate per humanā potentiam

potentiam constituuntur & reguntur.

Inchoabitur ergo hoc sempiternum regnū durantibus adhuc imperijs, quæ id regnum cōtemnent, & ei aduersabuntur, Ideo conteret et finiet omnia regna. Primum enim arguet prædicatione, postea euertet & afficiet hostes æternis pœnis. Christus autē cū sua Ecclesia permanet, retinet regnū & fruitur æterna gloria.

Hactenus breuiter percurrimus historiam & interpretationē, in qua, ut ante dictum est, non tantum politica sententia, sed etiam Euangelicæ considerandæ sunt, & cogitandum, q̄ hæc historia uel interpretatio nos ipsos moueat. Confirmant autem nos testimonia de tempore aduentus Christi, Cum in quarta Monarchia, durāte adhuc politia Mosaica, Christum nasci oportuerit, necesse est fateri quod sit natus.

Præterea, quā hīc de regno eterno dicitur, necesse est dici, de causā abolente mortem, item de causā mortis, de peccato, de promissionibus liberationis, de Christo, de redemptione nostra per sacrificium Christi, de resurrectione mortuorum.

Quomodo autem regaturi sunt sancti perueni-

Testimo-
nia de tem-
pore ad-
uentus
Christiconfirmāt
fidem no-
stram.

Sancti per petuò, cum plurimi sint mortui tot seculis, &
petuò re- deinceps morituri reliqui nisi resurgant? Er-
gnabunt. go hic locus complectitur uniuersam Euange-
 lij doctrinam, ad hanc respiciendum est, cum
 hæc concio Danielis legitur.

Lapis præ- Interim hoc præcipue consideremus de la-
cifus. pide præciso à monte, Vnum esse dominum,
 scilicet Iesum Christum, qui hoc regnum eter-
 num inchoat, qui abolet mortem, qui uincit
 uniuersam diaboli et mundi potentiam. Nec aliud
 hic dicit Daniel, quam quòd antea extabat
 apud Esaïam, qui nominat Christum patrem
 perpetuæ uitæ.

Esaïe 9 Hæ sententiæ prorsus idem uolunt, quod
 toties repetit Euangelium Ioan. 3. Qui cre-
 dit in filium, habet uitam æternam. Qui autem
 non credit in filium, non uidebit uitam, sed ira
 dei manebit super eum.

Et rursus Ioan. 17. Hæc est uita æterna, ut
 agnoscant te solum uerum deum, & quem mi-
 sisti IESVM Christum.

Sic ergo inchoat uitam æternam, cum cre-
 dimus hunc lapidem datum esse, ut abolet
 peccatum & mortem, & credimus nobis pro-
 pter eum donari remissionem peccatorum &
 uitam æternam.

Hæc

Hæc de lapide hoc loco præcipue consi-
 derentur, quomodo inchoet uitam æternam.
 Et diligenter obseruetur in doctrina de fide, **Gratis.**
 particula Gratis, sicut aliàs sæpe dictum est,
 quòd gratis donentur nobis beneficia Christi,
 ne transferatur honos Christi in iustitias hu-
 manas. Item, ut maneat fidei certitudo. Non
 potest fides existere, si pendeat ex conditione
 nostræ dignitatis aut legis. Et quid sit hæc fi-
 des in inuocatione, discendum est, in omnibus
 uitæ negotijs & periculis. Tunc inuocatur
 Christum mediatorem & pontificem, & cogi-
 temus cum hunc esse lapidem, qui destruit po-
 tentiam diaboli. Sicut Ioannes inquit 1. Ioan. 3.
 In hoc apparuit filius dei, ut destruat opera
 diaboli. Et meminerimus particule Gratis, quā
 ipse Daniel nobis inculcat infra cap. 9. Neque
 enim in iustificationibus nostris inuocamus, sed
 in miserationibus tuis multis.

Postremo excerpantur testimonia de poli-
 tics negotijs. Primum quòd imperia diuinitus
 constituentur, testatur hic Daniel, inquit,
 Sit nomen dei benedictum, &c. Qui transfero
 regem, & consistere facit.

Secundo, quòd pjs liceat administrare im-

d 4 peria,

peria, testantur hic exempla Danielis, & aliorum sanctorum, qui præsuerunt prouincijs, & quidem dixerunt ius non ex legibus Mosais, sed ex Babylonicis.

CAPVT III.

Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, & statuit eam in campo Dura prouinciæ Babylonis. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus & iudices, duces & tyrannos, & præsfectos, omnesque principes regionum, ut conueniret ad dedicationem statuæ quam erexerat Nabuchodonosor rex. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus & iudices, duces & tyranni, & optimates qui erant in potestatibus constituti, & universi principes regionum, ut conuenirent ad de-

ad dedicationem statuæ quam erexerat Nabuchodonosor rex. Stabant autem in conspectu statuæ quam posuerat Nabuchodonosor rex, & præco clamabat ualenter, Vobis dicitur populis, tribubus & linguis: In hora qua audieritis sonitum tubæ & fistulæ & citharæ, sambucæ, & psalterij, & symphonix, & universi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream quam constituit Nabuchodonosor rex. Si quis autem non prostratus adorauerit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ & citharæ, sambucæ & psalterij, symphonix, & omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus, & linguæ adorauerunt statuam auream quam constituerat Nabuchodonosor rex. Statimque in ipso tempore accedentes uiri Chal-

dæi accusauerūt Iudæos, dixeruntq̃ Nabuchodonosor regi: Rex in æternum uiue: tu rex posuisti decretū ut omnis homo qui audierit sonitū tubæ, fistulæ & citharæ, sambucæ, et psalterij, & symphonix, & uniuersi generis musicorum, prosternat se, & adoret statuam auream: si quis autem non prōcidens adorauerit, mittatur in fornacem ignis ardentis. Sunt ergo uiri Iudæi, quos constituisti super opera regionis Babylonix, Sidrach, Misach, & Abdenago, uiri isti cōtempserunt, rex, decretum tuum, deos tuos non colunt, & statuam auream quam erexisti non adorant. Tunc Nabuchodonosor in furore & in ira præcepit, ut adducerētur Sidrach, Misach, & Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectu regis. Pronūciāsq̃ Nabuchodonosor rex, ait eis: Verene Sidrach, Misach, et Abdenago deos meos

meos non colitis, & statuam auream quam constitui non adoratis: Nunc ergo si estis parati, quacūq̃ hora audieritis sonitum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ & psalterij & symphonix, omnisq̃ generis musicorū, prosternite uos, & adorate statuam quam feci: quod si non adoraueritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis, & quis est deus qui eripiet uos de manu mea? Respondentes Sidrach, Misach, & Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac re respondere tibi. Ecce enim deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, o rex, liberare. Quod si noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, & statuam auream quam erexisti, non adoramus. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, & aspectus faciei illius

illius immutatus est super Sidrach, Misach, & Abdenago : & præcepit ut succenderetur fornax septuplum quam succendi consueuerat. Et uiris fortissimis de exercitu suo iussit ut ligatis pedib. Sidrach, Misach & Abdenago mitteret eos in fornacem ignis ardentis. Et confestim uiri illi uincti cum braccis suis, & tiaris, & calceamentis & uestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis : nam iussio regis urgebat : fornax autem succensa erat nimis. Porro uiros illos qui miserant Sidrach, Misach, & Abdenago, interfecit flamma ignis. Viri autem hi tres, id est Sidrach, Misach, & Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis, colligati. Et ambulabant in medio flammæ laudantes deum, & benedicentes domino. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, & surrexit prope re, & ait optimauius suis : Nonne

ures

tres uiros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi, dixerunt : Verè rex. Respondit rex, & ait: Ecce ego uideo quatuor uiros solutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti similis filio dei. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, & ait: Sidrach, Misach, & Abdenago serui dei excelsi, egredimini & uenite. Statimque egressi sunt Sidrach, Misach, & Abdenago de medio ignis. Et congregati satrapæ, & magistratus, & iudices, & potentes regis, contemplabantur uiros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, & capillus capitis eorum non esset adustus, etiam sarabala eorum non fuissent immutata, & odor ignis non transisset per eos. Et erumpens Nabuchodonosor, ait: Benedictus deus eorum,

Sidrach

Sidrach uidelicet, Misach, & Abdenago, qui misit angelum suum, & eruit seruos suos qui crediderunt in eum, & uerbum regis immutauerunt, & tradiderunt corpora sua ne seruirent & ne adorarent omnem deum, excepto deo suo. A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus & lingua, quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra deum Sidrach, Misach, & Abdenago, dispareat, & domus eius uastetur: neque enim est alius deus qui possit ita saluare. Tunc rex promouit Sidrach, Misach, & Abdenago in prouincia Babylonis. Nabuchodonosor, rex, omnibus populis, gentibus, & linguis, qui habitant in uniuersa terra, pax uobis multiplicetur. Signa & mirabilia fecit apud me deus excelsus. Placuit ergo mihi predicare signa eius, quia magna sunt, & mirabilia eius, quia fortia, et regnum eius, regnum

regnum sempiternum, & potestas eius in generatione & generatione.

LOCI III. CAPITIS.

I.

EXEMPLUM humane cecitatis & audacie, instituentis novos cultus sine uerbo dei. Quos hic ostendit se deus improbare,

II.

Doctrina est, quod oporteat reprehendi impios cultus.

III.

Quod oporteat mandatum dei anteferre omnibus rebus humanis, potestati, legibus humanis, paci, tranquillitati, uite nostre.

IIII.

Blasphemia refutanda est, ut hic refutatur dictum regis, Quis deus potest uos liberare?

V.

Qualis debeat esse fides de corporali liberatione, uidelicet cum conditione, si deo placeat, & de discrimine promissionum. Alie habent conditionem, alie non habent.

VI.

Glorificatio

Glorificatio piorum contra blasphemiam,
& poena impiorum praesertim satellitum, qui
alieni furoris ministri sunt.

VII.

Testimonium quod in periculis deus addat
angelos pjs.

VIII.

Conuersio regis, sequens concionem &
glorificationem piorum.

IX.

Edictum quod docet pertinere ad officium
principum, prohibere & punire blasphemias.

DE PRIMO LOCO.

CUM magnitudo harum rerum non possit
uerbis explicari, sum breuior, & tantum ad-
monere lectores cupio. Primum igitur hic
discant pii, ingens & horribile peccatum esse
contra primum praecceptum, instituere & de-

Cultus si-
ne uerbo
instituti.

Imperia
plerunq;
defendunt
idolatriā.

fendere cultus sine uerbo dei.
Ac sciamus non unum Nabogdonosor hic
significari, sed idolatriam totius mundi. Sicut
Nabogdonosor horribili audacia, & tamen
summa opinione religionis, instituit cultum,
ita multi fecerunt alijs temporibus. Imperia
plerunq; defendunt idolatriam. In Ecclesia
uerò

uerò impij pontifices regna sibi constituunt,
& mununt praetextu nouorum cultuum, sicut
Ieroboam fecit. Et cōspectant consilium Na-
bogdonosor, ut suo cul. u cōsociaret gen. es 2c.

Ideo cogitandum est, ingens peccatum esse
pontificum & principum, qui defendunt cul-
tus institutos sine uerbo dei, & pugnant cum
uerbo dei, Missam, monachatus, & alias tradi-
tiones. Vt Esaie 29. dicitur, Miscuit uobis do-
minus spiritum soporis, &c. quia coluerūt me
mandatis hominum, &c.

Peccatum
impiorū
pontifi-
cum, &c.

Et Iere. 2. Duo mala fecit populus, Me de-
reliquerunt fontem, & sibi fecerunt cisternas.

Hec cogitanda sunt, ne nos polluamus so-
cietate defendentium impios cultus, ne eis as-
sentiamur, ne eos adiuuemus, &c.

II.

Colligendae sunt sententiae quae hortantur
nos, ut reprehendamus impios cultus, ut pri-
mum praecceptum ait, Nō habebis deos alienos.

Item, qui non confitebitur me coram homi-
nibus, confundam eum coram patre caelesti.

Item, quod anteferendum sit mandatum dei
legibus humanis, & potestati. Iuxta illud, O-
portet deo magis obedire quā hominibus.

6

Item

Item de scandalis, Sinite illos, cæci sunt & duces cæcorum.

IIII.

Tyranni
derident
pios.

REX non solum præcepit honorem statuæ haberi, sed addidit manifestam blasphemiam, qua suam potentiam antefert diuinæ, & omnibus temporibus tyranni derident pios, expectantes auxilium diuinum. Quia aut sunt Epicurei, aut sibi persuadent se esse præcipua membra populi dei, sicut Pharisei de sese sentiebant.

Deus autem plerumque insignibus exemplis & corporali liberatione uindicat gloriam nominis sui, ut 4. Reg. 19. de Senacherib, Insanisti aduersus me, superbia tua ascendit ad aures meas, &c.

Et post subsannationes in historia passionis Christi, statim sequitur terræmotus, Eclipsis, & ipsa rerum natura testatur, se abhorrere ab istis blasphemijs. Ita solet sequi gloriosa uindicta.

Porro pij tales blasphemias dissimulare non debent, sed aperte refutare, sicut hic dicunt, Est deus noster quem colimus, qui potest nos liberare. Diserte autem dicunt, quem colimus, ut signis

ut significent, se prædicare illum solum esse deum, qui hoc uerbum & hos cultus tradidit, quos populus Israel habebat.

Quare discamus deum non agnoscere neque Deum uercoli nisi in illo uerbo, quod ipse nobis proponit, & repudiandos esse cultus & opiniones gnoscentur de deo, extra hoc uerbum, sicut docet Christus inquit, Qui me uidet, uidet patrem.

V.

Hic de promissionibus querendum est, & natura fidei consideranda, quomodo expectet liberationem. Nam textus aperte prædicat fidem horum confitentium. Respondeo, Promissiones omnes requirunt utrumque, scilicet ut credamus deum & posse & uelle nobis opitulari. Sed de uoluntate discrimen est. Promissio gratiæ postulat, ut nominatim credamus hoc Promissio ipsum tribui, uidelicet remissionem peccatorum gratiæ, & imputationem iustitiæ, & uitam æternam. Nam hic expressit deus suam uoluntatem, & hæc petenda & expectanda sunt nominatim sine aliqua conditione, sicut textus inquit, Omnis qui credit in filium, habet uitam æternam.

Et hæc fides semper debet præcedere & gubernare expectationem corporalium beneficiorum.

nesfiorum. Quamquam autem promissiones corporalium beneficiorum etiam requirunt, ut credamus, non solum de potentia dei, sed etiam de uoluntate, quod deus uelit iuuare, tamen fides de presenti liberatione addit conditionem, scilicet, si deo placuerit, me in presentia liberabit. Neque hæc conditio pugnat cum natura fidei, sed præstat obedientiam, Quia simul requiruntur ista, ut simus parati ad obedientiam, ut inuocemus, petamus, et expectemus auxilium, sed iuxta consilium dei.

2. Reg. 16 Ita orat Dauid, Si dominus uolet, reducet me, si non uolet, fiat uoluntas domini.

Ita dicunt et hoc loco isti confitentes, Non oportet nos respondere, id est, An deus sit nos exempturus ex hoc camino non scimus, quasi dicant, Exitum et euentum et modum liberationis consilio dei permittimus, sumus etiam parati ad obedientiam. Sed gloriam dei defendimus, affirmamus eum nos posse liberare, et hunc uerè deum esse quem colimus, id est, qui nobis uerbum et cultus tradidit, et interea ipsorum fides tamen expectat à deo qualemcunque consolationem et auxilium, iuxta consilium dei.

Ac

VI.

Ac diligenter hinc obseruandum est, ideo nobis imponi afflictiones corporales, ut excitemur ad inuocationem et fidem. Sicut Esaiæ 26. dicitur, Angustia ad clamandum disciplina tua eis. Ideo non est indulgendum diffidentie, nec cogitandū, frustra fieri inuocationem, aut promissiones esse irritas, etiamsi illa conditio additur. Liberat enim deus, cum inuocamus, ut nobis testimonia ostendat sue presentie. Sicut inquit in Psalmo, Eripiam te, et glorificabis me. *Quo consilio deus imponat nobis afflictiones corporales.* Psal. 50.

Et cum non uult presentem calamitatem tollere, tamen addit consolationem, Quare nunquā promissio est irrita. Iubet igitur Christus incessanter orare, id est, etsi differtur liberatio ut exerceamur, tamen orare non desinas, quia inuocatio non est irrita. *Incessanter orandum.*

Sed hoc agere difficile est rationi, cum deus non liberat, franguntur animi, existimant se non exaudiri, incipiunt indignari ac prorsus deficere à deo, sicut Saul defecit.

Huic tentationi fides repugnare debet, ut crescat et ardentius petat, et expectet auxilium, etiamsi non statim, aut prorsus tollitur c 3 præsens

presens calamitas. Nam quia deus hanc inuocationem exaudivit, opitulabitur uel presenti consolatione ac mitigatione calamitatis, uel constituens suo mirabili consilio bonum euentum, sicut Paulus inquit, Fidelis deus, qui dat eum tentatione euentum &c.

VII.

Miraculum editum est, ut rex conuerteretur ad agnitionem dei, qui conuersus etiam edit confessionem, & prohibet blasphemias.

Officium principis.

Hic discamus ad officium principum pertinere, ut impiam doctrinam & impios cultus aboleant, & curent piam doctrinam, & pios cultus proponi. Nam magistratus est custos totius legis, quod ad disciplinam attinet. Sicut prohibet homicidia, etiamsi non mutet corda, ita prohibere debet externam idolatriam, blasphemias, impios cultus.

Quamquam enim magistratus non est minister spiritus, id est, quamquam non conuertit corda, tamen est minister tuende externae discipline totius legis, & ut membrum Ecclesiae praecipuum, adiuuare reliqua membra debet, ut pia doctrina propagetur.

CAP.

CAPVT IIII.

GO Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo, somnium uidi quod perterruit me, & cogitationes meae in stratu meo, & uisiones capitis mei conturbauerunt me. Et per me positum est decretum, ut introderentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, & ut solutionem somnij indicarent mihi. Tunc ingressiebantur arioli, magi, Chaldaei, & aruspices, et somnium narraui in conspectu eorum, & solutionem eius non indicauerunt mihi: donec tandem ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar secundum nomen dei mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso, & somnium coram ipso locutus sum. Baltassar princeps ariolorum, quoniam ego scio quod spiritum sancto

e 4 rum

rum deorum habeas in te, & omne sacramentum non est impossibile tibi: uisiones somniorum meorum quas uidi, et solutionem earum narra. Visio capitis mei in cubili meo, Videbam, & ecce, arbor in medio terræ, & altitudo eius nimia. Magna arbor, & fortis, & proceritas eius contingens cœlum, aspectus illius erat usque ad terminos uniuersæ terræ. Folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius, & esca uniuersorum in ea: subter eam habitabant animalia & bestię, & in ramis eius conuersabantur uolucres cœli, & ex ea uescabatur omnis caro. Videbam in uisione capitis mei super stratum meum, & ecce, uigil & sanctus de cœlo descendit: Clamauit fortiter, & sic ait: Succidite arborem, & præcidite ramos eius, excutite folia eius, & dispergite fructus eius, fugiant bestię quæ subter eam sunt, & uolucres de
ramis

ramis eius. Veruntamen germen radicum eius in terra sinite, & alligetur uinculo ferreo et æreo in herbis quæ foris sunt, & rore cœli tingatur, & cum feris pars eius in herba terræ. Cor eius ab humano commutetur, & cor feræ detur ei, & septem tempora mutantur super eum. In sententia uigilum decretum est, & sermo sanctorum, & petitio, donec cognoscant uiuentes quoniam dominatur excelsus in regno hominum, & cuiuscunq; uoluerit, dabit illud, & humilimum hominem constituerit super eum. Hoc somnium uidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo Baltassar interpretationem narra festinus, quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu aut potes, quia spiritus deorum sanctorum in te est. Tunc Daniel, cuius nomen Baltassar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una
e s hora,

hora, & cogitationes eius conturbabant eum. Respondens autem rex, ait: Baltassar, somnium & interpretatio eius non conturbent te. Respondit Baltassar, & dixit: Domine mi, somnium his qui te oderunt, & interpretatio eius hostibus tuis sit. Arborem quam uidisti sublimem atque robustam, cuius altitudo pertingit ad coelum, & aspectus illius in omnem terram, & rami eius pulcherrimi, & fructus eius nimius, & esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiae agri, & in ramis eius commorantes aues coeli: Tu es rex, qui magnificatus es, & inuauisti, & magnitudo tua creuit, & peruenit usque ad coelum, & potestas tua in terminos uniuersae terrae. Quod autem uidit rex uigilem, & sanctum descendere de coelo, & dicere: Succidite arborem, & dissipate illam, attamen germen radicum eius in terra dimittite, & uinciatur ferro
& are

& are in herbis foris, & rore coeli conspergatur, & cum feris sit pabulum eius, donec septem tempora mutantur super eum: haec est interpretatio sententiae altissimi, quae peruenit super dominum meum regem: Eijcient te ab hominibus, & cum bestiis ferisque erit habitatio tua, & foenum ut bos comedes, & rore coeli infunderis: septem quoque tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus super regnum hominum, & cuicumque uoluerit, det illud. Quod autem praecepit ut relinqueretur germen radicum eius, id est arboris: regnum tuum tibi manebit postquam cognoueris potestatem esse coelestem. Quam ob rem rex, consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiae pauperum, * forsitan ignoscet deus delictis tuis. Omnia haec uenerunt super Nabucho-

*
Hebr. נִי
תִהְיֶה
מִרְבֵּה
לְשֵׁל
תִּר

Id est, Ecce erit
longatio
felicitatis
tuae.

buchodonosor regem. Post finem mensium duodecim, in aula Babylonis deambulabat. Responditque rex, & ait: Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Cumque sermo adhuc esset in ore regis, uox de cælo ruit: Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, Regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eijcient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua, fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuiuscunque uoluerit, det illud. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, & ex hominibus abiectus est, & fœnum ut bos comedit, & rore cœli corpus eius infectum est, donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, & un-

& ungues eius quasi ungues auium. Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum leuaui, & sensus meus redditus est mihi, & altissimo benedixi, & uiuentem in sempiternum laudaui, & glorificaui, quia potestas eius potestas sempiterna, & regnum eius in generatione & generatione: Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: iuxta uoluntatem enim suam facit tam in uirtutibus cœli quam in habitatoribus terræ: & non est qui resistat manui eius, & dicat ei: Quare fecisti? In ipso tempore sensus meus reuersus est ad me, & ad honorem regni mei, decoremque perueni, & figura mea reuersa est ad me, & optimates mei, & magistratus mei requisierunt me, & in regno meo restitutus sum, et magnificentia mea amplior addita est mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo,

laudo & magnifico, & glorifico regem cœli, quia omnia opera eius uera, & omnes uia eius iudicia, & gradientes in superbia potest humiliare.

LOCI III. CAPITIS.

I.

EXEMPLUM, quod indicat conuersos postea subijci horrendis afflictionibus. Sicut rex Nabogodonosor post conuersionem hic in acerbissimam calamitatem incidit. Iuxta illud, Iudicium à domo dei incipit. Item, Humiliamini sub potenti manu dei. Nec dubium est, fuisse multos, qui dixerunt cum pœnas dare mutatae religionis.

II.

Pœna securitatis, superbiae, & negligentiae in secundis rebus, quia textus dicit, Erat florens in palatio. Et postea, Nonne hæc est Babylon, quam ego ædificauit? Et angelus ipse dicit, hoc exemplum proponi, ut omnes gentes deum agnoscant, & sciant cum resistere superbis, & humiles tueri.

III

Imago

Imago regni. Rex est arbor, sub qua pasceuntur animantia. Ergo principes non sint tyranni, sed præbeant umbram, id est, defensionem subditis, & concedant eis, ut querere uitam, & frui suis possint. Item, angelus additur custos regis.

IIII.

Mitigatio pœnae. Daniel iubet regem agere pœnitentiam, ergo comminationes mitigari possunt, ut testatur exemplum Ninives. Et scriptum est, Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Nec sunt huc afferendae disputationes de Stoico fato.

V.

Concio de pœnitentia, Libera te à peccatis per iustitiam & beneficia erga oppressos, & erit longanimitas ad tuam salutem, uel erit sanatio delictorum tuorum.

Hæc concio utrunque complectitur, doctrinam contritionis, scilicet legem, quæ arguit peccata, & promissionem gratiæ seu absolutionem.

VI

Testimonium quod Euangelium pertineat ad gentes. Item de libertate Euangelica, quod cultura

cultus legis non fuerint necessarij ad gratiam.

VII

Cum hic tradatur promissio, erit sanatio, necessario sequitur requiri fidem. Quare non intelligunt hoc dictum, qui detorquent contra doctrinam de fide.

VIII.

Cum fides non nitatur nostra dignitate, sed intueatur promissionem, necesse est intelligi, gratuitam esse remissionem.

IX.

Nec satis est intelligi dictum de remissione poenae temporalis, quia poenae non mitigantur sine uera poenitentia & remissione culpae. Ideo prius hic intelligatur remissio culpae.

X.

Post cōcionem conceditur interuallum regi ad poenitentiam totus annus, sed manent securitas & superbia, ideo sequitur poenit.

XI.

Poenae infliguntur, ut admoncant nos de poenitentia. Sicut inquit Paulus, A domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

XII.

Post poenam hic rex praestat ueram contritionem,

tionem, fidem, confessionem & inuocationem. Vox est contritionis, Gradientes in superbia ipse humiliat. Fidei, Leuauit oculos meos ad caelum. Inuocationis & confessionis, Laudo et glorifico regem caeli.

Sic igitur in poenis agnoscenda est ira dei aduersus peccatum, Et rursus agnoscenda misericordia, quod puniat deus, non ut perdat, sed ut uocet ad poenitentiam, &c.

XIII.

Utrumque considerent, praecipue principes, deinde & alij, uidelicet, poenas impendere securis, superbis, & praeditis excellentibus donis. Sicut inquit Christus, Abominatio est coram deo, quicquid est sublime apud homines.

Rursus etiam misericordiae exemplum consideretur, quod tantus idolatra, tam superbus tyrannus, recipitur in gratiam, & quidem liberatur etiam corporalibus poenis.

Et consolatur pios hoc exemplum contritionem de magnitudine peccati, ut discant exuberare gratiam supra peccatum, ut inquit Paulus.

Roma. 5

Breuitate complexus est propheta imaginem & officia pii principis, requirit primum pietatem,

tatem, agnitionem dei, & fidem, Deinde beneficentiam erga oppressos, hoc est, iustitiam in administratione, defensionem piorum & Ecclesie aduersus tyrannos.

DE SECVNDO LOCO.

TEXTVS ostendit peccata regis fuisse, securitatem & superbiam, quæ ambo sunt arcana, & multorum sanctorum peccata, & facilius obrepunt in rebus secundis, ac præcipue excellentibus uiris, qui habent admirabiles successus, ingentem gloriam, magna dei dona. His commodis cum delectatur animus, nec sentit significationes iræ dei, paulatim exinguitur timor iræ & iudicij diuini, incipit animus immodicè mirari & amare hæc bona, & obliuiscitur dei, nec cogitat successus illos à deo esse, sed intuetur suam sapientiam, suas uirtutes, suam potentiam. Harum rerum ope iudicat se tantas res gerere & efficere, & confidit similes se perpetuo gesturum esse. Confidit se munitum esse his præsidij contra omnes fortune casus, sicut Pompeius dicebat se suppositione Timothei dux A- tu. Et Timotheus dux Atheniensis in concione theniensis dixit, Hoc ego feci, non fortuna. Post eam uocem scribunt ei postea nihil successisse.

Porro elatus animus illa fiducia sui, quod per sese res magnas efficiat, quod sua sapientia sit munitus aduersus omnes casus, incipit alios homines contemnere, sese amat, & admiratur, sibi permittit licentiam multorum scelerum. Vult coli & magnificeri, & sit asper non colentibus. Exempla illustria conspiciuntur in Alexandro, Pompeio & Cesare. Existimant sua sapientia, sua uirtute & potentia, tot uictorias partas esse, & se inuictos esse. Ideo contemnunt ceteros, sibi permittunt licentiam, & ruunt in uaria scelera, uolunt coli nequaquam familiari consuetudine.

Sic etiam sanctis obrepit negligentia, ut Samsoni & Dauidi, quia Dauid in præsentia non sentit significationes iræ dei, minus timet iudicium, & obsequitur illecebris uoluptatum.

Plerumque autem in magnis uiris securitatem comitatur superbia, id est, fiducia proprie sapientie, iustitie, potentie, obliuio dei, postea accedunt iracundia, crudelitas, & alia uitia. Cum autem deus præcipue superbiam, id est, fiduciam proprie uirtutis horribiliter puniat, exempla omnium historiarum continent tristissimos casus magnorum uirorum, ut Saulis,

f 2 Hercules,

Herculis, Thesei, Miltiadae, Themistoclis, Pompei, Caesaris, &c.

Oedipus. Et apud Euripidem inquit Oedipus, Ego qui excellui omnes reges sapientia, nunc quid sum, nisi euanesceus umbra, uel cadauer, uel uolatile somnium? Hæc est magni regis uox, ex summo gradu detracti, in acerbissimas calamitates.

Dauid. Talis fuit imago Dauidis in seditione, cum ipse cogitaret quanti sceleris poenas daret.

Nabog= Talis fuit imago huius Babylonici regis, donosor. qui non solum fit furiosus, sed ut insania sit celebrator, uagatur inter bestias. In hac calamitate non solum amisit regnum, & autoritatem, sed quod multo plus est, mentem etiam.

Consideremus igitur quale sit eius peccatum, ut discamus timere deum, & non alere securitatem & superbiam, quæ pariunt multa alia peccata & poenas, sicut scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexit lude-

Exodi 32. rc. Item, cum dixerint, Pax & securitas, &c.

1. Thef. 5.

DE QUARTO LOCO.

CONCIO poenitentia diligenter consideranda est. Nam ut dixi, utraq; pars hic breuiter proponitur, doctrina legis & promissio.

Prima

Prima pars est concio legis, Remoue peccata tua per iustitiam, & per beneficia erga misericordias. Hæc est uox legis, quæ præcipit de poenitentia seu de contritione. Nec aliud est quam quod dicit Esaias, Desinite malefacere, & discite recta facere. Item, si egeritis poenitentiam, peccata uestra remittuntur &c.

Requirat poenitentiam, nec tamen sentit opera mereri remissionem. Necessaria enim est poenitentia seu contritio, sed non est causa nec merita remissionis peccatorum. Nec hoc dicit Daniel, sed præcipit cessationem. Aufer peccata tua per iustitiam, id est, cessa, desine peccare, & incipe iusta facere. Hæc est simplex & non perplexa interpretatio, manifestum est autem hanc esse uocem legis, & concionem de poenitentia seu contritione.

Sed omisis aduersarijs, de re dicamus. Quamquam non uult Daniel opera mereri remissionem, tamen huic ipsi concioni est implicita promissio de remissione peccatorum. Nisi enim esset proposita remissio, non diceret, Aufer peccata tua. Certè enim hoc uult, mutes te, & conuersus habebis remissionem. Ita sepe implicitæ sunt promissiones doctrinae operum.

f 3 & tamen

Et tamen discerni fidem ab operibus, & merito necesse est, sicut Esaie capite 1. Non potest enim existere fides, si nitatur conditione nostræ dignitatis.

Omnis
promissio
requirit
fidem.

Sed sequens pars expresse addit promissionem, Ecce, erit sanatio delictorum tuorum. Porro omnis promissio requirit fidem, & quidem promissio reconciliationis requirit fidem, quæ statuat gratis condonari peccata. Quia fieret incerta & excuteretur animis, si penderet ex conditione dignitatis nostræ. Ergo nemo peritus negare potest, quin hic requiratur fides propofita promissione. Vbicunq; igitur uel aperte uel testè promissio traditur, simul fidem requiri sciamus. Sicut docet Paulus Roma. 4. Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio.

Aduersarij insulse intelligunt has grauissimas conciones, nec discernunt promissiones à lege, nec intelligunt usum promissionum & certamina fidei, tantum somniant hæc esse puerilia præcepta de moribus. Abducamus igitur animos ab eorum deliramentis, & cogitemus, hic proponi seriam & grauissimam concionem de re maxima, de remissione peccatorum, de uita æterna.

Ac

Ac Daniel in hac concione haud dubiè complexus est totam doctrinam de promissionibus. Nam hæc absolutio non est humana uox, sed sententia diuina, ex promissionibus sumpta, in quibus norat Daniel propter uenturum Christum, promissam esse remissionem peccatorum, & beneficium non tantum ad Iudeos pertinere, sed etiam ad gentes, hoc est, ad omnes qui promissioni de Christo credunt. Nec fuit uulgaris sapientiæ, sic intelligere promissiones, quod etiam ad gentes pertineant. Et simul docet nos Daniel de uocatione gentium, de abrogatione legis, de gratuita iustificatione. Ostendit enim ceremonias Iudaicas non esse iustitiam, nec mereri remissionem peccatorum, quia has non imponit regi. Hæc omnia complexus est in hoc exemplo.

DE FRUCTIBVS POENITENTIE seu bonis operibus.

VT AVTEM in conuersione seu poenitentia semper sequi debet noua obedientia, sicut Ioannes inquit, Facite fructus dignos poenitentiae, ita hic adiecit Daniel doctrinam de bonis operibus. Ac primum uide quæ opera flagitet, uidelicet non opera monastica, non huius

f 4

mandat

manas traditiones, sed opera quæ deus præcipit. Et nominatim concionatur de officio uocationis. Cum iubet eum præstare iustitiam, intelligenda est uniuersalis obediëntia, scilicet agnitio dei, timor, fides, dilectio dei, iustitia in regendo imperio, continentia & ceteræ uirtutes, quas deus postulat.

Nominatim uero additur particula de præcipuo opere uocationis, singuli enim præcipue debent opera suæ uocationis præstare. Sicut Paulus 1. Thes. 4. iubet singulos in hoc studio excellere, ut suum officium faciant. Item, Melior est obediëntia quam uictima. Ideo hic Daniel regi de propria functione concionatur, iubet eum præstare beneficentiam erga oppressos, hic completitur generaliter iudicia, poenas, bella, & omnem defensionem innocentium.

Sed præcipue admonet eum de defensione ueræ Ecclesiæ, quæ tunc in exilio ab impijs crudeliter tractabatur. Hortatur ergo Daniel regem, ne sinat Ecclesiā dei deleri, sed ut eam conseruet, ornet, & adiuet suis beneficijs. Hoc est præcipuum munus regum, & principum, sicut inquit Esaias, Reges erunt nutritores tui, &c.

Memine

Meminerimus ergo hanc concionem, ut eam principibus etiam hoc tempore proponamus, quo exercetur iniustissima crudelitas contra ueram ecclesiam. Quanquā enim nō omnes tyranni flecti ad pietatem possunt, tamen pii principes confirmantur his dictis prophetarum, et aliqui hostes reuocantur in uiam, sicut hic Nabodonosor, qui etsi fuerat hostis, tamen conuertitur ad agnitionē dei, & defendit pios. De his officijs præcipue hic concionatur Daniel, & hanc regiam concionem sciamus ad omnia tempora, & omnes principes pertinere.

Sciamus & illud, hæc opera à deo mandata, ueros fructus poenitentiae esse, seu nouam obedientiam, in qua lucet & exercetur fides. Etus poenitentiae. Quia enim rex iam ornat Ecclesiam, ostendit signum confessionis, quod agnoscat unum esse deum, conditorem cœli & terræ, qui uelit agnosci per uerbum, quod huic uni populo Israel tradiderat, qui dederit promissiones de remissione peccatorum, exaudiat, & saluet. Testatur ceteros deos & cultus extra hoc uerbum reiiciendos esse. In hac confessione multos inuitauit rex ad pietatem. Exercuit & fidem in periculis, quia non dubium est, fuisse

f 5 impios

impios principes, qui ei aduersati & insidiati sunt. Sed ipse pertulit has difficultates, & expectauit à deo defensionem.

De his grauissimis rebus concionatur Daniel, de poenitentia, promissione, fide, de ueris fructibus poenitentiae, de proprio regum officio, de exercitijs fidei in periculis administrationis.

Sed monachi multis modis contaminauerunt hunc locum, transferunt ad satisfactiones & opera indebita. Quia hic rex affligitur, disputant, non remitti peccata sine satisfactionibus. Item, quia interpretes hic nominat elemosynas, ipsi detorquent dictum ad ceremonias certas eius officij, et fingunt eas esse satisfactiones, & mereri remissionem culpe & poenae. Haec facile refutari possunt.

Opera Primum igitur sciendum est, totum deliramentum de satisfactionibus, quas uocant opera indebita, reijciendum esse, iuxta hoc dictum, Frustra colunt me mandatis hominū. Sed post poenitentiam sequi debet noua obedientia, à deo praecepta. Ad hanc etiā elemosynae pertinent, quae dandae sunt pro modo facultatum. Et quanquam haec opera non merentur remissionem

tionem culpe uel poenae aeternae, tamen promissio dei certa, & credenda est, quod deus uerè ignoscat agentibus poenitentiam credentibus, & inuocantibus ipsum, & uelit tollere aut mitigare poenas corporales. Haec beneficia fide petenda & expectanda sunt cum agimus poenitentiam. Ac minus esset calamitatum publicarum & priuarum, si hac fide peteremus mitigationem & ageremus poenitentiam. Iuxta illud Zachariae, Conuertimini ad me, scilicet Cap. I. agentes poenitentiam, & credentes & inuocantes me, & conuertar ad uos, scilicet dandis beneficijs.

Quod autem de poenis obijcitur, Adam, Dauid, Osiā, Manasses, Nabogodonosor, & multi quotidie puniuntur, Ergo cum peccata non sine poenis remittantur, necessaria est satisfactio. Respondeo, Neganda est consequentia, nam poenae illae nec satisfactiones, nec compensationes sunt, nec merentur remissionem culpe nec damnationis, sed sunt singularia dei opera, quibus uocat lapsos ad poenitentiam aut exercet sanctos. Sicut scriptum est, Iudicium à domo dei incipit. Et quanquam deus uult poenas illas exempla esse omnibus, quae admoncant omnes

omnes de ira & iudicio dei, tamen multis par-
cit, ut Niniuitis, & in Euangelio passim remit-
tit sine pœnis.

Exempla pœnarum sunt testimonia iudicii
dei, quod uerè deus aliquando omnes impios
puniturus sit, sicut prima concio inquit, Si ma-
lefeceris, peccatum tuum quiescet, donec reue-
labitur. Q. d. Etsi aliquandiu differtur pœna,
& eris securo ac ocioso animo, tamen tandem
deus iudicabit & punit.

Et Exod. 32. Ego autem in die uisitationis
meæ uisitabo peccata eorum. Q. d. Etsi diffe-
ro pœnas, tamen non propterea existimare me
obliuisci scelera, non humano consilio, sed meo
constituo pœnas, Do spatium pœnitentiæ, ideo
metui uolo, & uos ad pœnitentiam uoco.

Sic de pœnis sentiendum est, non quod sint
satisfactiones, sed sint testimonia iudicii dei, &
nos uocent ad pœnitentiã, aut exerceant sanctos.

Alia exempla ubi mitigatæ aut sublata sunt
pœnæ, sunt dulcissimæ consolationes, quæ te-
stantur agentibus pœnitentiam, remitti aut mi-
tigari pœnam, sicut docet Esaias cap. 1.

Ceterũ exempla sanctorum, ut Abel, Esaiæ,
Ieremiæ, Iohannis Baptiste, & similia, non
sunt

sunt pœnæ, sed exercitia, ut antè dictum est,
quia oportet Ecclesiam subiectam esse cruci,
ut agnoscat magnitudinem peccati herentis in
carne, & rursus abolita carne, inchoetur no-
uitas spiritualis inter afflictiones.

Hæc breuiter de afflictionibus adieci, ut
lectores admoniti repudient deliramenta de
satisfactionibus, & sciant nec pœnas diuinitus
irrogatas, nec nostra opera satisfactiones esse.

Sed hic obijciunt, Textus inquit, Redime,
Ergo significat opera esse precium seu meri-
tum. Respondeo breuiter, Vocabulũ significat
cessationem, non compensationem, Quasi di-
cat, Cessa à peccatis, & rectè facito, seu libera
te à peccatis, quod idem est, Cessa à pecca-
tis, &c. Sed non ero prolixus in hac Gramma-
tica cauillatione tractanda. Opponentur alia
illustra testimonia quæ loquuntur de gratuita
remissione, & de fide in Christum, & de sacri-
ficio Christi.

Origenes transformauit hanc historiam in
allegoriam prorsus intempestiuam de diabolo.
Scripsit significari per regem Babylonicum
diabolum eiectum per superbiam, &c. Et aiunt
addidisse errorem de liberatione diaboli, sed
hæc

hæc portentosa deliria improbanda sunt, & fugienda absurda allegoria.

Nos historiam retineamus, & meminerimus illustre exemplum pœnitentiæ propositū esse, in quo admonemur de securitate, de pœnis, de gratuita remissione peccatorum, de uocatione gentium, de promissione, de uera fide, de fructibus pœnitentiæ, de principum officijs, &c.

Veræ fidei uox est, qua hic cognoscit non solum potentiā dei, sed etiam uoluntatem, scilicet quod puniat superbos, & remittat peccata agentibus pœnitentiam, exaudiat & saluet inuocantes. Hæc agnitio est uera fides, quam hic profitetur, cum ait, Gradientes in superbia humiliat. Ergo agnoscit deum nō ociosum, sed uerè punientem.

Addit etiam, Omnes uia eius iudicia, id est, prædicat deum esse iustum, punientem eos qui ipsum contemnunt, & recipientem in gratiam agentes pœnitentiam, sicut ei propheta dixerat. Nam ad prophetæ concionem respiciendum est. Agnoscit rex se à deo punitum esse, nunc pœna liberatum. Agit igitur gratias pro liberatione, & recordatur promissionis, credit remissionem peccatorum &c.

CAP.

CAPVT V.

Balsar rex fecit grande conuiuū optimatibus suis mille, & unusquisq; secundum suam bibebat etatem.

Præcepit ergo iam temulentius, ut afferrentur uasa aurea & argentea quæ asportauerat Nabuchodonosor pater eius de templo quod fuit in Ierusalem, ut biberent in eis rex & optimates eius, uxoresq; eius & concubinae. Tunc allata sunt uasa aurea quæ asportauerat de templo quod fuerat in Ierusalem, & biberunt in eis rex & optimates eius, uxores & concubinae illius. Bibebant uinum, et laudabant deos suos aureos & argenteos, æreos, ferreos, ligneosq; & lapideos. In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae: & rex aspiciebat articulos

articulos manus scribentis. Tunc facies regis commutata est, & cogitationes eius conturbabant eum, & compages renum eius soluebantur, & genua eius ad seinuicem collidebantur. Exclamauit itaq; rex fortiter ut introducerent magos, Chaldeos, & aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus Babylonis: Quicumque legerit scripturam hanc, & interpretationem eius manifestam mihi fecerit, purpura uestietur, & torquem auream habebit in collo, & tertius in regno meo erit. Tunc ingressi omnes sapientes regis, non potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem eius indicare regi. Vnde rex Balsasar satis conturbatus est, & uultus illius immutatus est: sed & optimates eius turbabantur. Regina aut pro re quæ acciderat regi & optimatibus eius, domum conuiuij ingressa est, & proloquens ait: Rex in æternum

æternum uiue: non te conturbent cogitationes tuæ, neq; facies tua immutetur. Est uir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se, & in diebus patris tui scientia & sapientia inuentæ sunt in eo: nam & rex Nabuchodonosor pater tuus principem magorum, incantatorum, Chaldaeorum, & aruspicum constituit eum, pater inquam tuus o rex: Quia spiritus amplior, & prudentia, intelligentiaq; & interpretatio somniorum, & ostensio secretorum, ac solutio ligatorum inuentæ sunt in eo, hoc est in Daniele: cui rex posuit nomen Baltassar: nunc itaq; Daniel uocetur, & interpretationem narrabit. Igitur introductus est Daniel coram rege, ad quem præfatus rex ait: Tu es Daniel de filijs captiuitatis Iudæ, quem adduxerat pater meus rex de Iudæa? Audiuī de te quoniā spiritum deorum habebas, & scientia,

g intelligen-

intelligentiaq; ac sapientia amplior
res inuentæ sunt in te. Et nunc intro-
gressi sunt in conspectu meo sapien-
tes magi, ut scripturam hanc lege-
rent, & interpretationem eius indi-
carent mihi: & nequiterunt sensum
huius sermonis edicere. Porro ego
audiui de te, quod possis obscura in-
terpretari, & ligata dissoluere. Si er-
go uales scripturam legere, & inter-
pretationem eius indicare mihi, pura
uestiæris, & torquem auream
circa collum tuum habebis, &
tertius in regno meo princeps eris.
Ad quæ respondens Daniel, ait co-
ram rege: Munera tua sint tibi, &
dona domus tuæ alteri da, scriptu-
ram autem legam tibi, rex, & inter-
pretationem eius ostendam tibi. O
rex, Deus altissimus regnum & ma-
gnificentiam, gloriam & honorem
dedit Nabuchodonosor patri tuo.
Et propter magnificentiam quam de-
derat

derat ei, uniuersi populi, tribus &
linguæ tremebant, & metuebant eum:
quos uolebat, interficiebat: & quos
uolebat, percutiebat: & quos uole-
bat, exaltabat: & quos uolebat, hu-
miliabat. Quando autem eleuatum
est cor eius, & spiritus illius obfirma-
tus est ad superbiam, depositus est
de folio regni sui, & gloria eius ab-
lata est, & a filiis hominum eiectus est,
sed & cor eius cum bestiis positum
est, & cum onagris erat habitatio ei-
us: fœnum quoq; ut bos comede-
bat, & rore cœli corpus eius infectum
est, donec cognosceret quod pote-
statem haberet altissimus in regno
hominum, & quencunq; uoluerit,
suscitabit super illud. Tu quoq; fi-
lius eius Belsazar, non humiliasti cor
tuum, cum scires hæc omnia, sed ad-
uersum dominatorem cœli eleuatus
es: & uasa domus eius allata sunt co-
ram te, & tu, & optimates tui, & uxo-
res tuæ,

res tuæ, & concubine tuæ uinum bibistis in eis: deos quoque argenteos, & aureos, & æreos, ferreos, ligneosque, & lapideos qui non uident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti: porro deum qui habet flatum tuum in manu sua & omnes uias tuas, non glorificasti. Idcirco ab eo missus est articulus manus, qui scripsit hoc quod exaratum est. Hæc est autem scriptura quæ digesta est: **MANE, THECEL, PHARES.** Et hæc est interpretatio sermonis. **MANE:** Numerauit deus regnum tuum, & compleuit illud. **THECEL:** appensus es in statera, & inuentus es minus habens. **PHARES:** diuisum est regnum tuum, & datum est Medis & Persis. Tunc iubente rege, indutus est Daniel purpura, & circumdata est torques aurea collo eius: & prædicatum est de eo quod haberet potestatem tertius in regno suo. Eadem nocte interfectus

interfectus est Balthasar rex Chaldaeus. Et Darius Medus successit in regnum, annos natus sexagintaduos.

LOCI V. CAPITIS.

SUPRA proposuit regem agentem penitentiam, & propagantem ueros cultus, quem deus etiam ornauit premijs. Nunc addit contrarium exemplum regis impij, restituentis idolatriam, non agentis penitentiam, quem deus punit & regno exiit.

Primum autem historia consideranda est. **I. locus.** Nabogdonosor regnauit annos 45. Patris pietatem imitatus est filius Euilmerodach, qui leconie regi Iuda tribuit regium honorem, & magnis beneficijs affecit populum dei. Regnauit autem Euilmerodach annos 23.

Huic successit Balthasar dissimilis maiorum, & relapsus ad idolatriam, qui, ut testaretur se hostem esse ueræ doctrinæ, & confirmaret idolatras, prophanabat Iudaica pocula, & manifesto contemptu insultabat deo. Sicut Rapaces & Sennacherib 4. Reg. 18. & 19. Et sicut Iudei Christum deridebant, Si filius dei es, descendat de cruce. Has blasphemias citò se-

quantur poene, iuxta secundum preceptum,
Non habebit deus infontem, &c.

- I. Hec historia primum admonet nos de horribili potentia diaboli, qui omnibus seculis abutitur summis principibus ad confirmandam idolatriam, & lacerandam Ecclesiam. Quare pauci principes retinent ueros cultus dei, & contra hoc scandalum necesse est pramunitos esse animos piorum, & prodest pijs intelligere principum peccata, qui ideo corrumpunt ueram doctrinam, ut attemperent religiones suis utilitatibus, quod est uere & simpliciter illudere Christum. Et huius rei habet hęc etas multa exempla.
- II. Secundo, hęc historia hortatur principes ad pietatem, & admonet de poenis impiorum.
- III. Tertio, testatur mutationes regnorum fieri diuinitus, propter uaria peccata principum. Hic punit deus idolatriam & blasphemiam, sicut in Manasse, & regibus Israel. In Dauide puniuit adulterium & consilium cedis.

Sed plerumq; fit ut concurrant peccata populi et principum, sicut Osee 4. dicitur, Quia ille sacerdos, talis populus. Nec dubium est plerasq; calamitates mundi nunc accidere propter multiplicem

multiplicem idolatriam, in misis, inuocatione sanctorum, & alijs erroribus ac impijs cultib. Hinc sunt Turci successus, bella inextincta, & alia dissipaciones.

DE REBUS SACRIS.

QUARTO hic de sacris rebus queritur IIII. tur, an non liceat eas transferre ad prophanos usus? Respondeo, Consecratas sine uerbo dei non esse discernendas a prophanis, quod ad consecrationem attinet, quia nulla est consecratio sine uerbo dei. Imò impietas est fingere consecrationem sine uerbo dei, sicut in Act. cap. 19. clare dicitur, Quod deus purificauit, tu ne commune dixeris, &c.

Quare pij rebus illis uti possunt, quę fuerunt dedicate templis nostris, si alioqui teneantur eas, sine furto aut aliorum iniuria. Imò peccant, qui non utuntur propter superstitionem, quasi sint res sacre, quidus uelit deus peculiarem reuerentiam tribui, quia sine uerbo dei non debet ille honos tribui ullis rebus. Pręterea recte faciunt qui idolis consecrata prophanant, sicut idolis con Rachel patri simulachra aurea rapuit. secreta.

Aliud est de consecratis uerbo dei, sicut in Consecratione lege Mosaiica erant certę res consecrate, a quib. ta uerbo

bus populus debebat abstinere propter uerbū dei, quod ad illa tempora & illas res pertinebat. Et tamen ibi quoque licuit pijs in necessitate uti illis rebus, ut ostendit exemplum Davidis comedentis panes propositionis, &c.

Sed Balihasar hic prophanat res diuinitus consecratas, & addit blasphemias. Ideo enim prophanat, ut ostendat se esse hostem dei. Sicut textus clare dicit, Laudabant deos aureos, ligneos, &c. Sicut enim Iulianus restituere conatus est idolatriam, ita hic Balihasar adiunxerat sibi hostes ueræ doctrinæ, & faciebat spem restituendæ idolatriæ. Quare prudenter discernenda sunt facta Rachel & Balihasaris, ut similia iudicari possint.

Non peccat qui res templorū ad usus prophanos transfert, scilicet, si id sine furto & aliorum iniuria fiat. Ut enim furtum est si priuatus res fisci ciuitatis auferat, sine legitimo contractu, ita furtum est si priuatus aliquid auferat ex rebus ecclesiasticis, sine iusto contractu. Possunt autem res ecclesiasticæ per contractus transferri ab ijs qui legitime administrant eas, ex probabili causa, sicut aliæ res fisci.

Porrò

Porrò superior dominus, ut defensor est aliorum publicorum bonorum, sic est defensor ecclesiasticorum bonorum. Et ut principis interest, si ciuitas bona fisci male administrat, curare ut diligentius & utilius collocentur, ita de facultatibus ecclesiasticis interest principum curare, ut inde alantur idonei doctores et scholastici. Et si fruuntur eis hostes Euangelij aut ociosi, debent curare ut his remotis homines idonei substituantur, sicut in C. præcipitur. Et scriptura inquit, Qui non laborat, non manducet.

Quare singuli principes in suis ditionibus debebant ociosos & hostes Euangelij, Episcopos, Canonicos & Monachos eicere ex possessionibus facultatum ecclesiasticarū, & curare ut idonei ministri cum coniugibus & liberis honestè alerentur. Itē, ut pauperes scholastici ex Ecclesiasticis facultatibus sustentarentur, ad conseruanda studia Ecclesiæ necessaria, sicut inquit Paulus, Nemo militat sine stipendijs. Quare uictus non solum docentibus, sed etiam discipulis debetur. Et iniustissimum est suppeditare luxui Canonicorum, et interea negligere non solum pastores, sed etiam ipsa studia,

studia, quæ sine publicis auxilijs conseruari non possunt.

Nec habent potestatem superiores domini transferendi ad se illa bona ecclesiastica defraudatis Ecclesijs, hoc est, quantum opus est, Ecclesijs impertire debent. Id debebant facere etiamsi de proprio esset largiendum, quanto magis ante partem res Ecclesijs conseruandæ sunt.

Sed si superest aut sunt bona quæ Ecclesia non potest administrare, quia Episcopis non congruunt politica imperia, hæc superior dominus recte ad se transfert, ut superiores domini, debebant imperia, ditiones, exercitus Episcoporum ad se transferre, sed interea curare, ut ex bonis prospiceretur Ecclesijs.

V. QUINTO, In mutatione regni deus non obliuiscitur Ecclesiæ suæ, sicut Christus nos consolatur, Matth. 24. Cum audietis rumores bellorum, ne turbemini. Prudenter enim discernenda sunt regna mundi à regno æterno, quod est Ecclesia. Et quanquam bella concutiunt Ecclesias in mutationibus regnorum, tamen pii debent intueri hanc consolationem, quod Ecclesia sit æternum regnum, non debent de-

bent desperatione desciscere ad impios, sicut fit nunc in Græcia. Contra hanc infirmitatem consolari pios Christus uoluit, Cum audietis rumores bellorum, ne turbemini.

Itaque hic in regni mutatione deus rursus conuehit Danielem, et attribuit ei maiorem auctoritatem, quam antea habuit, ut noui reges etiam conuertantur ad agnitionem dei, ut seruetur Ecclesia, et extant publica miracula, quæ testentur hunc populum habere uerbum dei, et ueros cultus.

Non tantum huic regi denunciant exitium uerba scripta in pariete, sed exemplum in genere significat modum mutationum omnibus temporibus.

Prima uox Mane, id est, numerauit, significat deum constituere metas tyrannis, ultra quas progredi non possunt. Consolatur itaque omnes pios, omnibus temporibus, ut sciant securitatem nec perpetuam nec diuturnam esse, sicut Psalmus inquit, Fiant dies eius pauci, &c. Quare prima uox admonet principes de iudicio dei, quod metas eis constituerit. Consolatur pios quod non sit duratura seuitia, sicut omnium temporum historie testantur.

Reliquis

Modus
mutatio-
nis regno-
rum.

Reliquæ duæ uoces loquuntur de pœnis. Est autem regum & gubernatorum prima pœna, autoritatis amissio, sicut dicitur Psalm. 7. Effusus est contemptus super principes, & Errare fecit eos in inuio, & non in uia, & adiuuit pauperem ex afflictione, & pauit familias ut oues. Cum enim imperia stent diuinitus, deus addit gubernatoribus autoritatem, ut 1. Re. 10. Et abiit cum eo pars exercitus, quorum deus tetigerat corda. Et alio Psalmo, Qui dat salutem regibus, Et exempla omnium ætatum testantur heroicis uiros autoritate ualuisse, & non humanis modis aut uiribus retinuisse uoluntates. Ideo quodcumq; impendat mutatio, autoritas mutatur. Aliter iudicat consensus bonorū, aliō inclinant animi, quā antē, ut nūc de statu pontificio apparet.

Altera pœna est ultima, uidelicet, regni amissio, Vt Sauli succedit Dauid, Et hic Chaldeis & Assyrijs succedunt Mædi & Persæ. Atq; ita finis est primæ Monarchiæ, & aurei regni.

Desinant igitur nunc quoq; tyranni opibus & potentia sua confidere, & cogitent se facili casu posse amittere sua imperia, ut illud
 florentissimū

florentissimum regnum occupauerunt Persæ, qui admodum exiguas uires initio habuerunt. Agnoscebant igitur diuinitus se potitos esse Babylone. Nam & Xenophon scribit, captam esse urbem tali tempore, cum celebrarenur dies festi, & agitentur conuiuia, magna scurritate. Alludens haud dubiè ad hoc conuiuium à Daniele descriptum.

Scribit etiam apud Cyrum fuisse duos principes ex regno Balthasaris, Gobiam & Gadam, qui primi ingressi sunt urbem atq; arce, & regem trucidauerunt, nam Gobias filium in uenatione rex Balthasar iniuste per inuidiam occiderat. Ex horum & similium sermonibus, haud dubiè Daniel cepit innotescere duobus regibus, Dario & Cyro. Et si autem hunc Darium Medum ante Cyrum Græci non nominant, tamen uidetur ille ipse esse, qui à Xenophonte appellatur, Cyaxares Medus, cui successit Cyrus.

CAPVT VI.

Placuit Dario, & constituit super regnum satrapas centum uiginti, ut essent in toto regno suo. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat, ut satrapæ illis redderent rationem, & rex non sustineret molestiam. Igitur Daniel superabat omnes principes et satrapas, quia spiritus dei amplior erat in illo. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum: unde principes & satrapæ quærebant occasionem ut inuenirēt Danieli ex latere regni, nullamque causam & suspensionem reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, & omnis culpa & suspicio non inueniretur in eo. Dixerunt ergo uiri illi: Non inueniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege dei sui. Tunc principes & satrapæ

trapæ surripuerunt regi, & sic locuti sunt ei: Dari rex, in æternum uiuet: consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus & satrapæ, senatores & iudices, ut decretum imperatoriū exeat, & edictum, ut omnis qui petierit aliquam petitionem à quocunque deo & homine, usque ad triginta dies, nisi à te, rex, mittatur in lacum leonum. Nunc itaque rex confirma sententiam, & scribe decretum, ut non immutetur quod statutū est à Medis & Persis, nec prauaricari cuiquam liceat. Porro rex Darius proposuit edictum, & statuit. Quod cum Daniel comperisset, id est constitutam legem, ingressus est domū suam: & fenestris apertis in coenaculo suo, contra Ierusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua, & adorabat, confitebaturque coram deo suo sicut & antequam facere consueuerat. Viri ergo illi curiosius inquirentes,

rentes, inuenerunt Danielem orantem, & obsecrantem deum suum. Et accedentes, locuti sunt regi super edicto: Rex, nunquid nō constituisti ut omnis homo qui rogaret quenquam de dñs & hominibus usq; ad dies triginta, nisi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex, ait: Verus est sermo iuxta decretum Medorum atq; Persarū, quod prauaricari non licet. Tunc respondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captiuitatis ludæ, nō curauit de lege tua & de edicto qd constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. Quod uerbum cum audisset rex, factis contristatus est: & pro Daniele posuit cor ut liberaret eum, & usque ad occasum solis laborabat ut erueret illum. Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito, rex, quia lex Medorum atq; Persarum est, ut
omne

omne decretum quod constituerit rex, non liceat immutari. Tunc rex præcepit, & adduxerunt Danielem, & miserunt eum in lacum leonum. Dixitq; rex Danieli: Deus tuus quē colis semper, ipse liberabit te. Allatusq; est lapis unus, & positus est super os laci, quem obsignauit rex annulo suo, & annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem. Et abiit rex in domum suam, & dormiuit incoenatus, cibiq; non sunt allati coram eo, insuper & somnus recessit ab eo. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit: appropinquansq; lacui, Danielem uoce lachrymabili inclamauit, & affatus est eum: Daniel serue dei uiuentis, deus tuus cui tu seruis semper, putasne ualuit te liberare à leonibus? Et Daniel regi respondens, ait: Rex in æternum uiue, Deus meus misit angelum
h gelum

gelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi: quia coram eo iustitia inuenta est in me: sed & coram te, rex, delictum non feci. Tunc uehementer rex gauisus est super eo, & Daniele praecepit educi de lacu:eductusq; est Daniel de lacu, & nulla laesio inuenta est in eo, quia credidit deo suo. Iubente autem rege, adducti sunt uiri illi qui accusauerunt Daniele, & in lacum leonū missi sunt, ipsi & filij, & uxores eorum: & non peruenerunt usq; ad pauimentum lacu, donec arriperent eos leones, & omnia ossa eorū comminuerunt. Tunc Darius rex scripsit uniuerfis populis, tribubus, & linguis habitantibus in uniuersa terra: Pax uobis multiplicetur. A me constitutum est decretum, ut in uniuerso imperio & regno meo tremiscant, & paueant deum Danielis: ipse est enim deus uiuens & aeternus in secula:

secula: & regnum eius non dissipabitur, & potestas eius usq; in aeternum. Ipse liberator atq; saluator, faciens signa & mirabilia in caelo & in terra: qui liberauit Daniele de lacu leonum. Porro Daniel perseuerauit usq; ad regnum Darij, regnūq; Cyri Persae.

I.

P R I M V M exemplum monet quod uictorias sequi debeat constitutio reipub. & praecipue uerae religionis restitutio, sicut hic prouincia ordinantur, leguntur praesides, & praeficitur Daniel doctor uerae religionis. Itaq; uicissim ornat deus Persas ingenti gloria, iuxta illud, Glorificantes me, glorificabo.

II

Secundum exemplum ostendit, non deesse ecclesiae persecutionem, & artificiose irreueri principum animos. Erant duo reges, Darius senior, & Cyrus iunior, & non natus patre Darius rege, sed gloria superior. Haec dissimilitudo senior, & facillime parit suspiciones & similitates. Sicut Cyrus iunior,

h a

& Xeno iunior.

Et Xenophon scribit Cyaxaren offensum gloria Cyri, etiam lachrymantem cum eo expositulasse, et questum esse, se contemni, tametsi placatur mirifica diligentia et fide Cyri. Facile igitur fuit astutis et aulicis ingenijs inuenire technam ad impellendum regem, qui nonlebant crescere Cyrum. Ideo patitur fieri editum, ut a se omnia beneficia petantur.

Tales habet diabolus ministros, qui captatis occasionebus, regum animos astute a ueritate auertunt, ubi summa offitij et uirtutis specie insidiae struuntur. Ita hic dum bonus senex, suo honori aduersus collegam consuli arbitrat, non uidet quantum admittat sceleris, quod in edicto etiam dei inuocatio prohibetur.

Monet igitur hoc exemplum, ut cauti sint principes in obseruandis talibus insidijs, ac praesertim in legibus et edictis condendis.

III

TERTIO, proponitur exemplum infirmus fidei. Diligenter autem discernendum est infirmus. Infirmus est, qui amat et amplectitur doctrinam, et propagare cupit, patitur se doceri, ac studet proficere. Cupit etiam saluos esse doctores, et

con-

confitetur aliquo modo, etiamsi non satis libere nec satis fortiter propugnat, neque tamen negat aut oppugnat doctrinam. Talem iubet Paulus recipi, et addit, Deus eum recepit, et potest eum confirmare. Tales erant Apostoli tempore mortis Christi.

Rom. 14.

Et quidem ita gubernat deus sanctos, ut suam infirmitatem et habeant et agnoscant, ex qua tandem eluctantur. Ideo dicit Esaias, Linum fumigans non extinguit. Et Psalm. 144. Allevat dominus omnes qui corruunt, et erigit omnes elisos.

Sic et hoc loco infirmus est Darius, amplectitur doctrinam, cupit defendere confitentem, adiuuat etiam cum suo testimonio, et sua confessione. Hec sunt signa pie mentis, nec dubitat de causa, sed de facultate sua dubitat. Arbitratur se unum, praesertim in hac regni nouitate, non posse obtinere quod uolebat, nec licere soli sententiam omnium principum improbare. Et isti non leuiter pugnaucrunt, toto die contendunt, urgent legis auctoritatem, dicunt exemplum fore perniciosum, et contra regnum, si retractentur edicta. Tandem igitur victus rex dubitans uel de auctoritate sua, uel de

h 3 facultate

facultate, permittit ut uincant accusatores.

Quamquam igitur peccauit Darius, tamen infirmitate lapsus est, & contra furorem accusatorum sustentat se quidam scintilla fidei, quæ ostendit, non ipsum, sed principes esse supplicij autores, etiamsi ipse non satis fortiter eos represserat. Ostendit igitur suam confessionem, Deus tuus, inquit, liberabit te. Tales infirmos deus subleuat, ut hic apparet. Sequitur enim statim acerbissima pœnitentia regis, ac deinde tantum fidei robur, tanta magnitudo animi, ut puniat etiam accusatores.

Persecuto E contra uerò persecutores sunt, qui non
res doctri amant nec amplectuntur doctrinam, nec do-
na. ccri se patiuntur, nec proficere student, nec tuentur doctores, nec propagare cupiunt ea quæ intelligunt, sed mallent quoque sepelire & obruere, ac significant odium. Hæc qui faciunt cognita doctrina, timeant iudicium dei de blasphemis. Estque de eis seruanda regula Pauli, Hæreticum hominem post unam atque alteram monitionem uitabis, quia est suo ipsius testimonio condemnatus.

Iam nos exemplo Darij agnoscamus nostram infirmitatem & proficere studeamus, ac ro-

gemus

gemus sicut ille Marci 9. Credo domine, sed adiuua incredulitatem meam.

Et memineris hoc loco duplicem consolationem regi exhibitam esse, uidelicet, Non solum Daniel liberatus est suo periculo, sed etiam rex liberatus est à contagio parricidij, & regi. consecutus remissionem peccatorum. Hæc consolatio, quæ ad ipsius conscientiam proprie pertinet, non minus miraculum fuit quam altera.

IIII

Quarto, exemplum de iniustis legibus retractandis, hoc tempore maxime obseruandum est.

V.

Quinto, Danielis confessio hortatur nos, ut aduersemur impijs edictis, quia publice orauit apertis fenestris. Hortatur item ad precandum, & quidem significat modum, quod spectans ad Hierusalem, dixerit suas preces, id est, fretus promissione data ueræ ecclesiæ. Quia 3. Reg. 8. iubentur exules orantes se uertere uersus Hierosolimam. Sic se uertit Daniel uersus occasum meridianum, hoc est, cogitans de mandato & promissione, quod deus uelit seruare hunc populum, et exaudire pro-

h 4

pter pro-

pter promissum dominum. Prorsus sicut Euangelium docet nos orando intueri promissionē, & petere ac expectare auxilium propter Christum, sic illi templum intuentes, de promissione & de uenturo domino cogitabant.

VII.

Septimo, periculum Danielis pingit robur & uiolentiam hostium Christi. Sicut Daniel imbecillis obijcitur leonibus, sic tota Ecclesia habet hostes ualidissimos, diabolum, reges, potentēs, superbos, prestantes auctoritate & opibus in mundo.

VIII.

Octauo, liberatio Danielis est testimonium, quod deus adsit sanctis, & seruet eos suo iudicio, aliās corpore, aliās spiritu.

Est autem hic duplex liberatio, Daniel liberatur à morte, rex liberatur à peccato & à morte æterna, discit hic remissionem peccatorum, & confirmatur in fide. Eam liberationem & Daniel precipue optauit, ut deus glorificaretur, & rex reuocaretur in uiam, & intelligit rex ipse multo esse maiorem quam erat incolumitas Danielis. Ideo ardentissimo pectore agit gratias deo, ac edit testimonia confessionis.

Nono,

IX.

Nono, tres sunt insignes sententiæ in textu, de fide & operibus. Præcipua est de fide, cum inquit, Credidit deo suo.

Quamquam autem breuis est sententia, tamen admonet lectorem de tota doctrina fidei, quod deus requirat fidem, & quod fides impetret ingentia dona. Credidit, uidelicet initio proposito impio edicto, non abiicit fidem & professionem, sed cōstanter confessus, se deum Israel inuocare, & hac fide petiuit & expectauit à deo auxilium, pro rege & pro se, uidelicet ne deleteretur in regno uera doctrina.

Significat igitur fides hic, ut alibi, fiduciam quæ audet constanter cōfiteri, & statuit deum nos per misericordiam recipere, & uelle saluare, & expectat auxilium pro Ecclesia, pro nobis, pro ijs qui sunt conuertendi. Hanc fidem requirit deus, & hæc impetrat beneficia. Iuxta illud Esaiæ, Qui confidit in domino non pudefiet. Item, Matth. 21. Quicquid petieritis credentes accipietis. Vt igitur fide impetrarunt auxiliū, Moyses ad mare rubrum, Esaias in obsidione urbis, & alij sancti in uicris periculis, ita hic Daniel fide impetrat liberationē.

h 5

Hæc

Hæc exempla nos quoq; in confessione & omnibus periculis exsuscitent, & ad fidem ac inuocationem adhortentur. Suntq; opponenda hæc testimonia aduersarijs, qui de operibus multum uociferantur, & reiiciunt doctrinam de fide.

Reliquæ duæ sententiæ loquuntur de iustitia operum, quæ & coram deo in credentibus esse debet, & coram hominibus. Disertè inquit Daniel, Inuenta est mihi iustitia coram deo. Deinde addit etiam, Coram te rex, nihil mali feci.

Observabis igitur hæc tria proponi, fidem, item inchoatam obedientiam, quæ etiamsi est immunda, tamen placet deo in credentibus, qui fide iusti sunt. Oportet enim adesse in nobis iustitiam bonæ conscientie, ut inquit Paulus 2. Corin. 1. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientie nostræ.

Ita hic Daniel ait, Inuenta est mihi iustitia coram deo. Quod ut rectè intelligatur, adiunge alteram sententiam de fide, Credidit deo suo. Nequaquæ enim uult Daniel se esse iustū propter propriam dignitatem aut suas uirtutes, sed per misericordiam fide. Et tamen scit requiri & placere

placere deo iustitiam bonæ conscientie in credentibus.

Tertio additur iustitia erga homines, nam & coram hominibus conspici innocentiam oportet exempli causa. Iuxta illud, Luceat lux uestra &c.

Et diligenter obseruandum est, quòd quamquam fecit contra edictum, tamen affirmat se nihil mali fecisse. Hanc uocem Danielis ad nos hoc tempore transferamus. Quamquam enim cōtra edicta Imperatoris facimus, tamen sciamus nos nihil mali contra eum facere, nec esse seditiosos, nec ledere maiestatem superiorum. Talia enim edicta uiolari necesse est, quæ quidem ipsi pro inanibus habere debent. Ita nihil mali contra Imperatorem faciebat Nicomædensis patritius, qui edictum publicè propositum concerpserat. Opponamus igitur uocem Danielis, his qui accusant nos contumacie, & uituperant tanquam seditiosos. Ad hæc reclamemus, nos nihil mali contra Imperatorem facere.

X.

DECIMO, poena calumniatorum admonet hostes Euangelij de iudicio dei, & adhortatur eos ad poenitentiam. Unde

XI.

VNDECIMO, ut suprà exemplum Nabodonosor de offitio principum docet, quòd debeant abolere impios cultus &c. sic Darij exemplum hoc loco idem docet, qui etiam editum proponit de colendo deo Danielis.

XII

DVODECIMO, obseruanda est in edicto regis euangelica concio, ait, hunc deum Danielis esse liberatorem & saluatorem. Nominat deum Danielis, id est, qui agnoscitur et colitur fide uerbi, quod prædicat Daniel, quia uerbum diuinitus traditum, discernit ecclesiam à gentibus. Deus enim non uult agnosci aut coli sine aliquo suo uerbo & testimonio. Ideo dicitur deus Abraham, id est, qui dedit hoc uerbum, has promissiones Abraham, &c. Sic dicitur deus Israel, qui eduxi te de terra Aegypti. Sic nos inuocamus deum patrem domini nostri Iesu Christi. Testatur igitur rex illum deum esse uerum deum, cuius uerbū prædicat Daniel.

Deinde addit alterum discrimen, hunc deum esse liberatorem & saluatorem. Nam & hoc discrimen est ueræ religionis à cæteris omnib.

Vbi

Vbi tantum est legis notitia, manet dubitatio, & afflicti non possunt statuere, deum uerè uelle misereri, exaudire, iuuare. Sed Euangelium clamitat, quòd deus gratis nos recipiat credentes. Item quòd uerè uelit exaudire & saluare, quòd hanc fidem requirit, q. hoc cultu præcipue coli uelit. Opponenda est igitur uox Euangelij, & promissio naturali dubitationi & ethnicis opinionibus, & excitanda fides, ne arguamus deum mendacij. Quare hæc concio in edicto, quæ prædicat deum esse liberatorem et saluatorem, uerè Euangelica est, sicut illa in Psalmo, Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Hæc fides in quotidiana inuocatione exercenda est.

CAPVT VII.

Anno primo Balfasar regis Babylonis, Daniel somnium uidit: uisio autem capitis eius in cubili suo, & somnium scribens, breui sermone comprehendit, summamq; perstringens, ait: Videbā in uisione mea nocte, & ecce,

ecce, quatuor uenti cœli pugnabant in mari magno. Et quatuor bestię grandes ascendebant de mari diuersę inter se. Prima quasi leęna, & alas habebat aquilę: aspiciebam, donec euulsę sunt alę eius, & sublata est de terra, & super pedes quasi homo stetit, & cor hominis datum est ei. Et ecce bestia alia similis urso in parte stetit: & tres ordines erant in ore eius, & in dentibus eius, & sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas. Post hęc aspiciebam, & ecce, alia quasi * pardus, & alas habebat
** pardalis* quasi auis, quatuor super se: & quatuor capita erant in bestia, & potestas data est ei. Post hęc aspiciebam in uisione noctis, & ecce, bestia quarta terribilis atq; mirabilis, & fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens atq; comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cęteris bestiis quas

quas uideram ante eam, & habebat cornua decem. Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum: & tria de cornibus primis euulsę sunt a facie eius: & ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens ingentia. Aspiciebam, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit: uestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda: thronus eius, flammę ignis: rotę eius, ignis accensus. Fluvius igneus rapidusq; egrediebatur a facie eius: millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: iudiciū sedit, et libri aperti sunt. Aspiciebam propter uocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur: & uidi quoniam interfecta esset bestia, & perisset corpus eius, & traditum esset ad comburendum igni: aliarum quoq; bestiarum

*
tempora

stiarum ablata esset potestas, & tempora uitæ constituta essent eis usque ad tempus & *tempus. Aspiciebam ergo in uisione noctis, & ecce, cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum dierū peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipsi seruiunt: potestas eius, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Horruit spiritus meus, ego Daniel territus sum in his, & uisiones capitis mei conturbauerunt me. Accessi ad unū de assistentibus, & ueritatē quærebat ab eo de omnib. his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, & docuit me, Hæ quatuor bestię magne, quatuor sunt regna, quę consurgent de terra. Suscipient autem regnum sancti dei altissimi, & obtinebunt regnum

gnum usq; in seculū & seculum seculorum. Post hoc uolui diligenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis ualde ab omnibus, & terribilis nimis: dentes & ungues eius ferrei: comedebat & comminuebat, & reliqua pedibus suis conculcabat: & de cornibus decem quæ habebat in capite: & de alio quod ortum fuerat, ante quod ceciderāt tria cornua: & de cornu illo quod habebat oculos, & os loquens grandia, et maius erat cæteris. Aspiciebam, & ecce, cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & preualebat eis, donec uenit antiquus dierum, & iudicium dedit sanctis excelsi, & tempus aduenit, & regnum obtinuerunt sancti. Et sic ait: Bestia quarta, regnum quartū erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit uniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua de-

cem ipsius regni, decem reges erunt:
& alius consurget post eos, & ipse
potentior erit prioribus: et tres reges
humiliabit. Et sermones contra ex-
celsum loquetur, & sanctos altissimi
conteret: & putabit quod possit mu-
tare tempora & leges, & tradentur
in manu eius usque ad tempus et tem-
pora & dimidium temporis. Et iu-
dicium sedebit, ut auferatur poten-
tia, & conteratur, & dispereat usque
in finem. Regnum autem & pote-
stas, & magnitudo regni quæ est
subter omne cælum, detur populo
sanctorum altissimi, cuius regnum,
regnum sempiternum est, & omnes
reges seruiant ei & obediant. Huc
usque finis uerbi. Ego Daniel mul-
tum cogitationibus meis contur-

babar, & facies mea mutata

est in me, uerbum au-

tem in corde meo

conseruari.

Hic

HIC Daniel inchoat proprias uisiones
de successione imperiorum, et de aduentu
Christi, ac certamine Ecclesiæ, quod
postremis temporibus futurum erat. Ideo enim
hæc uisio exhibita est, ut significaretur tem-
pus aduentus Christi, ne propter moram &
propter afflictiones pij desperarent de pro-
missis.

Porro iterum in his uaticinijs admoneo,
quod supra dictum est, multipliciter erudiri et
confirmari ecclesiam. Primum testantur deum
esse autorem imperiorum, item defendi & ser-
uari ecclesiam inter hæc imperia.

Secundo, cum prædictiones de omnibus im-
perijs euenierint, constat haud dubie diuinæ
esse. Quare fatendum est, istos prophetas uerè
habuisse uerbum dei, & hanc doctrinam quam
nobis tradiderunt, uerè diuinam esse.

Tertio monent etiam nos de futuris peri-
culis, ut obseruemus, qualis sit antichristus, ne
incauti assentiamur belligerantibus cum uera
ecclesia, nec propter scandala deficiamus à
fide.

ENARRATIO.

Vt autem supra quatuor Monarchias con-

i 2

stituit,

stituit, ita hæc uisio easdem Monarchias ostendit alia specie.

Leo. Leo significat Chaldeos & Assyrios. Duæ ale significant duas præcipuas gentes, quæ per uices regnauerunt, Chaldeos & Assyrios. Eleuatur supra terram, & mutatur in figuram hominis, id est, regnum ualde fit gloriosum, & deponit immanitatem, quia uocatur ad agnitionem dei.

Vrsus. Vrsus significat Persas. Tres longi dentes in ore significant tres præcipuos reges, Cyrum, Darium, Artaxerxen.

Pardus. Pardus significat Alexandrum Macedonem. Quatuor ale & quatuor capita successores sunt, nam post ingentia certamina quatuor duces post Alexandrum obtinuerunt regna maxima, Seleucus Syriam & ulteriora, Ptolemæus Aegyptum, Antigonus Asiam minorem, Antipater Macedoniam.

Natura pardi. Natura pardi uel panthere conuenit Græcis ingenijs, sunt maculosæ, fragrantes, terribili capite, uenantur bestias odore, & occultato capite, animosissimè dimicant pro natis & pro sobole, nulla tela formidantes, capiuntur uino inebriatæ.

Quarta

Quarta bestia significat Romanum imperium, quod significat omnium fore truculentissimum, uel quia foris difficilissima bella gessit, uel quia habuit plurima ciuilia bella, uel quia maximè seuiuit in ecclesiam, uel quia delcuit gentem Iudaicam.

Sed præcipuè obseruanda est hæc particula, quod inquit, Residuum pedibus conculcabat. Hæc pictura significat postremam imperij partem habituram plus crudelitatis & calamitatū. Ut apparet Italiam nunc annis ferè non gentis miserabiliter dilaceratā esse, primum à Gothicis, Græcis, postea à Longobardis, deinde à nostris Imperatoribus usque ad hoc tempus. Residuum, id est, partem imperij reliquam. Pedes, id est, postremi Imperatores maximè cōculcabāt.

Sed non solum accommodanda est significatio ad ciuilia, uerum etiam ad ecclesiam. Reges postremi maximè conculcabunt ecclesiam, sicut iam annis sexcentis apparet, reges esse satellites pontificum, & crudelitatem horribilem in ecclesiam exercere ad defensionem idolatriæ.

Decem cornua significant maximas prouincias imperij. Nec de numero anxie disputandum est.

dum est, quia septenarius & denarius usitate in scripturis significant magnum numerum, ut in Hiob, En decies me confunditis. Item in Evangelio Matth. 25. Simile est regnum coelorum decem uirginibus. Intelligit igitur multa ampla regna, ac plura quam superiores Monarchie habuerunt.

Sed tamen si quis uolet numerare, non inapte quadrat enumeratio maximarum prouinciarum, ut Italia, Hispania, Gallia, Germania, Illyricum, Græcia, Africa, Aegyptus, Asia, Syria. Hæ fuerunt amplissimæ imperij prouinciæ, ac singulis uicinæ partes addendæ sunt, ut Illyrico Pannonia, Græciæ Macedonia.

Exoritur autem in fronte ingens cornu, tribus alijs cornibus euulsis. Id cornu ait potentius fore cæteris uicinis, mutaturum religionem Christi, & habiturum ingentes successus, bellaturum cum sanctis.

Hæc necesse est intelligi de regno aliquo exorto in dissipatione Romanæ Monarchiæ, quod est potentius cæteris regnis, & proficitur religionem ac doctrinam pugnantem cum Evangelio, interficit sanctos, & habet ingentes successus.

Cum

Cum autem constet multo antè præterisse tempus, quo Romana Monarchia collapsa est, historiâ mundi consideremus, & ex ipso euentu sumamus interpretationem. Præsertim cum hæc ipsa uaticinia maxime tradita sint, ut moueant & confirmant pios, quorum ætas incidit in ea pericula, quæ minitatur ecclesiæ noua illa dominatio, oriens post collapsam Romanam Monarchiam.

Q V O D est autem regnum statim natum collabente Romana Monarchia, proponens dogma, quod aperte contumeliosum est in filium dei, et aperte abolet scripturam propheticam & apostolicam, & cogit armis alias gentes ad amplectendam nouam, cõmentitiã & impiam doctrinam, & potetia omnibus rebus antecellit? Res loquitur ipsa, id esse regnũ Mahometicum, hoc est Sarracenicum & Turcicum. Nam Turcicum ortum est ex Sarraceno, seu pars est.

Nec admisco huic loco pontificiam dominationem, nam hæc alio loco describitur, ut postea indicabo. Fit hic mentio regni armis constituti, At dominatio pontificia præstigijs ceremoniarum & hypocrisi creuit, & magis

i 4

alienis

Regni Turci

alienis armis regum quam suis munita est. Sequitur autem alius locus infra, quem cum Paulus ad pontificiam dominationem transferat, sequar & ego Apostoli interpretationem, ut deceat.

Nunc de uaticinio huius loci dicam breuiter. Conueniunt ad Sarracenicum regnum, tempus, doctrina, potentia, & locus.

De tempore notæ sunt historie. Iam Galliam Franci tenebant, Italiam Longobardi, cum in oriente Mahometus Heraclij tempore seditionem mouet circiter annu à natali Christi 623. Collabente igitur Monarchia Romana Sarracenicum regnum constitutum est, et quidem breui magnæ factæ sunt acceSSIONES.

Doctrina describitur in textu, cum ait, cornu habere oculos hominis, & os loquens grandia, & contumeliosa in deum.

Constat Mahometum, horribili audacia abolere omnia prophetarum & apostolorum scripta. Est autem uerissimum & præcipuum signum ecclesiæ, professio prophetice & apostolice doctrine. Quare satis perspicue constat, id regnum deo bellum inferre, quod abolit scripta prophetarum & apostolorum. Deinde

inde & articulos præcipuos Euangelij penitus delet. Finxit Christum esse doctorem similem Moyse aut alijs prophetis, nec agnoscit esse saluatorem & uictimam pro peccatis hominum. Abiecit prorsus ea quæ de filio dei in Euangelio dicuntur. Ignorat prorsus doctrinam de fide & uera inuocatione, denique propriam Euangelij doctrinam delet. Tantum particulam retinet ciuiliu præceptorum, quamquam hæc quoque corrumpit. Concedit flagitiosas libidines, iubet armis cogi gentes ad amplectendam impiam doctrinam, & interfici aduersantes. Hoc uerè est impium & insutum latrocinium præcipere.

De potentia etiam notæ sunt historie. Tota Africa, magna pars Asiæ, magna Europæ tenetur ab ijs qui Mahometi sententiam defendunt. Et nunc Turci omnium latissimè dominantur, quorum imperium hic non distinguitur à Sarracenco.

Sed Ezechiel et Apocalypsis nominatim de hac barbarie concionantur, quam scribit Ezechiel uenturam ab aquilone postrema mundi ætate, & tribuit eis adpellationes Gog & Magog, quod Scythico more testæ circumferant,

nec habeant certas sedes. Constat autem Turcos à Caucasi rupibus progressos, postea in Asia uagatos esse ac paulatim Galatiam & Ponti oram occupasse. Hanc barbaricam uaticinantur Ezechiel & Apocalypsis postremo imperaturam esse, & quidem latè uastaturam esse ecclesias dei, & tandem in montibus Israel perituram esse, ut postea dicam.

De loco obseruandum est, quod nominatim inquit Daniel, euulsa esse priora uel anteriora cornua. Significat defecturas fuisse prouincias Romanas in oriente sitas. Et nominantur tria cornua. Primum enim statim coniunxerunt Sarraceni has tres regiones, Aegyptum, Syriam, & Ciliciæ oram. Quod uerò postea plures prouinciæ domitæ sunt, id non pugnat cum textu, qui hoc loco initium regni describit.

POST QVAM exposui, quod regnum describatur, iam causas cōsideremus cur deus hæc patefecerit. Humane mentes sunt auidæ cognitionis futurorum, quadam peruersa curiositate. Sed deus maximas res initio patefecit, Aduentum filij sui, futurum iudicium, resurrectionem mortuorum, æternas pœnas impiorum, æternam gloriam piorum, regnorum præci-

præcipuorum successionem seu ordinem ante ultimum iudicium. Has tantas res cum non frustra monstrarit deus, uoluntas eius diligenter consideranda est. Ac tunc quidem Danielem et ceteros hac doctrina erudit de uita æterna, et uenturo iudicio. Nos magis etiam confirmare eadem doctrina debet, uidemus enim respondisse euentus, extiterunt ordine quatuor Monarchiæ, nunc dominatur gens inimica deo, quæ palam delet scripta prophetica & apostolica. Non dubitemus igitur euentura & cætera quæ uisio ostendit, uidelicet de iudicio, de pœnis impiorum, de gloria piorum. Sciamus certò hanc doctrinam, quam Daniel professus est, diuinam esse, nec ab ea auelli nos sinamus. Continet autem hic locus doctrinam, communionem & consolationem.

Doctrina ad hanc ultimam ætatem maxime pertinet. Valde moentur homines fortuna in utramq; partem. Cum autem fuerint ingentes successus, & admirandæ uictoriæ regni Turcici, Ecclesiæ uerò tam latè uastatæ sint, sequuntur homines fortunam, multi ad Turcos deficiunt, & amplectuntur impiam doctrinam. Alij expetunt societatem & coniunctionem cum Turcis

Turcis, & quanquam non amplectuntur eorum doctrinam, tamen regnum impium adiuuant. Præmonet igitur nos deus, ne capti admiratione potentiæ, aut fracti nostris erumnis deficiamus ab Euangelio. Manifestæ notæ sunt impij regni, quæ hic describuntur, quod doctrina est contumeliosa in deum, & sanctos trucidat. Sed euident signum sit, quod scimus à Mahometo prorsus aboleri scripta prophetica & apostolica. Ad has notas addidit deus hoc testimonium, quod sit damnaturus & in supplicia æterna abiecturus hanc bestiam, id est, totum regnum impium.

Comminatio est in textu, quam modo recensui, quæ regno Mahometico exitium denunciat.

Sed alia etiam comminatio hic obseruanda est, quæ de calamitatibus ecclesiæ concionatur. Prædicat regnum Mahometicum bella moturum esse aduersus sanctos, & futuras uastationes ecclesiarum, & cædes sanctorum. Hæc est tristis concio & aliena à iudicijs humanis. Cur imperium & uictorias tribuit deus genti impiæ, palam contumeliose in Christum, palam delenti doctrinam prophetica & apostolicam?

Cur

Cur nos qui inuocamus deum & mediatorem filium dei, qui retinemus doctrinam prophetica & apostolicam, sint aut deleri aut opprimi?

Nec de exigua aut breui calamitate concionari Daniele euenus ostendit. In tota Africa & magna parte Asiæ, deletum est nomen Christi. In Europa etsi in imperio Turcico adhuc passim reliquæ sunt ecclesiæ, tamen adeo crudeli & barbarica seruitute premuntur, ut studia literarum coli non possint, & sint ecclesiæ sine doctoribus, et multi paulatim nomen Christianum abijciunt. Ipse etiam tyrannus à parentibus abstrahit certum numerum liberorum, quos ad militiam & suos ritus instituit. Hæc tristiora sunt ægyptiaca seruitute, & tamen quidam amentes expetunt hoc imperium.

Quæ sunt autem causæ tantarum calamitatum ecclesiæ? Si hic humana iudicia consulantur, nonne dubitabunt, an uerè hunc oppressum cœtū diligit deus? an sanguine filij redemerit?

Sed hic intuentia est ecclesiæ species inde usque ab initio. Cum primi parentes uidissent testimonium de cælo exhibitum in sacrificio Abel, quo in spem adducebantur propagandæ ecclesiæ

ecclesie ad posteritatem, mox Abel interficitur, & reliquus est unus Cain impius. Huius etiam posteritas impia ciuitatem condit, & dominatur, uiuis adhuc primis parentibus, qui contemnebantur.

Post diluuiū condita Babylone rursus gentes palam contempta doctrina Nohe & Sem, deficiunt à deo, & exiguus coetus piorum reliquus manet, qui miser uagatur incertis sedibus, uidelicet familia Abrahæ.

Deinde in Aegypto quā atrox seuitia in posteritatem exercetur.

Cum uerò occupassent palestinam, quantæ elades, regni mutationes, & dissipations secutæ sunt, & quantula mundi pars erant Israël, cum interim gentes ignaræ dei summa imperia tenuerint.

Talis cum plerumque fuerit ecclesie species, agnoscamus iram dei aduersus mundum, & nō deficiamus à deo, etiamsi hoc postremo tempore uidemus ecclesiam duriter quassari, illam autē hypothesin teneamus infixam animis, mirabili dei consilio & uoluntate ecclesiam subiectam esse cruci. Causse etiam indicantur in doctrina prophetarum & apostolorum, quas omnes nunc non recensco.

Tantum

Tantum hoc de postrema senectū mundi cōsideremus, quod predicunt prophete & apostoli, mundum pœnas daturum esse, q̄ post sparsum Euangelium, tyranni seuiant in membra Christi, deinde & ab illis ipsis qui gubernant ecclesiam, polluta sit ecclesia, idolis, falsis dogmatibus, parricidijs sanctorum & libidinibus. Et ex his seminibus ortam esse Mahometicam pestem historia ostendit.

Cum Arabia & Aegyptus multis monstris dogmatibus dilacerarentur, opinionum confusio mouit leues homines, ut nouo dogmati Mahometi adplauderent, quod tollebat controuersias ueteres, & tantum politicas sententias & gratas humanis iudicijs proponit. Ideo dicit Daniel, cornu habere oculos humanos.

Vides igitur his ipsis exordijs punita esse dissidia, punitas factiones, Samosatenam, Ariam, Manicheam. Nam his delirijs omnibus & pluribus illa ipsa loca referta erant. Creuit postea potentia Turcica, ut puniretur mundus propter idola, cultus sanctorum & prophanatum cœnam domini, & impurum celibatū.

Ac uide quomodo congruant tempora. De-
cretum

cretum de transsubstantiatione, ut uocant, quod confirmauit horribile εἰς ὁλοκαύριον, factum est anno à natali Christi 1215. Innocentio tertio pontifice. Statim secuta sunt auspicia Regnum regni Othomanici, anno à natali Christi 1250. Othomani. Mox igitur post confirmationem idolomanie, regnum alibi exoriri cœpit, & proferre arma uersus occidentem ad has ecclesie labes puniendas.

Hæc in comminatione hoc loco apud Daniellem considerata sunt, & errores emendandi, & mores corrigendi, ac uera doctrina, uera inuocatio dei in ecclesia restituenda. Id si faciemus, deus mitigabit pœnas, & reprimet arma Turcica. Non enim sinet funditus deleri ecclesiam.

Consolatio est addita, quod Daniel significat non futuram quintam Monarchiam. Quare Turcica potentia non erit par Romane, non opprimer totam Europam.

DE TEMPORE uerba sunt obscura, usque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Sed in genere intelligo, longum tempus, & deinde subitam ac inexpectatam inclinationem. Quia dicit, Dimidium temporis, quasi dicat,

dicat, Cum peruenerit ad fastigium Turcica potentia, & iam sperabit se posituram imperio totius orbis, & pollicebitur sibi dominationem sine fine, subita aliqua fiet inclinatio. Et mox illucescet letissimus ille dies, quo filius dei resuscitabit mortuos, & ecclesie sue uitam, & gloriam eternam tribuet, ac impios omnes abijciat in æternos cruciatus.

Eadem de Gog & Magog apud Ezechielem & in Apocalypsi dicuntur. Ezechiel ait, Gog & Magog, factis ingentibus uastationibus, tandem in montibus Israel perituros esse.

Etsi de iudicio ultimo Christi intelligi potest, tamen arbitror significari prælia quæ pîjs erunt in hac ultima mundi senectâ cum Turcis, qui uincuntur in montibus Israel, id est, seu in locis ecclesie in qua uerè sonat Euangelium, uel à populis uerè inuocantibus deum in fide filij eius Iesu Christi. Non enim uincetur Turcæ nisi per filium dei dimicantem pro sua ecclesia, ut infra clarè inquit Daniel, capite 12. Stabit Michael, id est, Christus dux magnus pro filijs populi. Sed & apud Danielè & apud Ezechielem magnæ uastationes denunciantur, quas ut deus mitiget, toto pectore petamus.

CAPVT VIII.

Nno tertio regni Balsasar
regis, uisio apparuit mihi,
ego Daniel, post id quod
uideram in principio, Vi-
di in uisione mea, cum essem in Su-
san castro quod est in Aelam ciuita-
te: uidi autem in uisione esse me^a su-
per portam Vlai. Et leuaui oculos
meos, & uidi: & ecce, aries unus sta-
bat ante paludem, habens cornua
excelsa, & unum excelsius altero at-
que succrescens. Postea uidi arietem
cornibus uentilantem contra occi-
dentem, & contra aquilonem, et cō-
tra meridiem: & omnes bestiae non
poterant resistere ei, neq; liberari de
manu eius: fecitq; secundum uolun-
tatem suam, & magnificatus est. Et
ego intelligebam: ecce autem hircus
caprarum ueniebat ab occidente su-
per faciem totius terrae, & non range-
bat ter-

^a
iuxta flu-
men.

bat terram: porro hircus habebat
cornu insigne inter oculos suos. Et
uenit usq; ad arietem illum cornutū,
quem uideram stantem^b ante portā,
& cucurrit ad eum in impetu fortitu-
dinis suae. Cumq; appropinquasset
propē arietem, elseratus est in eum,
& percussit arietem, et cōminuit duo
cornua eius, & non poterat aries re-
sistere ei: cumq; eum misisset in ter-
ram, conculcauit, & nemo quibat li-
berare arietem de manu eius. Hircus
autem caprarum magnus factus est
nimis: cumq; creuisset, fractum est
cornu magnū, & orta sunt quatuor
cornua subter illud per quatuor uen-
tos coeli. De uno autem ex eis egres-
sum est cornu unum modicum: &
factum est grande contra meridiem
& contra orientem, & contra^c forti-
tudinem. Et magnificatum est usque
ad^d fortitudinem coeli: & deiecit de
*fortitudine, & de stellis, & concul-
cauit

^b
iuxta flu-
men.

^c
Id est, ter-
ram desi-
derabilem
^d
exercitiū
^e
exercitiū

k 2 cavit

f cauit eas. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est: & ab eo tulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis eius. **g** Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata: & prosterne tur ueritas in terra, & faciet, & prosperabitur. Et audiui unum de sanctis loquentem: et dixit unus sanctus alteri nescio cui loquenti: Usquequo uisio, & iuge sacrificium, & peccatum desolationis quæ facta est: & sanctuarium, & fortitudo conculcabitur. Et dixit ei: Usque ad uesperam & mane, dies duo millia trecenti: & mundabitur sanctuarium. Factum est autem cum uiderem ego Daniel uisionem, & quærerem intelligentiā: ecce, stetit in conspectu meo quasi species uiri. Et audiui uocem uiri inter Vlai: & clamauit, & ait: Gabriel, fac intelligere istam uisionem. Et uenit, & stetit iuxta ubi ego stabam: cumque

cumque uenisset, pauens corruui in faciem meam, & ait ad me: Intellige fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur uisio. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram: & tetigit me, & statuit me in gradu meo, dixitque mihi: Ego ostendam tibi quæ futura sunt in nouissimo: maledictionis: quoniam habet tempus finem suum. Aries quem uisisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. Porro hircus caprarum, rex Græcorum est, et cornu grande quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente eius consurgent, sed non in fortitudine eius. Et post regnum eorum cum creuerint iniquitates, consurget rex impudens facie, & intelligens propositiones: & roborabitur fortitudo eius, sed non in uiribus suis: & supra quam credi potest,

i
ira

k 3

potest, uniuersa uastabit, & prosperabitur, & faciet. Et interficiet robustos, & populum sanctorum secundum uoluntatem suam, & dirigetur dolus in manu eius, & cor suum magnificabit, & in copia rerum omnium occidet plurimos: & contra principem principum consurget, & sine manu conteretur. Et uisio uespere & mane, quæ dicta est, uera est: tu ergo uisionem signa, quia post multos dies erit. Et ego Daniel languui, & ægrotavi per dies: cumque surrexissem, faciebam opera regis, & stupebam ad uisionem, et non erat qui interpretaretur.

Aliquoties dictum est, ad quid prosit tenere prædictiones de serie Monarchiarum, & omnium temporum usque ad extremum iudicium. Est enim ecclesie hac doctrina & consolatione opus, ne inter tot afflictiones & scandala desperet.

Est etiam admonitione opus, ut causas cogitemus

gitemus afflictionum. Hic disertè in cap. 8. inquit, propter peccata populi permitti ut tantam crudelitatem Antiochus exerceat. Sicut Paulus inquit, 2. Thes. 2. Quia ueritatem non dilexerunt, mittet eis deus efficacem deceptionem, ut credant mendacio. Hæ atroces comminationes exuscitent nos, ut simus diligentiores in conseruanda puritate doctrinae, & in uita, ne deus sinat exoriri maiores tenebras.

Porro cum proximo capite Daniel omnes Monarchias & postremum regnum, belligans cum uera ecclesia, descripserit, nunc redit ad duas Monarchias clarius describendas, ad Persicam & Græcam, nam hæ erant proximæ. Et proderat pijs præscire horribilem dissipationem, quam Antiochus Epiphanes facturus erat, ut haberet consolationem, nec deficerent, neque putarent fore, ut omnino dele-retur populus dei.

Est autem perspicuum uaticinium, & à filio dei declaratum angelo interroganti. Summam breuiter recitabo. Daniel sub Balthasaro absuit ab aula, nec fuit in urbe Babylone, sed in Persia, quam Hebræi uocant Elam, in arce Sy-sis, quæ à rosis appellationem habet, ad amicum

Euleus. Vlax, quem Strabo & Plinius Euleum uocant, Cum igitur iam instaret finis primæ Monarchiæ, uidit Daniel Persas imperio potituros esse, ideo hæc ipsa uisio ei in Persia exhibetur.

Videt arietem in Persia stantem, id est, duccm Cyrum, qui utrunq; exercitum, Medicum & Persicum duxit, ideo duo cornua adduntur arietis, quæ significant regnum Medorum & Persarum. Ac durauit Monarchia Persica circiter ducentos annos. Postea Alexander Asiam occupauit, qui hic significatur per hircum. Quatuor cornua significant successores Alexandri, qui foederibus uariè coniuncti summam potentiam habuerunt. Hæc est summa historie, quæ hic recitatur, usq; ad Antiochum Epiphanem.

Pardalis. Non dubium est autem in picturis contineri certas significationes, ut supra de pardali breuiter dixi, quæ & sagax est & animosa & celeritate insigni prædita, audet occurrere armato uenatori & celeritate excutit tela. Nec ui capitur, sed opprimitur ebria, quia enim pardalides sunt auide uini, uenator in loco uicino eius bestie latebris uinum fundit, postea longiore intervallo, collocat cymbia plena uini, Statim.

ni. Statim odor elicit ex antris pardalides, quæ cum ad cymbia uentum est, hausto uino accensæ discurrunt, ludunt unâ, & coeunt. Deinde ebriæ & coitu defatigatæ sopiuntur, ibi sopitas opprimit uenator. Huius rei luculentia descriptio est apud Oppianum libro quarto $\mu\upsilon\kappa\eta\gamma\epsilon\tau\iota\kappa\omega\mu$, ubi & hi uersus leguntur.

$\lambda\acute{\alpha}\tau\omega\tau\omicron\upsilon\sigma\iota\ \delta\iota\omega\nu\sigma\omicron\mu$, ἐπ' ἀδελφοῖσι δ' ἔπασαι

$\sigma\kappa\iota\tau\omega\sigma\iota\ \mu\upsilon\theta\omega\ \pi\tau\omega\tau\alpha\ \chi\omicron\sigma\omicron\iota\tau\upsilon\ \pi\acute{\epsilon}\omicron\upsilon\sigma\iota\pi\omicron\mu\omicron\iota\alpha\iota.$

Quæ potest autem cogitari imago illustrior Regum Macedonicorum plurimorum sagacitate, hoc est, solertia & consilio? Vix ulli duces antecelluerunt Philippo & Alexandro. Deinde quod decreuerant re cogitata, & occasionebus prospectis, celerrime suscipiebant, quæ uirtus in ducibus plurimum pollet.

Erant autem & in dimicando acerrimi, & inuicti. Postremo uerò uoluptatibus periere, alter Venere, alter temulentia. Tales & postea fuerunt Demetrius, & posterior Philippus.

Nec raro accidit, ut uiri præstantes, cum in rebus gerendis acerrimi fuissent, & nec periculis ullis nec laboribus succubissent, postea

k f tamē

tamen uoluptatibus fracti, calamitosos & tragicos exitus habuerint.

Possem recentia exempla magnorum ducum recitare. In Francisco Sphortia, quanta primū uirtus fuit, quanta magnitudo animi? Senex uerò, quasi Circes uenenis natura eius mutata esset, priora decora libidinibus deformauit atque obruit.

Sed omitto exempla, quæ lector admonitus consideret ipse in communi uita. Nam & Daniel has picturas proposuit, ut magna ingenia admoneat, ne sibi indulgeant, sed impetibus & cupiditates moderentur, ne poenas sibi accersant, ut illi ipsi quos recensui fecerunt, Philippus, Alexander, Demetrius, & alij innumera- biles.

Pictura In hoc loco alia est pictura Græcæ gentis. **Græcæ** Capras uocat Daniel, ut enim hæ eximiam habent in scandendo solertiam, & saltationibus assiduis gaudent, ita Græcorum ingeniorum mira fuit in experiendis nouis rebus, artibus & consilijs curiositas. Taxari etiam existimo ludos scenicos, quibus ea gens præcipuè dedita fuit, qui quidem multa magna flagitia pepere- runt & confirmauerunt.

Redeo

Redeo autem ad narrationem uaticinij. Longus catalogus successorum Alexandri infra ab ipso Daniele recensetur. Nunc cæteris omisus de Antiocho Epiaphane dicit, qui fuit ortus à Seleuco, ut infra exponam, ac regnum Syria tenuit. Cæpit autem regnare anno post Alexandri mortem 137. ut testatur primus liber Machabeorum, hoc est, secundo anno Olympiadis centesimæ quadragesimæ nonæ.

Uisum est autem, ut omnium ætatum historie ostendunt, reges attemperare atque inflectere religiones ad suam utilitatem. Itaque cum Epiphane sciret Iudeos propter religionem non facile pati externa imperia, & uideret tamen se natum esse occasionem utriusque rei, potundæ Iudææ, & mutandæ religionis, homo atheos, & qui omnes religiones pariter fabulosas esse ducebat, & immani petulantia ruebat in libidines, & in omnia flagitia, quò cæco impetu rapiebatur, in utrumque incubuit omnibus uiribus, ut & Iudæam in seruitutē redigeret, & ueterem de deo doctrinam à prophetis acceptam, prorsus aboleret.

Obiulerant autem occasionem scelera pontificum. Cum teneret pontificatum uir pius Onias,

Antio-
chus Epi-
phanes.

Onias. Onias, frater eius Iason profectus ad Antig-
Iason. chum, in auspicijs regni pecuniam ei dedit, ut
 capto fratre, pontificatum sibi traderet. Simili
Menelaus fraude alius postea Menelaus eripuit pontifi-
 catum Iasoni, & uterq; inuexit Græcos ludos
 in urbem, contemnebant & negligebant stu-
 dium diuinæ legis, imitabantur ethnicum splen-
 dorem, delitias, mores ethnicos, &c.

Alcinus. Menelao postea interfecto, successit Alci-
 nus pōtifex, qui etiam fuit hostis Machabeo-
 rum. Hæc scelera pontificum fuerunt initia
 calamitatum eius temporis.

Describuntur autem duæ expeditiones Epi-
 phanis, quibus uenit Hierosolymam. Bis enim
 in Aegyptum profectus, in reditu uenit Hiero-
 solymam. Petiuit autem Aegyptum iactitans se
 tutorem esse cognati, & uicini regis adoles-
 centis, ut prætextu tutelæ Aegyptum occupa-
 ret. Et in prima expeditione aliquot urbibus
 præsidia imposuit, adhuc simulans amicitiam
 cum cognato adolescente. Rediens autem, ac-
 cersitus est Hierosolymam à Iasone, ubi spo-
 liato templo, & facta magna cæde, rursus di-
 scessit, nōdum mutans Iudæorum rempub. Hæc
 acciderunt cum iam sexto anno regnaret Epi-
 phanes;

phanes, uidelicet post Alexandri mortem 143,
 anno.

POST biennium redijt Antiochus in Ac-
 gyptum. Nam Philometor expulerat præsidia Ptole-
 Antiochi, & petiuerat auxilium à Romanis. mæus Phi
 Venit igitur Antiochus bellum illaturus co- lometor.
 gnato. Sed Romanus legatus Popilius uētiit
 bellum inferri Aegypto, et commemorauit se-
 natum defensurum esse Aegyptum. Cumq; An-
 tiochus ambigūe responderet, Popilius circum Popilius
 ducto gyro circum Antiochum, inquit, se po- Romanus.
 stulare, ut disertè respondeat, an ex Aegypto
 discessurus sit, & abducturus exercitum, aut
 non, priusquam ex hoc circulo egredieretur.
 Ibi perterritus Antiochus, promittit pacem.

Rediens igitur iam à Menelao uocatur Hie Menelaus
 rosolymam, ibi celebrat Bachanalia, adiutore
 Menelao, prophanat templū, collocato ibi ido- Templum
 lo Iouis Olympij, ubiq; ante domos extruuntur prophana
 aræ, & imponūtur idola gentilium more, pro- tum ab E-
 hibet legem & circūcisionem. Et addidit Me- piphane.
 nelao pontifici cohortem, quæ tueatur regia
 edicta. Cremantur sacri libri, multi pij inter-
 ficiuntur, maxima pars populi defecit ad eth-
 nicos. Hæc deciderunt anno 145. post mortem
 Alexandri.

Hie

Matha-
thias.

Iudas
Macha-
beus.

Hic deus excitat senem Mathathiam ex tri-
bu sacerdotali, patrem Machabeorum, qui col-
lecto exercitu, cepit passim euertere idola, &
dimicare cum cohorte Antiochi. Post patrem
Iudas Machabeus duxit exercitum. Hæ paræ
copiæ priuato consilio collectæ, recuperarunt
templum, & deleuerunt Antiochi exercitus
multis prælijs. Ideo infra dicit, Subleuabuntur
auxilio paruulo. Estq; templum recuperatum
3. anno postquam Antiochus ibi collocauerat
idolum & præsidia, uidelicet anno post mortē
Alexandri 148. Reliqua historia petatur è li-
bris Machabeorū. Nam hanc partem propter
numeros hic positos recitari, & ut uaticinijs
uerba diligentius expendantur.

DANIEL tempus ponit hic, dies mille
trecentos, hoc est, sex annos, tres menses & ui-
ginti dies. Id tempus inchoari iudico, à secun-
da expeditione Epiphanis, hoc est, ab anno
145. usq; ad annum 151. quo tota regio recupe-
rata fuit, deleto Nicanoris exercitu. Et uides
euentum rectissime respondere uaticinio.

Nicanor.

Hanc consolationem aliqui pij intellexe-
runt, qua promitti senserunt, non fore hanc
calamitatem diuturnam. Adeoq; ad hanc inter-
pretationem

pretationem quadrat numerus, ut menses etiam
congruant. Statua enim in templo posita est
anno 145. mense Casleu, qui nobis est Nouem-
ber. Deinde uictus est Nicanor anno 151. men-
se Adar, qui nobis est Februarius. Sunt igitur
anni Iudaici integri sex, qui inchoabantur à
uerno æquinoctio. His adde menses proximos
post statuam in templo collocatam, Decēbrem,
Ianuarium, Februarium, item aliquot dies, nam
mense Nouembri statua in templo collocata
est. Exactissime igitur conuenit tempus Danie-
lis cum hoc euentu.

Quod autem hoc uaticinium proprie con-
cionetur de historia Antiochi Epiphanis, testa-
tur angelus Gabriel, interpres in textu, qui
quidem colloquens cum filio dei, accepit ab eo
interpretationem.

PORRO hic locus admonet nos de præ-
sentia Christi, quod uidelicet filius dei semper
affuerit patribus, quodq; uerè nunc quoq; ec-
clesiæ adsit, exaudiat & gubernet inuocantes
ipsum, sicut dicit in Euangelio, Ecce, ego no-
biscum sum, &c.

Item, ubicunq; duo aut tres congregati sunt
in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

Item,

Filius dei
semper
adeest ec-
clesiæ.
Matt. 28

Item, Ascendit, ut det dona hominibus, &c.
 Gene. 48. inquit Iacob de Christo, Angelus
 qui eripuit me ex omni malo, benedicat pue-
 ris, &c.

Et Ioan. 1. dicitur, Omnia per ipsum facta
 sunt, &c.

Et hic interest colloquio angelorum apud
 Danielelem.

I. Cor. 10. Et Paulus inquit, Omnes bibebant de spiri-
 tuali petra eos comitante, petra autem erat
 Christus.

Sic nos statuere debemus adesse Christum,
 exaudire, iuuare, & gubernare nos. Idq; uocat
 Regnum scriptura regnum Christi. Sed infirmitas hu-
 mani Christi. mane mentis, non potest sic intelligere regnū
 Christi, cogitat de eo, tanquam de absente, non
 agente aliquid nobiscum. Sed his tenebris hu-
 mane rationis repugnandum est, & iuxta testi-
 monia promissionum, & iuxta hæc exempla
 credendum, quod uerè adsit nobis, exaudiat,
 & iuuet inuocantes ipsum.

Hæc breuiter adieci de interprete uatici-
 ni. Palmoni. nij, quem hic uocat Palmoni, id est, admirabi-
 lem quendam, sicut alibi Christus uocatur ad-
 Isaiæ 9. mirabilis consiliarius.

Est &

Est & illud considerandum, quod adest fi-
 lius dei, cum sit mentio summæ calamitatis, ut
 significet se in illa ipsa calamitate futurum esse
 in excubijs, sicut infra inquit, In illo tempore
 Michael, qui stat pro filijs populi, &c. Hæc est
 magna consolatio, præsertim hoc tempore,
 scire, quod Christus sit in excubijs pro nobis.

DE ACCOMMODATIONE

ad regnum Antichristi.

Quamquam uaticinium de Antiocho & de
 populo Iudaico, primum concionatur, tamen
 simul propheta significat similem calamitatem
 ecclesiæ uenturam ante finem mundi, postquam
 Christus passus esset, & Euangelium inter
 gentes sparsum. Quod autem Daniel simul de-
 pinxerit imaginē impij regni, in ecclesia belli-
 gerantis cum Christo, testatur Paulus, qui uer-
 ba de Antiocho dicta, expressè accommodat ad
 Antichristum, 2. Thes. 2. Cumq; testem habea-
 mus Paulum huius accommodationis, autori-
 tatem eius sequamur, omiſſis aliorum cauilla-
 tionibus, qui hæc nolunt accommodari ad An-
 tichristum.

Deinde cogitemus, ut pijs profuit apud Iu-
 deos, esse præmonitos, ne assentirentur regno
 Antiochi.

Antiochi, ita sciamus nos quoque commoneri, ne assentiamur regno Antichristi, seu regno impio dominanti in ecclesia.

Antichri-
stus.

Nomine Antichristi comprehenduntur ambo regna, Mahometicum & pontificatus Romanus, & de utroque concionatur scriptura, & utrumque damnat. Vt Apocalypsis 13. apparet, ubi de utroque uaticinatur, cum ait, perituros esse Gog & Magog, bestiam & pseudopropheta. Hic complectitur regnum Turcicum, & alterum regnum, in quo dominatur pseudopropheta, id est, Romanus pontifex.

Regnum
Mahome-
ticum &
pontificiū

Cum autem aliquid intersit inter hæc duo regna, Mahometicum seu Turcicum armis partum est, nec tenet titulum ecclesie Christi, ideo de eo supra dixi, ubi imperia describebantur armis parta. Sed pontificium regnum fraude & superstitione constitutum est, & retinet titulum ecclesie Christi.

Cum igitur Paulus accommodet imaginem Antiochi ad regnum, quod in ecclesia dominatur, hoc est, quod retinet titulum ecclesie, sequar & ipse Paulum, & hoc uaticiniū de Antiocho accommodabo ad pontificium regnum, quo nomine non tantum Romanum pontificem intelligo.

intelligo, sed omnes episcopos ubique terrarum eius idolatriam defendentes, siue ei alioqui sint coniuncti, siue non sint coniuncti.

Ac infra notæ duæ tribuuntur Antiocho, quæ præcipue conueniunt ad pontificium regnum, uidelicet, quod idolum in templo collocet, & auro ac argento colat. Item, quod non adficiat honore mulieres.

Hæc sunt duo propria pontificatus, Idola Idola manifesta sunt impie missæ, cultus sanctorum Pontificum & statuæ, quæ in auro & argento ostenduntur, ut ibi colantur. Id nusquam fit, nisi in pontificio regno. Item, in nullo regno unquam prohibitum fuit legitimum coniugium, nisi in pontificio. Ergo conuenit ad id, quod ait Daniel, non futuras in honore mulieres. Porro in papatu, ubi non est honos coniugio, sequuntur uagæ libidines & multiplex turpitudine. Hæc aperissime conueniunt ad regnum pontificium. Quare nihil dubium est, Danielelem & Paulum concionari de regno pontificio. Quod cum ita sit, admoneri nos sciamus, ne assentiamur impietati pontificum, nec eam adiuuemus ac stabiliamus.

IAM redeo ad descriptionem Antiochi in

textu, in quo sunt multe particule, quae tristissimas significationes continent, quas attentus lector per sese expendat, intuens in haec nostra tempora.

Prosternetur, inquit, ueritas in terra. Videamus iam Episcopos & eorum satellites manissimissima flagitia contra conscientiam defendere, ut, prodigiosos missarum abusus, cultus sanctorum, coelibatum & libidines. Constat igitur eos ueritatem ludibrio habere, & uerè conculcare pedibus, &c.

De Antiocho sic inquit textus, Surget rex impudens facie, & intelligens propositiones, id est, audax, cōtempitor dei, ut Merentius, & tamen astutus. Is crescet, non suis uiribus, sed pontificum Iudaicorum perfidia, & populi leuitate. Et supra quam credi potest, omnia uastabit, id est, abolebit ueros cultus, inuehet idolatriam & latè propagabit, traducet populum ad ritus & uoluptates ethnicorum, habebit magnos successus, interficiet pios, & deliniet sibi multos largitionibus, & retinebit inescatos magnis cōmodis & illecebris opum, dignitatum, ac uoluptatum.

Tandem uerò sine manu conteretur, quia
Antiochus

Antiochus non est interfectus à Iudeis, sed in apparatu noui belli, domi ex lapsu mortuus est, cū iam multas nationes à se defecisse uideret, quae cum ppter crudelitatem, & morum turpitudinem oderant & contemnebant, saltabat enim in scena inter histriones, bacchabatur per omnes gancas, spargebat pecuniam in cōpitis, ut à multis non ἐπιφανεῖς, sed ἐπιφανές diceretur.

Haec imago conferatur ad pontifices, hi de regno cogitantes, uident reges & populum duabus rebus maximè teneri, uidelicet superstitione & utilitatibus. Astutè ergo excogitauerunt cultus, quos ualde admirantur principes & populus. Mouentur animi illis prodigiis laudibus missa, quòd mereatur omnis generis bona, uictorias, lucra, prosperos euentus in omnibus negotijs. Et quia animus impius non potest à deo expectare auxilium, queruntur plures dii, & placabiliores, ideo gratissimus est hominibus cultus sanctorum.

Cultus

Postea coeperunt templa compleri statuīs sanctorum, & secuta est prorsus ethnica idolomania. Simul etiam obruta est doctrina de iustitia fidei, & ueris cultibus, receptae sunt

superstitiosæ traditiones, uota, coelibatus, dis-
crimina ciborum, uestium, &c. Et in his exco-
gitandis simul & astutia & audacia usi sunt.
Est enim summa audacia, spreto uerbo dei, no-
uos cultus instituere, contra mandatum dei, uel
sine mandato. Et calliditas est uidere, quibus
artibus capiantur hominum animi. Item, uide-
re auctus augende potentie & questus. Pau-
latim igitur opes creuerunt miris modis.

Quare nunc addicti Romano pontifici, re-
tinentur partim superstitione, partim ma-
gnitudine utilitatum. Huc pertinent uerba Da-
nielis, Copia rerum multos interficiet, id est,
pontifices inuitabunt & retinebunt multos
insecutos opibus, dignitatibus, splendore, uo-
luptatibus, sicut palam est.

Nec proprijs uiribus siue armis, ut cetera
regna, parata est, aut munita pontificia domina-
tio, sed partim superstitione regum & popu-
lorum, partim quia ultro homines impij expe-
tunt & defendunt ista ingentia commoda. Si-
cut hoc tempore nobilitas acerrimè dimicat, ut
retineat in manib. collegia, sui cōmodi causa.
Reges defendunt pompam pontificum, ut no-
bilitati gratificentur. Item, ut ipsi habeant au-
las fre-

las frequentiores & splendidiores. Idco inquit
Daniel, Crescet non suis uiribus.

Et quidem tradunt mutuas operas pontifi-
ces & reges, sicut Menelaus inuitarat Antio-
chum offerens ei prædam ex templo & regnū,
& uicissim Antiochus addidit cohortem Me-
nelao. Ita nūc reges, principes et nobiles fruun-
tur opibus ecclesiasticis, neglectis officijs uerè
ecclesiasticis. Vicissim aut reges addunt pontifi-
cibus cohortem, hoc est, in eorum gratiam ex-
ercent seuiciam, etiam contra conscientiam. Ut
hoc tempore constat multos reges & princi-
pes, etsi non probant pontificum idola & ty-
rannides, tamen in pontificum gratiam exer-
cere horribilem crudelitatem. Et interca sibi
pulchre blandiuntur, conficta mani excusatio-
ne, quod prosit tueri auctoritatem ecclesie.

Quod uerò Daniel inquit, Dolus prospera
bitur in manu eius, hoc latè patet. Primum
significat falsa dogmata, magna specie com-
mendata mundo, ut suprà dixi. Deinde signi-
ficat alias technas, quibus reges sibi obligau-
runt, aut regum potentiam imminuerunt, aut
regna ad se traxerunt. Nunc quoq; mira calli-
ditate de nouo pingunt abusus, & sollicitant
las fre-
ges

reges miris artibus ad exercendam seui-
ciam. Hæc omnia cōplectitur, cum nominat dolum.

Postremo, quod inquit, sine manu contere-
tur, significat ante extremum iudicium uentu-
ram renouationem Euangelij, in qua autoritas
pontificum labefactabitur sine armis, hoc est,
docendo reprehendentur errores pontificij,
renouata luce Euangelij, sicut & infra inquit,
Docti in populo docebunt multos, & ruent in
gladio. Et ad Thes. Tunc reuelabitur ille ini-
quus, quem destruet dominus spiritu oris sui,
significat enim futurum, ut quedam repren-
sio errorum Antichristi præcedat extremum
iudicium, sicut aurora solem præcedit.

2. Thes. 2.

Porro satis perspicue apparet, hoc uaticini-
um pertinere ad hanc nostram ætatem, &
doctrinam hoc tempore diuinitus patefactam,
sicut Daniel & Paulus significant, postremo
futura certamina de doctrina. Quare hic utra-
que pars se contempletur, nec contemnat ad-
monitionem spiritus sancti.

Ecclesiæ
nomen.

Nomen ecclesiæ multos mouet ac detinet,
quo minus aduersentur pontificibus. Sed spi-
ritus sanctus apud Danielem & Paulum clare
testatur, id regnum, uidelicet pōtificium, quod
descendit

descendit ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, & interficit pios,
non esse ecclesiam, sed factionem à deo reie-
ctam, hortatur omnes, ut eam deserant, sicut in
Apocalypsi clamat angelus, Exite ex Baby-
lone.

Econtra consolatur pios, qui reprehendūt
errores, ut sciant se habere mandatum dei, deo
placere hanc sedulitatem, & defendere se ue-
ram Ecclesiam. Sicut disertè inquit Daniel,
Docti in populo docebūt multos, et ruent, &c.
Et tamen pollicetur mansuram esse ueram ec-
clesiam, & si multi trucidabuntur. Sic enim
inquit, Populus sciens deum suum uincet, &c.

Non igitur deterreamur à professione ue-
ræ doctrinæ, nec frangamur animis, etiam si
aduersarij uociferantur, nos seditiosos esse, &
conciunt omnes reges ad exercendam crude-
litatem. Neq; tamen ruet totum regnum pon-
tificium ante nouissimum diem, sed pars aliqua
manebit, ut Paulus inquit, Abolbit cum
illustri aduentu suo. Idem signifi-
cat Apocalypsis de pseudo-
propheta abiecto in
uoragine.

CAPVT IX.

IN anno primo Darij filij
Assueri de semine Medo-
rum, qui imperauit super
regnum Chaldaeorum:
Anno uno regni eius, ego Daniel
intellexi in libris numerum annorū,
de quo factus est sermo domini ad
Ieremiam prophetam, ut compleren-
tur desolationis Ierusalem septuagin-
ta anni. Et posui faciem meam ad
dominū deū meum rogare et depre-
cari in ieiunijs, sacco & cinere. Et
oraui dominū deum meum, & con-
fessus sum, & dixi, Obsecro domine
deus magne & terribilis, custodiens
pactum & misericordiam diligentibus
te & custodientibus mandata
tua. Peccauimus, iniquitatem feci-
mus, impiē egimus, & recessimus, &
declinauimus à mandatis tuis ac iu-
dicijs. Non obediuimus seruis tuis
prophetis,

prophetis, q̄ locuti sunt in nomine tuo
regibus nostris, principib. nostris, pa-
tribus nostris, omniq̄ populo terrae.
Tibi dñe iustitia: nobis autem confu-
sio faciei, sicut est hodie uiro Iuda, &
habitatorib. Ierusalem et omni Israel,
his qui propè sunt, & his qui p̄cul in
uniuersis terris, ad quas eiecisti eos
propter iniquitates eorum, in quib.
bus peccauerunt in te. Domine, no-
bis confusio faciei, regibus nostris,
principibus nostris, & patribus no-
stris qui peccauerunt: Tibi autem
domino deo nostro misericordia &
propitiatio, quia recessimus à te, &
non audiuius uocem domini dei
nostri, ut ambulemus in lege eius
quam posuit nobis per seruos suos
prophetas. Et omnis Israel prauari-
cati sunt legem tuam, & declinaue-
runt ne audirent uocem tuam: et stili-
lauit super nos maledictio & detes-
tatio quæ scripta est in libro Moysi
serui

serui dei, quia peccauimus ei. Et statuit sermones suos quos locutus est super nos et super principes nostros qui iudicauerunt nos, ut superinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit sub omni cœlo, secundum quod factum est in Ierusalem. Sicut scriptum est in lege Moyse, omne malum hoc uenit super nos: & non rogauimus faciem tuam domine deus noster, ut reuerteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitaremus ueritatem tuam. Et uigilauit dominus super malitiam, & adduxit eam super nos: iustus dominus deus noster in omnibus operibus suis quæ fecit: non enim audiuius uocem eius. Et nunc domine deus noster qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu forti, & fecisti tibi nomen secundum diem hanc, peccauimus, iniquitatem fecimus. Domine, in omnem iustitiam tuam auertatur obsecro

tur obsecro ira tua, & furor tuus à ciuitate tua Ierusalem, & à monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum, Ierusalem & populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum. Nunc ergo exaudi deus noster orationem serui tui, & preces eius, & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum quod desertum est propter * temetipsum. Inclina deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & uide desolationem nostram, & ciuitatem super quam inuocatum est nomen tuum: neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Exaudi domine, placare domine: attende & fac ne moreris propter temetipsum deus meus: quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem & super populum tuum.

Cumq;

* לַמִּצְוָה

אֲרֵרְךָ

Id est,
propter
DOMINUM
NVM.

Cumq; adhuc loquerer & orarem,
 & confiterer peccata mea & peccata
 populi mei Israel, ut profternerem
 preces meas in conspectu dei mei,
 pro monte sancto dei mei: Adhuc
 me loquente in oratione mea, ecce
 uir Gabriel quem uideram in uisio-
 ne a principio, cito uolans tetigit me
 in tempore sacrificij uespertini. Et
 docuit me, & locutus est mihi, di-
 xitq; Daniel, nunc egressus sum ut
 docerem te, & intelligeres. Ab exor-
 dio precum tuarum egressus est ser-
 mo: ego autem ueni ut indicarem
 tibi, quia uir desideriorum es: tu au-
 tem animaduerte sermonem, & in-
 tellige uisionem. Septuaginta heb-
 domades * abbreviatae sunt super
 populum tuum & super urbem san-
 ctam tuam, ut consummetur prauari-
 catio, & finem accipiat peccatum, &
 deleatur iniquitas, & adducatur ius-
 titia sempiterna, & impleatur uisio
 & pro

*
definit.

& prophetia: & ungatur sanctus
 sanctorum. Scito ergo & animadu-
 uerte: ab exitu sermonis, ut iterum
 aedificetur Ierusalem, usq; ad Chri-
 stum ducem, hebdomades septem et
 hebdomades sexagintaduæ erunt: et
 rursum aedificabitur platea, & muri
 in angustia temporum. Et post hebdo-
 mades sexagintaduas occidet Chri-
 stus, * & non erit ei (populus) Et ci-
 uitatem & sanctuariū dissipabit po-
 pulus cum duce ueturo, & finis eius
 uastitas, & post finem belli statuta
 desolatio. Confirmauit autem pa-
 trum multis hebdomada una: & in
 dimidio hebdomadis deficiet hostia
 & sacrificium, & erit * in templo
 abominatio desolationis:
 & usq; ad consumma-
 tionem & finem
 perseverabit desolatio.

*
Hebr.ל' כ"ד
Id est, 42
non ei.*
Hebr.ל' כ"ד
כ"דId est, 42
super da-
lam.

Etsi

ET si singula capita uberrimā doctrinam continent, tamen hoc caput longē antecellit ceteris. Tradit enim illustre testimonium de tempore aduentus Christi, de morte Christi, de iustitia noui testamenti, de excidio politiæ Iudaicæ. Complectitur & in precatione doctrinam pœnitentiæ, taxat fiduciam propriæ iustitiæ, & monstrat iustitiam fidei. Quare hoc caput doctrinam utilissimam continet, ad erudiendos & confirmandos pios de multis articulis.

Iudei negant Christum, qui negant Messiam uenisse, negant Messiam oportuisse pati, contendunt Iudeos habituros regnum mundanum, &c. Hic locus maxime conuincit Iudeos, & ostendit eos contra conscientiam suam peruiaces esse.

Sed primum historica consideremus. Ieremias cap. 25. & 29. præcicit exilium populi Iudaici in Babylone duraturum esse annos 70. Hæc prophetia diluebat argumenta pseudo prophetarum, qui obijciebant promissiones. Deus promissit se seruaturum esse hunc cultum & hoc regnum, donec ueniat Messias. Ergo iudicabant non posse deleri templum, nec populum

pulum abduci, nec politiam huius populi redigi in uastitatem. Ieremias diluit argumentum, Deus promissit & præstabit, sed aliter quam nos imaginamur. Interea etiam castigabit & castigatos mirabiliter restituet.

Ac profecto, hæc ipsa reductio ex Babylone Reductio ne non fuit minus miraculum, quam eductio ex ex Babylone Aegypto. Et tardè processit hic reditus & longæ templi restitutio. Nam paulatim alij post alios redierunt, & ædificatio impedita fuit toto Cyri tempore, & deinceps annos 42. usque ad secundum annum Longimani.

Hæc legentes, cogitare debemus, quàm sit horribilis ira dei aduersus peccata, cum de hoc suo populo tantas pœnas sumpserit. Cogitandum etiam quàm sit exigua ecclesia.

Rursus consolatio pijs proponitur. Vident in tantis periculis tamē nulla mundi potentia optimi ecclesiam posse, sed regi eam & seruari diuinitus. Videmus & hoc, pia consilia bonorum principum multis modis impediri, sicut Cyri beneficium impeditum fuit tempore Cyri, & postea tempore Darij, quem Græci sic uocant.

CVM igitur iam ageretur annus septuagesimus exilij, primo anno Cyri, post captam in Babylonem,

Babylonem, Daniel memor promissionum, & sperans restitutionem populi, recordatur uaticinium ieremie, & ingenti impetu mouetur ad precandum.

Hic locus significat prophetas ex lectione quæsiuisse consolationem, & profecisse.

Monet item, quod, etsi promiserat deus re-
Deus uult ditum, tamen uoluerit peti hoc beneficiū pre-
peti ben- cando, & inuocatione exerceri fidem sancto-
ficia cor- rum. Sicut inquit Christus, petite, & accipie-
poralia et tis. Item, inuoca me in die tribulationis, & eri-
spiritualia piam te, &c.

Etiam si promisit deus beneficia corporalia uel spiritualia, tamen precibus uult exerceri fidem, & uult crescere poenitentiam. Sicut inquit Zacharias, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos, &c. Et orat Daniel de re-
stituenda ecclesia. Ita nos quoque afficiamur uero dolore propter ecclesiæ calamitates, & oremus, ut deus eā augeat, gubernet, & seruet.

Maximè displicet deo securitas illorum, qui nihil afficiuntur calamitatibus ecclesiæ. Sicut queritur Amos cap. 6. Væ opulenti, &c. qui nihil patiuntur super contritione Ioseph. Ac Daniel intelligit magnitudinem calamitatum,

ideo

ideo tam tristem querelam de peccatis populi & de pœna recitat.

Dixi autem hic tradi doctrinam poenitentiae. Daniel fatetur peccata populi, & tribuit deo laudem iustitiæ, quod iuste puniuerit populum. Deinde petit remissionem peccatorum, & reductionem populi. Est ergo uera contritio, agnoscere iram dei aduersus nostra peccata, expauescere propter iram dei, dolere quod deum offenderimus, tribuere ei laudem, quod iuste nos puniat, & obedire in pœnis.

Hanc confessionem hic recitat, Tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Hæc est uox ueræ contritionis. Sicut & Psalmus 32. docet, Dixi confitebor aduersum me iniustitiæ meam domino, &c.

Et Psalmo 51. Tibi solum peccaui, & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Id est, Agnosco me tantum esse peccatorem, ac reum coram te. Ut iustificeris, id est, ut tibi tribuam laudem iustæ punientis ac plectentis. Ac uincas cum te iudicant hypocritæ, scilicet qui cogitant deum nimis asperum, nimis durum esse aduersus hanc miseram naturam, accusant iudicium dei, non

in 2

possunt

possunt se ei ita subicere, ut agnoscerent se iuste plecti.

Hic fremitus est ingens & arcanum malum in animis hominum. Ideo Paulus aliquoties inculcat hæc duo, ut sit deus iustus & iustificans, *Deus iustus & iu-* id est, tribuamus ei laudem iuste punientis, non arrogemus nobis iustitiam, sed credamus quod deus sit iustificator, id est, quod ita iusti pronunciemur, cum ipse nostri miseretur, nos iustificat. Facile est uerbis tribuere deo laudem iustitiæ, sed ex corde agnoscere magnitudinem nostrorum peccatorum, ac sentire, quod iuste plectamur, ac petere ueniam, hæc sunt ardua & difficilia.

Doctrina Necesse est autem hanc doctrinam contritionis diligenter inculcari ecclesijs, ut uerè agnoscant peccata, uerè sciant poenas & calamitates nobis infligi propter peccata. Sicut Ieremias inquit cap. 5. Peccata uestra prohibuerunt bonum à uobis. Et hoc loco, iustus est dominus deus noster in omnibus operibus quæ fecit, uidelicet, quamuis grauissimas poenas de nobis sumpserit, &c.

Nec tamen satis est peccata agnoscere, inueniri poenas, sed accedat etiam consolatio. Ergo Daniel

ergo Daniel non solum doctrinam contritionis proponit, sed addit alteram partem. Docet suo exemplo petere, & expectare ueniam, propter misericordiam & promissiones. Sicut alibi dicitur, Agite poenitentiam, & credite Euangelio. Accedat fides ad contritionem & inueniatur promissiones. Sicut hic Daniel non tantum dicit, Tibi domine iustitia, sed addit, Tibi misericordia & propitiatio, Tu promissisti te uelle misereri & ignoscere. Et hanc sententiam aliquoties repetit, disertè excludens merita, Non in iustitia nostra petimus, sed propter magnam misericordiam tuam.

Et nominatim dicit, Exaudi deus orationem serui tui, & aspice templum tuum desertum, propter dominum, id est, exaudi, aspice propter dominum. Nam apud Hebræos hæc particula sic inseritur, ut Daniel loquens ad deum secunda persona, Exaudi deus, aspice, &c. postea adiciat tertiam personam in fine, Propter dominum. Ideoque Iudæi interpretati sunt, propter Abraham.

Sed hæc interpretatio aliena & repudianda est. Sciebat enim Daniel, non Abraham esse dominum populi, sed promissum liberatorem,

sicut in Psalmo dicitur, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, &c.

Concio= Nec dubium est quin hic Daniel Christum
nes pro= intellexerit, inquit, Propter dominum, id
phetarum est, propter Christum. Ac similes conciones
de contri= de contritione & fide passim extant in pro-
tionem et fi= phetis, ut Ierem. cap. 14. Si iniquitates nostræ
de, responderint nobis, Domine, fac propter no-
 men tuum, tibi peccauimus, Saluator noster in
 tempore tribulationis non relinquens nos, &c.

Calamita= Discamus autem & nos, & exerceamus
tes eccle= utramq; doctrinam, agnoscamus peccata, &
sie postre= petamus ueniam, excitent nos publicæ & pri-
mis tempo= uatæ calamitates, quia hæc exempla in prophe-
ribus. tis proposita sunt, ut intelligamus & confide-
 remus ecclesiæ calamitates, & petamus libera-
 tionem. Nam præsertim postremis temporib.
 non est futura Ecclesiæ minor calamitas, quam
 fuit illud exilium Babylonicum istius populi.
 Et hæc Danielis precatio recitanda est tanq̃
 communis precatio pro ecclesia his temporib.

Hic admonendi sunt lectores, ut obseruent
 hanc concionem Danielis, confirmando senten-
 tiæ causâ, quæ traditur à Paulo de iustitia fi-
 dei. Hic enim proponitur certum & perspi-
 cuum

enim testimonium doctrinæ Pauli. Nam astuti Testimonium in
 quidam conantur inflectere Pauli sententiam ad iudicium humanum de iustitia operum, & Daniele
 clamitant, horridius eam à nobis accipi. Ne doctrinæ
 gant illas propositiones, omnes homines sub Pauli.
 peccato esse, nostra opera non mereri recon-
 ciliationem, naturam hominis uitiosam esse, nō
 posse satisfacere legi, item gratis per misericor-
 diam homines reputari iustos propter Chri-
 stum, non propter opera.

Hæc paradoxa, inquit, aliena esse à com-
 muni sensu. Ideo querunt cauillationes ad elu-
 denda Pauli dicta, & ita mitigant ea. Fatentur
 ceremonijs detrahi iustitiam, sed aiunt propter
 moralia opera homines iustos esse. Sicut Phi-
 losophi dicunt, hominem iustum esse propter
 ciuiles mores. Quia enim habent securos &
 otiosos animos, admirantur illam ciuilem iusti-
 tiam, & putant eam satisfacere legi dei, putant
 se sine peccato esse. Ideo consolationes alias
 nec querunt nec intelligunt.

Sed in ueris pauoribus experimur opus esse Doctrinæ
 doctrina de gratuita misericordia. Ac nisi hæc de fide.
 fide sustentemur, animi ruunt in desperationes
 & blasphemias, non possunt deum inuocare,

non possunt expectare aut petere auxilium.

Quare pij non sinant se decipi ab illis securis, qui obruunt doctrinam Pauli de fide, Fateamur nos esse auditores Pauli, ab ipso discamus, non arrogemus nobis censuram contra eius dicta.

Sententia Deinde illud consideremus, Cum Paulus Pauli con concionetur de iustitia coram deo, necesse est gruit cum eius sententiam congruere cum prophetis ac prophetis patribus. Atq; ita est profecto, Ordine omnes prophetae idem docent. Testantur omnes homines sub peccato esse, accusant humanam iustitiam. Et rursus proponunt gratuitam misericordiam reuelatam in promissionibus à deo propter promissum liberatorem. Et hanc misericordiam iubent fide accipi, ita affirmant nobis ignosci.

Acto. 3. Hæc est una & consentiens uox omnium prophetarum. Ideo Petrus inquit, Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Et hæc est liberatio, promissa missa per Mesiam, liberari à peccato, & re= per Mes= stitui integram iustitiam, & uitam æternam. **fiam.** At Iudæi somniant se esse iustos lege, & expe=

stant

stant liberationem non à peccato, & à morte, sed ab exilio & inopia. Hunc errorem prophetae & apostoli taxabant.

Quod autem congruat Paulus hic cum Daniele, manifestum est. Daniel inquit, Tibi domine iustitia, nobis autem confusio facienda est. Agnoscit totam ecclesiam habere peccata. Et nominatim dicit, Non in iustitia nostra precamur, &c. Item, ne quis fingat Synecdochen, loqui eum de multis, non de omnibus (Sicut Origenes corrumpit dictum Danielis) nominatim dicit, Cum confiterer peccata mea, et peccata populi. Sed ita est, peccati onus tantum sentiunt pij, alij securi contemnunt.

Vt igitur Paulus tollit meritum, & contemnit omnes sub peccato esse, item, inculcat paritiam gratis, Ita hic docet Daniel, inquit, Non in iustitia nostra, &c. Deinde, ut Paulus inquit, remitti peccata per gratiam, ita hic elamiat (confugimus ad misericordiam quæ magna est) & nominat mediatorem, inquit, Propter dominum. Porro quoties fit mentio misericordiae, correlatiue intelligenda est fides, quæ statuimus nobis contingere misericordiam. Ommino igitur cum Paulo congruit Daniel.

m s Ita

Ecclesia
habet pec
catum.

Pij tantum
sentiunt
onus pec
cati.

Daniel con
gruit cum
Paulo.

Ita prodest in ceteris prophetis consentientes sententias considerare, ut in Psalmis. Quod omnes sunt rei, testantur hæc dicta, Non esse sub peccato. Item, Delicta quis intelligit. Item, Si iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?

Rursus de misericordia et remissione gratuita, Dixi confitebor aduersum me iniquitatem meam. Sic Esaias uno uersiculo utramque partem complexus, accusat omnes, & proposuit misericordiam, Omnes nos quasi oves errauimus unusquisque in suam uiam, & posuit dominus in eo iniquitates omnium nostrum.

Sic agnoscebant prophetae uenturum liberatorem, longè maius beneficium allaturum esse quàm uoluptates & opes, uidelicet destruentum esse opera diaboli, id est peccatum, quod natura humana oppressa est, tyrannidem diaboli, & mortem eternam.

Quare legentes Paulum, intueamur animo omnes patrum ac prophetarum conciones, inde usque ab initio, & de peccati magnitudine cogitemus, & sciamus non esse leuia beneficia, quæ filius dei attulit. Hæc breuiter adieci, ut confirmetur studiosi aduersus sophisticam,

quæ

qua nonnulli cauillantur & corrumpunt Pauli dicta de iustitia fidei.

VATICINIUM DE
70. hebdomadibus.

SEQUITUR uaticinium de septuaginta hebdomadibus traditum Danieli, quod est perspicuum testimonium contra Iudeos, de tempore aduentus Christi, & de fine politiæ Iudaicæ. Ac multa breuiter complexus est Daniel, ut sit in uaticinijs. Cum loquitur de Christi aduentu, simul monet de beneficijs, quæ allaturus est. Interpretatur promissiones, uidelicet, futurum ut aboleatur peccatum, & inchoetur perpetua iustitia, & noua ac eterna uita. Addit etiam Christam moriturum esse, et tamen multis ex populo daturum sua beneficia, et postea finem fore huius politiæ Iudaicæ. Hæc est summa uaticinij, in qua satis apparet proponi testimonia de multis articulis contra Iudeos.

Primum refutat hic locus errorem de lege retinenda, & de regno politico Christi. Si erit perpetua iustitia, item, si Christus occidetur, Perpetua sequitur legem Mosaicam non retinendam esse, iustitia, nec fore mundanum regnum.

SECUN-

SECUNDO tradit testimonium de passione Christi.

TERTIO, cum politia iam desierit, ita ut nullos habeat duces, nullos prophetas, nulla tribuum discrimina, constat impletum esse dictum Iacob, Non auferetur sceptrum de Iuda, donec uenerit Saluator. Neceſſe eſt igitur ueniſſe Saluatorem.

Estq; diligenter conſideranda diuturnitas temporis poſt excidium Hieroſolymorum, & conferenda cum duratione legis ante excidium. Nec eſt conſentaneum, uelle deum iacere deletam politiam diutius, quam florere, ſi eam iam approbaret. Sunt autem anni à data lege uſque Anni à da ad excidium Hieroſolymorum, capta urbe à ta lege uſque Tito, mille quingenti ſexaginta quatuor. Nunc que ad ex= contra iacet politia deleta annis 1467. uſque cidium Hie= ad hunc annum, quo iam numeramus à nato roſolymo Chriſto 1542. Cum igitur tam diu iaceat politia Iudaica, neceſſe eſt uaticinium Iacob impletum eſſe, ac Chriſtum ueniſſe.

Cur Iudai Ac uoluit deus hanc politiam deleri, tum ut ea politia eſſet exemplum iræ aduerſus impios, tum, quia delata eſt. non potuiſſet eximi perſuaſio hominibus de iuſtitia legis, ſi duraiſſet ea politia. Voluit autem deus

deus oſtendere, ritus illos non eſſe iuſtitiam. Item, iuſtitiam legis non eſſe iuſtitiam, de qua concionantur promiſſiones. Item, uoluit exequare gentes Iudeis, ut intelligeremus perſpicue gratuitam reconciliationem.

Porro Danieli etiam numerus annorum reuelatus eſt, uſq; ad Chriſti prædicationem & reſurrectionem. Nam poſtea poſt miſſionem ſpiritus ſancti, & inchoatam Euangelij prædicationem, populus Iudaicus deſinit eſſe populus dei. Ideo non loquitur de anno excidij, ſed de prioribus uſq; ad Chriſti reſurrectionem & circiter.

Nominat autem ſeptuaginta hebdomadas, quæ faciunt annos quadringentos & nonaginta. Sunt enim intelligendæ annorum hebdomades. Nam in ſcripturis tantum ſunt uel annorum uel dierum hebdomades. Maniſeſtum eſt autem hic dierum hebdomadas numerari non poſſe. Nam ſeptuaginta hebdomades dierum, non faciunt niſi annum, quatuor meſes, et dies 14. Eo tempore ſatis conſtat, nec ædificationem Hieroſolymæ fuiſſe abſolutam, nec populum uniuerſum adhuc reductum. Neceſſe eſt igitur numerari hic hebdomadas annorum, ut

Leuitici

Leuitici 25. fit mentio hebdomadam annorum.
Sunt igitur 70. hebdomades annorum intelli-
gendæ, uidelicet 490. anni.

SVBDVCTIO HEBDO-
MADVM.

MANIFESTVM est, angelum uelle
tempus patefacere, ac præfinire post exilium
Babylonicum usq; ad Christum seu nascentem
seu prædicantem, ut & ea ætas de aduentu
Messiæ admoneretur, & nos confirmaremur,
de certò sciremus, deleta funditus Iudaica po-
litiā, iam adparuisse Messiam.

Ac Iudæis quidē post Danielē facilis fuit ob-
seruatio annorū, præsertim cū in eo populo sa-
cerdotes tempora diligenter annotarēt, et mul-
ti essent longæui. Nehemias qui Danielē senem
uiderat adolescens, Alexandrū senex uidit.
Postea Antiochi tempore multi senes interfe-
cti sunt. Seruauit tamen deus posteritatem ali-
quam. Simeon qui Christum infantem gestauit
in sinu, uidit adolescens senes qui Machabeum
uiderant. Tales uiri tempore quo Christus na-
tus est, intellexerunt annos hic præfinitos ex-
actē quadrare ad Christi aduentum.

Effect autem et nobis faciliior accommodatio,
si anni

si anni regni Persici certius annotati essent.
Nam retro à Christi natiuitate usq; ad Alexan-
drum series annorum mediocri diligentia ani-
ma uersa & perscripta est. Extat enim in
Ptolemæo tempus annotatum à morte Alexan-
dri ad primum annum regni Augusti post An-
tonij mortem. Anni uidelicet 294. Locust est
in fine libri tertij, ἀπὸ δὲ τῆς ἀλεξάνδρου
τελευτῆς μέχρι τῆς αὐγούστου βασιλείας
ἐτὶ 294.

Ergo si principium Augusti post interfe-
ctum Cæsarem habere uoles, detrahendi erunt
anni 12. Eruntq; à morte Alexandri ad inter-
fectum Cæsarem, 282. His adde annos 42. Au-
gusti, eruntq; ad natum Christum à morte A-
lexandri, iuxta hanc computationē, anni 324.
uel circiter. Adde annos Christi usq; ad bap-
tismum eius, ita erunt anni 354. Adde à mortē
Alexandri retrò collectos annos, usq; ad secu-
dum Longimani iuxta Græcam supputationem
annos 136. Ita erunt anni à secundo Longima-
ni usq; ad baptismum Christi 490. Tot anni
sunt septuaginta hebdomadam.

Cur autem ordiamur hanc computationem
à secundo Longimani anno, postea dicemus. Sed
si cū

si cui non placet ordiri à Longimano, sed potius à Cyri Monarchia post captam Babylonem, conuenient hebdomades Danielis ad tempus quo nascitur Christus, nō quo baptizatur.

Ac ut intelligat lector hanc computationem, quam dixi, probabilem esse, annotatio temporum alia conferatur. Certum est Alexandrum coepisse regnare Olympiade centesima undecima. Ita magno consensu traditur, & consentaneum est propter magnitudinem rerum gestarum Alexandri, tempus diligenter annotatum esse.

Deinde scribit Iosephus, Olympiade 184. Herodem regem creatū esse. Erunt ergo iuxta hanc computationem inter Alexandrū & Herodem anni 292. Id tempus recte congruit ad annos quos supra ex Ptolemæo sumpsi. Nam hic additur initium Alexandri. Porro ab Alexandro usq; ad euerisionem templi factam à rege Nabogodonosor, sunt anni 256. Si tamen, ut ueteres scripserunt, templi destructio facta est Olympiade 47. Quod si rursus demas tempus exilij, uidelicet annos septuaginta, erunt à 70. anno post euerisionem templi, usq; ad Herodem regem creatum 478. Adde autem an-

nos ad

nos ad Christum natum 30. Ita habebis hebdomadam annos 490. & paulo amplius. Sed bonis mentibus hoc sufficit, quod uident ad Danielis uaticinium congruere tempus, quod est inter reditum populi ex Babylone, & Christum, etiam si exactissimam supputationem non habent.

Quantulum autem in his supputationibus desideratur? Testatur angelus post 490. annos Messiam se populo huic ostensurum esse. Constat autem à liberatione populi ad Christum natum tot esse annos, nec multo plures, aut pauciores. Constat enim tempus ab Augusto ad Alexandrum. Constat & hoc, Monarchiam Persicam non plus ducentis annis durasse. Venit igitur Messias filius dei, & respondit euentus uaticinio Danielis.

Sed quoniam angelus disertè dicit, Christum multis confirmaturum esse testamentum hebdomade una & dimidia, & tunc cessaturas esse hostias. Si uolumus hebdomadas continuas esse, numerandæ erunt hebdomades ad Christi baptismum, quod fiet, si à secundo anno Longimani numerentur, quo uaticinia Zachariæ & Haggei edita sunt de populi reditu, qui fuerat

n

antea

antea impeditus, nunc sublatis impedimentis, reditus concessus est. Nam angelus iubet numerari ab exitu sermonis de reditu populi, & in stauratione Hierosolymæ.

Porrò hæc uerba alij aliter acceperunt. Quidam de regum edictis interpretantur, quorum prius fuit Cyri, quod eo absente, in bello Scythico impeditum est. Alterum post annos 42. à Longimano editum est, qui in Esdra uocatur & Artaxerxes, & Darius. Nam hæc fuerunt communia regum nomina; ut Romæ, Cæsar, Augustus. Et Herodotus libro sexto inquit, Darij uoce idem significari, quod significat uocabulum cohercentis. Xerxen ait esse bellatorem, Artaxerxen, magnum bellatorem.

Porrò eo tempore quo Longimanus decretum de concessione reditus renouauit, simul Haggæo & Zachariæ facta est reuelatio de liberatione & ædificatione deinceps processura. Quare hinc à secundo Longimani anno inchoatur à quibusdam computatio, eo quod tunc sermo exierit & à deo, & à Longimano, ne liberatio & ædificatio deinceps impedirentur. Et si hinc sumemus initium, erunt continuæ hebdomades usq; ad Christum prædicantem.

Sed

Sed si quis mauult à Cyri decreto ordiri, perueniet ad natum Christum.

Est autem utraq; sententia seu computatio concinna, & quod ad summam negocij attinet, rem eandem confirmat utraq; cōputatio, ostendit inter liberationem populi & Christum esse 490. annos. Hoc cum declaratum est, sciunt p̄ij, non esse postea, deleta politia Iudaica, aliū Mesiā expectandum. Nam hoc præcipue agitur in hoc uaticinio, ut extet testimonium, oportere, adhuc durante politia Mosaica, nasci et conspici Mesiā. Sicut idem docet uersiculus, Et tu Bethlechem paruula in millibus Iuda, Ex te egredietur dominator in Israel. Oportuit stante politia Mosaica in Bethlechem Mesiā nasci.

Constat autem nunc politiam totam Mosaicam iacere deletam, Ierusalem, Bethlechem, non tam oppida, quam casae esse aut spelæa latronum eulorum Arabicorum, annos mille quadringentos sexaginta septem. Necessè est igitur Mesiā natum esse.

Quid contra hæc dicere Iudæi possunt, si modo prophetarum scripta non iudicant fabulosa esse? Sed quia gens Iudaica amat suas

n 2

tēpēbras,

tenebras, nobis ipsis legamus, & expendamus prophetarum dicta, ut fidem nostram accendamus & confirmemus. Interim & gratias agamus deo, quod ecclesiam curat, quod subinde doctrinā illustravit, quod certis testimonijs subinde erudit.

VENIO igitur ad computationem, sed initio recensendus est catalogus Regum Persicorum.

CATALOGVS REGVM

Persicorum iuxta Græcos.

Cyrus	29
Cambyfes 7. annos,	mensēs 5
Darius filius Hystaspis	36
Xerxes	20
Artaxerxes Longimanus	40
Darius nothus	19
Artaxerxes Mnemon	40
Ochus	26
Arfames	3
Darius ultimus	6

Hæc series nota est eruditibus omnibus, qui Græcas historias legerunt. Et inscitia Iudeorum recentium vituperanda est, qui fingunt non plures fuisse reges Persicos, quam quatuor,

tuor, & propter hanc inscitiam, amittunt ex serie annorum mundi centum annos.

Extat autem & alius catalogus in fragmento Metasthenis, in quo appellationes magis congruunt cum Esdra. Et si autem apud quosdam levis est autoritas Metasthenis, tamen quia congruit cum Esdra & Philone, non aspernor, præsertim cum primi tres de quibus discrepant catalogi, eodem modo recenscantur & nuncupentur ab Esdra & Philone, de cæteris ambo catalogi consentiunt, & in prioribus facilis est conciliatio.

Darius Medus & Cyrus simul regnarunt annos 2

Cyrus solus 22

Artaxerxes Assuerus 20

Darius Artaxerxes Longimanus 37

Darius nothus 19

Artaxerxes Mnemon 55

Ochus 26

Arfames 4

Darius 6

Ignotus est Græcis primus Darius qui Medus dicitur, & putant nonnulli Cyaxaren esse. Certum est autem ex Daniele, regnasse initio

hunc Darium Medum cum Cyro. Et quidem Daniel ipse discernit hunc Darium à Cyro, ait Darium esse Medum, Persam uero Cyrum. Nō igitur pugnant hæc cum Græcis, qui omnis Medis, numerant Persas.

Cambysen præterit Metasthenes, ut ego existimo, quia non regnavit post mortem patris. Sed cum pater Cyrus in Scythiam duceret exercitum, more usitato prius domi regem creavit, ne absente ipso, de successione certamina orirentur.

Est ergo Artaxerxes Assuerus, is quem nominant Græci Darium Hystaspis filium, quod ita esse ex historia intelligitur. Quia Philo narrat hunc Assuerum recuperasse Assyriam & Babylonem, quæ defecerant. Id apud Herodotum narratur de Dario filio Hystaspis. Et scribit Herodotus Dario concubinam fuisse omnium charissimam Aristonam, quæ adpellatio convenit cum adpellatione Ester.

Ex Esdra manifestum est successisse Assuero Artaxerxen, huic additur cognomen à Metasthene & Philone Longimanus, seu μακροχρονος. Nec dubium est, hunc eundem esse Longimanum, quem sic nominant Græci. Sed cur hic

hic omittitur Xerxes? Id rursus eo fieri iudico, quia Xerxes procul in Europam ducente exercitum, necesse fuit cooptari regem collegam domi, ne in oriente seditiones orirentur, si nemo præesset regia autoritate, post Xerxis discessum. Deinceps convenit series cum Græcis.

Nunc redeo ad hebdomadas. Cum Cyri & Assueri tempore fuisset impedita ædificatio, ut constat ex Esdra, postea sub tertio rege, scilicet Longimano, rursus ædificatio permessa est. Nam ut Cyrus, ita hic Longimanus benignior fuit erga Iudeos, quàm Assuerus, etsi hunc quoque flexit Ester, quæ fortassis disciplina domestica Longimanum ad ueram pietatem adsuasit. Ac fuisse amplexum Longimanum doctrinam populi Israel de deo, inde constat, quia præcipui gubernatores in aula fuerunt duo uiri, uerè colentes deum, & duces Israelitarum, Esdras & Nehemias.

Sæpe autem iam dixi eodem tempore, Haggeum & Zachariam cœpisse uaticinari de ædificatione templi processura. De hoc uaticinio existimant loqui angelum, cum ait, Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Ierusalem, &c.

Constituamus ergo initium hebdomadam à secundo anno Longimani.

Huic supputationi graue testimonium addit euentus ipse. Nam antè interruptæ erant operæ. Nunc primum processerunt, & anno sexto Longimani instauratio templi absoluta est. Ideo arbitrantur quidam dici in Ioanne, quadraginta sex annis edificatum esse templum. Sunt enim à Cyro usq; ad secundum annum Longimani, anni 42. quibus impedita fuit ædificatio, etiam si inchoatum erat templum. Postea uerò sub Longimano rursus nouo decreto concessa ædificatione templum absolutum est intra quadriennium. Ita fient anni à prima inchoatione 46.

Sunt autem iuxta Metasthenem à secundo anno Longimani, usq; ad initium Alexandri, anni 145.

Septem annis regnauit Alexander post interfectum Darium.

146. post Alexandri mortem, usq; ad initium ducis Iudæ Machabæi, ut clare constat ex libro Machabæorum.

127. ab initio Iudæ Machabæi, usq; ad Herodis initium.

30. anni

30. anni ab initio Herodis usque ad natum Christum.

In hac supputatione post Alexandrum, secuti sumus librum Machabæorum, qui numerat annos ab Alexandro usq; ad Machabæos. Nec uerò dubium est, singularem fuisse diligentiam in populo Iudaico, in annotanda serie annorum, quare etiam si hæc series aliquanto breuior est, quàm altera supra tradita, ex Olympiadum catalogo, tamen hanc propter auctoritatem libri Machabæorum, non aspernandam duco.

Sed summam colligamus.

310. ab initio Alexandri usque ad natum Christum, adde annos à Longimano usque ad Alexandrum 145. & annos à nato Christo usque ad eius baptismum 30. His annis collectis, habebis à secundo Longimani anno usque ad Christum prædicantem, annos 485. Iam 69 hebdomades continent annos 483. Diserte autem inquit angelus, usq; ad Christum ducem, id est, prædicantem, esse hebdomades 69. ac deinde subiicit repetitionem, inquires, Post sexaginta duas hebdomades occidetur Christus, quo loco ex superiore uersiculo etiam repetenda

115

tendæ

tendē erunt septem hebdomades, sicut antea dixerat, septem & sexagintaduas, quę sunt sexagintanouem. Nam postrema hebdomade, quę tantum est dimidiata, Christus suo ministerio perfunctus, crucifixus, & resuscitatus est, misit spiritum sanctum, ac publicē edidit prædicationem Euangelij, missis apostolis ad gentes. Ideo inquit angelus ad Danielelem de Christo, Confirmabit testamentum multis, id est, inchoabit suum regnum, prædicabit Euangelium, fiet uictima pro genere humano, resuscitatus dabit spiritum sanctum, mittet apostolos, ut Euangelium doceant, multos in illa dimidia hebdomade donabit æterna salute. Nam antequam postrema hebdomas tota post baptismum peracta est, Christus, anno scilicet post baptismum suum quarto, crucifixus & resuscitatus est. In hac supputatione non interruptuntur hebdomades, usq; ad prædicationem & resuscitationem Christum. Et significasse continuam scriem, angelus magis uidetur.

Nec comprehendendum est tempus excidij Ierosolymorum in ipso hebdomadam numero, quia post Christi resurrectionem & Euangelij promulgationem misso spiritu sancto, cum iam

iam politia Iudaica aduersaretur Euangelio, reiecta est. Sicut in textu dicitur, Et non erit ei populus, scilicet qui fuit. Præterea angelus significat postrema hebdomade futurū, ut pactum confirmetur, id est, ut Christus fiat uictima, & resuscitatus, inchoet nouum regnum. Hęc cum postremę hebdomadi tribuantur, manifestum est angelum non complecti tempus reliquum usq; ad Titum, seu excidium Ierosolymorum. Iam antea desierat hęc politia esse politia dei, cum abiecit filium dei.

Habes lector, non intricatas supputationes, quę ex testimonijs non contemnendis sumptę sunt. Sed fortassis homines contentiosi talem subductionem postulant, in qua metę hebdomadam congruant in ipsis temporū articulis, ad natalem diem Christi, aut diem baptismi. Etsi arbitror, prophetiam exactē congruere, tamen qui hanc scrupulosam diligentiam requirunt, non hoc agunt, ut rem explicent, sed ut ea quę mediocriter sunt explicata, eludant. Quare aut propiora tradant, aut hęc cauillari desinant, si quid habent cādoris. Hoc uerō pijs sufficit, quod uident præfinitum esse tempus aduentus Messię, uidelicet post reditū ex Babilone

bylone circiter annos 490. Et oportuisse nasci Mesiam, adhuc durante politia Iudaica. Hæc testimonia nobis hic præcipuè obseruanda sunt. Et quanquam articulos temporum difficile est cõstituire, tamen hoc apparet, congruere hos annos 490. uel à Cyro ad nascentem Christũ, uel à Longimano ad baptismum Christi. Nam series annorum post Alexandrum, notior est. Ab Alexandro, si retrò quærantur anni iuxta Græcos ad Longimanum, magis etiam quadrabit computatio. Constat Alexandrum cõpisse regnare Olympiade III.

Iam si retrò numeres annos, certum est ex Polybio diligentissimo & fideli scriptore, captas esse Athenas à Lyandro, Olympiade 92. habebis ergo annos 76. aut circiter, nam articulum ipsum difficile est constituere. Durauit autem bellum illud tempore Periclis motum, aliquanto ante Dariũ nothum, annos 27. Si igitur coniunges annos ab Alexandro ad initium belli Peloponnesiaci, habebis annos 103. Hæc à Græcis certa fide traduntur. Reliquum est tempus regni Longimani, qui circiter quadraginta annos regnauit. Consentaneum est igitur, quod antea posuimus ex Metasthene, à Longi-

mano

mano ad Alexandrum esse annos 145.

Ita collatio historiarum ostendit, has computationes omnes, quas recensui, congruere, nec procul aberrare, etiamsi ipsi temporum articuli seu momenta nõ exactissime monstrantur. Summa tamen rei tenetur, & spero cruditos & candidos probaturos esse cum studium nostrum in inquirenda temporũ serie, & collatione historiarum, tum uerò etiam ipsas supputationes.

Illud iterum monendi sunt lectores, ut cogitent, quid pijs hæc concio angeli, & hoc testimonium utilitatis adferat. Perspicuè refutantur multa Iudeorum deliramenta. Nam cum durante politia Iudaica, nasci Mesiam oportuerit, ut hic dicitur, necesse est natum & exhibitum nobis esse Mesiam. Refutatur etiam somnia de mundano imperio Mesie, quod adhuc Iudei sibi pollicentur. Docemur de passione Christi, & de ueris beneficijs, de abolendo peccato, abolenda morte, de restitutione iustitiæ & uitæ eternæ. Denique summam Euangelij paucis uersiculis angelus complexus est. Prodest igitur hæc concio angeli pijs mentibus, ad confirmandam fidem, quia uident euentus qui in

Euangelio

Euangelio describuntur, cum prædicatione congruere.

Nunc breuiter textum percurram. Septuaginta hebdomades præcisæ sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam, id est, anni 490. præfiniti sunt seu constituti. Nam id haud dubiè significat uocabulum, quo Daniel utitur. Tattisper, inquit, hic populus; & urbs uestra, hoc est, urbs & politia seruabitur ad id tempus usq; quo finietur præuaricatio, & claudetur peccatū, id est, quo per aduentū Messiae delebitur peccatum, cum Christus erit uictima, & cum Euangelium reuelabitur, delebitur enim in his, qui Euangelio credituri sunt, seu qui postea erunt membra populi dei. Et si enim in hac mortali uita manent in his qui per Euangelium renati sunt, imbecillitas naturæ carnalis repugnans legi dei, & mors corporis, tamen remissio prædicatur, & peccatum est, ut hic dicitur, clausum, testum condonatione, & inchoatur regnum Christi, noua agnitio dei, noua iustitia, & uita æterna, in his qui ad Christum conuertuntur.

Et expiabitur iniquitas. Hic declarat angelus priores particulas. Quomodo finietur peccatum?

peccatum? Sic scilicet, quia fiet expiatio, fiet sacrificium Messiae promissum, quo solo, pater æternus placabitur.

Et uenit iustitia perpetua. Vsitatū est prophetis, cum de regno Christi loquuntur, complecti integram instaurationem. Abolito peccato, abolita morte, eo tempore exhibebitur noua & perpetua iustitia & uita, quæ in hac mortali uita per Euangelium, & dato spiritu sancto, inchoatur, sed postea post resurrectionem erit integra. Et signabitur prophetia & uisio, id est, complebitur ac finietur, uidelicet, quia promissa in prophetijs de Messia exhibebuntur.

Et ungetur sanctus sanctorum, id est, pontifex & rex ab æterno patre unctus, id est, missus, ut fungatur munere pontificis et regis, & persusus spiritu sancto. Hic inquam pontifex & rex Messias ipse tunc aderit, & munere suo fungetur, docebit Euangelium, sacrificium suum offeret, ostendet se esse dominum, per quem deus aboleri peccatum & mortem uelit, sanctificabit credentes, id est, remittet eis peccata, & effundet in eos spiritum sanctum. Clare igitur adfirmat, tunc aduenturum esse Messiam.

Messiam promissum. Vt autem pontifices & reges ungebantur, sic & filius dei cum mittitur, ungi dicitur, id est, mitti ad functionem sacerdotij & regij muneris, & perfundi spiritu sancto, ut Ioan. 6. dicitur, Hunc pater signavit deus, id est, peculiariter unum hunc ad tantum munus delegit, & misit. Ingens & inenarrabilis est ira dei aduersus peccatum generis humani, nec ulla uictima alia, nec alio modo placanda erat, nisi intercessionem filij, qui se abiecit, ut fieret uictima. Hanc uictimam unum pater signavit, delegit, approbavit, perfudit spiritu sancto, ita ut ex eius plenitudine ceteri haurirent, ut Baptista inquit. Haecenus igitur haec dixit, Nascetur & exhibebitur promissus liberator, ac fungetur suo munere, post annos 490. durante adhuc urbe Ierusalem & politica uestra. Haec sententia pios tunc in publicis periculis uberrime consolabatur. Quid enim nobis optatius esset, quam scire mansuram esse in his ipsis locis ecclesiam, in quibus nostra erit posteritas?

Et scies & intelliges, Ab exitu sermonis de reditu & edificatione Ierusalem, id est, à secundo anno Longimani, quo deus per uaticinium

niam Haggai & Zachariae pollicetur edificationem processuram esse, & quo anno Longimanus decretum edidit, ne impediretur edificatio. Inde inquit angelus, numerabis hebdomadas 69. à populi reditu usque ad Christum ducem, seu natum, seu praedicantem. Cum enim nominalim dicat, usque ad ducem Christum, significat iam fungentem ministerio, quod post baptismum palam exercuit. Admonui autem supra non interrumpi hebdomadas, si ad baptismum Christi à Longimano numerentur.

Cur autem iubet 69. hebdomadas numerari, id est annos 483. Postremam hic non addit, describit enim tempus quod praecedit baptismum Christi, & pios confirmat, ut sciant interim, non delendam esse urbem, etsi magni motus, magnae mutationes regnorum secuturæ erant, & futurum erat, ut Iudaea duriter quassaretur inter uicinarum gentium tumultus.

Ideo additur consolatio, usque ad Christum ducem, hebdomadibus septem & hebdomadibus 62. habitabitur Ierusalem, & edificata erit platea & murus. Emphasis uerborum in hac breuitate uaticinij expendenda est. Diserte inquit, habitabitur Ierusalem, & erit edificata, &c.

o hoc

hoc est, urbs et politia Iudaica interim non de-
lebuntur. Addit autem textus (In angustia tem-
porum) hoc est, & tamen uarie uexabitur Iu-
dæa. Primum in instauratione urbis & templi,
aduersabantur proximæ gentes in Samaria, &
præfeti Persici. Postea Ochus crudeliter se-
cuius in Iudeos. Post Alexandrum cum essent
bella inter successores assidua, præsertim inter
Aegyptios & Syriacos, Iudæa in medio inter-
iecta, utrisque prædæ erat. Inter hæc pericula
& mala, tamen hic uox diuina pollicetur, ur-
bem Ierusalem, & politiam Iudaicam non interir-
turam esse. Hic pius lector imaginem ueræ ec-
clesiæ dei et laborum ecclesiæ consideret. Non
minus miraculum fuit, reductio ex Babylone, &
instauratione politiæ, quam olim fuerateductio
populi ex Aegypto. Primum à Cyro concessus
est reditus, aliquanto post Cyrus ex regno dis-
cedens, in bello interficitur.

Amisso hoc patrono, beneficium concessum
Iudæis rursus eripitur. Hic quanto in dolore
fuit Daniel? Lugebat regem amicum, uidebat
inimicos ueræ doctrinæ gratulaturus sibi esse
interitum Cyri, & impie factionis potentiam
iterum confirmaturos esse, ut sunt in aulis uices.

Hæc

Hæc uiri sapientissimi Danielis animum non
leuiter excruciabant. Sed is tamen se hac con-
solatione sustentabat, norat dei promissiones
certas, ueras, & ratas esse, etiam si euentus mi-
randi sint, nec nostris coniecturis respondeant.
Nam hac doctrina oportet nos in ecclesia in-
structos esse, ut fide petamus & expectemus
euentus. Tandem rursus concessa ædificatione
quàm uarie ærumnæ, quàm uarij tumultus in-
teruenerunt?

Ita ecclesia semper exercetur inopinatis &
uarijs terroribus & difficultatib. Nos nunc in
instauratione ecclesiæ dei, in scholis & in tem-
plis, quibus conflictamur difficultatib. Undique
obijciuntur impedimenta domi & foris, sed
consolemur nos illo exemplo ueteri instaura-
tionis Ierosolymæ.

Et post hebdomadas sexaginta & duas, ex-
cidetur Christus. Hic repete ex superiore uer-
su septem, sicut antea dixit, Post 67. & duas,
id est, post 69. hebdomadas, uidelicet post an-
nos 483. Christus interficietur, & fiet uictima
pro ecclesia. Antea dixit, mäsüram esse urbem
& politiam, donec ueniat dux Christus. Nunc
expresse concionatur de Christi passione. Et
per spicuum

a z

perspicuum est testimonium de morte Messiae, qualia sunt & apud Esaiam cap. 53. Abscissus est de terra uiuentium. Item, Ponet animam suam hostiam pro peccato.

Hæc cum sint perspicue dicta, non sunt alienis interpretationibus deprauanda, ut faciunt cæci et scelerati Iudei, qui quia somniant Messiam occupaturum imperia mundi, & regnatum Alexandri aut Augusti more, corrumpunt dicta de passione Messiae. Non enim intelligunt qualis sit liberatio à peccato & à morte, promissa primis patribus. Fingunt pueriliter, eo tantum mitti Messiam, ut in hac mortali, miserrata, & fragili uita cumulet opibus & uoluptatibus posteros Abrahamæ. Nec cogitant longè maiorem liberationem primis patribus promissam esse, qui intelligebant quas res amiserit humana natura, scilicet firmam agnitionem dei, perpetuam iustitiam & uitam. Ideo Esaias uocat Messiam patrem eterne uitæ. Et capite 53 cum de morte eius concionatus esset, addit concionem de eius resurrectione, & regno eterno.

Itaq; repudiatis Iudeorum corruptelis, ipsum audiamus angelum, To pát op tencamus, simus discipuli uocis diuinæ, camq; dextrè intelligamus,

ligamus, non ad fingamus ipsi interpretationes, omissa uerborum significatione. De persona loquitur, cum nominat Messiam, ac de illo ipso, quem in proximo uersiculo nominauit sanctum sanctorum, hic inquit, excidetur. Sicut & Esaias ait, Abscissus est de terra uiuentium.

Meminerimus ergo hic certum & perspicuum testimonium tradi de morte & supplicio Christi. Sed id cum legimus aut audimus, circumstantias etiam cogitemus, sumptas ex alijs locis prophetarum, cogitemus & de resurrectione. Ideo adficatur supplicio, ut fiat uictima pro peccatis generis humani. Id Esaias declarauit pluribus uerbis in eo capite, quod toties iam citauimus, Quia ponet animam suam hostiam pro peccato, uidebit semen longæuum. In hoc dicto mors, ratio uictimæ, resurrectio, & regnum comprehenduntur.

Lex habuit antea uictimas, sed nõ placarunt iram dei. Hæc una uictima placat. Hoc uerè est inenarrabile consilium dei, sed utrumq; ostendit iræ dei & misericordiæ magnitudinē. Cum enim nullius hominis uirtus aut obedientia placare iram dei potuerit, nisi unius filij obedientia ac mors, necesse est ueram, ingentem, & inenarrabilem

narrabilem iram esse. Rursus uis amoris ingens est, quod filium nobis donauit, quod tali dato pignore, nos ex æternis cruciatibus reducit, & certos reddit nos à se diligere. Sicut inquit filius ipse, Sic deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit, &c.

Denique in hoc breui dicto, lector uniuersam doctrinam Euangelij cogitet de beneficijs, quæ propter Christi mortem nobis data sunt. Cogitet item doctrinam de fide & inuocatione. Nam beneficia illa fide accipienda sunt, ita tibi uerè placatus & propitijs est deus æternus pater, cum fide propter filij mortem statuis eum tibi propitium esse, & hac fide inuocas. Hanc fidem uult, ut in inuocatione adferas, ut Ro. 5. dicitur, Per hunc habemus accessum. Item ad Ebraeos 4. Habentes pontificem Iesum filium dei, qui potest compati infirmitati nostræ. Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ. Hec satis sit hic breuiter attigisse, quæ copiosius explicantur in Epistola ad Romanos & alibi, quoties de iustificatione dicitur.

Et non erit ei populus. In textu maior etiam breuitas est, in hoc membro. His uerbis (Et non ei) seu (Et non ad eum) necesse est intelligi
non

non esse ei gloriam, seu populum. Et, ut potius intelligamus de populo, mouit sequens sententia de excidio urbis & templi. Hic populus mox desinet esse Messia ac dei ecclesia. Sicut in Ioanne breuiter dicitur, Et sui cum non receperunt. Reiecta est gens Iudaica propter Euangelij contemptum, Et rursus collecta est deo Ecclesia ex reliquijs huius populi & ex gentibus, ut sæpe in cõcionibus Euangelij prædicitur, et postea disputat Paulus de uocatione gentium.

Et ciuitatem & sanctuarium destruet populus ducis uenientis, id est, Titus exercitus, Et finis eius diluuium, et usque ad finem belli definita seu constituta desolatio, seu uastitas, id est, Deinde sequetur finis populi Iudaici & politiæ Iudaicæ, ex quo non rursus emerget, ut antea ex Babylónico exilio redijt, sed uelut obrutus diluuijs, funditus peribit.

Et quidem acre et difficile bellum erit. Nam Romani non sine multis & uarijs certaminibus Iudeos oppresserunt, sed postquam erit debellatum, mansura est perpetua uastitas & solitudo. Nunquam sacerdotiũ Leuiticum, nunquam regnum aut principatus Iuda, nunquam politia
p 4 Mosaisca,

Mosaica, nunquam ciuitas Ierosolyma restituitur, sed, ut Oseas inquit, demceps gentes uocabuntur ad societatem populi dei, eruntq; populus dei, omnes qui Euangelium Mesiae amplectentur, ut Rom. 9. & 10. dicitur.

Constat Iudeos post Titum aliquoties conatos esse suam politiam restituere. Sub Adriano conuenerat multitudo Iudeorum, undiq; collecta, & patriam armis inuadebat. Sed ab Adriano profligata & deleta est. Postea Iulianus odio Christiani nominis, concessit Iudeis rursum urbem & templum condere. Inchoatum est opus, collecta ingenti pecunia, sed terremotus ædificatio impedita est, & magna multitudo hominum saxis & ruderib. quassatis, oppressa est. Narrat etiam Nazianzenus, passim uestibus populi figuras crucis prodigiose impressas esse. Absterrenti ergo Iudei cœlestib. signis, inchoatum opus reliquerunt, quia deus decreuit, ne politia Iudaica restitueretur. Vult conspici exemplum iræ ab omnibus gentibus, quod filij contemptum horribilibus supplicijs puniat. Vult etiam sepultam esse politiam Moysi, ne confirmetur opinio de ceremonijs, homines lege seu æceremonijs iustos esse.

Et

Et confirmabit pactum seu testamentum multis. Addit declarationem superiori concioni, quia non satis est, de morte Christi, et de exitio populi dicere, Addenda sunt etiam testimonia de resurrectione, de regno, & de beneficijs Christi, item de reliquijs populi quæ liberantur, sicut ceteri prophetae promiserunt, ut Esaias ait, Reliquias saluas fore, hoc est, non pontifices, non principes, non robur populi, sed cœtum exiguum & spretum.

Cohorresco intuens hoc tam triste exemplum. Cur glorientur nostri pontifices se esse ecclesiam, non posse prorsus abijci suum cœtum? Cur nos confidimus propter professionem esse filios dei? Si non pepercit deus posteris Abraham, & prophetarum & aliorum, qui res maximas gesserunt, quid fiet de nostris pontificibus, qui Euangelium contemnunt? Quid de nobis, si indulgebimus prauis cupiditatibus, ambitioni, liuori, auaritiæ, luxui, & tantum propter professionem arrogabimus nobis augustum ecclesiæ titulum?

Sic autem inquit angelus, Confirmabit Mesias testamentum multis una hebdomade, id est, postrema hebdomade palam Christus Euangelium

lium prædicabit, addet testimonia, uocabit multos ad Euāgelium, & uitæ æternæ societatem, fiet uictima, & resuscitatus, inchoabit regnum æternum, ostendet se esse datorem iustitiæ & uitæ æternæ, mittet apostolos ad colligendam ecclesiam, donabit eos spiritu sancto.

Hæc fient in dimidiata hebdomade, id est, non confectis annis septem. Nam à Christi baptismo ad resurrectionem, sunt anni tres & aliquot menses. Accedit & tempus pentecostes, intra hoc tempus, pactum confirmatum est, id est, exhibitæ sunt promissiones noui testamenti, prædicatum Euangelium de remissione peccatorum, filius dei factus est uictima, resuscitatus, inchoauit regnum æternum, misit apostolos, dedit spiritum sanctum, cœpit colligere ecclesiam, quam sanctificat, gubernat, & donaturus est uita, lux, iustitia, gloria æterna. Hæc propria Christi opera & beneficia uocat confirmationem pacti, id est, exhibitionem promissionum, quæ sunt factæ ad patres & prophetas. Sicut apud Ieremiam dicitur, capite 31. Ecce dies uenient, & feriam cum domo Israel pactum nouum. Dabo legem meam in corda eorum, Ero deus eorum, &c.

De

De hoc ipso fœdere, quod in prophetis copiose describitur, angelum loqui, nihil dubium est, cum ait, Confirmabit pactū seu fœdus multis. Iam pius lector promissionem Euangelij & uitæ æternæ datam inde usq; ab initio cogitet, ut beneficia filij dei diligenter reputet animo, ut agnoscat, & uerè inuocet hunc Messiam, & liberationem per eum donatam, fruatur.

Et in dimidio hebdomadis, cessare faciet hostiam & oblationem. O triste uaticinium, triste uocem Iudæis ignorantibus Euangelium, & admirantibus atq; amantibus suas ceremonias, & ritus pulcherrimos à deo traditos, tantorum prophetarum & ducum consuetudine comprobatos. Amamus enim patrios mores, et egre ferimus eos reiici ac damnari. Sed Daniel et pijs, intelligentibus Euangelium, gratissima est hæc uox angeli, quæ testatur prius ceremonias illas fuisse signa & typos uenturi sacrificij. Exhibito autem ipso Messia, signorum finem fore, Rebus exhibitis umbras cessaturas esse. Messias inchoauit iustitiam & uitam æternam, dato Euangelio & spiritu sancto. Hæc in gentia beneficia agnoscamus & accipiamus, nec spectacula ceremoniarum ueterum, in quibus hæc

bus hæ res adumbratæ fuerunt, requiramus.

Est ergo sententia, in dimidio hebdomadis, postquam Christus suum sacrificium fecerit, resurrexerit, et dederit spiritum sanctum, postea reiectæ fuerunt ceremoniæ Leuiticæ. Ideo postea apostoli, ut in Actis narratur, capite 15 perspicuo decreto abrogarunt circumcisionem, & reliquos Leuiticos ritus. Et dimicat eadem de re acerrimè Paulus, ut constat. Obseruetur ergo apud Daniele hoc testimoniū, quod adfirmat, post Messie prædicationem cessaturas esse Leuiticas ceremonias.

Et super aliam abominationes desolationis, & usq; ad consummationem definitam, stillabit super uastitatem. Hæc ultima pars uaticinii continet uerè tristem sententiam. Superiores uersus res lætas promiserunt, duraturam esse politiam usq; ad Messie aduentum, uenturū esse Messiam, daturum beneficia æterno fœdere patribus promissa. Sed addita fuit sententia de excidio ciuitatis. Est autem multo tristius quod hic de templo dicitur. Hoc ipsum templum, in quo deus olim inuocari uoluit, ubi exaudiuit, quod defendit, iam ita diris execrationib. damnatur, ut dicat deinceps, post Christi prædicationem

tionem, fore sedem execrandi idoli, uastantis cultum dei.

Etsi autem & huic loco, Iudaicæ corrupte læ tenebras inducunt, tamen nihil dubium est hoc dicere angelum, in templo futura esse idola execranda, post quæ secutura sit perpetua uastitas et solitudo. Sic interpretatus est Christus ipse hunc textum, Matth. 24. Cum uidebitis abominationē desolationis, dictam per Daniele prophetam, stantem in loco sancto (qui legit, intelligat) tunc qui sunt in Iudæa, fugiant, &c. Signum excidij Ierosolymæ, & interitus gentis Iudaicæ, fore inquit, cum in loco sancto stabit idolum, quod uocat Hebraica consuetudine *ἱδὸλυμνα*. Quamquam autem angelus totum cultum intelligit fore idolum execrandum, postquam pontifices interfecerint Messiam, tamen ut cōspici ira dei possit, permisit deus post resurrectionem templum multis tētris exemplis prophanari.

Et quamquam pii intelligebant, cultus ipsos pugnantes cum filio dei, res esse damnatas à deo, seu sacrificia eorum, qui aduersabantur Euangelio, displicere deo, & uerè esse idola & *ἱδὸλυμνα*, quia nulla inuocatio placet deo,

deo, nisi ea quæ sit in agnitione uera & fiducia
filij mediatoris, tamen arbitror etiam externas
prophanationes accessisse incurrentes in ocu-
los, ut uexilla Tyberij, & cædes factas in ipso
templo, cum Iudæi uexilla eijcere conarentur,
& fortasse statuas Caligulæ, etsi Iosephus eam
historiam aliquanto aliter narrat. Fuisse enim
aliqua tetra signa incurrentia in oculos, quæ
pios admonuerunt de prædictione Danielis &
Christi, & significârunt instare tempus exci-
dij, consentaneum est, ut nunc ad opiniones
prauas episcoporum, canonicorum & mona-
chorum, accedunt externe notæ, incurrentes
in oculos, quæ communesacere mediocres ho-
mines possunt, cultus hostium Euangelij dama-
natos esse. Fit concursus ad certas statuas, peti-
tur ab hominibus mortuus auxilium & salus,
prorsus ut olim ab Hercule, Castore, Polluce,
& similibus. Cœnæ domini multiplex est ma-
nifesta prophanatio, ut infra dicam. Quid
cætera commemorare? Vagæ libidines sacri-
ficulorum certè ἑδονὴ καὶ αἵμα sunt, & testan-
tur deo displicere hoc genus sacrificulorum,
quod pene in Epicuræo contemptu dei uiuit.
Ita fuisse insignes notas externas impietatis
apud

apud Iudeos post Christi resurrectionem existi-
stimo.

Sed uerba textus expendamus. Res ipsa lo-
quitur, Iudeos propter inscitiam quedam
membra hic insulsissime interpretari. Vt au-
tem otiosam prolixitatem fugiam, deliramenta
Iudaica omitam, et breuiter interpretationem
recitabo.

Verba hæc sunt in textu, Et super alam erūt
abominaciones desolationis. Mirantur multi
hanc figuram, cum dicit, Super alam, sed ex=
pedita, simplex, concinna, & perspicua est e=
narratio, Super alam, id est, super Cherubim
stantes in tabula propitiatorij, in sancto san=
ctorum.

Sic Christus interpretatur, qui ait, Ἰδὲ μὲν
 λυγμοὶ ἐξημώσεως τὸ θεῖον διὰ δαμιλὰ τῶν
 προφίτου ἐδόξ' ἐν τότῳ ἄγιῳ, id est, seu
 idolum manufactum stabit in illo ipso loco
 Cherubim, qui fuerat sedes dei, ut constat ex
 25. cap. Exo. seu cultus ad illum locum & inno-
 catio, quae fit cum contumelia filij dei, erit ido-
 lum & res damnata. Nunc prohi dolor non
 difficile est exempla monstrare in templis. In
 invocatione mortuorum hominum, & propheta-
 tione

natione coenae domini, haud dubie coluntur & inuocantur idola, quae sunt posita in praecipuo loco, id est, sunt praecipui cultus in templis hostium Euangelij.

Erit atrocior tota haec angeli concio, si quis cogitabit totam descriptionem de propitiatio & arca. Nihil potuit dici aut cogitari tristius apud pios, quam pollui hanc ueram dei sedem, ubi deus promiserat certo se exauditurum esse uota populi sui.

Cur nominat abominationem uastatricem? Vsitata figura est Hebraeis, idolum uocare abominationem seu εἰδωλολατρία, id est, rem quam deus execratur & damnat. Et execratur, ac damnat, ideo, quia ei falso tribuitur honos deo debitus. Ut cogita statuam Mariae, quales multas multi uiderunt, ad quam concurritur, & alligatur ad eam seu Mariae seu dei praesentia contra mandatum dei. Ibi putatur seu deus magis propitius, seu Maria benignius audire preces, quoquo modo haec fucantur, cultus est impius & damnatus à deo. Tale idolum & talis cultus est εἰδωλολατρία, id est, res damnata à deo, ac ideo damnata, quia inuocatio non recte fit ad deum. Recitavi exemplum, ut uocabuli usus magis intelligi possit.

Cur

Cur autem addit εἰδωλολατρία ἐρημώσεως? Hebraismus est, & significatio effectus. Quasi dicat, Idolum uastans, quia idolum positum in templo Ierosolymae post resurrectionem, fuit signum uastationis & euersionis totius templi & politiae. Impius cultus erat causa excidij. Externae prophanationes fuerunt signa excidij. Intelligas ergo εἰδωλολατρία ἐρημώσεως, rem damnatam, uastatricem.

Est autem uastatio duplex, prior doctrinae, opinionum, inuocationis. Altera posterior poena ipsa, scilicet exitium populi. Ut si dicas, Statua Mariae est uastatrix, primum uera doctrinae de Christo mediatore, de inuocatione Christi, postea etiam attrahit poenas, sicut haud dubie regna quae titulum ecclesiae habent, propter idolomanias euertuntur & ruunt.

Sequens particula repetit sententiam, uidelicet, cum post natum Messiam euertetur urbs Ierosolyma, nunquam post futura esse instaurationem aut restitutionem urbis Ierosolymae, templi, sacerdotij Leuitici, & politiae Iudaicae. Hanc praedictionem comprobant euentus iam annos 1470. Id tempus aliquanto longius est, quam tempus à Davide, qui cepit arcem, &

p

condidit

condidit ciuitatem Ierusalem, usq; ad euerfionem à Tito factam. Sunt enim anni à Dauidē ad hanc euerfionem à Tito factam, 1150.

TRADIDI enarrationem huius utilissimi capitis, & temporum subductionem, quam potui, nunc quidem minimē intricatam, quam tamen iudicio eruditorum libenter permitto, quos rogo ut studium meum boni consulant. Non multum discrepat hæc subductio, quam exposui, ab ea quam clarissimus uir D. Lutherus in Chronico suo recenset, qui annos partim iuxta Philonem, partim iuxta librum Machabæorum distribuit. Cum autem uidebit lector ferē congruere ad eum numerum, testimonia quæ & nos ex historijs certissimis adicimus, consensu mouebitur, ne has supputationes aspernetur.

Prodest autem studiosis hæc temporum inquisitio, sit enim gravior & dulcior lectio prophetarum, cum mediocriter intelliguntur. Hæc autem ad alendam pietatem conducit. Deinde iuuat considerare hoc consilium dei de numero annorum, & de excidio reuelato. Nobis post euerfam Ierosolymam propositū est certum testimonium, quod docet Messiam exhibi-

tum esse.

tum esse. Ita pios ante natum Christum numerus annorum admonebat, quo ferē tempore Messiam uisuri essent.

Cogitemus autem grauissimas esse causas, cur deus, hæc tanta de re, de filij missione, ecclesiam uoluerit certam esse. Simus grati, quod filium exhibuit, quod ecclesiam his testimonijs confirmauit. Prædicemus beneficium, inquiramus testimonia, conferamus historias, ut testimonia fiant illustriora. Hoc studium certē pios decet. Et ipsarum historiarum ac temporum series obiter multa de prouidentia diuina, de pœnis impiorum, de ecclesiæ forma, ærumnis, & defensione monet. Hæc exempla deus uult considerari, ut nos de multis magnis rebus admoneant, sicut Psalmus inquit. Deniq; non retrō animo legere & contemplari rerum initia, ecclesiæ exordium, mutationes, instaurationes, gubernationem, non conferre tempora deprauatæ religionis, ad antiquitatem ueræ doctrinæ, negligentia est admodum uituperanda in homine literato.

POSTQVAM autem totius capitis enarrationem absoluimus, iam studiosus lector repetat animo præcipuos locos, ut quam hæc

p a lectio

lectio utilitatem attulerit, consideret. Initio traditur doctrina de poenitentia, de fide ac uera inuocatione. Hic locus continet illustre testimonium consensus prophetici & apostolici. Nam prorsus congruit sententia Danielis cum Paulo, cum inquit Daniel, Preccamur, non propter iustitiam nostram, sed propter miserationes tuas multas. Et quidem addit, Propter dominum, uidelicet, propter promissum liberatorem.

Hæc prorsus congruunt cum Paulinis concionibus, quæ dicunt, nos fide recipi propter dominum mediatorem, non propter nostram dignitatem. Nec aliud docet Paulus, quam quod monstrat exemplum Danielis. Utile est autem pijs, uidere consensum propheticarum concionum & Pauli, ut intelligant unam perpetuam esse sententiam catholicæ ecclesiæ dei, quam professi sunt primi patres, propheta, Christus & apostoli.

Estq; memoria dignus locus, quod nominatim hic inuocat, propter dominum, id est, propter promissum liberatorem. Hæc est uera ecclesiæ uox, discernens inuocationem nostram ab ethnica & Mahometica. Nam gentes quæ
non no-

non norunt filium dei, non rectè inuocant deum, nec statuunt suas preces recipi, quia nullam tenent promissionem. Nos uerò scimus æternum patrem per filium mediatorem placatum esse, & promissionem traditam, quòd propter hunc preces nostras recepturus sit. Ideo Christus inquit, Quidquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis.

Discamus igitur hanc esse inuocationem ueram, petere propter filium mediatorem, & fiducia misericordiæ propter ipsum promissæ, æternum patrem inuocare. Econtra uerò ethnica & Mahometica inuocationes execremur, quæ filium dei uel non norunt, uel contumelia adficiunt. Deprauata est inuocatio & apud aduersarios nostros, qui doctrinam de fide obruunt, nec docent fiduciam mediatoris ad deum adferendam esse, sed uel fiduciam propria dignitatis, uel dubitationem, quæ nihil differt ab ethnica inuocatione. Habes igitur in hoc capite doctrinam utilem toti uitæ.

Sequitur uaticinium de tempore aduentus Messie, de morte Messie, de delenda politia Iudaica. Hic locus manifestum testimonium continet de duobus articulis, de quibus maximè li-

tigant Iudei. Docet Mesiam exhibitum esse, quia uenturus erat, adhuc durante politia Iudaica. Docet item regnum Mesiae non fore mundi imperium seu Mosaicam politiam, quia hic manifestè & multis uerbis dicitur, Mosaicam politiam delendam esse.

Ergo sic regnat Mesias resuscitatus, ut dato Euangelio, uocet ad uitam eternam eos, qui ipsum agnoscunt esse propitiatorem, & inchoet in eis per spiritum sanctum nouam lucem & obedientiam, deleat peccata, & sit daturus uitam eternam, is, in quibus lucet fides, & iustitia noua inchoata est.

CAPVT X.

Nno tertio regni Cyri regis Persarum, uerbum reuelatum est Danieli, cognomento Baltassar, & uerbum uerū, & fortitudo magna: intellexitq; sermonem, intelligentia enim est opus in uisione. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus, panem desiderabilem

rabilem non comedi, & caro & uinū non introierunt in os meum, sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarū dies. Die autem uicesima & quarta mensis primi, eram iuxta fluuiū magnū, qui est Tygris. Et leuaui oculos meos, & uidi: & ecce, uir unus uestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo: & corpus eius quasi chrysolithus, & facies eius uelut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candētis: & uox sermonum eius ut uox multitudinis. Vidi autem ego Daniel solus uisionem, porro uiri qui erant mecum, non uiderunt, sed terror nimius irruit super eos, & fugerunt in absconditum. Ego autem relictus solus, uidi uisionem grandem hanc: & non remansit in me fortitudo, sed & species mea im-

mutata est in me, & emarcui, nec habui quicquam uirium. Et audiui uocem sermonum eius, & audiens, iacebam cōsternatus sup faciem meam, & uultus meus hærebat terræ. Et ecce, manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum. Et dixit ad me: Daniel, uir desideriorum, intellige uerba quæ ego loquor ad te, & sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cumq; dixisset mihi sermonē istum, steti tremēs. Et ait ad me: Noli metuere Daniel: quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in cōspectu dei tui, exaudita sunt uerba tua, & ego ueni propter sermones tuos. Princeps autem regni Persarum restitit mihi uiginti & uno diebus: & ecce, Michael, unus de principibus primis, uenit in adiutorium meum, & ego remansi ibi iuxta regem Persarum.

rum. Veni autem ut docerem te quæ uentura sunt populo tuo in nouissimis diebus: quoniam adhuc uisio in dies. Cumq; loqueretur mihi huiusmodi uerbis, deieci uultum meum ad terram, & tacui. Et ecce, quasi similitudo filij hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum, locutus sum, & dixi ad eum qui stabat contra me: Domine mi, in uisione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit uirium. Et quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino meo? nihil enim in me remansit uirium, sed & halitus meus intercluditur. Rursum ergo tetigit me quasi uisio hominis, & confortauit me, & dixit: Noli timere uir desideriorum, pax tibi, confortare, & esto robustus. Cumq; loqueretur mecum, conualui, & dixi: Loquere domine mi, quia confortasti me. Et ait: Nunquid scis quare uen-

nerim ad te: & nūc reuertar, ut preli-
er aduersum principem Persarum.
Cum enim egrederer, apparuit prin-
ceps Græcorum ueniens. Verunta-
men annuntiabo tibi, quod expre-
sum est in scriptura ueritatis: & ne-
mo est adiutor meus in omnib. his,
nisi Michael princeps uester.

REVELATIO quæ describitur in
superiori capite, facta est anno 1. Cyri,
quo aliquanto post hanc reuelationem,
Cyri edictum de restitutione Ierosolymæ pro-
positum est, & redire aliqua Iudeorum agmi-
na coeperunt ac inchoarunt ædificationē. Om-
nia tunc leticiæ, gratulationum, ac bonæ spei
plena erant. Pij gratias deo agebant, quod ec-
clesiæ reddebatur uetus seges, templum, cul-
tus, celebrabant uaticinium Ieremiæ, laudabant
deum, qui uoce Ieremiæ mirabiliter seruauerat
gentis reliquias. Erat iunioribus dulce, uide-
re maiorum patriam, templum, cultus diuini-
tus institutos, frui libertate, studijs pijs. Agnos-
cebant etiam hoc suum exilium profuisse ad
doctrinæ propagationem. Videbant Cyrum et
multos

multos alios ad ueram pietatem conuersos esse,
& gaudebant se habere fauentem regem, qui
imperio & uirtute tunc omnibus regibus an-
tecellebat. Hæc gaudia seni Danieli etiam exi-
lium leniebant, qui tunc absuerat à patria an-
nos 86. Nam abductus est ante Ieconiam, ut te-
statur initium primi capitis.

Sed uide lector imaginem ecclesiæ. Hæc tan-
ta gaudia, post tricennium sequitur tristissimus
luctus. Discedit ex regno Cyrus, prohibetur
nouo edicto ædificatio templi. Aliquanto post,
ipse Cyrus interficitur. In aula fit rerum om-
nium conuersio, excluduntur, urgentur odijs,
opprimuntur pij, qui antea autoritate apud Cy-
rum ualuerant. Renouantur ethnica supersti-
tiones. Principes impij, inimici ueræ doctrinæ
uocantur in aulam. Hic Daniel in quanto luctu
fuerit, nemo satis explicare potest, dolebat re-
gis amici casum, dolebat contumelia adfici no-
men dei, præcipue uero excruciabatur Iudeo-
rum tum imbecillitate, tum peruersitatibus,
quorum multi iam nullam spem esse restituen-
dæ urbis, & frustra sibi uerba dari à prophe-
tis, dicebant. Alij, etsi non prorsus despe-
ratione frangebantur, tamen debortatores e-
rant

rant suis, ne properarent redire in patriam, sed iuebant expectari tempora tranquilliora, ridebant stultitiam eorum, qui incerta spe moti, statim ex Chaldaea discesserant.

Vt igitur initia fuerant leticie plena, ita nunc boni sunt in luctu, squalore, tristitia. E contra uero pars Iudeorum, quæ suum ocium religioni anteferebat, fremit indignatione, distrahit uoluntates suorum, perturbat bonos.

Habes ecclesie imaginem, quam deus uult & exerceri ad afflictionibus, & fide expectare liberationes. Et cum liberat, tamen euentus non respondent nostris coniecturis. Cum Cyri beneficium impeditum esset, postea magis conspicui potuit, à deo gubernari hanc liberationem, cum tot impedimenta incidissent, quæ humanis consilijs tolli non poterant.

Noua igitur uisio exhibetur iam Danieli, non solum ut ipse & ceteri pii in hoc presenti periculo confirmantur, sed etiam ut posteritas premonetur de præcipuis mutationibus imperiorum, & de ijs calamitatibus, quæ Iudeis impendebant. Sæpe autem iam dictum est, quare utile sit premoneri pios. Discunt uitare causas calamitatum, uidelicet ea scelera, quibus
ceteri

ceteri accersunt poenas, preparare animos, ne in ipsa calamitate adfertiatur impijs, expectare liberationem, præsertim cum intelligunt, clara uoce dei promissos esse letos exitus horum certaminum. Sed de his utilitatibus infra rursus dicendum erit. Nunc breuiter huius capituli præcipuos locos percurram.

Angelus pius narrat Danieli, se dimicasse cum principe Persarum, id est, cum diabolo moliente dissipationes regni Persici. Et si enim ignoramus, quomodo pugnent inter se boni & mali spiritus, tamen certamina esse non dubium est, siue disputatione fiunt, siue alijs modis. Ait ergo bonus angelus, repressum à se esse malum spiritum, qui Cambysem iuuenem, & aulicos impios incitabat, uel ad delendam gentem Iudaicam, uel ad interficiendum Danielem, uel ad alias res malas tentandas, quæ nouos motus in regno allaturæ erant, sicut interdum leue creatum, quod initio contemnitur, postea ingentem ruinam trahit.

Alij aliter de sententia huius capituli disputant, sed iudico hanc esse simplicissimam narrationem. Adfuit autem bono angelo dux Michael, quem cum hic & infra uocet ducem populi dei,

puli dei, intelligo esse ipsum filium dei, ὁ ὅγος, ut à Ioanne nominatur. Hunc ducem & suprâ scribit interesse colloquio in capite octauo, ubi angelus ab illo domino petit interpretationem uisionis.

Adesse eum & in hoc colloquio, ac Danie-
lis labra attingere, & consternatum recreare,
adparet. Semper enim adfuisse filium dei ec-
clesiæ, eamq; defendisse contra furorem dia-
boli, certum est. Ideo Ioannes inquit, Omnia
per ipsum facta sunt. Loquitur enim non tan-
tum de conditione rerum, sed etiam de glorio-
sis liberationibus ecclesiæ. Texit populum in
mari rubro, & in deserto, Defendit Iosue, Ge-
deonem, Samuelem, Dauidem, Eliam, Eliseum,
& alios fideles gubernatores sui populi.

Ideo inquit Iacob, Benedicat his pueris an-
gelus, qui me eripuit ex omnibus malis. Hæc
uerba conueniunt ad filium dei, qui uerè libe-
rat ab omnibus malis, uidelicet à peccato, ab
ira dei, à morte eterna, ab insidijs diaboli. Non
enim sine caussa nominatim dicitur, ab omnib.
malis. Hæc gloria non potest tribui ministris
angelis, qui etiam si protegunt corpora pio-
rum, tamē nec peccatum nec eternam mortem
tollere possunt.

Discamus

Discamus igitur admoniti his locis, filium
dei ὁ ὅγος, adfuisse ecclesiæ inde usq; ab ini-
tio. Erimus enim melius muniti aduersus Sa-
mosateni furores, cū cogitabimus hæc testimo-
nia de filio dei, etiam anteq; se in carne osten-
dit, opitulato patribus, & cum eis colloquio.
Deinde & hoc statuemus, nunc quoq; adesse
eum ecclesiæ, opitulari pijs, depellere diabo-
lum, & sicut in Epistola Ioannis dicitur, de-
struere opera diaboli. Accendamus ergo ut ab
eo petamus & expectemus auxilium, aduersus
diabolum undiq; grassantem & conantem dissi-
pare & delere ecclesiam armis Turcicis, re-
gum & pontificum negligentia in fouendis ec-
clesijs, prauis ingenijs inflammandis, ut serant
aut confirment falsas opiniones. Sed recensere
omnes artes diaboli nemo potest.

Exempla potius cogitemus. Vniuersa mun-
di historia ostendit, quàm sit acer hostis dei &
generis humani. Vides ex quanto fastigio Sau-
lem detraxerit, quale bellum Dauidi intulerit,
ut ipsum unâ raperet in exitium, cum alios tamē
multos perdidisset, filium Absolonem, Ahito-
phel, & haud dubiè multos sapientia & uirtu-
te antecellentes.

Et

Et opinor uix ullum esse hominem, cui non serpens ille insidiator, insigne aliquod uulnus in animo faciat, ut languefaciat fidem. Quoties Dauid sedato iam tumultu, cogitauit de suo lapsu, de coniugibus ui stupratis, deq; alijs scandalis, non solum moesticia renouata est, sed etiam pauore ac dubitatione concussa & languescita est fides.

Hæc cogitent pij, & sint in statione & in excubijs aduersus tam durum hostem, & à filio dei petant defensionem & gubernationem. Vocatur Emanuel filius dei, & uerè nobiscum adest, sed agnosci uult & inuocari. Vult etiam nos non per ignauiam rueri quò hostis impellit, sed uigilantes cauere insidias, repugnare illecebris. Si peccant oculi, non indulgeas, si blanditur impia opinio, renoca animum, fuge consuetudinem, colloquia impiorum. Collige animo uera & firma testimonia rectæ sententiæ, & simul hosti repugnes, & ducem tuum filium dei accersas, ut te adiuuet, ut destruat opera diaboli.

Hic præcipuus est locus huius capituli, quod clare nos admonet de his certaminibus, significat præliari bonos & malos spiritus inter se de ecclesia

ecclesia & de imperijs. Vt tunc diaboli irritabant adoleſcētem regem Cambyſen & plerosque principes, ut populum Iudeorum uel opprimerent, uel decerent, ita nunc irritant Turcicum tyrannum, ut nomen Christi funditus deleat, incendunt pōlifices & reges, ut defendant idola, extinguant lucem euangelij. Et ut tunc diabolus regni Persici diſſipationes efficiebat, impellebat Babylonios & Aſyrios ad mouendas ſeditiones, ita nunc domesticis bellis implicat principes, ut etiam hac ratione impediatur Euangelij propagationem.

Hæc dum geruntur, dimicant inter ſe angeli boni & mali. Regit autem & adiuuat bonos dux noster filius dei, & protegit eccleſiam, & reſſumit impetus malorum ſpirituum. Hæc etſi non cernimus oculis, & homines prophani ſabuloſa eſſe ducunt, tamen reuera ita geri, multa illuſtria teſtimonia in hiſtorijs, & dictis prophetis & apoſtolicis oſtendunt.

Notæ ſunt hiſtoriæ Iacob, & defenſionis populi in mari rubro & in deſerto. Poſtea cum Iosue caſtrametatus eſſet ad Iericho, manedum ſitum regionis ſpeculatur, uidet quendam ſtriſto gladio coram aſtātem, qui interroga-

tus quis sit, respondit se esse ducem exercitus dei, missum uidelicet, ut multitudini Israeliticæ opem ferret. Arbitror autem & hunc fuisse ipsum filium dei. Huc adde Dauid, Eliæ & Eli-sei historias. Et Dauid inquit Psalm. 91. Quoniam angelus suus mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. Et 34. Psalmo, Circum-uallat angelus domini timentes eum, & eripit eos.

Cum igitur certum sit, deum ecclesiæ suæ angelos addidisse custodes, pericula corporum in obscunda uocatione minus formidamus. Hæc mihi scribenti, quædam nostri temporis exempla in mentem uenerunt. Et quanquam historias plures, certas et ueras de honestis hominibus, & fide dignis, qui adhuc uiuunt, narrare possem, tamen unicam recitabo de Simone Gryncus. Gryncus, qui ad excellentem eruditionem & uirtutem adiunxerat ueram dei reuerentiam, & maxime Philosophiam illorum detestabatur, qui putant eo se plus uidere cæteris, quod uel contemnere religiones audent, uel de omnibus sententijs Pyrrhonio more in utramque partem disputare solent.

IN conuentu Spirensi, qui fuit anno 1529. forte

forte ad me ex Academia Edelbergenfi expatiatus erat. Ibi cum Fabrum Viennensem Episcopum audisset in concione quosdam tetros errores defendere, sequitur egredientem ex templo, ac reuerenter salutat. Postea narrat, se non petulantia aliqua, sed bono studio moueri, ut quædam dicat. Non deire. Tat Faber colloquium. Ibi Gryncus, dolere se ait, quod uir instructus doctrina, & antecellens autoritate, confirmet errores palam cõtumeliosos aduersus deum, & quos constat manifestis testimonijs antiquitatis ecclesiasticæ refutari posse. Scribit Ireneus Polycarpum solitum aures obstruere audientem portentosos errores fanaticorum hominum. Quo te animo, putas, audisset iam Polycarpus, differentem, quid minus comedat, arrodens panem consecratum? Quis non deploret ecclesiæ tenebras? Interpellat Faber plura additum, ac interrogat nomen. Nihil dissimulat hic, sed placide fatetur, se Gryncum esse.

Erat omnino Faber, ut multi norunt, flagitiose timidus in congressib. doctorum, uel potius erat, ut ueteri prouerbio dicebatur, Nullus, magnus, malus, piscis, id est pauidus, procerus.

cerus, insidiosus, & infans. Quare cum Grynei cruditionem, eloquentiam, copiam, ardo-rem animi, præsertim in tali causa metueret, simulat se à rege uocatum esse, nec esse nunc ocium ad disputationem de re omnium maxima pertendendam. Simulat se maxime cupidum esse & amicitie Grynei & colloquij longioris, & cum sua causa, tum propter rempublicam orare incipit, ut cras ad se redeat, monstrat hospitium & horam constituit. Gryncus serio hæc dici putans, non grauatim promittit.

Relicto igitur Fabro, ad nos recta accedit. Vix adfuerat mensæ, iam enim cœnæ tempus erat, & recitauerat partem disputationis mihi et alijs, cum ego adsidens ad mensam, subito ex conclau euocor. Hic me, nescio quis senex, singularem grauitatem uultu, oratione, & uestitu præ se ferens, nec quis fuerit, unquam resciscere potui, alloquitur, ac narrat, mox adfuturos esse in hospitio nostro lictores, missos iussu regis, apud quem Faber Gryneum accusasset, ad abducendum Gryneum in carcerem. Iubet, ut statim ex urbe discedat, ac hortatur ne contem-
mur. Ita dicta salute, senex abit.

Ego ad sodales redeo, iubeo ut surgant, ac
narro

narro quid senex nunciarit. Mox per publicam plateam deducimus Gryneum, acceptum in medium agmen, & ad Rhenum pergimus, ubi nos in ripa citiore tantisper restitimus, donec in alteram ripam Gryncus cum suo comite in parua cymba transuectus est. Postea reuersi in hospitium, intelligimus statim adfuisse lictores, cum nos exiguo spacio ab ea domo progressi essemus.

Quanto aut in periculo futurus fuerit Gryncus, si in carcere abreptus esset, ex Fabri seuitia facile æstimari poterat. Quare iudicabamus consilium illud crudele elusum esse diuinitus. Et ut adfirmare non possum, quis fuerit ille senex ~~peruolans~~, ita lictorum ea fuit festinatio, ut nisi ab angelis teclus fuisset Gryncus, euadere non potuisset.

Rem autem ita gestam esse, ut narraui, certum est, & norunt quidam boni uiri adhuc superstites, qui adfuerunt. Agamus igitur gratias deo, quod nobis custodes angelos addit, & co-tranquillioribus animis uocationis officia ob-
camus.

Nunc ad textum redeo. In fine rursus, inquit angelus, se cum rege Persico militaturum
esse.

esse, aduersus Græcos, & malos spiritus eorum duces.

Nominat autem Græcos Iauan, seu, ut ipsi loquuntur, Iones. Nec dubium est, in prophetis ubiq; Ionas intelligi Græcam gentem, quæ & litus in Asia tenuit, & sedes habuit in uicinis insulis, & in Europæ parte, quæ, etsi sæpe mutata sunt appellations, tamen tandem communi nomine Græcia dicta est.

Fuit autem Ion seu Iauan filius Iapheth, ut testatur catalogus in Genesi capite decimo, à quo propagatos esse Ionas, hac quoq; coniectura ratio cinari possumus, quia apud Græcos utriusq; nominis memoria mansit, Iapeti & Ionus. Euripides poeta fingit Ionem Deucalionis pronepotem. Sed tota illa narratio Euripidis, de rebus recentioribus loquitur, quam quæ tribui possint filio Iapheth. Nam Græcis magna ex parte ignotæ sunt res ueteres ante Pelopem in Græcia gestæ. Et arbitror, ut significat Thucydides, primos illos Ionum qui in Europam traiecerunt, diu incertis sedibus vagatos, non reliquisse certa monumenta suarum rerum. Ita et prima doctrina de deo apud posteros extincta est, & obliuio secuta rerum ueterum omnium.

Porro

Porro à diluuiio Nohe, usq; ab bellū Troiæ, anni sunt circiter mille aut paulo plus. Horum si historiam cogites, non dubium est mansisse ecclesiam dei in familijs duabus Sem et Iapheth, dum uixit pater Noha, & dum ipsi superstitēs fuerunt. Vixit autem Noha post diluuium, annos trecentos & quinquaginta. Sem uerò etiam post Abraham uixit. Consentaneū est & Iapheth diu uixisse. Horum igitur ætate fulsit adhuc inter gentes cœlestis doctrina, de promissione uenturi liberatoris, & de misericordia dei propter hunc promissa, item de bonis & castis moribus. Et fortassis ex hac partem doctrina reliqui fuerunt uersiculi, qui de mundi conflagratione, de æterna uita, de iudicio, & de placatore dei uaticinantur, qui exstant apud Lactantium & alios.

Postea secuta est ætas deterior & extincta luce doctrinæ cœlestis, ortæ sunt quotidie nouæ εἰδωλόματιαι, receptæ flagitiosæ libidines, quas deus ingentibus bellis, & excidijs urbium & gentium puniuit. Hæ confusiones rerum humanarum, magis etiam delcuerunt memoriam antiquitatis. Ac multas magnas et exitiales mutationes gentium accidisse intra annos quatuordecim.

nos quingentos post Iapheth, credibile est. Quare non est mirandum, Græcis non satis notam esse suam originem.

Ceterum singulari consilio deus in ecclesia extare uoluit, primam inò perpetuam historiam, usq; ad Messie aduentum, ut sciremus, primam hanc esse & perpetuò consentientem reuelationem, in qua deus se patefecit. Ac bona mens ualde confirmatur in hac professione, cum intelligit unam hanc esse primam & perpetuò sibi consentientem doctrinam de deo. Necessè est enim initio aliquem fuisse cœtum, qui deum rectè inuocaret.

Cum autem in hac prima doctrina patrum series, certa fide tradita sit, nomina sepe indicant gentium origines, Vt ab Assur, Assyrijs, à Canaan, Cananei, Ab Elam, Elamitis, quorū in Persia nomen mansisse etiam Græci historici testantur. Ita genti Ionice nomen suum pater Ion attribuit, à qua cum Græcæ gentes aliquæ propagatæ sint, constat hac appellatione Græcos in prophetis ubiq; significari, ut supra Daniel nominat Alexandrum regem Iauan, seu Ionum. Esaias eum educit ex Cithim. Et in libro Machabæorū, Alexander uocatur

rex

rex Cethim. Hæc conueniunt, Nam liber Genesis docet Cithim esse filium Iauan. Est igitur aliquanto generalius nomen Iauan, quo Græcæ gentes significantur, Cithim angustius, à quo non dubium est, factum esse nomen Μακεδόνες, quod est Macedo. Nam uetustior appellatio est Μακεδόνες. Constat autem Macedonia gentem Græcæ cognatam fuisse. Reges certè Græci fuerunt orti ab Hercule. Et Alexandri mater Olympias fuit orta à Molosso nepote Achillis. AEacum uerò, à quo Achilles ortus est, fuisse Græcum, & tenuisse Aegidem certum est. Præterea Alexander non solum rex erat Macedonum, sed etiam communi decreto ciuitatum Græciæ appellatus est dux Græcorum. Et magnam partem tenebat, Thessaliam, Aetoliam, Phocidem. Deniq; res eius gestæ sunt initio magna ex parte pecunia, machinis & copijs Græcarū gentium. Quare & ipse modestissime in Trophæo scripsit, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τῷ Τροφæῳ ἔγραψεν. Ac de nomine Iauā seu Ionū hæc dixisse satis sit.

Illud quæri potest in hac angeli narratione, de quibus Ionie motibus dicatur, excitatis circa extrema Cyri tempora, aut regnante iam

q 5

Cambyse

Cambyses absente patre. Angelus breuiter indicat, gentem Ionicam à malis spiritibus incitari ad mouendas seditiones. Breuiter enim res peregrinas aliorum regnorum attingunt prophete. Nec ego adfirmare possum, de quibus motibus hæc dicantur. Sed consentaneum est, reliquias belli quod gessit Harpagus in Ionia, cum ibi à Cyro relictus esset, magnas habuisse difficultates.

Gens Ionica, quæ omnium maximè floruerat ingenijs et opibus, his domita est Cyro regnante. Rebellarat enim cum Cyrus Babylonem peteret. Et fuisse longas urbium oppugnationes, Phocæ exemplum ostendit, quæ tanta pertinacia aduersus Harpagum defensa est, ut tandem uniuersa multitudo ciuium in ipsa obsidione nauis conscenderit, et procul alias sedes quæsiuerit. Hi exules urbem Massyliam ad Rhodani ostium condiderunt, et in eam Galliæ oram transuexerunt Græcas literas et disciplinam plenam humanitatis. Potestque ex eius urbis humanitate existimari, quam ciuiler antea in Asia gens Ionica uixerit.

Sed luxus sine modo creuerat et pepererat libidines et alia uitia. Ideo secutæ sunt ingenu-

tes ca-

tes calamitates et urbium excidia. Et si enim in Cyro clementia et bonitas erat insignis, tamen quia deus constituit et mutat imperia, ut ἐὶς δὲ ὁμοιωσι, tyrannides, et libidines puniat, mutationes omnes aliquid habent seuitiæ, magnis igitur domita cladibus Ionia, uix tandem in seruitutem redacta est, quam adeo tulit impatienter, ut crebras seditiones contra duces Persicos mouerit. Et erant ducum imperia superba et crudelia. Ne ipsi quidem satrapæ uicini inter sese diu concordēs fuerunt. Nam Oroetes, qui post Harpagum Ioniam rexit, Mitrobaten uicinum et eius filium Cambyses regnante interfecit. Hæc exempla ostendunt satis inquietam fuisse prouinciā. Fuerunt igitur et angelorum certamina, qui malos spiritus seditionum et discordiarum inflammatores depellebant.

CAPVT XI

Go autem ab anno primo Darij Medi stabam, ut confortaretur et roboretur. Et nunc ueritatem annuntiabo tibi. Ecce, adhuc tres

tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur opibus nimis super omnes: & cum inualuerit diuitijs suis, concitabit omnes aduersum regnum Græciæ. Surget uero rex fortis, & dominabitur potestate multa: & faciet quod placuerit ei. Et cum steterit, conteretur regnum eius, & diuidetur in quatuor uetus cœli: sed non in posteros eius, neque secundum potentiam illius qua dominatus est: laacerabitur enim regnum eius etiam in externos, exceptis his. Et confortabitur rex Austri, & de principibus eius, præualebit super eum, & dominabitur ditione: multa enim dominatio eius. Et post finem annorum fœderabuntur: filiaque regis Austri ueniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachij, nec stabit semen eius: & tradetur ipsa, & qui adduxerunt eam, adolefcentes eius, & qui confortabant

fortabant eam in temporibus. Et stabit de germine radicum eius plantatio: & ueniet cum exercitu, & ingreditur provinciam regis Aquilonis: & abutetur eis, & obtinebit. Insuper & deos eorum, & sculptilia, uasa quoque preciosa auri & argenti, captiua ducet in Aegyptum: ipse præualebit aduersus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austri, & reuertetur ad terram suam. Filij autem eius prouocabuntur, & congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: & ueniet properans & inundans: & reuertetur & concitabitur, & congregietur cum robore eius. Et prouocatus rex Austri egredietur, & pugnabit aduersus regem Aquilonis, & præparabit multitudinem nimiam, & dabitur multitudo in manus eius. Et capiet multitudinem, & exaltabitur cor eius, & deiciet multa millia, sed non præualebit. Conuertetur

uertetur enim rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multo maiorem quam prius: & in fine temporum annorumque ueniet properans cum exercitu magno & opibus nimis. In temporibus illis multi consurgent aduersus regem Austri: filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur ut impleant uisionem, et corruent. Et ueniet rex Aquilonis, & compotabit aggerem, & capiet urbes munitissimas: & brachia Austri non sustinebunt, & consurgent electi eius ad resistendum, & non erit fortitudo. Et faciet ueniens super eum iuxta placitum suum, & non erit qui stet contra faciem eius: & stabit in terra incluta, & consumetur in manu eius. Et ponet faciem suam, ut ueniat ad tenendum uniuersum regnum eius, & recta faciet cum eo, & filiam foederum dabit ei, ut euertat illud: & non stabit, nec illius erit. Et conuertetur fa-

tet faciem suam ad insulas, & capiet multas: & cessare faciet principem opprobrij sui, & opprobrium eius conuertetur in eum. Et conuertet faciem suam ad imperium terræ suæ, & impinget, & corruet, & non inuenietur. Et stabit in loco eius uilissimus, & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore nec in praelio. Et stabit in loco eius despectus, & non tribuetur ei honor regius: & ueniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia. Et brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius, & conterentur: insuper et dux foederis. Et post amicitias, cum eo faciet dolum: & ascendet, & superabit in modico populo. Et abundantes & uberes urbes ingredietur: & faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum eius: rapinas et prædam et diuitias eorum dissipabit, & contra firmissimas cogitationes

tionem inibit: & hoc usque ad tempus. Et concitabitur fortitudo eius, et cor eius aduersum regem Austri in exercitu magno: & rex Austri prouocabitur ad bellum multis auxilijs & fortibus nimis: & non stabunt, quia inibunt aduersus eum consilia. Et comedentes panem cum eo, contemnent illum, exercitusque eius opprimetur: & cadent interfecti plurimi. Duorum quoque regum cor erit ut male faciant, & ad mensam unam mendacium loquentur, & non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. Et reuertetur in terram suam cum opibus multis: & cor eius aduersum testamentum sanctum, & faciet, & reuertetur in terram suam. Statuto tempore reuertetur, & ueniet ad Austrum: & non erit priori simile nouissimum. Et uenient super eum tres res, & Romani, & percutietur, & reuertetur, & indignabitur contra testamentum

testamentum sanctuarij, & faciet: reuerteturque, & cogitabit aduersum eos qui dereliquerunt testamentum sanctuarij. Et brachia ex eo stabunt, & polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem. Et impij in testamentum simulantur fraudulenter: populus autem sciens deum suum, obtinebit & faciet. Et docti in populo docebunt plurimos: & ruent in gladio & in flamma, & in captiuitate & in rapina dierum. Cumque corruerint, subleuantur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditjs ruerit, ut consententur, & eligantur & dealbentur usque ad tempus preafinitum: quia adhuc aliud tempus erit. Et faciet iuxta uoluntatem suam rex, & eleuabitur & magnificabitur aduersus omnem deum: & aduersus Deum deorum loquetur magnifica,

gnifica, & dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippe est definitio. Et deum patrum suorum non reputabit: & erit in concupiscentiis foeminarum, nec quēquam deorum curabit, quia aduersum uniuersa consurget: deum autem Maozim in loco suo uenerabitur: & deum quem ignorauerunt patres eius, colet auro & argento, et lapide precioso, rebusque pretiosis. Et faciet ut miniat Maozim cum deo alieno quem non cognouit, & multiplicabit gloriam, & dabit eis potestatem in multis, & terram diuidet gratuito. Et in tempore praefinito, praeliabitur aduersus eum rex Austri, & quasi tempesta ueniet contra illum rex Aquilonis in curribus & in equitibus & in classe magna: & ingreditur terras, & conteret & pertransiet. Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent: haec autem solae saluabuntur de

tur de manu eius, Edom & Moab, & principes filiorum Ammon. Et mittet manū suam in terras: & terra Aegypti non effugiet. Et dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus preciosis Aegypti: per Lybiam quoque et Aethiopiam transibit. Et fama turbabit eum ab Oriente & ab Aquilone: & ueniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum Apadno inter duos maria, super montem inclytum & sanctum: & ueniet usque ad summitatem eius, & nemo auxiliabitur ei.

IA M uaticinia de regnis inchoat, ut simul Daniele confirmet, & posteros promoneat de impendentibus calamitatibus. Estque praedictio testimonium illustre, quod a deo traditam esse prophetarum doctrinam ostendit. Et quia pollicetur liberationem, significat deo curae esse hunc populum, qui doctrinam propheticae amplectitur. Confirmantur ergo pii,

ne à deo deficiant, nec abijciant huius doctrinæ professionem.

Pertinet autem postrema pars huius longæ concionis, etiam ad hanc ultimam mundi ætatem, et ad ecclesiæ ærumnas, quas tulit iam multis seculis, dum alibi Mahometica rabies conatur prorsus delere nomen filij dei, alibi regnât Episcopi ethnico more, et studia doctrinæ ecclesiasticæ negligunt, sinunt extingui lucem Euangelij de uera inuocatione in fide seu fiducia filij dei, propugnant idola et libidines, iniuste occidunt homines innocentes propter ueræ doctrinæ professionem.

Accedunt interim et alia multa mala, etiam in ijs locis ubi est emendata doctrina. Principes impediti, negligenter tuentur disciplinam, pauci sunt munifici in alendis Euangelij ministris, et fouendis studijs literarum. Confirmatur igitur ἀναρχία petulantiam malorum, et neglectio literarum nouas tenebras et nouam barbaricam minatur.

Hæc mala pij considerent, ut primum à deo petant, ut ipse suam ecclesiam seruet, regat, foveat, et augeat. Deinde si qui possunt aliquibus uulneribus mederi, annitantur pro sua uocatione,

gatione, ne defuisse eos officio suo Christus in ultimo iudicio accuset, Esuriui, et non paupers me, &c. Aulæ, Curie regant disciplinam, foueant docentes. Eruditi non fastidiant operas aut doctrinam ecclesiæ. Nam maximè dignum est homine philosopho, querere ueram de deo doctrinam, et celebrare deum. Aduuent igitur studia Euangelij, et concordiam doctrinæ ueræ quadam moderatione et philosophia necessaria pijs gubernatorib. retineant. Sed hæc infra suo loco iterum dicenda erunt. Nunc ad historias redeo, quæ hic recitantur.

Primum obseruetur testimonium de angelorum excubijs. Narrat angelus se inde usque ab initio adfuisse Dario Medo, ut adiuuaret et stabiliret eius regnum. Fortassis placidus senex fuit, spretus à principibus ac uicinis, ut fieri solet. Hunc tamen defendit pius angelus, adiuuit in prælijs, gubernauit periculosos euentus. Successus autem prosperi, præsertim cum magna fuerunt pericula, signa sunt diuini auxilij, ideo metum incutiunt hostibus aut inuidis, et apud bonos augent principum reuerentiam. Vt Ezechie et Esaie populus obtemperabat obsessæ urbi, et si res erat in summa desperatione.

tione. Sed boni iudicabant regi diuinitus consilia & negotia horum principum. Discamus igitur & nos angelorum præsidia & petere, & pietate retinere.

Miræ artes nunc exerceantur in aulis. Et multa sunt consilia insidiosa ὡς πλεονεχτικῶς. Hanc putant esse politicam sapientiā. Sed discant pii gubernatores, non posse retineri imperia sine auxilio dei. Quare huic obtemperant, faciunt officia necessaria, & a deo expectant defensionē, sicut scriptū est, QVI DAT SALVTEM REGIBVS. Nec querant infida præsidia, nec incertissimis & fallacissimis hominum uoluntatibus nitantur, nec moriantur πλεονεχτικῶς, nec implicent se nō necessarijs rebus.

POSTEA incipit uaticinari angelus de regno Persico. Stabunt, inquit, adhuc tres reges in Persia. Hic insigniter hallucinantur Iudei, qui putant tantum tres fuisse reges Persarum, & amittunt annos ex serie temporum, plures quam centum. Possunt autem perspicue refutari per scriptores, qui singulis regibus Persicis coetanci fuerunt. Sed angelus disertē inquit, Stabunt tres reges.

Singularis

Singularis est emphasis in uerbo stare apud prophetas. Nam stare regnum, significat florere, retinere potentiam nondum inclinatam. gnum. Stare' re-

Vsitata enumeratio est post Cyrum, Cambysen, Darium, recensere quantum Xerxen. Nam Magos inferere supposititios reges, absurdum est. Floruit autem hæc Monarchia uirtute, uictorijs & potentia, maxime sub tribus illis primis regibus. Xerxes uerò bellum intulit Grecis in Europa, ubi cum uictus esset, quassari Monarchia, & aliquanto post ruere cepit. Ac reditus Xerxis in Asiam non solum clade exercitus, sed etiam sceditate morum, incesta libidine, & crudelitate Xerxis insignis fuit. Statim enim post fugam amare cepit fratris coniugem. Postea cum filiam fratris suo filio dedisset, exarsit & huius iuuenulæ amore. Post hanc incestam consuetudinem, cum alia parricidia secuta sunt, tum uerò etiam cædes fratris. Tandem & ipse Xerxes ab Artabano interfectus est.

Hæc exempla co-recito, Primum, ut poenæ nos admoncant, ut iudicium & iram dei timeamus, qui libidines scuerè punit. Deinde, ut cogitatione humane imbecillitatis moueamur, ut

r 4

petamus

petamus à deo, qui per filium suum promisit auxilium, ut ipse nos in omnibus uitæ consilijs, & regendis moribus gubernet.

Natus Xerxes in familia Heroica, ex parentibus quorum fuit excellens uirtus, habuerat indolem præclaram, & domestica disciplina diligenter ad uirtutem institutus fuerat. Sed cum in tanta potentia et luxu non studet frenare cupiditates, tandem prorsus efferatur. Et immanitatem sequuntur haud dubiè pœnæ.

Hæc exempla cum omnes homines tum præcipuè potentes ad modestiam & timorem dei hortentur. Meminerimus & hoc, quod inquit filius dei, Sine me nihil potestis facere. Et quod ecclesia canit de spiritu sancto, Sine tuo numine, nihil est in homine, nihil est innoxium. Quare nos flecti ad uirtutem, & regi à spiritu sancto dei petamus.

SED redeo ad textum. Recitavi enumerationem regum usitatam, quam si quis non probat, monstret aptiorem. Nam & ego malim uaticinium de tribus intelligere, Cyro, Dario filio Hystaspis, & Artaxerxe Longimano, etiamsi interiectus est Xerxes, qui uideatur licet eodem tempore bellum gerit in Europa, quo

quo domi regnat Longimanus, qui cum uirtute & pietate excelleret, Monarchiam quassatam tamen adhuc fulciebat. Nec extra Europam multa Persis hoc regnante, adempta sunt. Postea secuta sunt defectiones prouinciarum, Aegypti & aliarum. Secutum & bellum civile inter duos fratres, Cyrum iuniorem & Artaxerxen Mnemonem.

Nec alius magis beneficus fuit erga populum dei quam Longimanus. Nam hoc regnante decretum de instauratione templi renouatum est. Et adparet eius præcipuos gubernatores fuisse Esdram & Nehemiam. Respondit igitur uirtuti fortuna. Deus regem modestum, piæ, beneficientem ecclesiæ, protexit ac iuuit in gubernatione & defensione regni, dedit etiam ei placitum exitum. Huius ergo modestia & pietas imitanda est.

Hactenus de Persis concionatus est angelus, breuiter quidem, sed tamen significans quosdam adhuc florètes reges fore, sed postea Græcos dilaceraturos esse Monarchiam. Incipit igitur de Græcis dicere.

DE ALEXANDRO.

ET stabit rex fortis, & dominabitur dominatione

minatione magna, & faciet secundū uolūtatem suam. Et cum steterit, conteretur regnum eius, & dispergetur in quatuor uentos cœli, & non ad posteros suos, nec erit tanta potentia successorum, quanta ipsius fuit, quia extirpabitur regnum eius, & ad alienos transferetur.

Hec uerba de Alexandro uaticinantur, quæ & suprā dixit, Monarchia Persica potiturum esse. Sed addit fore, ut paulo post dilaceretur Monarchia, quia Alexandro multi duces successuri sint, partituri inter se prouincias, & dimicaturi inter se de imperio. Ideo inquit, peruenturum regnum non ad posteros, id est, non ad unum aliquem heredem ex ipso natum, sed ad alienos, uidelicet ad duces qui cum ipso militauerant. Significat autem magnas fore calamitates orbis terrarum, quia bella tam uaria successorum factura erant crebras rerum mutationes, quæ non sunt moliter.

Venustissimè & sapientissimè dixerat Demades, Alexandro mortuo, exercitum eius similem esse Cyclopi effosso oculo. Vt enim illa magna moles, amissa luce oculi, uariè errantes impetus & inuiles habebat, ita exercitus sine duce uariè ruebat, & nullum certum regnum

constituere

constituere poterat. Quotidie noua fœdera, nouæ distractiones sociorum fiebant. Qui paulo ante, inter se sanctissimis fœderibus coniuncti fuerant, postea facti hostes, mutua laniena peribant, ac declarabant nimis ueram esse uocem, quæ extat in quadam tragœdia Senecæ.

Non intrat unquam regium limen fides.

Sed pauca de Alexandro dicamus, ut lector cogitatione horum exemplorum & iudicij diuini se ad timorem dei exerceat.

PRIMUM, quantis donis à deo ornatus sit Alexander, considera. Magnum decus fuit, quod cæteris regibus omnibus à deo prælatus est, & donatus orbis terrarum imperio, opibus, multis gloriosis uictorijs. Hec suspiciunt, admirantur, magnificiunt omnes. Et esse dei beneficia magnificiendi, uerum est. Sed uolo alia diuina ornamenta longè maiora etiam aspici, quæ uulgus non perinde miratur.

Erat in Alexandro admiranda naturæ uis, sapientissimos senes consilio uincebat, propter ingenij sagacitatem, qua & diiudicare optima poterat, & prospicere euentus. Deinde quantæ celsitudo animi coniuncta cum amore iustitiæ & moderationis, despiciens pericula & labores,

borea, quanta erga suos beneuolentia & comitas. Deniq; nullius regum ethnicorum omnium qui nobis noti sunt ex historijs, tanta uirtus fuit quanta fuit Alexandri, cum adhuc sanus esset, hoc est, ante captam Babylonem. Erat igitur ingenium eius, longè maius decus, quàm ipsa imperij possessio.

His tantis muneribus donatus, non agnouit deum autorem, & remissa priore animi intentione, dedit se obscœnis uoluptatibus, belluatus est, interfecit ebrius amicos, sc̃iuit in duces fideles & optimè meritos, pollutus est libidinibus. His flagitijs addidit manifestas contumelias aduersus deum. Credi uoluit se supra mortalium conditionem, quiddam diuini numinis habere, non agnoscebat se res tantas deo æternò iuuante gessisse, sed suæ sapiētiae & suis uirtutibus hanc gloriā tribuebat. Prodigabat interdum cornutus, ut Iupiter Hammon, interdum ut Diana. Deniq; intolerabili petulantia ludebat.

Secutæ sunt igitur tristissimæ poenæ. Ipse nondum constituto regno, moritur, cum nimium haussisset uini in conuiuio Amasij. Hac ruina simul oppressa est uniuersa domus, aliquanto post,

post, mater Olympias, soror, uxores duæ, duo filij parui interfecti sunt ab ipsius commilitonibus.

Quod exemplum commemorari potest illustrius inconstantiae rerum humanarum? Huius tanti regis familia & posteritas toto orbe terrarum, nullum fidum amicum habuit ex illis ipsis, quibus ipse prouincias dederat, & quos euerat.

Cassander Antipatri filius, qui adolescens apud Alexandrum educatus erat, interfecit primum Olympiadem Alexandri matrem, postea Roxanen & eius filium Alexandrum, & præter hunc alterum filium Herculem ex Barsine natum. Hanc gratiam alumnus principi bene merito reddidit. Narrat hæc Pausanias in Bæoticis de Cassandro, ὁ κάσανδρος ὁλυμπιάδα γε παρέβαλε καταλεύσαι τοῖς ἐπ' αὐτὴν μακεδόνων παρῳευσμένοις, καὶ τοὺς παῖδας ἀλεξάνδρου τὸν τέκνον ἡρακλέα, καὶ ἀλεξάνδρου τὸν ἐκ ρωάνης ἀπέκτενεν ὑπὸ φαρμάκων. Sororem uerò Cleopatram præfectus Sardiæ interfecit, ut Antigono gratificaretur, etsi is negauit suo iussu interfectam esse, fuit enim frater, Philippi nothus.

Recensui

Recensui calamitates familie Alexandri, quæ cum non acciderint casu, profecto nos de ira dei admonent. Multa deus flagitia in hac uita punit, & cogitemus restare iudicium post hanc uitam, in quo in æternas poenas conijciuntur omnes qui uitam non emendant. Breuitas autem huius uitæ commonefaciat nos, deum non tantum præmia et poenas in hac uita proponere, sed multo magis in illa futura æternitate. Quicquid enim aliquando finietur, breue ducendum est, uita certe hominis breue curriculum est. Sciamus igitur restare iudicium de æternis præmijs & poenis.

DE SUCCESSORIBVS

Alexandri.

CUM post Alexandri mortem teneret regium nomen frater Arideus, apud quem summus gubernator erat Perdicas, prouinciæ inter duces distributæ sunt, ita, ut omnes Arideo regi & Perdicae parere iuberentur. Ambit igitur Perdicas, quia autoritate plus quam cæteri ualebat, coniugium sororis Alexandri Cleopatræ. Et ut tolleretur medio eos, quos obistere suis consilijs arbitrabatur, iubet interfici Meleagrum, struit insidias Antigono,

qui tanta

qui cum fugisset ad Antipatrum in Macedoniam, missus est Eumenes, ut bellum inferret Antipatro & Antigono, cum quibus & Ptolemæus se coniunxerat. Dūcit igitur exercitum Perdicas in Aegyptum, ut Ptolemæum inde expelleret. Sed desertus ab exercitu suo, Perdicas interficitur à suis equitibus, tertio anno post Alexandri mortem. Ita primus autor seditionis dedit poenas, quæ latè uagatæ sunt. Mox enim & frater Perdicae Alcetas interfectus est, & eius soror.

Alibi uero, cum Eumenes dimicasset cum Antipatri exercitu, perierunt Craterus & Neoptolemus. Hæc fuerunt initia ingentium motuum, tot enim interfectis ducibus, iam odia exarserant, & noua fœdera fiebant, & se singuli ad noua certamina preparabant. Duo autem erant omnium accerrimi, Antigonus & Eumenes. Hi inter se dimicantes, reliquos in partes traxerunt. Tandem Antigonus uictor cepit Eumenem proditione, deditum à militibus, eumque interfecit.

Fuerat autem Eumenes scriba apud Philip-pum & Alexandrum, et in his tumultibus ostendit se non suæ utilitati seruire, sed propugnare heredes,

heredes, Alexandri matrem, sororem, coniugem & filios. Et quia multum ualet in conciliandis & retinendis uoluntatibus mediocrium hominum, species offitij, ac praesertim pietatis erga pupillos, hoc titulo ueteranos Macedonas sibi adiunxit & deuinxit.

Sed secuta sunt longè maiora & difficiliora bella. Mortuo Arideo, singuli duces sibi uendi care prouincias opportunas conabantur. Cassander filius Antipatri, ut retineret Macedoniam, interfecit duos filios Alexandri magni, ut supra narraui. Asiam tenebat Antigonus cum filio Demetrio, Ptolemæus Aegyptum, Seleucus Syriam et uicinas prouincias ad Persidem usq; . Causam uerò noui belli inter ceteros Cassandri furiae praebuerunt, qui ut scelerum poenas daret, bellum mouit aduersus Antigonum, crepturus ei quasdam in Asia prouincias. Fecerat autem societatem cum Lysimacho, Ptolemæo & Seleuco, qui crescentem Antigoni potentiam metuebant.

Et si Antigonus uidebat, quanta belli moles impenderet, tamen non frangebatur animo. Et primi successus aduersus Cassandrum cum confirmauerunt. Hunc iudicauit hostem Antigonus, pro-

nus, propter intersectam Olympiada, & coegit tradere urbes & exercitus in Asia.

Postea Seleucū & Ptolemæum adortus est. Id fuit longum & difficile bellum. Demetrius Antigoni filius, primum à Ptolemæo ad Tyrum acie uictus est, ubi cum tabernaculum Demetrii instructum apparatu regio, cepisset Ptolemæus, integrum ei adparatum unà cum captiuis restituit, significans se de gloria, non de opibus certare.

Aliquanto post Demetrius, cum Ptolemæi ducem Cillen, et octo millia militum subito oppressisset, ut sine certamine fieret deditio, memor accepti beneficii, cumulatè reddidit gratiam, Nam et ducem incolumem, & exercitum Ptolemæo remisit, iussu Syria excedere. Ita inter se, non solum uirtute in acie, sed etiam humanitate & moderatione, principes illi certabant.

Ad extremum, de summa rei dimicatum est ab omnibus regibus, non procul ab Epheso. Erant in alteris castris Seleucus, filius Antiochus, Lysimachus, & Ptolemæi auxilia. In alteris castris erant Antigonus & filius Demetrius. Nocte ea quæ praecessit pugnam, uisus est

per som-

per somnium Alexander magnus Antigono dissociare, se iam ad hostes transire. Eo somnio euentum sequentis pugne, Antigonus significari arbitratus, filium successorem dixit coram exercitu. Postea in praelio, dum Antiochum Seleuci filium Antigonus effusius insequitur, circumuentus ab equitatu Seleuci, interficitur, cum iam octogesimum annum attigisset. Dissipato exercitu, filius Demetrius fugit Athenas, Et aliquanto post, bellum instaurauit, sed captus à Seleuco, non diu superstes fuit patri.

IA M restabant ex ducibus Alexandri duo tantum, qui hactenus socij fuerant, Seleucus & Lysimachus tenens Thraciam & Macedoniæ partem. Hic Lysimachus, cum satelles esset Alexandri, cum Callistheni fuisset familiarior, leoni obiectus est. Sed cum interfecto leone mansisset incolumis, postea Alexandro propter uirtutem carior fuit.

Vt autem reliquam historiam Lysimachi omittam, hoc tantum adijciam. Strabo scribit bellum gerentem cum uicinis Getis, in acie captum esse, & ductum in Geticam, ubi rex Geticus, cum ostendisset quotidianam uitæ & gentis consuetudinem, quæ durissimè uictitans, &

robore

robore præstans, facile cæteris nationibus in re militari antecellebat, adhortatus est Lysimachum, ut tales uicinos mallet amicos, quam hostes habere, & habiturum amicos, si ipsis arma non inferret. Deinde honorificè donatum, dimisit, nihil pactus nisi pacem. Pausanias filium narrat captum esse, sed uter fuit, humanitas laude digna est, & significat in ea gente, quam quidem Gotticam fuisse constat, uirtutis intellectum & studium fuisse.

Sed hic quoq; Lysimachus libidine uirtutes suas deformauit, sorores duas duxit, & ex utraq; liberos suscepit, Sed altera alterius filium interfecit. Postea mater profuga, latebras quæsiuit apud cognatos reges.

Hinc causa belli orta est, inter Seleucum et Lysimachum quam recitat Pausanias. Peryt igitur Lysimachus uictus à Seleuco, qui tenens iam maximam Monarchiæ partem, solus ex ducibus Alexandri superest. Itaq; tantis elatus successibus, sperat se etiam Macedoniæ & Græciæ imperio potiturum esse. Cumq; bellum transfert in Europam, septimo mense post Lysimachi mortem, interficitur à Ptolemæo rege ægypti, qui cum esset frater Ptolemæi Philadelphi;

phi, regnantis iam in Aegypto, nauigarat in Europam, ut Macedoniam occuparet. Nec multo post, hic κερκυός à Brenno duce Celtico, uastante Macedoniam, in acie interfectus est.

PENE defatigatus sum, recitanda horum gladiatorum laniena, in qua si quis humano iudicio confusionem aspiciat, fortuitas existimet esse regnorum constitutiones et mutationes. At pij aliter iudicet. Sciant à deo puniri tum principum tum populorum scelera, & tamen postea restitui politicum ordinem, aliàs scilicet, aliàs tristius.

TANDEM uerò post tot ingentia bella, deus hæc regna ita partiti sunt. Ptolemæi posteritas retinuit Aegyptum, usq; ad Iulij Cæsaris tempora. Seleuci filius Antiochus possedit Asiam & Syriam. Sed posterius Asiam amiserunt, occupatam partim ab Eumene Bithynio, partim à Galatis. De Macedonia possessione diutius certatum est. Sed ad extremum postea ritas Demetrii, qui fuit Antigoni filius, captus à Seleuco, ut dixi, tenuit Macedoniam, donec eam Romani occuparunt. Cassandri & Lysimachi filij adulescentes, teterrimis parricidijs perierunt.

Ptolemæus

Ptolemæus κερκυός, ducta sorore Arsinoe & deinde interfecta, inuaserat & ipse Macedoniam. Sed à Brenno interfectus, poenæ incestæ cōsuetudinis cum sorore, & parricidiorum dedit.

Postea Antigonus filius Demetrii moderatissimus rex, natus laudatissima matre Phila, filia Antipatri, Macedonia potitus est, quam etsi aliquoties amisit, tamen postea recuperauit. Expulit ex Græcia Gallos, postea gessit bella cum Pyrrho. Cumq; interfecti Pyrrhi caput ad eum allatum esset, & filius Helenus deditus, hunc in regnum paternum remisit, eiq; patris caput et ossa dedit, regio more condenda. Matrem Philen prædicat his uerbis Dioscorus Siculus, αὐτὴ δ' ἦ γυνὴ συνέσφ' ἐδοκίμειν νοχέειν, τοὺς τε γὰρ ταραχώδεις ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατέπαυσεν, τὰς τε ἀδελφὰς καὶ θυγατέρας τῶν ἀπὸρρων ἐξεδίδου ἰδίῳις διαπανήμασι, πολλοὺς καὶ τῶν διαβολαῖς περιπιπτόντων μὴ δίκαιως, ἀπὸ κλέξε κινδύνων, &c.

Satis longum catalogum regum texuimus, in quorum historia utile est cuiusq; exitum ad mores conferre, ut de iudicio dei admoniti, diligentius

diligentius mores nostros regamus.

Porro Daniel omisit ceteris regnis, iam uaticinatur tantum de duobus, de Syriaco & Aegypto, quia Iudæa in medio horum sita, du riter quassata est, annos ferè trecentos. Alijs regnis interim nihil fuit negocij cum Iudæa. Quare ceteris præteritis, horum duorum præcipuos motus prædicit. Et quia uaticinium pene est historia aliquot seculorum, prodest addere catalogos regum Syriacorum & Aegyptiorum, ut narratio aptè ad regum nomina accommodari possit.

REGES SYRIÆ,

Seleucus.

Antiochus σωτήρ,

Antiochus θεός.

Seleucus καλλινίκος, & frater Antiochus ἰεργός.

Antiochus magnus, natus patre Seluco, fratrem habuit Seleucum, maiorem natu, qui tamen statim, postquam regnare cœpisset, interfectus est.

Seleucus φιλοπάτωρ, & fratres Antiochus Epiphanes & Demetrius.

Antiochus εὐπάτωρ natus patre Epiphano.
Demetrius

Demetrius iunior & frater Antiochus filij Demetrii.

Antiochus ἡγευδὲς filius Demetrii iunioris.

Antiochus Cyricenus filius Sedetis.

Extincta Seleuci posteritate, non multo post Romani Syriam occupauerunt.

SELEVCVS natus est in Macedonia mediocri loco. Patrem habuit quendam ex Philippi ducibus. Aiunt Seluco & eius posteris femur natua anchora insignitum fuisse. Cum autem post mortem Perdicæ præfectus esset Babylonie, orta dissensione inter Antigonum & ceteros, adiunxit partem Syriæ, camq; magnis certaminibus aduersus Antigonum defendit, quem tandem ingenti prelio superauit, postea & filium Antigoni Demetrium cepit. Deinde acie uictum, Lysimachum interfecit. Tandem circumuentus insidijs, à Ptolemæo καρχαδιώ fratre Philadelphi interfectus est.

Reliquit filijs amplissimum regnum, Babylonem, Persidem, Medos, Bactra, Parthiam, Asiam & Syriæ partem. Tenebat enim partem Ptolemæus, qui fuerat socius contra Antigonom.

Iosephus scribit fuisse beneficium erga Iu-

deos, quos permisit uti proprijs legibus in ciuitatibus suis. Laudat & Pausanias eius iustitiā & clementiam.

Antiochus σωτῆς interfuit prelio patris aduersus Antigonum, nec diu post patrem regnauit.

Antiochus θεός habuit initio cōiugem Lao-dicen, ex qua suscepit duos filios, Seleucū Callinicum, et Antiochū cui fuit cognomen ἱεργός.

Postea Ptolemæus Philadelphus, ut per eam occasionem recuperaret ciuitates in Syria amissas, dedit Antiocho θεῶν filiam Berenicen. Post has alteras nuptias, non diu fuit superstes maritus. Et hoc connubium præbuit occasionem nouis motibus & discordijs regum. Lao-dice repudiata, hortata est filios, ne sibi regnū eripi paterentur. Quare Seleucus maior natu, cinxit obsidione urbem, in qua erat Berenice cum paruo filio. Cumq; ei persuassisset, ut deductionem faceret, deditam interfecit cum filio. Hæc fuerunt auspitia regni Seleuci, qui postea parricidij poenas dedit.

Seleucus Callinicus, postquam nouercā interfecit, hoc scelere sibi ingens bellum accersuit. Nam Ptolemæus Euergetes, ut sororis necem

necem ulcisceretur, bellum Seleuco intulit, eiq; pulso & fugato, magnā Syriæ partem ademit.

Erat autem in altera regni parte, uidelicet in Asia, frater Antiochus ἱεργός. Ab hoc Seleucus auxilium petit. Hierax cupidè suscipit expeditionem, sperans se unum toto regno potiturum esse. Adducit mercede conductas Galatarum copias, quæ iam stipēdijs in Asiam pertractæ erant. Seleucus quia fratris uoluntati diffidebat, cum Euergete pacem fecit. Quare iratus ἱεργός, fratri bellum infert, què cum acie uictum, Syria expulisset, exorti sunt noui motus in Asia, quam uacuum Eumenes Bithynius occupabat, et passim in ea Galatæ uagabantur. Et rex Aegyptius Ciliciam inuaserat.

His motibus cum rediens in Asiam, ἱεργός occurrisset, magnis acceptis cladibus, fugit ad socerum in Cappadociam, à quo sentiens insidiæ sibi strui, breui post, alias latebras quesit, seq; ad hostem in Aegyptum contulit. Huic quoq; diffidens, cum fugiens in deuijs locis erraret, interfectus est. Seleucus frater, eodem fere tempore excussus ex equo, extinctus est. Hic fuit exitus duorum impiorum fratrum, qui non amplius tricennio regnarunt.

Horum bellorum causam recitat Daniel, inquiens, Filia regis Austri, scilicet Berenice, filia regis Aegyptij, ueniet ad regem Aquilonis, id est, Syriacum, Antiochum θεός, facere amicitiam. Et non erit firmum brachium eius, et non stabit semen eius, id est, Berenice cum filio interficietur. Deinde addit uenturum Aegypti regem, scilicet Evergeten, et occupaturum regni Syriaci partem.

Ita breuiter positis causis, et facta mentione bellorum, significat magnas fore calamitates illarum regionum, in quibus et uicina Iudaea male adflucta est, ut dicitur, Aliquid mali propter uicinum malum.

Antiochus magnus fratrem habuit Selcum maiorem natu, qui statim postquam regnare coepisset in transitu Tauri, interfectus est à suis, ut narrat Polybius, apud quem extant initia rerum gestarum Antiochi magni. Cetera desiderantur, quæ si haberemus, multum lucis accederet Danielis uaticinio, et supputatio, de qua supra dictum est, illustrior fieret.

Primum bellum gessit Antiochus adulescens cum Molone duce, qui ab ipso defecerat. Hunc tandem acie uictum et captum, in crucem egit.

Postea

Postea Syriæ ciuitates, quas Aegyptij priore bello occupauerant, partim ui recepit, partim ad deditionem certis pactioibus inuitauit.

Hæc fuit causa noui et magni belli inter Antiochum magnum, et Ptolemæum Philopatorem, quod hic à Daniele prædicitur. Apparatus uero et prælium regum à Polybio describuntur. Ptolemæus exercitum duxit in Syriam, septuaginta millia peditum, et quinque millia equitum. Antiochi copie fuerunt, sexaginta millia peditum, et sex millia equitum. Hi exercitus in Syria conflixerunt, fuitque uictor Ptolemæus, et amissas ciuitates recuperauit. Antiocho petenti, pax data est. Nam Ptolemæus, etsi progredi, et plures regni partes Antiocho eripere poterat, tamē propter ignauiam gaudebat se labore militiæ liberari. Sicut et Polybius narrat, συνεχώρησε πρὸς ἀντιόχου δὲ καὶ ἄλλοις, ὡς τῆς ἡσυχίας ἀλλὰ εἶπερ τὸ θεῶν διέκωσεν ἐλκόμηνος, ὑπὸ τῆς συνύθους βαθυμίας καὶ καχεξίας.

Cum autem post paucos annos domi mortuus esset Ptolemæus Philopator, relicto filio impubere Ptolemæo Epiphane, rursus bellum mouit Antiochus. Nam propter hostis infan-

tiam

tiam, uidebat se facilius inclinaturum uoluntates ciuitatum ad defectionem.

Miserunt autem Aegyptij legatos Roman, de petiuerunt, ut senatus Romanus tutelam regij pueri susciperet. Quod cum esset factum, senatus iussit Antiochum ab Aegypto abstinere. Id aegrè ferens, & hospitem habens Hannibalem, qui erat hortator, ut ceteri reges se coniungerent ad reprimendos Romanos, societatem cum Philippo Macedonum rege fecit. Hæc fuerunt semina belli cum Romanis, quod à Liuiο describitur. Tandem autem uictus Antiochus, cecidit Romanis tota Asia citra Taurum montem. Coactus est & obsides dare duos filios, Antiochum Epiphanem, & Demetrium. Aliquanto post, spoliaturus templum quoddam in Syria, à suis interfectus est.

Facilis est autem coniectura, Iudeam in his Syriæ bellis grauiter uexatam esse, nunc à Syriacis, nunc ab Aegyptijs ducibus. Ptolemæus Philopator uenit Ierosolymam uictor, cumq; uisitata regibus curiositate uisurus esset templum celebratissimum, iamq; in uestibulum ingressus esset, deprecati sunt sacerdotes ne pergeret, nec prophanaret adytum. Cumq; subita

consternatio

consternatione diuinitus repressus esset, ac è templo eductus, uehementer irasci Iudæis cepit, & postea in eos atrociter etiam in Aegypto seuijt. Hæc recitantur in tercio Machabæorum.

Postea Scopas dux ab Aegypto Epiphane missus, occupauit quædam Iudææ oppida. Sed cum ad Iordanem ab Antiocho magno uictus esset, Iudæi dedunt se uictori, qui, etsi nondum crudeliter eis imperauit, tamen tributa indixit, & partem sibi, partem genero Ptolemæo Epiphani attribuit. Hæc fuerunt initia seruitutis Iudæicæ sub his Syriacis regibus. Ideo hic dicitur in Daniele, Stabit in terra desiderabili, scilicet Antiochus magnus. Deinde conuertet faciem suam ad insulas, & capiet multas, id est, discedet inde, bellum gesturus cum Romanis in Græcia & in Asia.

Antiochus magnus reliquit tres filios, Seleucum Philopatora, Antiochum Epiphanem, & Demetrium. Seleucus exiguo tempore post patrem regnauit. Hunc Seleucum describens angelus, inquit, Stabit in loco eius, uilis uel ignauus quæstor regij honoris. Vilem uel ignaum uocat, regem negligentem officia sua, nec domi

domi iudicia diligenter exerceantem, nec disciplinam grauius tuentem, nec populi utilitatibus consulentem, nec foris depellentem hostes, sed deditum uoluptatibus, & profundentem publicas & priuatas pecunias in res inuiles, pompas, conuiuia, edificationes lucullas. Et quia nullæ opes his ineptiis sufficiunt, expilationibus infinitis exhaurientem priuatorum facultates. Ideo *Quæstorem* uocat, sed regio honore, id est, titulo regio dominantem. Nec sine causa angelus depingit hunc *Quæstorem*. Significat enim ultimis temporibus, talia fore imperia regum & principum, quibus ecclesia subiecta erit.

EST autem bonæ mentis considerare res humanas, & adfieri communibus ærumnis. Ideo lector te adhortor, ut ad hanc imaginem, Europæ imperia iam conferas. Primum, quid sunt Episcopatus ubique, nisi turpes & acerbe quæsturæ? Quæ officia faciunt hi, qui amplissimos redditus ecclesiarum possident?

Deinde Regum & principum aulas uide. Quod est studium rei militaris? quid gerunt aduersus Turcicam tyrannidem, quæ iam aliquot Europæ regna oppressit, & cæteris mi-

natur

natur non modo seruitutem, sed uasitatem? Domi quomodo disciplinam, quomodo iudicia regunt? imò quid ista curant? Vna cura est profundendæ & querendæ pecuniæ. Estque penè omnium regum & principum infinita *Bouλῖα*, quæ quia diutius sustinere misera plebs non poterit, non dubium est impendere fatales imperiorum mutationes. Nam historiæ ostendunt, statim post has *Bouλῖας* semper mutata esse formam reipub.

Hæc recito, ut boni agnoscant has calamitates senectæ mûdi diuinitus prædictas esse, tum ut admoniti pij gubernatores mitigare eas studeant, tum ut cæteri poenas peccatorum intellegant, & ferre arte discant, ac deum orent, ut det imperia iusta & salutaria ecclesiæ, det *σπέρματα* fortes & felices, det rectores politicos, sapientes & iustos, qui paterno amore suos complectantur. Tales enim angelus opponit quæstoribus, quos hic describit. Quia salutares principes oportet & foris depellere latrocinia, & domi iudicia ac disciplinam regere, & utilitatibus populi consulere, ut patres familias educare liberos, & honestis artibus erudire possint, ut conseruetur in terris uera

de deo

de deo & de filio eius Iesu Christo doctrina, et colantur alia uirtutis studia, quæ deferuntur, cum illa *Βελήπια* exhauriuntur priuatorum facultates.

Porro & hoc expilatoris erat, quod hic Seleucus spoliari templum in urbe Ierosolyma iussit, & ad eam rem tentandam incitatores habuit Iudeos, ut in secundo Machabeorum narratur, capite tertio. Ita nunc qui fruuntur opibus ecclesiarum, minimè obscurum est. Banchanaliam perpetua sunt in collegijs canonico- rum. Interim pij pastores ecclesiarum cum familijs suis, & pauperes scholastici fame contabescunt, studia literarum, & præcipuè sacrarum, deferuntur, quia nemo iuuat pauperes, qui studia dedicaturi erant ecclesijs.

Hæc cum negligant, aut fortasse rideant etiam illi summi quæstores, episcopi & principes, non existiment Christum dissimulaturum esse, cum in illo terribili iudicio accusabit eos de neglecto officio, ac dicet, Esuriui, & non ciabastis me. Ite igitur maledicti in ignem æternum. Nos uerò filium dei æterni, liberatorem & custodem ecclesiæ suæ oremus, ut ipse pia studia tueatur, & suppeditet discipulis uictum.

Sicut

Sicut in lege Mosaica, cum tribui Leuitica non daretur certa regio possidenda, ut cæteris, deus inquit, sese fore eius tribus hereditatem, seu fundum, ita nunc sit fundus & *τγοφείε* piorum doctorum & scholasticorum, & futurum esse non dubitemus.

ANTIOCHVS Epiphanes frater Seleuci, Romæ cognita morte patris, clam inde discessit, ut ignauo fratri regnū criperet. Fuit autem hic Epiphanes callido, acri, & sæuo ingenio præditus, qui mox, postquam regnare cœpisset, insidias struxit Aegyptijs. Nam mortuo Ptolemæo Epiphane, uenit in Aegyptum, quasi tutor futurus cognati pupilli. Nam Cleopatra mater pupilli, erat soror Antiochi Epiphani. Collocat igitur præsidia in urbibus Aegypti tutorio nomine, cum re ipsa hoc ageret, ut occupatas nunc honesto prætextu, potest retineret. Inde rediens, Ierosolymam uenit, inuitatus à Iasone, cui pontificatum dederat contra Iudaicas leges. In hoc primo itinere Antiochus spoliavit templum.

Post biennium Antiochus rursus duxit exercitum in Aegyptum, quia rex Aegyptius Ptolemæus Philometor iam adoleuerat, et cognita

fraude

fraude auunculi, ex aliquibus suis urbibus Syriaca praesidia expulerat, & auxilium à Romanis aduersus Antiochum petiuerat. Venit igitur eo tempore legatus Popilius, qui iussit Antiochum ab Aegypto abstinere. Cumq; Antiochus ambiguè responderet, ducto circulo in puluere circa eum, iussit eum clarè respondere antequam ex eo circulo egrederetur. Ibi Antiochus perterritus, pacem promittit, & fremens discedit.

Quia uerò magnos sumptus in ea expeditione fecerat, egens uenit Ierosolymam, ibi faccultates locupletum diripit, prophanat templum, statua Iouis Olympij in eo collocata, proponit crudelia edicta, de abolenda tota religionē, tradita uoce dei per Abraham, Moysen & prophetas. Et haec edicta defendit, additis praesidijs, quae magnam seuiam exercebant in homines pios, qui professionem legis diuinae abijcere nolebant.

Propter hanc magnam calamitatem, hoc uaticinium apud Daniele editum est, ut pii praemonerentur & confirmarentur, ne à deo deficerent. Additur & tempus, ut pii seirent hanc calamitatem non diuturnam fore, uidelicet anni

et anni septem, & menses duo. Nam intra hoc spacium, templum ab Antiocho prophanatum est, et deinde à Iuda Machabeo recuperatum, & postea ex oppidis Iudaeae expulsa sunt Syriaca praesidia.

Porro Antiochus Epiphanes, quia acceperat insignes clades, non solum in Iudaea, sed etiam in Perside, animi dolore extinctus est. Alij scribunt excussum è curru, tam duriter allisum esse solo, ut inde morbus letalis ortus sit, quo extinctus dicitur, cum tenuisset regnū annos duodecim. Quales fuerint eius mores, supra commemorauimus.

APVD Daniele non fit mentio sequentium regum, quia significatur breui post, uenturum esse Mesiam. Est enim breue tempus à Iuda Machabeo ad natum Christum, uidelicet, anni centum sexaginta sex. Et statim post Antiochum, Syria domesticis discordijs continuè dilacerata est, donec eam Romani occuparunt, ut unum regnum dici non posset. Siculè ferè existunt tales regnorum discordie fatales, cum finis non procul abest, ut uidit haec etas triste exemplum Pannoniae.

Adjiciam autem breuiter reliquos Syria reges, ut

ges, ut poenae considerentur, de quibus concidatur primum praeceptum. Fuerunt inter posteros Antiochi, post prophanationem templi, continua parricidia. Successit Antiocho Epiphani frater Demetrius, qui unā fuerat obses Romae. Hic ueniens in Syriam, mox iubet interfici filium fratris Antiochi iam regnantem, Antiochum $\epsilon\upsilon\pi\acute{\alpha}\tau\omicron\gamma\alpha$. Aliquanto post, Demetrius dat poenas parricidij. Interficitur enim a quodam Alexandro seditioso, qui regnū inuasit, adiutus ab Aegyptijs.

Demetrio fuerunt duo filij, Demetrius minor, & Antiochus Sedetes. Hic iunior Demetrius interfecit Alexandrum. Postea Tryphon ex regno Demetrium expulit. Antiochus Sedetes a Parthis interfectus est.

Hi fratres reliquerunt liberos. Demetrio fuit filius Antiochus $\gamma\upsilon\pi\omicron\gamma$. Sedeti filius fuit Antiochus Cyricenus. Hi amicantes de regno, ambo interfecti sunt. Postea Syriam inuasit uicinus rex Tygranes, cui eam Pompeius cepit. Hoc modo domesticis seditionib. & parricidijs, poenas dederunt impiorum regum posterij, donec tandem familia tota extincta est, & regium nomen sublatum, & Syria a Romanis occupata est.

Reges

REGES AEGYPTI.

Ptolemæus Lagi filius.

Ptolemæus Philadelphus.

Ptolemæus Euergetes.

Ptolemæus Philopator.

Ptolemæus Epiphanes.

Ptolemæus Philometor, cui successit frater Ptolemæus $\phi\upsilon\sigma\kappa\omicron\pi$, id est, uentricosus.Ptolemæus $\lambda\acute{\epsilon}\theta\omicron\upsilon\pi$.Ptolemæus $\epsilon\upsilon\lambda\eta\tau\acute{\eta}\varsigma$.

Cleopatra Antonij.

Haec nomenclaturæ hoc ordine traduntur à Strabone, qui cum ipse perlustrauerit Aegyptum, diligentius eam quam uicina loca describit.

PTOLEMAEVS Lagi filius, qui inter præcipuos Alexandri duces fuit, & exercitus in India duxit, ubi & uicinus accepit ictus telo, quod ueneno infectum fuerat, in distributione Prouinciarum nactus est Aegyptum, quam cum triennio tenuisset, bellum ei Perdiccas intulit, qui Monarchiam adfectabat. Sed Ptolemæus, interfecto Perdicca, retinuit Aegyptū, ac postea Cyrenaicam & magnam Syriæ partem adiecit. Reliquit filios Philadelphum &

t 3 reges

κελευόμ. & alios plures, quos recenset Pausanias.

Scribit Polybius mortuum esse Ptolemaeum Lagi filium Olympiade centesima uicesima quarta, hoc est, post Alexandri mortem, exastis ferè quadraginta annis, qua Olympiade et Lysimachus, & Seleucus, & κελευός perierunt.

PTOLEMAEVS Philadelphus, prelatius fratri maiori natu, rex à patre nuncupatus est, & commendatus principibus & ciuitatibus. Successit igitur patri, & recuperauit Cyrenaicam. Deinde nactus ocium, cum sciret in Aegypto floruisse doctrinam de rebus celestibus, & eas artes, quæ coniunctæ sunt illi doctrinae, uetera studia & restituit, et auxit, et instruxit discendi cupidos bibliotheca copiosissima.

Cumq; audisset Iudeos predicare suæ gentis antiquitatem & doctrinam, accersuit inde interpretes, qui libros Moysei & aliorum prophetarum in Græcam linguam conuerterent. Hæc uetus translatio prophetarum librorum in Græcum sermonem, uocatur septuaginta interpretum opus. Per hanc occasionem cre-

dibile

dibile est aliquos in Aegypto, & alibi, tunc ueram religionem amplexos esse, cum & libri legerentur, & uiri docti à Iudeis, qui uersabantur inter gentes, liberè alios docere possent. Nam uox ueræ ecclesiæ dei, nunquam temere & frustra excitatur. Magnis autem beneficijs hic Philadelphus Iudeos adfecit. Nam & populo uniuerso immunitatem concessit, & ijs qui in Aegypto seruiebant, libertatem donauit.

Observandus est hic error multorum, qui historiam fratris κελευού in hunc Philadelphum transferunt. Nam κελευός frater ex alia matre natus, ex Eurydice Antipatri, reliqua Aegypto, profectus est in Macedoniam, et oppresso Seleuco, aliquandiu tenuit Macedoniam, fuitq; incestus & impius in sororem Arsinoen, quam fraude circumuentam duxit uxorem, & postea interfecit, necatis unâ filijs Lysimachi, in matris Arsinoæ gremio, deinde pœnas dedit tantorum scelerum, interfectus à Brenni exercitu. Hæc historia copiose recitatur à Pausania.

At Philadelphus in Aegypto regno conuenit, in tranquillitate & doctorum consuetudine, qua lenijt dolores articulorum, quos sustinuisse

stinuisse satis acres dicitur. Eius opes & munificentia celebratur à Theocrito, qui ibi cum Callimacho, Apollonio & alijs poetis uixit.

PTOLEMAEVS Euergetes ingens bellum intulit Syriæ, ut ulcisceretur necem sororis Berenices, quæ fuerat nupta regi Syriæ Antiocho Theo, & postea à priuignis interfecta est. Occupatis autem multis urbibus in Syria Euergetes, non grauati Seleuco Callinico, pacem petenti, dedit, reuocabatur enim in Aegyptum domesticis seditionibus. De hoc Euergete loquitur Daniel, inquiens, Et stabit in germine radicum eius plantatio, uidelicet Ptolemæus Euergetes, & ueniet cum exercitu contra regem Aquilonis, id est, contra Seleucum Callinicum, & obtinebit.

Hoc tempore Iudæa uictori Euergete, tributum pendere coacta est, etsi adhuc quidem tolerabilis fuit Iudææ status. Nam cum tributum non solueretur, facile placatus est Euergetes à Iosepho duce, cuius mentio fit in Luca capite tertio, ubi nominatur Ioseph pater Iannæ Hircani ultimi ducis ex stirpe David.

PTOLEMAEVS φίλοπάτωρ sic dicitur est ironice, cum patrem, matrem & fratrem

terrem interfecerit. Ignauia eius Antiocho magno spem fecit recuperandarum urbium in Syria, quas Seleuco Euergetes ademerat. Quare Antiochus magnus, iuuenis incensus cupiditate gloriæ militaris, bellum infert huic regi Aegyptio, & multas ciuitates recipit. Tandem uero occurrit Philopator, & cum uterque magnas haberet copias, uicit Antiochum. Et propter segnicie & luxum statim in Aegyptum redijt. Huius uictoriæ mentionem facit Daniel, inquiens, Et prouocabitur rex Austri, scilicet Ptolemæus Philopator, & pugnabit aduersus regem Aquilonis, scilicet, Antiochum magnum.

Erant autem Iudæi initio coniuncti Antiocho, postea mutata fortuna, hospitio uictorem Aegyptium exceperunt ac placarunt, data pecunia. Cum autem Ptolemæus Philopator uisurus templum, in uestibulum ingressus esset, sacerdores obnixè orant, ne pergat, nec penetret in adytum interius, quò non erat fas ingredi cuiquam præter pontificem. Etsi negat se obtemperaturum pijs monitis rex superbus, tamen deus templum defendit, & mox subito terrore consternatum regem ita reprimit, ut

seminius ex templo exportaretur. Quare Iudeis iratus, cum Alexandriam redisset, crudelia edicta proponit, Iudeos iubet in uincula rapi, & multos elephantis conculeandos obicit in spectaculis.

Interea domi ipse, interfecta coniuge, infans se libidinibus cōtaminat. Et regebatur aula, non ab ipso aut principibus, sed à turpissimis & flagitiosissimis libidinum socijs. Talis furor nūquam est diuturnus, ut dicitur de pecatis clamantibus in cœlum. Quare post uictoriam, de qua dictum est, non fuit diu superstes.

PTOLEMAEVS Epiphanes penè infans, patri successit. Cum autem Antiochus magnus existimaret Aegyptios segnius defensuros esse Syriam in hac regis infantia, rursus mouit bellum. Quare Aegyptij diffidentes suis uiribus, Romanos legatos miserūt, qui peterent, ut Romanus senatus tutelam regis Aegyptij susciperet. Interim Antiochus plerasq; urbes inferioris Syriæ ac Phœnicis recepit, & duccem Scopam, missum ab Aegyptijs, ad tuendam eam oram, profligauit. Hic Iudæi grauiter afflicti sunt, primum à Scopa, postea à uictore Antiocho.

Deinde

Deinde cum legati Romani aduenissent, iusserunt Antiochum restituere occupatas urbes, eiq; bellum denunciârunt nisi obtemperaret. Hanc legationem ut arte eluderet, nec Romanos exercitus in Syriam adduceret, pacem fecit cum Aegypto, data ei filia Cleopatra. Iratus uerò Romanis, fœdus fecit cum Philippo Macedone, & traiecit in Græciam, & bellum gessit cum Romanis.

Hæc ordine prædicit Daniel, describens duas expeditiones Antiochi magni aduersus Aegyptios. Reuertetur, inquit, rex Aquilonis, id est, Antiochus magnus, antea uictus à Philopatore, bellum reparabit, & multas urbes occupabit. Deinde uertet se ad insulas, id est, nauigabit in Græciam, ut bellum gerat aduersus Romanos.

PTOLEMAEVS Philometor natus est ex filia Antiochi magni, cumq; eius ætas moruo patre, gubernationi nondum idonea esset, uenit in Aegyptum Antiochus Epiphanes auunculus, simulans se tutorem fore nepotis sui, ut eo pretextu urbibus Aegypti præsidia imponeret, & pupillum regno spoliaret. Sed aliquanto post discessum Antiochi, auxilium à se-

natus

natu Romano mater Ptolemæi petiuit, & pul-
fis Antiochi præsidij, urbes recepit.

Redit igitur Antiochus iratus, nepotem uel
dolo per simulationem amicitie, uel armis op-
pressurus. Sed Romani legatum miserunt Po-
pilium, qui iussit Antiochum ab Aegypto ab-
stinere. Ita frustratus sua spe Antiochus, &
egens redijt in Syriam, ut supra narratum est.
Hæc historia prolixè recitatur in uaticinio
angeli. Nam propter clades quas accepit po-
pulus Iudaicus in his itineribus Antiochi, hanc
seriem rerum angelus commemorat. Ideoq;
ceteros reges omittit.

Sed quia exempla iudicij diuini illustra, se-
quens historia continet, breuiter eam adijciam.
Inuaserat, ut dictum est, Antiochus Epiphanes
Aegyptum, & nepotis uitæ pretextu tutelæ
insidias struxerat. Sed hi iniusti conatus non
solum irriti fuerunt, sed etiam singulari exem-
plo puniti sunt. Nam postquam Antiochus mor-
tuus erat, & filius ac frater interfecti, cum
bellum esset inter Alexandrum seditiosum, &
Demetrium iuniorem de regno Syriæ certan-
tes, hic Ptolemæus Philometor bellum mouit
aduersus Alexandrum regem Syriæ, cumq; acie
uicit.

uicit. Quare Antiocheni receperunt Ptole-
mæum, & duplici corona, altera Syriæ, altera
Aegypti coronauerunt.

Vt igitur Antiochus alterius uitæ & regno
insidiatus erat, ita posteri ipsius diris parrici-
dijs necati sunt, & regno insidiatoris potitus
est ille ipse, cui insidiæ structæ fuerant. Hæc
est iusta pœna, ut in uersu dicitur, *ΕΙΝΕ ΠΑΘΟΙ Ο
ΕΠΕΣΕ, ΟΙ ΙΝΝΙΘΑΙΟΙ ΥΕΒΟΙΤΟ.*

Ceterum Ptolemæus metuens Romanos,
cessit regno Syriæ, fuitq; autor ut iunior De-
metrius accerferetur. Huic dedit Ptolemæus
filiam creptā Alexandro priori genero. Aiunt
autem Ptolemæum in prælio uulnus accepisse,
& uix defensum ac seruatum esse, Alexandriū
uero, amisso exercitu, fugientem ad Arabum
regem uenisse. Ab hoc, cum interfectus esset,
caput Ptolemæo missum est, qui non multo post
ex uulnere mortuus est. Hic fuit exitus utriusq;
regis, soceri & generi, qui inter se impijs ar-
mis certarunt.

PTOLEMÆVS Physcon sic dictus à
sagina uentris turpiter inflati. Nam *φύσκων*
significat crassius intestinum, cuius usus est in
faciendis farciminibus. Fuit autem hic Phys-
con fra-

confrater Philometoris, de quo iam dictum est. Et quanquam in Eusebij Chronico inter Philometorem & Physconem inseritur quidam Evergetes, tamen Strabo testatur eundem esse Physconem, qui ironice nominatus est *Ἐβεργέτης*, uicit enim omnes crudelitate & obscenitate. Duxit sororem, quæ antea priori fratri nupta fuerat, & in die nuptiali puerum filium fratris, in complexu matris interfecit. Aliquanto post, duxit filiam suæ coniugis ex fratre natam, repudiata matre. Erat autem ei filiulus ex priore coniuge & sorore natus. Hunc interfectum & dissectum, misit matri in die natali inter epulas. Nec fuit mitior in ciues, Nam Alexandriæ quotidianis cædibus penè uastitatem effecit. Quare Romani legatos Alexandriam miserunt, inter quos fuerunt & Scipio posterior & Polybius historicus, ut autoritate senatus imperarent ei, ut iniuste grassari in suos desineret, quia senatus eum defensus non esset, nec in regnum reducturus, si propter crudelitatem excuteretur. Ac legati ridicula deformitate regis inspecta, non solum foedissimos ipsius mores, sed etiam monstruosam speciem corporis execrati sunt. Breui post,

post, scelerum pœnas dedit tyrannus Physcon, eiectus regno ab Alexandrinis.

Tales historiæ lectores admoneant, non solum de dei iudicio, qui testatur se atrocía delicta in hac uita manifestis supplicijs punire, sed etiam de miseria communi generis humani, & de diaboli furore, qui odio dei & contemptu generis humani, tantis flagitijs deformat imagines dei, & quidem in summo loco, in imperijs ubi excellere uirtus debet, ut illa horrenda diaboli spectacula uniuersa rerum natura abominetur. Quare filium dei oremus, ut opera diaboli grassantis, cū in toto genere humano, tum uerò præcipue in summis ordinibus, destruat, sicut scriptum est, filium dei apparuisse, ut destruat opera diaboli.

PTOLEMÆVS *Ἀλέξανδρος*, sic enim a Strabone nominatur, opinor ideo, quod exul occulte tentauit reditum. Nam mater seditione mota, hunc Ptolemæum Aegypto expulit, & filio minori Alexandro, quem sibi magis obtemperaturum esse sperabat, regnum tradidit. Exul autem hæc gessisse scribitur. Cum Iudei uiderent se nactos esse occasionem, uicinas urbes occupandi, propter domesticas discordias,

cum

cum in Aegypto, tum in Syria ortas, bellum aduersus uicinos mouerunt. Hi ex Cypro accersunt Ptolemæum, qui sperans se per eam occasionem in Aegyptum reditum esse, me-
diocres copias in Phœnicen adduxit, ac statim in Iudeam irruptionem fecit, cepitq; in sabba-
to quoddam Galilææ oppidum. Postea acerrimo prælio cum Iudeis ad Iordanem confligit, Cumq; magna multitudo Iudeorum in acie trucidata esset, uictor Ptolemæus, in finibus Iudeæ populatus est uillas, & iussit occidi mulieres & infantes, & dissecta eorum membra, coqui, quibus elixis & coctis, uesci Iudeos coegit.

Tanta immanitas in uictoria non habuit diuturnos successus. Nam Iudei à Ptolemæi matre, auxilia aduersus eum petiuerunt, quæ misit exercitum eo celerius, ut filium ab Aegypto arceret. Cum igitur frustra tentaret reditum Ptolemæus, nec tueri occupatas urbes in Phœnice posset, rursus fugit in Cyprum. Aliquanto post, Alexander, qui in Aegypto regnabat, matrem interfecit. Pulso igitur Alexandro, reuocatus est in Aegyptum hic Ptolemæus Νέβουϛ, quem ibi nouæ seditiones exceperunt,

exceperunt, fortassis quia aliqui sauebant fratris. Dicitur hic Ptolemæus funditus delcuisse maximam & celebratissimam urbem Thebas Aegyptias.

PTOLEMÆVS ἄνλκτῆς, id est tibi-
cen, sic dictus, quia publice in habitu regio ti-
bijs certare cum artificibus solebat, Regno propter ignauiam & crudelitatem expulsus, uenit Romam, ubi Pompeius reduci cum sua-
sit. Et quanquam diu ea de re contentiones ex-
tractæ sunt, tamen per Gabinium tandem re-
ductus est, qui Archelaum, qui interea regna-
uerat, interfecit. Hic ἄνλκτῆς reliquit filium Ptolemæum Dionysium, qui adolescens Pom-
peium ex Pharsalica pugna fugientem in Aegypto, iussit interfici. Postea cum Iulio Cæsari struxisset insidias, interfectus est à Cæsare, qui regnum dedit eius sorori Cleopatrac. Cleopatra ad extremum cum Augustus uenisset in Aegyptum, sibi mortem consciiuit.

Hæc est series regum Aegyptiacorum, in qua non solum hoc deplorandum est, quod posterius nati ex hominibus uirtute præstantissimis, adeo turpiter degenerant, sed illud etiam quod diabolus tam petulanter grassatur in his
u quæ

qui imperia tenent. Sed hæ sunt poene $\epsilon\iota\delta\omega\varsigma$
 $\lambda\omicron\pi\epsilon\alpha\iota\omega\upsilon\varsigma$, ut ad Roma. i. scribitur. Nusquam
 autem plus fuit portentosa idolomania, quam
 in Aegypto & in Syria.

In hac commemoratione & hoc obseruan-
 dum est, quod ecclesiam dei, cuius sedes tunc
 erat inter illa duo regna, uideamus hic exiguum
 esse, & duriter adfligi, nec humana ope, huma-
 nus præsidij defendi, sed mirabiliter diuinitus
 regi & seruari. Hæc imago est ultimæ senectutis
 mundi, in qua ecclesia uera dei in seruitute
 erit, oppressa multiplici tyrannide. Postquam
 autem ordine historias regum recensui, uaticini-
 um angeli ad eas breuiter accommodabo.

TEXTVS.

ET confortabitur rex Austri, qui est ex
 ducibus eius, id est, Ptolemæus, qui fuit unus ex
 ducibus Alexandri, occupabit Aegyptum, quæ
 est Iudææ ad meridiem sita. Et alius conforta-
 bitur è regione, & erit eius magna dominatio,
 id est, Seleucus è regione Syriam & Babylo-
 niā tenebit, qui post Antigonū uictum cum A-
 siam teneret, antecelluit cæteris omnib. potētia

Et in fine dierum sociabuntur, id est, post
 aliquod tempus deuincientur inter se foederib.
 & affi-

& affinitatibus Reges Aegyptij & Syriaci. Et
 filia regis Austri, Berenice filia Ptolemæi Phi-
 ladelphi regis Aegyptij, ueniet ad regem A-
 quilonis, id est, nubet Antiocho Theo regi Sy-
 riæ, ut fiat amicitia, id est, ut hac adfinitate in-
 ter reges fiat pax, & retineant Aegyptij ur-
 bes in Phœnice occupatas à primo Ptolemæo.

Et non obtinebit robur brachij, & non
 stabit semen eius, & tradetur ipsa & comites
 eius, & puer eius, & is qui eam confortauit
 rat, id est, Berenice non retinebit regnum Sy-
 riæ, nec eius filius, natus ex Antiocho Theo.
 Sed priuigni Seleucus Callinicus, et Antiochus
 $\iota\epsilon\gamma\alpha\varsigma$ interficient nouercam, & filium eius.
 Pater uerò qui confortauerat Aegyptiam, id
 est, qui regni sociā fecerat, Antiochus Theos,
 necabitur ueneno à repudiata cōiuge Laodice.

DE PTOLEMAEO

Euergete.

ET stabit de germine radice eius in loco
 suo, & ueniet cum exercitu contra regem A-
 quilonis, id est, Ptolemæus Euergetes frater
 Berenices ulciscetur sororis necem, & geret
 bellum aduersus Seleucum Callinicum, magnas
 urbes Syriæ capiet, & auferet thesauros &
 simulacra

simulacra Syriaea. Ideo dicitur in textu, Etiam dii illorum & principes, & uasa preciosa argenti & auri uehantur in Aegyptum. Sed rex Austri, Ptolemæus Euergetes rediit in Aegyptum. Nam intestinis seditionibus reuocatus, fecit pacem cum Seleuco Callinico. Et hoc tempore Euergetes tributa indixit Iudææ.

DE ANTIOCHO MAGNO

& Ptolemæo Philopatore.

ET filij illius irritabuntur, & congregabunt exercitus. Et ueniet ueniens, id est, Antiochus magnus, filius Seleuci Callinici, flagrans cupiditate gloriæ militaris, inferet bellum Ptolemæo Philopatori, & quidem initio statim aliquas urbes in Syria recipiet, occupabit etiā aliquas in Phœnice, quæ paruerant Aegyptijs. Et si autem Philopator tardè occurrit hosti, ferè annum in apparatu belli consumens, tamen tandem expeditione suscepta, ad Rhabiani ducit exercitum. Ibi prælio commisso, uincet, inquit, Antiochum magnum, & recuperabit urbes in Syria & Phœnice amissas, & coget Antiochum pacem petere.

Et eleuabitur cor eius, & prosternet pluri-
mos, & non confortabitur, id est, Philopator
erit

erit insolentior & furiosior. In urbe Ierosolyma templū prophanare conabitur, & reuersus in Aegyptum, dedit se flagitiosis libidimbus, interfecta uxore. Exercebit & in Iudæos crudelitatem, obijciat conterendos elephantis. Ideo citò peribit. Id significat textus, cum ait, Non confortabitur, id est, non diu superstes erit, misere peribit. Hoc tempore duriter adflicta est Iudæa, primum enim se adiunxerat Antiocho magno, postea ab Aegyptio magna pecunia mulctata est, & in Aegypto passim in Iudæos sauitum est, ut dixi.

DE ANTIOCHO MAGNO

& Ptolemæo Epiphane.

ET reuertetur rex Aquilonis, & adducet maiorem multitudinē quā antea, id est, mortuo Philopatore, Antiochus magnus instaurabit bellum, sperans facilem fore uictoriā, quòd etas Ptolemæi Epiphaniis nondum idonea esset rebus gerendis. Quāquam autem senatus Romanus tutelam regis Aegyptij suscepserat, tamen quia sociorum auxilia solent esse tardiora, Antiochus magnus recuperauit Syriam & Phœnicem, profligato exercitu, quem Aegyptius in Syriam, duce Scopa, miserat.

Et in tempore illo multi stabunt contra regem Aegypti, id est, Antiochus magnus faciet foedus cum Philippo rege Macedonico, qui mittet auxilia aduersus Aegyptios.

Et filij prauaricatores populi tui extollentur, ut impleant uisionem, & corruent. Quia in his bellis Syriam utrinque populabantur, & Syriaci exercitus & Aegyptij, defecerunt à lege diuina multi Iudaei, qui militabant apud impios reges, ut testatur & tertius liber Machabeorum. Et magna multitudo Iudeorum commigravit in Aegyptum, ut tranquilliore loco sedes quæreretur.

Erat tunc pontifex Onias in urbe Ierosolyma, cuius uirtus & pietas celebratur in secundo libro Machabeorum. Huic pontificatum eripere Iason frater conabatur, cuius potestatis mentio fit in historia Machabeorum. Haec certamina filium Oniae pontificis Oniam mouerunt, ut ex patria in Aegyptum secederet, quod domi à patruo sibi insidias strui sensisset. Cum igitur magna in Aegypto multitudo esset Iudeorum, & esset una pontificis filius Onias, ut exilium minus triste esset, naeti sedes Helipoli, politiam Iudaicam ibi constitunt, & quasi Ierosolymam

Ierosolymam alteram tenentes, templum ibi condunt sacrificaturi ritu Leuitico, cum tamen deus non nisi unicum seu tabernaculum seu templum esse uoluerit, & plura condi expresse prohibuerit, & quidem nusquam nisi in terra Canaan condi uoluerit. Ita doctrinae consensus facilius retineri poterat, & constabat quo loco uox dei sonaret & propagaretur. Et si autem à Iudaeis qui Alexandriae erant, improbatur aedificatio noui templi, tamen superstitio uicit. Onias contra mandatum dei templum extruit, sacrificia alieno loco facit, & ne deesset praetextus, citat Esaiam, qui cap. 19. inquit, In die illa erit altare domini in medio terrae Aegypti, &c. Hoc cum dicatur de uocatione gentium & de Euangelio, quod, ut ceteras gentes, ita & Aegyptios ad agnitionem filij dei, & uitae aeternae uocaturum erat, Onias detorsit ad suum consilium. Ita impostores, aut fascinati prauis opinionibus, omnibus temporibus abutuntur uoce dei, & eam à genuina sententia, ad confirmanda sua deliria, transferunt.

Damnat autem angelus hoc loco templi illius Aegyptij aedificationem, & uocat id consilium

filium prauaricationem seu uiolationem legis diuinæ & audaciam. Hoc iudicium omnibus ætatibus obseruent, & qui dogmata serunt contra uerbum dei, & qui cultus dei instituunt sine mandato diuino, doctrinæ corruptelas esse, prauaricationem, ac uiolationem primi & secundi mandati, nihil dubium est.

Deinde horribilis audacia est, cum certissima extent testimonia, deum nullo scelere magis offendi, quam corruptelis doctrinæ, contemptis omnibus minis & exemplis, tamen ludere falsis opinionibus & contumeliosis aduersus deum. Quanta fuit audacia Ierobeam, cum contra apertum mandatum dei, suum quoddam templum condit, & instituit nouum sacerdotium? Quantus furor in ethnicis, cum excogitarunt portentosos cultus, Priapi & alios? Quanta audacia fuit Mahometi, qui prorsus abolet uniuersam doctrinam prophetarum & apostolorum? Sed hæc audacia non est humana, singulares furie sunt, immisse in pectus Mahometo à diabolo. Nec est exigua audacia pontificum et monachorum, qui manifesta idola, ut inuocationem mortuorum & suas missas defendunt. Quare timere deum discamus, & nos intra

nos intra metas diuinitus præscriptas cohibeamus, frenemus etiam ingeniorum atque animorum impetus, ne ambitione, emulatione, φιλονεικία ueras sententias conturbemus.

ET ueniet rex Aquilonis, & uallo cinget urbes, & capiet eas, &c. Hic redit angelus ad Antiochi magni historiam, quem ait multas urbes occupaturum esse, regnante Ptolemæo Eupiphane, sed adhuc impubere.

Breuius autem inserit particulam de Iudæa, quæ in istis bellis utrinque uexata est. Et stabit in terra desiderabili, & deficiet manus eius, id est, Antiochus magnus ueniet in Iudæam, & uicto Scopæ duce Aegypto, Iudæis tributum imponet. Quorum manus deficient, id est, non repugnabunt, quia sine ullo certamine imperata fecerunt, dederunt tributum hac passionem, ut retinerent suas leges et cultus diuinitis traditos.

Iterum igitur in seruitute est ecclesia, & tamen deus ita mitigat calamitatem, ut maneat libertas docendæ & audiendæ legis diuinæ, nec mutetur sacerdotium, nec aboleantur pij cultus. Nec sine causa toties hic populus circa finem in seruitute est, etsi promissiones habuit

de libertate & conseruatione suae politiæ. Sed imago est ista seruitus miseriarum ecclesie in ultima senectâ mundi.

Et ueniet ut amicitiam cum eo faciat, & dabit ei filiam, ut eum perdat, id est, Antiochus magnus dabit filiam Aegypto regi, ut ea conditione & pacem faciat, & Syriæ urbes retineat, & augeat sui regni opes. Quæ res tamen eum fefellit, quia post Antiochum magnum secuta est insignis inclinatio regni Syriaci.

Porrò in fœdere facto cum Aegyptijs hoc tempore ab Antiocho magno, fuit & hæc conditio, partem tributorum addixit Antiochus regno Syriæ, partem genero Ptolemæo Epiphanii. Ita reges inter se partiebantur opes ecclesiæ, ut nunc reges suis purpuratis tradunt titulos & redditus episcoporum.

Et conuertet faciem suam ad insulas, & edapiet multas, id est, nauigabit in Græciam, ubi se aliquæ Græcæ ciuitates ipsi adiungent, bellum mouenti contra Romanos. Sed princeps quidâ faciet cum cessare cum dedecore, inquit angelus, id est, consul Romanus uincet eum, et cogit eum pacem petere, & conditiones duras accipere, uidelicet, ut tota Asia cedat, citra Taurum montem.

Postea

Postea, inquit, rediturum ad suas urbes & interiturum. Nam cum redisset in Syriam Antiochus magnus, & propter inopiam templum quoddam spoliaturus esset, ibi interfectus est, cum uulgius ad templi defensionem concurrisset. Hic fuit exitus regis Antiochi, quem uel inquieta natura ingenij, uel ambitio incendebat, ut multa bella moueret, cum tamen ferè semper aduersam fortunam experiretur. Pernicies est autem reipublicæ, bella non necessaria mouere, præsertim aduersante fortuna.

DE SELEVCO FILIO

Antiochi magni.

ET stabit loco illius uilis quæstor honore regio, & citò peribit, non strenuitate, nec in bello.

Hæc sunt uerba in textu, quibus describitur Seleucus, qui exiguo tempore post Antiochum magnum regnauit, cum fratres Romæ obsides essent. Diligenter autem hæc descriptio obseruetur, quia imago est gubernationis in Europa, magna ex parte.

Vocat hunc Seleucum, uilem seu ignauum quæstorem seu expilatorem. Hæc uera est uerborum interpretatio, & significat fuisse ociosum prim-

sum principem, nō foris propugnantem armis patriam, nec domi regentem iudicia, disciplinam, mores, sed magnis expilationibus exhaustientem facultates suorum, ut sumptus suppetere ad uoluptates & alias res inanes, in quas aule plerunq; pecuniam sine modo profundunt. Porro hic Seleucus etiam templum in urbe Ierosolyma spoliari iubet.

Si conseras hanc imaginem ad nostram ætatem, intelliges angelum non illi tantum temporis concionatum esse, sed significasse calamitates & seruitutem ecclesiæ postremi temporis, ut cogitemus puniri peccata nostra ignauis & acerbis imperijs, & tamen deo interim curæ fore ecclesiā.

Reges & principes communi animo & coniunctis copijs defendere ecclesias dei aduersus Turcicam barbariem debebant, quæ nomen Christi, literas, & honestam disciplinam funditus delere conatur. Domi debebant regere iudicia, & mores. Hæc propria munera quotus quisq; curat? Pleriq; ociosi indulgent uoluptatibus, & difficulter sumptus tolerare possunt. Ideo excogitantur nouæ expilationes sine modo. Vox illa Ioannis contemnitur, Estote contenti

lenti stipendijs uestris. Contemnitur exemplum Achab, quem deus testatus est se punire propter uineam ereptam ciui Naboth. Parcendum erat facultatibus ciuium, ut educare liberos ad uirtutem & honestas artes possent, & ut necessario tempore, aduersus externos hostes conferre pecunias ampliores possent.

Sed ut dixi, agnoscamus has miseras publicas, pœnam esse nostrorum peccatorum, et nos ipsos ad pietatem excitemus, & deo ecclesiā commendemus, ac oremus, ut mitiget mala publica, det gubernatores sapientes, iustos, fortes, foelices, prospicientes utilitati suorum ciuium, cupientes ornare ecclesias, & illustrare gloriam dei.

Quid nunc sunt imperia magna ex parte, nisi satis acerbæ quæsturæ, hoc est, expilationes, ad quas decurritur, ut tolerari profusiones inutiles possint? Iudicia non discipline, non moribus seruiunt, sed quæsturæ. Bella necessaria & pia quæ geruntur?

Et aule episcoporum uincunt alias aulas ignauia, profusionibus, & Βουλιμια. Nusquam enim episcopi & collegia faciunt officia ecclesiastica, ubiq; profundunt redditus, defraudatis pastoribus

pastoribus & scholasticis, quibus ad studia sumptus preberi debebant ex opibus quæ donata sunt ecclesijs. Deum autem æternum patrem liberatoris nostri Iesu Christi oremus, ut hæc mala mitiget, nec sinat funditus interire suam ecclesiam, & pia studia.

DE ANTIOCHO EPIPHANE.

ET stabit loco eius despectus, & non dabitur ei honos regni, & ueniet placide, & potietur regno per blandicias.

Hic inchoatur descriptio Antiochi Epiphanis, quem uocat despectum. Singulares emphases sunt in prophetis, quæ non de uulgaribus aut paruis rebus loquuntur. Miretur enim aliquis, cur uocat despectum Antiochum, cum fuerit legitimus hæres, ingeniosus, postea etiam multa bella gesserit. Sed iudico despectum dici, quia diuinitus non fuit autoritate ornatus. Singulare dei donum est in principe, autoritas seu maiestas, quæ tribus rebus constat, uirtute, fidelitate, & inclinatione animorum in populo.

Vt in Scipione quanquam adolescente, tamen erat autoritas, seu maiestas. Primum lucebat in eo eximia uirtus, & adparebat cum inuari diuinitus. Incenduntur autem animi hominum ad

hum admiratione uirtutis, & opinione presentie dei, seu auxilij diuini. Hæc quanquam multum conducunt ad autoritatem parandam & tuendam, tamen et tertium munus dei accedere oportet, uidelicet, inclinationes animorum diuinitus factas in ipso populo.

Huc pertinet illa memorabilis sententia Solomonis, Vt oculus uideat, & auris audiat, deus facit utrumque, id est, ut ualeat gubernator consilio & uirtute, deinde ut populus obtemperet, non excutiat reuera monentes, utrumque dei opus & donum est. Vt ualeret consilio Themistocles, & ne eius consilia aspernarentur Græci, utrumque fiebat deo gubernante animos. Vt Alexander uirtute ualeret, & exercitus libenter talem iuuenem sequeretur, diuinitus fiebat.

Hæc non omnibus gubernatoribus contingunt. Antiocho desuerunt omnia. Etsi erat astutus, tamen sine iustitia & modestia, instructa est ad perniciem ueteratoria seu sycophantica astutia, & in odio est, ut Simonis astutia. Et plerumque in magnis negocijs est infortunata, quia deus odit confidentiam humane sapientie, Sicut scriptum est, Ne innitaris sapientiæ hu-

Deinde

Deinde omnes homines summos & infimos magnopere deformat fama libidinum, & uere existimatur, non leuiter offendi numen caeleste, & publicis cladibus puniri stupra, raptus, & similia scelera. Ideo Iulianus hos uersiculos Bacchylidis in ore habuit, de laude pudicitiae. Ut, nisi sit uiuo facies expressa colore,

Non decus in picto corpore truncus habet,
Sic hominis mores sprete sine honore manebunt,
Ni sint ornati laude pudicitiae.

Accedebant autem ad cetera uitia Antiochi, quae erant atrociora, obscenae libidines. Quare cum nec uirtute, nec felicitate ornatus esset, deerat ei autoritas seu maiestas, nec iudicabatur regio honore dignus, quia multi proceres Syriae aduersus eum conspirauerant, ut regnum traderent Seleuci filio, excluso Antiocho propter pessimos mores. Sed habuit & suam factionem homo uasfer, quam sibi suis artificijs & largitionibus adiunxit. Haec est sententia uerborum in textu.

Et brachia inundabunt coram eo, & contrentur & ipse dux foederis, id est, multi Syriaci principes aduersabuntur Antiocho, & duces exercituum Aegyptiacorum, qui urbes in Phoenice

Phoenice tenebant. Et ipse dux foederis, id est, Ptolemaeus Philometor, natus ex sorore Antiochi Epiphanis, qui contra eum auxilia miscerat. Hos, inquit, id est Aegyptios & Syriacos duces, uincet Antiochus. Deinde tres expeditiones ordine describuntur, prima suscepta in Phoenicem, duae reliquae in Aegyptum.

Et dolose foedus faciet cum illo, ascendet & duces exercitum exiguum, & in opulentam provinciam ueniet, quam spoliabit, id est, etsi cum sororis filio iam foedus fecerat, tamen Phoenicem inuasit, & ut natura rapax erat, ac propter profusiones alieno parcere non poterat, diripuit passim facultates locupletum, sustulit templorum thesauros, omnia uenalia habuit, exercitui grassandi & populandi licentiam concessit, minime conuenientem disciplinam militari. Talis fuit eius expeditio, cum in urbem opulentissimam Tyrum uenisset. Sequuntur res in Aegypto gestae.

Et excitabitur fortitudo eius contra regem Austri, cum exercitu magno, id est, Antiochus Epiphanes potitus Phoenice, & successu elatus, postea Aegyptum inuasit. Et pulsus praesidijs ad Pelusium, cum sciret maximarum urbium in

aditu difficilem, & longam fore oppugnationem, cœpit suis artibus uti. Corruptit potentes largitionibus, & simulauit se tutorem fore regis adolescentis. Hoc prætextu Syriaca præsidia in urbes Aegyptias introducuntur.

Et comedentes unâ panem, conterent cum, id est, procures Aegyptij corrupti ab Antiocho, suum regem fallent, & non defendent.

Et duorum regum cor erit ut malefiant, & ad unam mensam mendacium loquentur, & non succedent consilia, id est, Cum hac simulatione amicitie transierit Antiochus in Aegyptum, & adolescens à suis destitutus excipiet hospitio auunculum, conuenient tanquam amici, & tamen perfidiosè uterq; struet insidias alteri, ut constat rarissimas esse principum sinceras amicitias.

Et reuertetur in terram suam, cum magnis opibus, & cor eius contra fœdus sanctuaris, id est, Cum præsidia in urbes Aegypti præcipuas introduxisset Antiochus, et suo more direptiones fecisset, bona cum spe redijt in Syriam.

In hoc itinere primum uenit Ierosolymam exceptus à Iasone. Et quanquam nondum in templo idolum collocat, tamen aufert thesau-

ros, &

ros, & multa ornamenta, & facta magna iniuriæ cæde, locupletum facultates diripuit. Hæc & supra recitata sunt, & narrantur in primo libro Machabeorum. Sequitur alterum iter, quod fuit multo funestius.

Certo tempore reuertetur in Austrum, & non erit posterior expeditio priori similis. Et uenient contra eum naues ex Cithim, & dolent, & reuertetur, id est, Post biennium, cum Philometor deprehensa fraude auunculi, expulisset Syriaca præsidia, & urbes suas in Aegyptio reciperet, & à Romanis auxilia peteret, Antiochus palàm molitur bellum, ac rursus exercitum ad Aegypti fines adducit.

Sed hæc expeditio non fuit similis priori, id est, irriti & inanes conatus Antiochi fuerunt, quia Antiochus edicto legati Romani Popilij coactus est, insecutis rebus, discedere. Ideo inquit, Venient contra eum naues ex Cithim, id est, Romana classis ueniet, legatum adducens Popilium, qui auxilia Aegyptio promittet, & coget Antiochum imperata facere. Nec sine magna contentione obtinuit Popilius, ne Antiochus bellum Aegyptio inferret.

Ac tunc arbitror illam celebratam pacificationem cum

2 2

nem cum

nem cum Antiocho factam esse, de dimidio nauium, cum legatus Romanus traductas naues omnes in unum locum dissecari iussit, & disse-
ctarum trabium aceruum dimidium attribuit Antiocho, dimidium Romanis. Ita Romanus homo cum ueteratore Antiocho lussit, ut ei significaret, intelligi artificia, quibus ipse aduersus Aegyptios & Romanos usus esset.

DE VOCABULO

Cithim.

DE uocabulo Cithim supra dictum est. Elsi autem Iudei hic suo more nugantur, tamen satis constat ex multis testimonijs sacrorum librorum, quæ sit uis uocabuli. Solent propheta discernere regiones & gentes adpellationibus stirpium seu primorum parentum. Vt cum Græcos intelligunt seu gentem Ionicam, nominatur Ion seu Iauan, pater gentis Ionice.

Habuit autem Ion seu Iauan filios, à quibus Græcæ gentes ortæ & nominate sunt. Elisa, à quo apparet nominatos esse Aeoles. Dodanim à quo sunt Dodonæi, ueteres in Europa Pelasgi. Cithim à quo uicina gens fuit Dodonæis, Nam Esaias addit Alexandro exercitum gentium Dodanim & Cithim, id est, Græcum & Macedo-

Macedonicum, ac nomen uetus μακεδνικῆς, quo antiquitas usa est pro uocabulo Macedo, haud dubiè à Cithim factum est, ut sit μακεδνικῆς, ortus ex Cithim. Nota est enim Ebraicæ linguae utcumq; peritis uis literæ præpositæ. Et Citeos fuisse in locis uicinis Macedoniae, ex Homero manifestum est, qui ait Citeos paruissse Telepho regi Mysorum & eius filio Eurypylo, qui ad Troiam à Pyrrho interfectus est. Fuit autem Mysia in Europa, quæ hodie pars est Scruie, uicina Macedonia. Versus Homeri Odyssææ
 ἡ. hi sunt.

ὅσσοι ὅσοι τὴν Πηλεΐδῃ κατενέρατο χαλκῷ
 ἦρῶ ἐὺρύπυλῳ, πολλοὶ δ' ἄμφ' αὐτὸν ἑταῖροι
 κῆτεσσι κτείνοντο, γυναικῶν εἶνεκα Δῶρῶν.

Ipsè Neoptolemus telo traiecit acuto,

Magnanimū Eurypylū, genuit quem Telephus
 (olim,

Ceteosq; illum iuxta prostrauit in arma,
 Coniugium quos promissum traxisse ferebant.

Ergo & uicinia Cetorum, & uocis affinitas indicant Macedonas à Cithim ortos esse. Quare liber Machabeorum uocat Alexandrū regem Cithim, & à Græcis gentibus ortos fuisse Ausonios & Latinos, nihil dubium est. Imò

Suidas scribit Latinum fuisse Telephi filium, et duxisse Ceteos in Italiam, ac Latium nomen dedisse.

Cum igitur Cithim significet gentes in Europa, ortas à Cithim, complectitur et Macedonas, et Italos. Quare et in Numeris ca. 24. uaticinatur Balaam, uenturas esse classes ex Cithim, quæ Assyrios et Hebræos deleturæ sint. Hic regna in Europa intelligit, et complectitur Alexandrum et Romanos. Nam Alexander non deleuit Hebræos.

Sciamus ergo Cithim gentes esse in Europa, ortas à filio Iauan Cithim, tum in locis Græciæ uicinis, tum in Italia. Inde ex imperio Europeo uenturam ait classem, quæ Antiochum reprimat. Si Suidæ annotatio de Latino Telephi filio uera est, aptissime quadrat nomen Cithim ad Latium, cum Latinus adduxerit Ceteos in eam Italiæ oram. Ceterum constat in Italiam à Græcis initio colonias deductas esse.

Et cogitabit consilia cum deserentibus legem fœderis sancti. Et brachia ex co stabunt, et prophanabunt templum, et auferent iuge sacrificium, et ponet abominationem uastatricem, et præuictratores fœderis decipiet blanditijs.

Id est,

Id est, Postquam à legato Romano Antiochus Epiphanes deterritus est, ne bellum inferret Aegypto, fremens et iratus in Syriam rediit. Porro in hoc secundo reditu multo maiorem seuiiciam et impietatem exercuit quam antea, quia iam collocat idolum Iouis Olympij in templo, prohibuit edicto circumeisionem, comburit sacros libros, curat Bacchanalia celebrari Ierosolymis, interficit homines pios, qui idola colere nolbant, relinquit præsidium ad defensionem idolorum, et ad impediendos ueros cultus. Denique quanta dissipatio fuerit totius politiæ Iudæicæ, et ueræ religionis, ostendit tota historia descripta in libris Machabæorum.

NEC difficile est causas cogitare, cur deus has clades prædixerit. Monstrantur causæ harum poenarum, ut pij admoniti, sint cautiiores et firmiores. Clarè enim prædicitur, initia horum malorum oriri ab ipsis Iudæis, sicut inquit textus, Cogitabit consilia cum præuictratoribus. Accersunt Antiochum ipsi pontifices, adfentiuntur, ut collocetur idolum in templo, adiuuant seuiiciam, denique sunt socij tanti sceleris. Itaque deus commune facit pios, ut so-

x 4

cietatem

cietatem horum scelerum fugiant. Significat item unde ecclesie calamitates plerumq; oriatur, uidelicet, ab ipsis ecclesie gubernatoribus.

Deinde pij hac consolatione ualde confirmantur, quod prospiciebant exitum et finem horum tumultuum. Et si etiam sciebant aliquot annos grassaturam esse seuiiciam impiorum, tamen certo norant, se non frustra dimicare, sed tandem recuperaturos esse patriam, templum & libertatem. Hec spes uiros fortes confirmabat, ut non dubitaret arma capere. Ideo & tempus prædicitur, & respondent euentus. Intra triennium recuperauit Machabeus templum. Hec uictoria magis etiam animos addidit pij, ut bellum urgerent.

Postremo, prædictio confirmat pios contra scandalum, id est, contra clamores impiorum, qui uociferantur, potestati ordinariæ obsequendum esse, sentiendum esse cum maiori parte. Ita tunc erant haud dubie multi, qui sue impietati & ignauie hanc excusationem prætexebant, esse boni ciuis, obtemperare magistratibus & pontificibus, nec dissentire à maiore parte ciuium. Inhonestas & seditiosas esse omnes seiunctiones ab ordinaria potestate, seu à communi consensu maioris partis.

Aduersus

Aduersus hos plausibiles sermones consolatur deus pios, & damnat maiorem partem deficientem à lege, & adfirmat sibi placere paucos illos, qui legem diuinam defensuri sunt. Hac ipsa consolatione & nobis nunc opus est, in reprehensione idolorum, quæ defendunt pontifices.

Vsitatum est hominibus dimicare de opibus & de honoribus. Hæc re ipsa propugnant plurimi episcopi, canonici, monachi, & eorum amici, cum tueri suos ritus, & sua idola conantur, et prætexunt ecclesie nomen, idque tribuunt suo cœtui, quod dominatur. Deinde contendunt, non discendum esse ab ordinaria potestate, quæ etiam si aliquando leuia aliqua errata habet, tamen nunquam receperit impias sententias, aut idola. Esse bonæ mentis, quædam incommoda gubernationis in tanta infirmitate generis humani boni consuleri, & lenire moderata interpretatione.

Quoties iam his uiginti annis hæc audio conclusiones? Quoties mihi illa uox obiecta est, *ναὐδὲ ἐν κείνῳ πᾶν κινεῖτο*, & ut parentum deliria, ita quedam ecclesie errata toleranda & dissimulanda esse, ne medicando plus mali excitetur. Nam cum motis erroribus, discordia inflammatur, magnæ sequuntur ruine,

x 5

magna

magnæ dilacerationes, quæ plures errores & maiora mala pariunt, ut uerè dicit Homerus de Lite.

Parua metu primo, mox sese attollit in auras, Ingrediturq; solo, & caput inter nubila cõdit.

Deniq; pleni sunt libri huius philosophiæ, de hac moderatione, quæ uetat formas imperiorum mouere ac turbare, etiam si qua habent uitia non leuia.

Hæ sunt illæ blandiciæ, de quibus in textu dicit, multos inuitatos esse blandicijs, ut regi & pontifici adsentirentur. Sed huius philosophiæ metæ quædam sunt. Ciuilia onera, ciuilem seruitutem arte feramus ac toleremus, condonamus imperijs negligentiam multiplicem in iudicijs, in tuendis commodis & corporibus populi.

Sed gloriam dei & filij eius Iesu Christi, anteferamus omnibus rebus humanis, imperijs, concordie publicæ, nostris honoribus, nostræ uitæ. Sicut Christus dixit, Qui negabit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo cœlesti. Et apostoli iubent mandatum dei anteferre concordie suæ reipublicæ, cum aiunt, Oportet deo magis obedire quàm hominibus,

nibus. Et Paulus inquit, Si quis aliud Euangelium docebit, anathema sit, id est, discedite ab impiorum cultuum defensoribus, tanquam à damnatis à deo.

Ad hæc dicta, addamus iudicium dei hîc propositum in uaticinio, quod minorem partem dissentientem à rege, et à pōtifice adprobat, et damnat principes descendentes impium cultum. Nec sunt leuia errata pōtificiæ partis, quæ taxamus. Et si enim astuti quidam quærūt religionū conciliatiōes, & miscent omnes, ethnicas, Iudaicas, & Euangelicam, tamen hæ præstigiæ in ecclesiā nequaquam admittendæ sunt, in qua fulgere lux debet, quam per prophetarum, Christi & apostolorum uocem, deus æternus nobis tradidit.

Quantum fuerit tenebrarum, adhuc ostendunt friuolæ quæstiones in sententiarijs, An deus possit præcipere, ut odio habeatur? Quid comedat mus, rodens consecratū panem? Sed hæc inquiunt, paucorum et ociosorum ineptiæ erant, nec propterea ecclesia, hoc est, coetus episcoporum & omnium prudentum gubernatorum accusari debet. Imò neruos reprehendimus idolorum, quos summi præcipuè tuentur, qui

qui non sunt leuia errata, nec fucosis excusationibus mitigari possunt.

Vera inuocatio dei obruta est dupliciter, Primum, quod defendunt inuocationem mortuorum, uel statuarum potius, ut Mariæ, Iacob, et similia exempla, quæ nihil differunt ab ethnicis ritibus, ab inuocatione Hercules, Tyndaridarum, Romuli.

Deinde iubent inuocare deum cum dubitatione de reconciliatione. Est et hæc opinio prorsus ethnica. Sed hic error de dubitatione, non incurrit in oculos, nec potest iudicari, nisi à pijs. Mens sic debebat inuocare, adiungens se pontifici Christo.

Omnipotens, eterne et uiue deus, pater domini nostri Iesu Christi, conditor et conseruator omnium rerum, sapiens, bone, misericors, iudex, et fortis, Propter Iesum Christum filium tuum, quem uoluisti pro nobis esse uictimam mirabili et inenarrabili consilio, miserere mei, et spiritu sancto tuo gubernare et sanctifica me.

Ac propter pontificem Christum statuere debemus, uerè nos recipi et exaudiri.

Contraria sententia, quam defendunt aduersarij, est ethnica, Ut sacerdos Homericus pre-

atur,

atur, Phœbe, si placuerunt tibi meæ uictime, inues me.

Quid de missa dicam? Fingant præstigias, ut uolunt, tamen reclamationem uetus et purior ecclesia, et manifestis testimonijs refutat multiplicem prophanationem, qua pollunt cœnam domini. Et cum manifestissimum sit, nullas ceremonias extra institutum usum, retinere diuini sacramenti rationem, cur iubent adorari panem, et quidem prorsus extra sacramenti rationem? Hoc non est leue malum.

Deinde lex de cœlibatu, infinita perniciēs est animarum, nec temporum diuturnitas hæc mala excusat. Ecclesia in hoc mundo, plerumque est in tristi et dura seruitute. Sed tamen fuerunt semper aliqui pii et prudentes, qui hæc errata deplorauerunt, et emendationem optarunt. Sed postea de certaminibus horum temporum dicendum erit. Nunc Antiochi historia pertexenda est.

Brachia uocat duces et præsidia, quæ Antiochus in Iudæa reliquit, ut pii interficerentur.

Adpellatio insignis est templi, cum ait, Prophanabunt sanctuarium fortitudinis, id est, templi. Vocat autem templum fortitudinem seu ar-

seu arcem, quia propter hoc templum, populus à deo defendebatur. Hoc templum, hic cultus dei & doctrina erat huius populi arx & munio. Sicut nobis Euangelium arx est, id est, speramus ecclesiam non penitus interituram esse, & ibi mansura est, ubi sonat uox Euangelij. Hanc nec Turci nec ulli tyranni delere poterunt.

Erat autem populi Iudaici unicum templum, sicut doctrina unica & unicus cultus erat. Ideo hoc templum uocatur numero singulari, fortitudo Maosa. Infra uero idolum uocabit deum Maosim, id est, dissimilium templorum.

Romæ in Capitolio colebatur Iupiter, in templo Attico, Pallas. In Eleusinio, Ceres. In templo Argiuo, Iuno. In Delphico, Phœbus. In Thebano, Bacchus. In Ephesio, Diana. In Cyprio, Venus. In Lampsaceno, Priapus. In Aegyptijs, Bos. Denique dissimiles erant opiniones & cultus, dissimilia idola, toto orbe terrarum.

Nec norant homines, quomodo uelit deus inuocari, & exaudire. Erant igitur illa dissimilia templa, non uni eterno deo dicata, sed multis inanibus titulis, quos homines ignorantes deum, aut in perpetua dubitatione, aut impia fiducia

fiducia inuocabant, cum res nulla subesset istis titulis.

Vocat igitur deos Maosim, id est, commensurabiles deos dissimilium templorum, & opinionum aberrantium ab una uocis diuinæ doctrina. Sed de hoc uocabulo infra iterum dicendum erit.

Cetera quæ addit textus, ex historia descripta in libro Machabeorum nota sunt. Armis impedita sunt pia sacrificia, & in templo collocatum est idolum Iouis Olympij, quod uocat abominationem uastatricem. Nam Ebræi usitate omnia idola uocant, abominationes scilicet *Βεβήματα*.

Additur autem epitheton, Idolum uastans, id est, delens ueram doctrinam & uerum cultum, tantisper dum mansurum erat. Hic enim non loquitur de perpetuo populi excidio, ut supra in cap. 9. ubi multa uerba adduntur, quæ expressè prædicunt interitum totius politię, post exhibitum Christum. At hic angelus significat se loqui de huius populi calamitate, futura ante aduentum Christi. Quare & liberationem populo promittit. Et expressè addit restat aliud tempus, scilicet, mansuram esse hanc politiam

politiam, donec fuerit Messias exhibitus.

Intelligas ergo hoc loco idolum, uastans doctrinam & cultum dei, tantisper donec pulsis praesidijs Antiochi, & recuperato templo, tollitur idolum. Est autem collocatum in templo idolum, anno post mortem Alexandri 145 die 15. Nouembris. Deinde uero post triennium templo recuperato, idolum rursus amotum & crematum est, anno post Alexandri mortem 148. die uero Nouembris 25. quo postea celebrata sunt Encenia, quorum mentio fit apud Ioannem.

Et populus sciens deum suum, confortabitur & faciet, docti autem in populo, docebunt multos, & cadent in gladio & flamma, &c.

Hæc est promissio liberationis, in qua angelus testatur, fore aliquos scientes deum suum, qui sint aduersaturi furori Antiochi. Et quamquam multi in hoc ipso numero interficientur, & crudelibus supplicijs adficientur, tamen tandem pulsus hostibus recuperaturi sint patriam & libertatem.

Præcipue autem obseruandum est hoc loco, quid de utraq; parte iudicet deus, quam approbet, quam damnet, Pontifices & principes cum
maiore

maiore parte populi amplectentur ethnicos ritus, abiecta lege Moysi. Hæc pars etsi est maior, & secum habet ordinariam potestatem, ut uocant, id est, pontifices, tamen damnatur supra, cum nominat præuaticatores.

Minor pars erat, quæ à deo suo non defecerat, ac nominatim suo, inquit, id est, qui se reuelauit in hoc ipso uerbo, quod tradidit suo populo. Hanc minorem partem adprobat. Non igitur deterreantur pii à professione ueræ doctrinæ, cum aduersarij opponunt iudicia pontificum & maioris partis, ut nunc hoc argumento præcipue oppugnamur.

Memineris & hoc, quod ait, Docti docebunt multos. Significat in illo ipso certamine fore, ut doctrina repurgetur & magis illustretur. Ut nunc in acerrimis horum temporum disputationibus, dei beneficio, multum lucis accessit doctrinæ Euangelij, quod antea sordibus humanarum traditionum & multis friuolis ac impijs questionibus Sententiariorum obrutum erat, denique cum ecclesia putaretur esse regnæ pontificum, uera ecclesia non agnoscebatur. Nunc prælia discrimina ostenderunt.

Sed multi cadent, inquit, in gladio, & flamma. Nec

ma. Nec nostræ ætati desunt exempla. Memini uirum optimum, & excellenti ingenio & doctrina præditum, Henricum Sulphanensem, quem Bremensis episcopi ministri crudelissime interfici curarunt, quod in ecclesia Bremensi Euangelium purè docuerat, cum quidem modestissime functus esset suo munere. Et possem recitare aliorum multorum historias.

Et cum ceciderint, iuuabuntur auxilio paruo, Et multi se adiungunt eis fallaciter. Declarat modum liberationis, & quasi classicum canit his qui represserunt Antiochum. Nam hæc uerba pios mouerunt ad arma capienda. Paruo auxilio iuuabuntur, id est, pars pia erit sine ordinarijs ducibus, nec habebit magnos exercitus, sed erunt exiguæ copię piorum et fortium uirorum, qui sine ordinario imperio sponte sua concurrerent ad communem defensionem. Sicut & textus inquit in libro Machabeorum, nominans hunc cœtum, uoluntarios, id est, qui sua sponte, sine ordinarijs ducibus concurrerunt.

Post reditum ex Babylone, usq; ad hoc bellum duces ex stirpe David præfuerunt populo sine titulo regio, sed tamen autoritate medio-

eri, et si

eri, et si ad extremum pontifices antecellerent potentia & pompa coeperunt. Ac nomina duorum cum illorum extant in genealogia Christi, fuitq; paulò ante hoc bellum Iannes dux, qui ab Antiocho Epiphane in castello Ierichuntis obsessus, ibi interfectus est. Postea populus sine duce erat, & pontifices inter se ambitione & omni genere scelerum certabant.

Destituta ergo uera ecclesia ordinarijs gubernatoribus, concurrunt hortatore Matathia sacerdote, quem propter pietatem, non propter potentiam aut opes, pii reueriebantur et sequebantur, ut nunc uera ecclesia priuatis studijs iuuatur, Reges, principes, episcopi oppugnant. Obseruandum est autem exemplum, ut clamoribus de ordinaria potestate, et de maiori parte opponatur.

Utilis admonitio est & in altera particula, Multi se adiungunt eis fallaciter. Alcimus pontifex simulabat se esse amicum exercitus piorum, eaq; simulatione perfidiose oppressit deceptos ciues, & multos interfecit. Nec dubium est crebras fuisse mutationes uoluntatum & defectiones, ut fit in ciuilibus discordijs, in quibus homines leues ac mali uel fortunam sequun-

7 2

tur, uel

tur, uel priuatis odijs morem gerunt.

Hac nostra etate uidemus defectiones multorum potentum, item aliorum, qui publice in nostris ecclesijs docuerunt, V Vicelij, Campani. Et adhuc in nostris castris esse uidentur, qui simulant benculentiam erga nos, ut inflectant nostros ad recipiendos errores, & restituenda idola contumeliosa in deum.

Deinde multi in omnibus ciuilibus discordijs propter ἀναρχίαν sumunt sibi licentiam, quæ nulli in republica tranquilla & constituta disciplina concederetur. Quare & nobis multorum mali mores nocent, qui bonam causam scandalis deformant. Hæc domestica uulnera ualde impediunt & res bonas, & studia bonorum.

Neq; tamen abiicienda est propugnatio Euangelij, & uera ecclesia agnoscat suas ærurnas, & diaboli insidias, qui, ut dissipet ecclesiam, & contumelys adficiat deum & filium eius Iesum Christum, undiq; oppugnat ecclesiam, incitat homines epicureos & hypocritas aduersus eam, foris, & in ipsis ecclesiæ castris. Hanc calamitatem sensit initio ecclesia primæ familie, cum Cain interficeret fratrem.

Sequentia uerba repetunt descriptionem calamitatis

lamitatis, et eam exaggerant, sed tamen addunt rursus consolationem de liberatione. Docti cadent, & explorabuntur, sed usq; ad tempus, quia restat aliud tempus, id est, Etsi athei putabunt hunc populum iam funditus interituum esse, tamen sciant pij se eluctaturos esse, & hæc spe dimicent cum hostibus. Restat enim tempus aduentus Messie, quem hac politia adhuc durante adparere oportuit.

SEQUENTES uersus multi omissa prorsus historia Antiochi de solo Antichristo intelligunt. Etsi autem non dubium est, hoc uaticinium complecti ecclesiæ calamitates quas fert his ultimis mundi temporibus post Apostolos, & paulò ante resurrectionem mortuorum, tamen non auellam hanc partem ab historia Antiochi. In fine enim loquitur de Eodem, & uicinis. Hæc uidentur esse historica. Quare in sequenti enarratione uerba primum ad Antiochum accommodabimus, postea etiam ad imperia ultima mundi, quæ nomen Antichristi complectitur. Nam & ipsa Antiochi historia, imago ac uaticinium est de Antichristo.

DIXI autem supra, prophetas & apostolos uaticinari de duobus regnis oppressuris ecclesiæ

clesiam dei. Alterum est Mahometicum, quod aperte rejicit doctrinam prophetarum & apostolorum, deinde palam conatur delere nomen filij dei. Et quanquam retinet particulam legis, de civilibus moribus, ut ceteræ gentes, tamen euangelium de filio dei prorsus rejicit. Negat esse filium dei, natum de æterni patris substantia, negat esse uictimam pro genere humano. Tollit omnia quæ de remissione peccatorum & de fide accipiente reconciliationem propter mediatorem, docet Euangelium, tantum ludit imaginationibus ethnicis de deo.

Vt autem piæ mentes aduersus hos furores muniantur, cogitent hæc argumenta, quæ sunt certissima.

Impossibile est doctrinam esse ueram, quæ rejicit prophetas & apostolos, seu quæ non retinet uerbum dei, traditum per prophetas & apostolos. Certum est autem prorsus non audiri prophetarum & apostolorum scripta in tota secta Mahometi. Et certum est recens nam esse opinionem Mahometicam longo tempore post apostolos, et pugnare eam cum prophetis et apostolis. Quare manifestum est, eam esse diaboli commentum, damnatum à deo.

Execranda

Execranda & fugienda sunt omnes religiones, quæ ignorant filium dei, & promissiones de eo traditas per prophetas & apostolos. Sic enim uult agnosci deus, ut ipse se uoce sua patefecit. Præterea nō potest affirmare mens humana, deum placatum esse, seu propitium exaudire inuocantes, nisi notæ sunt promissiones de filio dei. Porro mens dubitans de placatione, fugit deum, nō expectat ab eo auxilium.

Furebant ethnici, fingentes multos esse deos, & alijs alia munera attribuentes, Ioui tempestatum gubernationē, Marti bella, Veneri procreationem, Cereri segetum custodiam, Baccho uitium tutelam, deniq; alijs alia.

Hæc uulgi deliramenta, ne tum quidem sapientes probabant, sed hi agnoscebant unam esse æternam mentem, causam boni in natura, ut Plato cruditiſſimè dixit. Et hi usitates cultus eo non uituperabant, quia cogitabant diuersis statuis & nominibus uarias potestates significari unius immensæ naturæ, quia uno nomine & uno signo monstrari immensitas illa non posset, quæ dicebatur Pallas, quatenus ordinis, & in natura, & in humana mente intelligentiæ causa esset, Iupiter, Ceres, seu Bacchus, quate-

nus mirabili lege terram quotannis foecundam faceret.

Hæc, etsi ita disputabant ueteres, agnoscentes unam esse æternam mentem, conditricem & conseruatricem totius huius molis rerum, tamen nondum rectè agnoscebant deum. Non enim nôrant promissiones de placatione & de mediatore traditas patribus.

Quamquam igitur Mahometici ualde se efserunt & iactitant religionem suam, quod retineant articulum de unitate dei, quod non adorent idola, nec fingant multos deos, tamen hæc eorum sapientia nihil est, nisi communis quædam Philosophia humane rationis, in qua nondum lucet doctrina de placatione dei.

Scio multos fascinos humanis persuasionibus detestari rixas religionum. Quorsum, inquiunt, opus est tanta dissidia excitari, cum rebus congruant religiones, etiamsi adpellationibus & signis discrimina & sint & fuerint?

Aduersus hæc diaboli tela muniende sunt mentes, & considerandum, quomodo uelit agnosci & inuocari deus, item quomodo placari uoluerit. Nôrat Plato esse unam æternam
mentem

mentem boni causam in natura, siue ea mens Iuppiter, siue Pallas uocaretur. Tantū docet & Mahometus. Sed idem Plato nôrat deum esse iustam mentem, irascētem turpitudini. Quare cogitans de suis uitijs, non iudicabat sibi ignosci, nec inuocabat, sed potius fugiebat deū.

Necesse est igitur et articulum de placatione teneri. Et quantum hoc referat, sola dei ecclesia perspicuè intelligit, quæ agnoscit peccatum, & iram dei, & rursus agnoscit se recipi propter mediatorem. Nouit & hoc, statim ab initio hunc articulum traditum esse primis patribus in promissioe, intelligit hac fiducia corda patrum confirmata, ueros cultus, ueram inuocationem præstitisse.

Putant hypocrite se inuocare deum, sed in uero pauore tota hæc eis inuocatio excutitur. At sola ecclesia dei, intelligit & præstat inuocationem ueram. Hæc de mediatore diligenter considerata sunt, ut aduersus Mahometi πινωλογίας animi confirmentur, & execrentur omnes religiones, quæ ignorant placationem quæ facta est per filium dei. Obruūt enim & iram dei aduersus peccatum, & misericordiam promissam propter filium, & summum dei beneficium delent.

Idco Ioannes baptista testificans de filio dei, inquit, Qui credit in filium, habet uitam eternam. Qui non credit filio dei, non uidebit uitam, sed ira dei manet super eum. Hæc st cogitet pia mens, satis præmunita erit aduersus Mahometi furores, qui totum Euangelium de filio dei aspernatur.

Lacerat & eam partem, quæ propriè lex uocatur, quia fingit nihil esse peccatum, nisi externa facta contra legem. Tollit & uera coniugij iura, concedit ducere & abicere, quot quisq; uult, sine ulla causa & cognitione. Hoc est prorsus tollere uinculum coniugij, & concedere infinitam scortationē, ut infra dicemus.

Constat autem iam annos ferè nongentos ecclesias Christi horribiliter tum uastatas tum oppressas esse à tyrannide Mahometica. Quare Mahometus Antichristi nomine comprehendendus est, & inter hostes filij dei execrandus & fugiendus.

Ac supra in imperijs de Mahometico regno dixi, diligēter tenendam esse præmonitionem diuinam, quæ clare inquit, id regnū blasphemias dicturum esse contra deum, & interfecturum sanctos. Et cum de regno loquatur, nascente

nascente cum quarta Monarchia collocabitur, cerissimum est, fieri mentionem tyrannidis Mahometicæ. Intelligunt autem pij multas graues & magnas causas esse, cur præmonere ecclesiam deus uoluit, quas secum ipsi expendant.

SED quod est alterum regnum, quo operimitur dei ecclesia? Paulus clare ait, in ecclesia dominaturum esse hominem peccati, ex tollentem se supra cultum dei. Constat autem in ecclesia & titulo ecclesie dominari pontifices defendentes idola.

Est moderati animi moueri reuerentia eius potestatis, quæ uocatur ordinaria. Est & graui, cogitare maiorum rectè facta. Euangelium per episcopos, apostolorum discipulos propagatum est. Deinde qualescunq; fuerunt ipsi episcopi, tamen nomen Christi, & qualemcunq; umbram ecclesie regimuerunt. Et fatendum est sub eorum imperio aliquos fuisse pios, & aliquam dei ecclesiam. Cur igitur, inquires, propter eam partem episcopis non parcuritur præsertim cum in tanta infirmitate humani generis, nec fuerit unquam inde usq; ab initio mundi, nec futura sit gubernatio ulla sine uitijs & erratis. Quare & usitatum & facile est reprehendere gubernationum uitia.

Sæpe

Sæpe pontifices Leuitici, & socij gubernationis præcipui fuerunt tyrannici, ignari ueræ doctrinæ, rapaces, negligentes in iurisdictione, aut etiam iniusti. Tales fuerunt Hircanus, Annas, Caiphas. Neq; tamen Simeon, Zacharias, & similes pij, uel ordinem damnabant, uel eripiebant eis functionem publici muneris, uel discedebant ab eis.

Quantum miseriarum fuit in gubernatione apostolorum, qui cum manu neminem coercerent, multos habuerunt contumaces, leues, arrogantes discipulos, qui aut falsa dogmata spargebant, aut malis moribus deformabant Euangelium.

Deniq; amentia est in hac hominum imbecillium consuetudine, imò in hac senectâ mundi, delirante iam ipsa hominum natura, fingere quasi Platoniam ciuitatem, politiam ullam sine morbis, uitijs, & miserijs.

Et omnium ætatum exempla ostendunt, tentatis emendationibus politiarum, sequentem statum noua uitia genuisse. Democratia Athenis licentiam uulgi auxerat. Postea Oligarchia peperit tyrannides, quæ iterum discordias & bella ciuilia excitârunt.

Cum

Cum igitur multa incommoda condonanda sint gubernationi, cur (inquiunt) tam atrociter reprehenditis episcopos? Cur non paretis eorum legibus? cur nō agnoscitis esse ecclesiæ gubernatores? Imò, cur adiungitis pontifices regius apertè impijs & palam conantibus delere nomen Christi?

Agnosco reprehensionem esse atrocem. Sed quanquam multa plausibiliter dici possunt de ueteribus meritis ordinis, de modestia & ueritate in leniendis incommotis & erratis, tamen regula immutabilis tenenda est, Si quis aliud euangelium docebit, anathema sit. Metæ sunt certæ quæ monent, quæ incommoda condonanda sint, quæ uerò taxanda & excutienda. Non probabant opiniones Annæ et Caiphæ, Simeon & Zacharias, nec omnibus legibus atque edictis parebant, ut Epiphanius narrat, interfectum esse Zachariam patrem Baptiste, taxantem errores sui collegij.

Scio multas magnas esse misérias, præsertim in gubernatione ecclesiæ, dissimulanda & ferenda est infirmitas morum in multis qui præsunt. Vicissim etiam boni & sapientes gubernatores, ut sapientes patres, tolerant quadam probabili

babili moderatione ingentem infirmitatem populi. Debetur honos et reuerentia his qui præ sunt, si mediocriter faciant officium.

Sed cum hæc duo concurrunt, defensio idolorum, & in ea defensione pertinacia seu Epicuræ, seu Iudaica, refragari necesse est.

Adsentior ueteres episcopos apostolorum discipulos optimè meritos esse, & eorum memoriam ueneror, ac deo gratias ago, quòd hæc gentes eorum ministerio ad Euangelium uocauit. Ipsi etiam gratias agemus in illa æterna consuetudine. Sed ecclesia ualde dissimilis est aliarum politiarum, nec alligata est titulis dignitatum. Etiam si hi recentes episcopi successerunt in locum Apostolorum, tamen doctrina mutata, functio noua & dissimilis est apostolica.

Tenuit sacerdotium in sua familia Iaphet, ut acceperat à patre Noë, probatum deo. Successerunt in eius locum posteri qui orgia celebrauerunt. Quanquam igitur successionem allegabant, tamen prorsus dissimile fuit sacerdotium.

Sed deus miranda bonitate seruat aliquem coetum, qui retinet doctrinam prophetarum et apostolorum,

apostolorum, nec prorsus sinit interire ueram ecclesiam, etiamsi sæpe admodum est exigua. Sed in eo coetu subinde excitat doctores, qui rursus accendant lucem Euangelij, ut Ephes. 4. scriptum est. Ita etsi totum sacerdotium Ieroboam erat damnatum, tamen deus excitabat populo prophetas, qui doctrinam de uera inuocatione proponebant. Horum auditores erant uera ecclesia, ut dicit textus, Eliæ deplo-ranti interitum ecclesiæ, Reliqui mihi septem millia, qui non adorant Baal, &c.

Videmus & ante nostram ætatem fuisse doctos uiros, qui publicos errores reprehenderunt & deplorauerunt, imò qui exilia aut supplicia propter piam confessionem pertulerunt. Tales fuerunt VVesselus Groningensis, cuius extant scripta, Taulerus, Ioannes Hus, Hieronymus Pragensis, & antea multi, annumero his & Bernardum, et fuisse alios multos, nihil dubium est. Mansit igitur ecclesia dei, etsi, ut semper, exigua erat. Et aliàs plus est caliginis, aliàs certamina de doctrina oriuntur acriora, ut fiat instauratio aliqua, & plures uocentur ad Euangelij lucem. Ibi coetus qui errores defendit, & addit pertinaciam blasphemā aduersus deum, certè non est ecclesia dei,

De

De his Euangelij hostibus intelligimus & Paulum & Danielelem, cum damnant regnum in ecclesia defendens idola, uidelicet episcopos, qui regio more dominantur, & ne potentia uel autoritas labefactetur, nolunt ullos errores taxari, & ut propugnent autoritatem, exercent seueritatem in homines pios, qui non approbant errores. Et quanquam facile possent opes, auctoritatem & formam politiae ueteris ecclesiae retinere, abiectis quibusdam sordibus, tamen pertinacia & odio furentes, ut Pharaon seu Antiochus, censent nulla in re cedendum esse inferioribus.

Nec noua est haec pertinacia, sed plerumque cum mutationes factae sunt, fuit similis impiorum pertinacia, ut Pharaonis, Saulis, Sedechiae, Phariseorum tempore Christi. Hos igitur idolorum defensores, blasphemos, pertinaces, parricidas taxamus. Si qui sunt episcopi, qui iudicio & uoluntate abhorrent ab illa defensione errorum, hi si pia confessione iudicium suum declarant, & suas ecclesias curant recte doceri, non sunt membra impij regni. Et multi sunt ciues sub ipsis tyrannus impijs, recte sentientes, recte inuocantes deum, & filium eius

Iesum

Iesum Christum, hos non intelligimus damnari, sed potius membra esse uerae ecclesiae, cum qua iudicio & uoluntate coniuncti sunt. Nec nos fingimus ecclesiam inuisibilem, seu ut ideam Platoniam.

Vt confessionem Euangelij, sacramentorum usum, et ueram inuocationem deus uult conspici palam, ita necesse est ecclesiam esse uisibilem ceterum. Sed ceteris politijs dissimilis est, passim dispersi sunt pii, nec certo regno mundano, aut certo loco, aut certis humanis ceremonijs, certa regionem inclusi, sed ubique omnes amplectentes Euangelium dei, & uitantes idola, sunt membra unius ecclesiae dei.

Non igitur belligramur cum pijs, qui sub tyrannis degunt, non cum his, qui se iudicio, uoluntate, confessione seiungunt a societate hominum Euangelij, sed cum illis episcopis & eorum satellitibus, qui defendunt idola, & suam pertinaciam manifestis exemplis & magna seueritate declarant.

Hortamur autem quoscunque possumus propter gloriam dei, ut ab ea factione impia se iudicio & uoluntate seiungant. Ut multos hortabatur Machabeus, ut se a societate consilio-

⁂

rum An

rum Antiochi sciungerent. Monemus etiam doctos & prudentes, qui uel studio pacis; ut præ se ferunt, uel sua quadam morositate uideri uolunt abhorreere à nouis rebus, & à mutationibus, ut caueant, ne sua contatione confirmant hostes Euangelij. Res manifesta sunt, & à candidis & non calumniosis facile iudicari possunt.

Exaggeres, attollas, amplifices VViceli, quantum uoles, consensum multorum seculorum, successionem ordinariam, reuerentiam gubernatoribus debitam, tamen si intimos sensus tuos & penetralia pectoris aperias, dices, tibi displicere inuocationem mortuorum, prophanationem cœnæ domini, uagas libidines, sæuiciam quam diu iam exercent pontifices, neglectiorem sacrorum studiorum, deprauationem doctrinæ de poenitentia, & de gratia, superstitiones rituum humanorum, dominationem regiam episcoporum, quæ impedit gubernationem ecclesiæ, omissionem synodorum & iudiciorum ecclesiæ de doctrina & de moribus. Hæc etiam si uident Epicuræi sapientes, tamen honeste mentes, quæ iudicant Euangelium non esse commentitium, agnoscunt non esse dissimulanda.

SED

SED plus mali medicando excitatis, inueniunt. Facitis ἀναρχίαν labefactata summarum autoritate, laxatis frenos petulantiae & audaciæ ingeniorum, mouetur exemplo & occasione curiosi, ut uera dogmata conturbent. Vidimus exortos Anabaptistas, Seruetos, Campanos, & alias pestes. Et ut præcis hydræ capitibus alia nascebantur, ita impostoribus illis uno atq; altero loco repressis, alibi similes exoriuntur.

Quid potentes sibi sumunt? qua disciplina regi mores suos sinunt? quàm sunt diligentes in fouendis pijs studijs? quò transferunt opes ecclesiarum? Quid, q. distractio principum per sese est infinitum malum. Videmus nec magna nec parua negocia, communi eos animo agere posse. Postremo, si nunc initia dissidiorum tantum habent mali, quid ad posteros fiet, cum minus eruditioris, & iam diuturnitate audacia potentum erit confirmata? Nunc in principibus aliquod est studium piæ doctrinæ, tale non erit in posteris, Crescet igitur barbaries & immanitas.

Hæc obijciuntur nobis, cum errores taxamus, Et magnum nobis dolorem hæc tristitia

2 2

spectacula

spectacula adferunt. Discordie ciuiles gignunt infinita mala. Sed iniustum est, cōferre causam discordiarum in Euangelium. Cedere uoci diuinæ idola & falsæ opinioniones debebant. Hæc cum defenduntur, pertinacia eorum, qui Euangelio aduersantur, inflammat discordias. Et hæ sunt usitatæ poenæ regnorum. Nullum fuisse postea pulchrius regnum arbitror, quàm fuit Aegypti regnum constitutum à Ioseph. Tanti pulchram politiam funditus euerti, Moyses certe dolebat. Multo magis doluit Ieremiæ excidium suæ politiæ. Considera Antiochi tempora, de quibus hic concionatur angelus. Vides ipsam imaginem calamitatum huius temporis in historia Machabæorum. Exiguus erat numerus piorum. His adiuncti erant multi leues, perfidi, insidiatores, principes dissidebant. Moritur dux præcipuus ante belli finem, sed tamen uicit pars melior. Quæ hanc uictoriam nouæ confusiones politiæ Iudaicæ secutæ sunt?

Non profectò Matathias arma cepit, ut nepos eius Hircanus Sadduceos foueret, qui palàm Epicuræa dogmata spargebant, non ut pronepotes regnum parricidijs constituerent, ac in ciues crudeliter grassarentur, non ut abnepotes

nepotes, uelut Thebani fratres, inter sese impijs armis dimicarent, religionem perturbarent, et Romanos adducerent ad prophanandum templum. Constat enim post Antiochi Epiphanis bellum, grauiter adflictam esse Iudeam domestica tyrannide posteritatis Machabæorum.

Ita semper nouæ procelle ecclesiam obruunt. Quamquam igitur nunc mediocris status uidetur nostrarum ecclesiarum, in quo quidem non parum est ærumnarum, tamen aliquanto post æstus aliquis, aut tempora uoluntates principum & doctorum mutabunt, aut distrahent, & erit durior seruitus, & sequentur doctrinæ tenebræ, fortassis accedent & aliæ grauiores rerum humanarum mutationes.

ERG O inquiunt, si non est spes melioris status, satius erat tacere. Nam quorsum attinet motis rebus, cumulare miseras? Vna est eademque responsio. Mandatum est immutabile, Fugite idolatriam. Hac uoce omnes qui nō sunt Epicuræi, cogi se intelligant, ut falsas opinioniones abijciant, & à defensoribus idolorum dissentiant. Et quamquam hic cœtus est exiguus, ut erant pauci, Maria, Ioseph, Simeon, Zacharias, & alij, qui damnabant errores pontificum

eius temporis, tamen profiteri ueram sententiam debet.

Nec professio illa inutilis est. Ita subinde deus accendit flammam doctrinæ, & ecclesiam instaurat, ac plures ad salutem uocat, & exitus certaminum mirabiliter gubernat, quos prospicere nos penitus non necesse est. Nostrum est intelligere mandatum dei, & huic obsequi, & hos labores scimus deo placere, iuuari diuinitus, salutare esse ecclesiæ, & quanquam uariæ offensiones incidunt, tamen ad extremum habere letam καὶ εὐφροσύνην.

Moses educens tantam multitudinem ex Aegypto, nōrat parendum esse uoci diuinæ, sciebat et hos labores non fore irritos, sed omnes casus non præuidebat, minimeq; cogitabat, quadraginta annos tantam multitudinem inter Arabum saxa & in uasta solitudine circumduciendam esse sine certa sedē. Ita & nos obtemperemus mandato dei, & non dubitemus ipsum gubernaturum esse exitus.

Illud etiam nostros censors & arcopagitas moneamus, ut cogitent se ualde errare, si existimant omnia Euangelij prædicatione consecuturos se esse tranquillitatem, nec uenturas esse

esse calamitates, quibus deus scelera mundi punit.

Oriebatur in Græcia bellum ciuile, in quo præcipuæ ciuitates penē funditus deletæ sunt, Platea, Corcyra, Athenæ, Sparta. Fatalis erat pœna impietatis & libidinum, & hanc ipsam ob causam tristior, quia uox Euangelij prorsus ignota erat, quæ aliquos ab æternis pœnis liberaffet.

Misericordiæ diuinæ beneficium est, accendere lucem Euangelij, cum impendent rerum mutationes, ut multa ostendunt exempla. Ita nunc non dubium est, magnas rerum humanarum mutationes impendere. Quare ut reliquæ ecclesiæ uera inuocatione sustententur, & pœne mitigentur, deus repurgari Euangelium uoluit.

Non uox Euangelij attraxit Turcas in Pannoniam, ut de proximis exemplis dicam, sed ingens longi temporis εἰδωλομανία, & alia multa scelera. Quid iam Pannonijs profuerit illa Arcopagitarum sapientia, quæ taceri Euangelium iubet? Ignari Euangelij quam consolationem habent? Econtra, pijs lux Euangelij, magnam consolationem adfert. Hi quanquam

uident se acerbissima scrupitute oppressos esse, tamen nōrunt ecclesiam non interituram esse funditus. Mitigabunt etiam hęc mala suis precibus, uera pietate.

Errant censores nostri, si putant suas opiniones esse Parcarum tabulas, à quibus ne deo quidem discedere liceat. Perdam, inquit, sapientiam sapientum. Nec pauca uidit hęc ætas exempla. Ideo nos potius gratias agamus deo æternō patri liberatoris nostri Iesu Christi, quod rursus lucem Euangelij nobis accendit, & nos ad ueram inuocationem et pietatem excitemus, nec deterreamur falsis impiorum iudicijs, amplectamur & retineamus Euangelij uocem, amemus & ueneremur ueram ecclesiam, sciamus pios non ad ignauum ocium uocari, sed ad militiam omnium difficilissimam.

Hostes igitur noscendi sunt, noscenda & hostium signa. Diabolus variè insidiatur omnibus hominibus, alios implicat alijs sceleribus, libidinibus, cædibus, rapacitati, multis offundit falsas opiniones de religione. Aduersus hunc hostem singulis assidue dimicandum est, et quæ ratio sit præliandi, nōrunt pii. Tenenda est doctrina à deo tradita, & fide petendum auxiliū à deo,

à deo, sicut Christus iussit, Petite, & accipietis, & confirmandæ sunt mentes, ne obtemperent malis illecebris.

Habet autem diabolus & organa sua, Mahometus palam infert bellum Christo, & nosse signa hostilia facile est. Quia enim abiicit uniuersam doctrinam, traditam per prophetas & apostolos, hostem esse dei, nihil dubium est. Quare fugienda & execranda est Mahometi doctrina.

Habet & alia organa diabolus, Epicurus eos, qui omnes religiones inflectunt ad suam utilitatem, quia commenticias esse putant.

Item, in ipso cœtu, qui titulum retinet ecclesie dei, pontifices et doctores qui defendunt idola, & abducunt mentes à uera inuocatione. Id regnum etiam complectendum est nomine Antichristi, & uitandum.

Valde mouet quosdam uenerandum nomen ecclesie, quod loco & ordini tribuere homines solent, ideo in eo cœtu non existimant perniciosos errores esse. Sed uox Christi perspicua nos monet, in hoc ipso cœtu, qui se Christi populum esse profitetur, fore dissidia de doctrina. Tunc si quis dicit, Ecce, hic est Christus,

aut illic, ne credite. Exorientur enim multi pseudochristi & pseudoprophetae, & facient signa, ut seducant, si fieri posset, etiam electos. Hæc de his impostoribus dicuntur, qui uolunt perhiberi membra ecclesiæ, non de Diocletiano, aut alijs qui palam gerunt bellum cum nomine Christi.

Et 2. Petri 2. Inter uos, inquit, erunt, qui falsa docebunt. Erunt igitur errores, non tantum apud externos hostes, Diocletianum, Mahometum, & similes, sed etiam in illo ipso cœtu, qui uocatur ecclesiæ dei.

Sic & Paulus inquit in Actis cap. 20. Scio post discessum meum penetraturos ad uos lupos rapaces, &c. Clare dicit in eo cœtu qui uocatur ecclesiæ dei, grassaturos esse lupos. Ergo fuerunt & erunt errores magni & perniciosi apud eos, qui retinent nomen ecclesiæ. Et tamen erunt qui his erroribus refragabuntur. Necesse est iudicari errores, & agnosci signa hostium dei. Nec alia est norma huius iudicij, nisi ipsum Euangelium. Sicut Paulus inquit, Si quis aliud Euangelium docet, anathema sit.

Iam si constet pontifices & eorum doctores defendere errores contra Euangelium, neces-

sario

sario refutandi & uitandi sunt. Sicut Christus inquit, Nolite credere. Hæc opponenda sunt his, qui uideri uolunt ἀνταρῆστοι, propterea, quod sibi titulum ecclesiæ tribuunt. Quare sibi quisq; perspicuos articulos proponat, ut de ecclesiæ uerè statuere possit. Necesse est enim pios certos esse, quæ sit dei ecclesiæ.

ANTITHESSES.

I

VERA dei ecclesiæ semper inde usque ab Adam, inuocauit unum æternum deum, conditorem omnium rerum, patrem redemptoris promissi, qui se patefecit in uerbo suo, & iuxta hoc uerbum inuocari uult fiducia redemptoris, & suo spiritu sancto reddere lucem & uitam æternam, sic inuocantibus ipsum. Ac prohibuit aliter se coli, quàm iuxta uerbum suum, & fingi alios deos aut mediatores.

Cum hoc primo articulo Euangelij, manifeste pugnant hi ritus, inuocare homines mortuos, alligare deum aut illos mortuos ad certas statuas, aut ad ullam rem, ad quam se non alligauit deus uerbo suo. Hæc sunt similia ethnici furoris, & uerè à diabolo orta, qui studet gloriam dei contumelia adficere, & illudere infirmæ hominum naturæ.

Eccle-

II.

ECCLESIA dei semper inde usque ab Adam, longè aliter iudicauit de peccato, & de iustitia, quàm iudicat humana philosophia, uidelicet.

Ecclesia uera semper agnouit dubitationem de deo, & contumaciam nobiscum nascentem, uerè esse malum pugnantem cum lege dei.

Econtra, doctores pontificij regni, negant hæc esse mala pugnantia cum lege dei.

ECCLESIA uera semper inde usque ab Adam sensit, in conuersione seu poenitentia oportere existere in animis hominū, ueros paucos & dolorem ortum ex agnitione iræ dei aduersus peccatum, & rursus erigi animos fide, id est, fiducia misericordiæ monstratæ in promissionibus propter mediatorem, & consequi homines remissionem peccatorū, propter mediatorem fide gratis, non propter legis impletionem.

Contra hæc contendunt doctores regni pontificij, semper dubitandum esse, an cōsequamur remissionem, ac si cui contingit, dari eam propter sufficientem contritionem, ut uocant. Et cum nunquam scias, an sufficiat contritio, iubent semper

semper dubitare. Hoc est re ipsa abolere promissionem in Euangelio traditam.

VERA ecclesia, semper inde usque ab Adam, sensit hæc imbecilem hominū naturam, nequaquam posse satisfacere legi dei, sed agentes poenitentiam & fide erectos, inchoare dilectionem & obedientiam, et habere iustitiam bonæ conscientie, neque tamen iustos esse, id est, reconciliatos & acceptos ad uitam æternam, propter legis impletionem, sed propter mediatorē fide. Hæc fide seu fiducia semper uera ecclesia deum inuocauit.

Contra hæc manifestissimè scripserunt doctores regni pontificij, hominem posse satisfacere legi dei, & iustum esse impletionem legis. Deinde, ut doctrinam de fide obruant, dicunt semper dubitandum esse, an simus in gratia, & negant dubitationes, & alias uitiosas inclinationes pugnare cum lege dei.

In hoc toto articulo transformant aduersarij Euangelium in philosophiam. Scimus autem & nos, & acerrimo studio docemus, requiri disciplinam diuinitus, & uiolationem discipline puniri. Sed tamen aliud est iustitia fidei, aliud disciplina seu morum gubernatio. Cui autem

autem aduersarij obruant doctrinam de fide, sepeliunt Christum, obscurant promissionem in Euangelio traditam, corrumpunt doctrinam de uera inuocatione, ac tantum est tenebrarum apud eos, ut contendat uocabulo fidei non significari fiduciam misericordiae, sed tantum noticiam historiae, coniunctam cum dubitatione de gratia.

III. De satisfactione canonica, & indulgentijs, meras nugas docent.

IIII. Horribiliter prophanatur cena domini multis erroribus. Fingunt aduersarij transubstantiationem, & falso dicunt se offerre filium dei, & hanc suam oblationem mereri alijs ex opere operato. Hæ prophanationes horribiliter irritant iram dei.

V. Semper uera ecclesia dei, inde usque ab Adam, sensit opera à deo madata, esse cultus dei, id est, offitia deo placentia, & quibus deus se honore adfici pronunciat, nec esse cultus dei, opera excogitata sine mandato dei. Nam si hæc essent cultus, excusari et prodigiosi cultus ethnicorum possent.

VI. Hoc errore fingunt aduersarij monasticum & coelibatum, esse eximios dei cultus, prohibent

bent coniugium toti ordini sacerdotum, et detraxerunt coniuges. Cumq; lex coelibatus sit iniusta & impossibilis, multis exitio est, quorum mentes et corpora propter hoc uinculum polluantur, et quorum animi impediuntur hac uia lege, ne deum recte inuocare possint. Porro omnium uoce abolenda est lex, quæ impedit ueram inuocationem dei.

Ecclesiam aduersarij transformant in regnum VII. mundanum. Et κακοζυγία politiarum humanarum gignit multos errores. Tribuunt Petro potestatem transferendi regna mundi. Tribuunt episcopis potestatem instituendi cultus, potestatem prætoriam seu regiam interpretantur scripturæ, cum interpretatio sit donum, non potestas. Deniq; hoc tempore dominatio episcoporum prorsus est aliena ab Euangelico munere.

Postremo admoniti nunc aduersarij, magna pertinacia errores & idola defendunt, & uerant purè docere Euangelium, & Neroniana crudelitate homines honestos & pios interficiunt, non aliam ob causam, nisi propter ueræ doctrinæ professionem. Hæc qui faciunt & probant, hos esse membra regni impij, seu Antichristi,

tichristi, ipsorum impia pertinacia & seuicia ostendunt.

Nec sunt obscuræ controuersie, de quibus differimus, sed à pijs facile dijudicari possunt. Ideo bonæ mentes gloriæ dei, & saluti suæ consulant. Quod uerò multi à nobis dissentiant, hi aut sunt Epicuræi, aut hypocritæ fascinati opinione autoritatis pontificum, aut sapientiæ suæ admiratione, de quibus in Daniele scriptum est. Non intelligent omnes impij. Horum iniquis iudicijs, non sinant pij se moueri, ut assentiantur erroribus, colant idola, & adiuuent inuistam seuiciam.

Postquam autem indicaui regna, quæ complectitur adpellatio Antichristi, uerba textus in Daniele facile ad ea accommodari possunt. Addam igitur textum, et quorundam uerborum declarationem.

TEXTVS.

ET faciet secundum uoluntatem suam rex, & exaltabit se, & magnificabit super omnem deum, & contra deum deorum loquetur mirabilia, & habebit successus prosperos, donec ira finiatur, quia præfinitio facta est.

Descriptio est prorsus terribilis. Nec potest hu-

test humana mens iudicare, quantum hoc malum sit, audacia fingendi & spargendi dogmata impia, contumeliosa contra deum. Hanc audaciam tribuit hic Antiocho, & Antichristo, hoc est Mahometo & defensoribus idolorum in Ecclesia. Et magnitudo huius mali aliquantulum aspici potest, si quis cogitet adorationem statuarum, aut panis qui in spectaculis circumfertur.

Nec tantum hic audacia describitur, sed etiā prædicitur, latè grassaturam esse hanc pestem, & magnos fore successus impiorum regnorum. Id potentia regni Mahometici & pontificij satis ostendit. Addita tamen est consolatio, quod sit facta præfinitio, id est, quod aliquando finis futurus sit harum horribilium fraudum.

ET de deo patrum ipsius populi non intelliget, & de desiderio mulierum, & de ullo deo non intelliget, quia super uniuersa magnificabit se.

Duæ insignes notæ sunt Antiochi & Antichristi, Non agnoscere, hoc est, reijcere deum patrum ecclesiæ, et non intelligere desiderium, id est, solum mulierum. Nam in textu more Ebraico, ad utrumq; membrum accommodan-

da est negatio. De desiderio mulierum & de deo non intelliget, id est, nec desiderium mulierum, nec deum curabit. Sepe enim Ebraei hoc modo una negatione complectuntur plura membra. Sunt igitur hae duae notae, manifesta idolorum adoratio, & lex confirmans uagas libidines.

Non est opus prolixè de Antiochi historia dicere. Constat eum collocasse idolum in templo, & deleuisse prophetarum scripta, ut uerum de deo doctrinam prorsus aboleret. Spurcicies etiam in moribus abominanda fuit.

Horresco conferens imaginem ad postrema regna. Mahometici, etsi se ualde efferunt, & unum esse deum sentiunt, tamen negant hunc esse deum conditorem rerum, qui est pater liberatoris nostri Iesu Christi, nec agnoscunt hunc uerè deum esse, qui se per hoc uerbum patefecit, quod tradidit prophetis & apostolis, nec retinent Euangelium, nec fiducia mediatoris Christi ad deum accedunt, denique ipsum filium manifesta contumelia adficiunt. Ergo reiiciunt uerum deum, & sibi aliud numen fingunt.

De altera nota, constat lege Mahometi con-

cedi,

cedi, ut ducat quisque quot uult, & abiciat seu nendat, cum uult, sine ulla causa & sine cognitione. Hanc esse contumeliam & miseriam insignem sexus muliebris, omnes sani intelligunt. Et pugnat haec lex cum doctrina Christi, qui uult coniugium esse inseparabilem coniunctionem mariti & uxoris. Et sic initio institutum esse coniugium, adfirmat, ut maritus & uxor sint una caro, id est, inseparabiliter iuncti. Sunt & alia magis flagitiosa exempla Turcica gentis, quae deus iustus iudex & amans castos mores, suo tempore seuerè punit.

N V N C de regno pontificio, dominante in ecclesia, dicendum est. Retinet id nomen dei eterni patris, & filij Christi. Sed addidit idola, & corrumpit doctrinam. Dixi supra, quae semper inde usque ab Adam fuerit inuocatio unius eterni dei, qui se patefecit in uerbo, quod tradidit patribus, prophetis et apostolis. Sed alios deos proponunt aduersarii inuocandos, scilicet, homines mortuos. Item, statuas ad quas currunt, item, idola missarum. Obscurata est et doctrina de inuocatione in fide, id est, fiducia mediatoris, quia iubent semper dubitare. At mens dubitans fugit deum, non inuocat.

A 2

Discern

Discernere p̄ suam inuocationem ab eth-
nica dupliciter debent. Ignorant Turci, quem
deum inuocent, & sic inuocant, ut semper du-
bitent, an deus sit eis propitijs. Hæ dubitatio-
nes perpetuæ non differunt ab ethnicis opinio-
nibus.

Sed fides in nobis primum agnoscat, hunc
uerè esse deum æternum conditorem, qui se pa-
tescit per uerbum quod nobis tradidit, qui est
pater æternus Christi, quem pro nobis uicti-
mam fieri uoluit, mirabili & inenarrabili con-
silio. Deinde fides hoc quoq; statuatur, uerè nos
recipi à deo propter hunc filium, & preces
nostras propter eum audiri, sicut scriptum est,
Habentes talem pontificem, accedamus cum fi-
ducia. Item, quicquid petieritis patrem in no-
mine meo, dabit uobis. Quod enim ait, in no-
mine meo, iubet peti fiducia mediatoris. Sic er-
go ores.

Æterne deus, pater domini nostri Iesu Chri-
sti, conditor & conseruator omnium rerum,
sapiens, bone, misericors, iudex & fortis, te in-
uoco, miserere mei, propter Iesum Christum
filium tuum, quem pro nobis uictimam esse uo-
luisti, & propter quem promisti nobis remis-
sionem

sionem peccatorum, & uitam æternam, sancti-
fica, incende, rege cor meum spiritu sancto, ut
te uerè inuocem, tibi uerè obediam, &c.

Constat autem, magnas tenebras inductas
esse huic doctrinæ de inuocatione in fide, & de
promissione. Interim propositi sunt ritus hu-
mani monachorum, sicut mundus solet uarias
superstitiones comminisci.

Alter nota, uel maximè illustris est. Et si
enim multe gentes libidinibus horribiliter pol-
lutæ sunt & fuerunt, tamen nusquam alibi pu-
blica lege perpetuò prohibitum est uerum con-
iugium, magno ordini hominum, nisi in regno
pontificio. Cum autem natura hominū ita condi-
ta sit, ut sit fecunda, et accesserit infirmitas, ut
minus sint domitæ appetitiones, prohibitio con-
iugij magna scelera parit, quæ comitantur hor-
rendæ tenebræ & tristes pœnæ publicæ, pri-
uatæ, præsentæ, æternæ, euerfiones regnorum,
dissipationes gentium, interitus ecclesiæ. His
tantis malis mirum est, nihil adfici autores eius
prohibitionis.

Sed cur textus nominatim dicit, Non intel-
liget desiderium, id est σοφὴν mulierum? Mul-
tas magnas res complectitur. Deus indidit mu-

tuam sog'yp utriq; sexui, ut perpetuam societatem efficeret, procreationis causa, qua uoluit sibi gigni eternam ecclesiam. Hæc sog'yp, primum est benivolentia mutua, qua pars altera humane nature, alteram complectitur, & mutuo honore adficit propter nature similitudinem, & societatem uite eterne, deniq; propter deum conditorem. Deinde est & appetitio mutua, propter generationem à deo ordinatam, ad ecclesie conseruationem.

Postea est et mutua cura, ac officiorum permixtio. Vir sciat se debere labores certos mulieri, ne uel fame pereat, uel indigna contra dei ordinationem patiatur. Vicissim mulier debet partem domestici laboris sustinere. Hæ inclinationes & curæ sunt in hac ipsa sog'yp, de qua dicimus.

Harum nihil curat Cyclops, solus in antro sedens, & uentrem epulis onerans. Non adficitur benivolentia erga partem generis humani alteram, non tribuit ei honorem, propter deum conditorem, aut generationem, non laborat, ut coniugi uitum parat, non studet eam defendere, ne quid indigni patiatur. Sed ipse, si qua sit occasio, alias aliam opprimere cupit,
actura

ac rursus abijcere, nec tolerare labores aut molestias sexus, aut generationis causa. Hoc simul est & contumelia adficere, & perdere sexum, non uelle eum fouere, iuuare, tueri, iuxta ordinationem dei, sed tantum uelle eo abuti, & postea tanquam inutilem testam abijcere, & non perpetuo tueri.

Ex hac imagine intelligi potest quid dicat textus, Non curabit sog'yp mulierum, id est, confirmabit contumelias sexus muliebris. Est autem contumelia duplex. Altera est neglectio, quam in cælibe uiro sequuntur multe turpes flammæ & alia grauiora peccata. Altera est, cum misere mulieris corpus & animam contaminas. Nam omnis concubitus extra coniugium, est contumelia sexus. Non enim uteris eo iuxta dei ordinationem, imò etiam abstrahis hominem à deo, quæ est summa contumelia.

Dauid rapiens alienam coniugem, quantum in ipso fuit, non solum sese perdidit, sed etiam illam miseram à deo auulsit, quæ tunc quidem non uidit, quo modo ex hoc scelere eluctatura esset.

Accedunt deinde pœnæ ingentes, quibus plectuntur impudici. Ut adulterium Dauidis

secuta sunt domestica parricidia, exilium, seditio, stupra coniugum, caedes ciuium. Hæc mala erant atroces contumeliæ, quæ ita deformabant Dauidem, ut gloriam ingentem, quæ floruerat, amittere se sentiret ipse.

In his exemplis cogitemus, quid sit contumelia sexum adficere, & discamus reuerenter uti sexu, iuxta ordinationem dei, frenemus libidines, uitemus poenas, caueamus, ne polluta conscientia impediamus inuocationem. Denique legem iniustam, quæ incendit uagas libidines, tanquam diaboli laqueum excutiamus. Nam Paulus prohibitionem coniugij expressè nominat doctrinam demoniorum. Illud etiam adijciendum est, peculiarem poenam esse cultus idolorum, labes libidinum, ut primo capite ad Romanos significatur.

Postea hic in textu respectita est descriptio contemptus dei, cum ait, Super uniuersa magnificabit se. Describit furorem Epicuræum, qui omnium malorum summum & extremum est, fingere nihil esse deum, nihil esse prouidentiam, fingi posse ad utilitatem præsentem religiones arbitrio potentum.

Mirum est autem, cum hic furor tantum malum sit,

lum sit, ut magnitudinem eloqui nemo possit, tamen innumcrabiles homines delectari Epicureis opinionibus. Sed hæc scelera reteget & punit filius dei, cum se ostendet mundo, & resuscitabit mortuos, ut ecclesiam ornet gloria, & impios in æternos cruciatus abijciat.

ET deum Maosim in loco dei uenerabitur, & deum, quem nescierunt patres sui, colet auro, &c. Et præsidij Maosim defendentibus deum alienum quem elegit, dabit magnam gloriam.

Intelligo simpliciter deum Maosim deum templorum uariorum commenticium, alium à deo, qui se in uno uerbo & cultu populi Israel patefecit. Nam ut supra templum populi Israel uocat Maosa, id est, arcem, ita plurali uocat gentium aliarum templa Maosim, id est, arces seu munitiones, quis suum cuique templum, sius cuique cultus, seu deus, arx est.

Populo Israel arx erat templum, uerbum et cultus, propter hæc iuebantur petere & expectare defensionem. Ita nobis Euangelium arx est, propter id speramus & certò statuemus, ecclesiam non prorsus interituram esse. Ac uera arx est unica, unus est uerè deus æter-

A S nus pa-

nus pater Iesu Christi, qui se in promissionibus suis inde usque ab initio patefecit. Hanc nos habemus unicam arcem, unum deum patrem Iesu Christi, unum Euangelium, unum cultum.

Sed ethnici finxerunt innumcrabiles. Attici colebant Palladem. Thebani, Bacchum. Eleusini, Cereem. Siculi, Proserpinam. Argiui, lunonem. Delij, Latonam. Delphici, Phoebum. Lemnij, Vulcanū. Lampsaceni, Priapum. Phrygi, Cybelen. Deniq; finis nullus erat fingendorum numinum & cultuum.

Quamquam autem hæc numina prorsus commenticia erant, tamē humana cœcitas, cum finxit sibi ceremonias, confidit his suis operibus, & fiducia confirmatur successibus. Vt Romani quia vincebant cæteras gentes, cum iuuarentur diuinitus, existimabant etiam se uerē deum colere. Simili argumento confirmantur Turci. Porro in tanta caligine humane nature, uehementer mouentur animi fortuna et successibus. Sed nos scimus deum agnoscendum esse per uerbum suum, et restare aliud iudicium, in quo ecclesia ornabitur gloria.

Intelligo igitur deum Maosim, deum uariarum templorum ethnicorum commenticium,
aliū

aliū ab eo qui in uno templo colitur, in quo sonat uox dei, seu Euangelium. Ita Antiochus Iouis Olympij statuam Ierosolymis coluit, Iouis Cretæi statuam Samariæ, Herculem in Tyrio templo, Adonidem in uicinis.

Hæ commenticiæ adpellationes, etsi nihil sunt nisi inanes tituli statuarum, tamen dicebantur dii illorum uariorum templorum. Ita mihi uidetur adpellatio Maosim ex antihesi interpretanda, ut sit Maosa uerum templum unicū, Maosim uerō multa ethnica diuersarum statuarum & cultuum.

Alij rationem adpellationis hanc esse iudicant, deum Maosim dici, quod ui & armis cultus ille constitutus & defensus sit. Antiochus armis repressit Iudeos, cum statuam in templo collocaret, postea addidit præsidia, quæ cogebant populum ad hanc statuam colendam. Hæc interpretatio etiam mihi concinna uidetur.

Nunc accommoda ad Antichristum. Mahometus commenticium numen reiecto uerbo dei, colit, & ui ac armis sua mendacia & propagare & defendere solet.

Quid sit in regno pontificio? Nomen Maosim alludit ad missam, & ad fine est nomen Maosim,
zon,

zon, cibus seu panis. Præcipuum uero idolum est in regno pontificio, multiplex prophanatio cœnæ domini. Deinde sunt & alia multa, statuae innumerabiles, ad quas concurritur, tanquam ibi deus magis propitijs sit, aut ibi uelint exaudire animæ sanctorum.

Et hæc ethnica, quæ in textu describuntur, colet auro & argento deum commenticium, ubi sunt impudentius quàm in pompis, in quibus circumfertur & adoratur panis? Et ethnico more præcedunt magna agmina, quæ gestant statuas aureas, argenteas, gemmatas. O tristitia & execranda spectacula.

Deinde adpellatio idoli Maosim, complectitur omnes errores pugnantés cum Euangelio. Cultus sine uera cognitione Euangelij, est ethnicus. Ut inuocabat numen aliquod æternum Xenophon, sed dubitans, ita inuocat deum cum dubitatione, hi qui rejciunt doctrinam de fide. Item, ut Argiua sacerdos inuocat Iunonem fiducia sui sacrificij, & somniat propter hos ritus seruari totam gentem Argolicam, sic Franciscanus inuocat deum fiducia suorum rituum, & totas ciuitates propter tales ritus seruari putat, id quod sepe audiui iactari.

Et si

Et si autem hæc idola, hi errores, hæc imposturæ, magna autoritate defenduntur, et in magna parte orbis terrarum hærebunt usque ad finem, tamen admonendi sunt homines, de præcepto diuino, quod est immutabile, Fugite idola. Fugiant pii & execrentur illa spectacula prophanatæ cœnæ domini, mortuorum inuocationem, & contumelias doctrinæ Euangelij. Fugiant societatem seuitiæ pontificum, & discant ex Euangelio ueram inuocationem, & uera officia quæ deus postulat. Hæc moneri ecclesiam, necesse est, etiamsi fractus illabatur orbis.

Quod uero in textu additur, daturum esse opes, his, qui tuentur deum alienum, non est obscura sententia. Ut Antiochus tradebat pontificatum Epicuræis sacerdotibus, qui prophanationem templi ridebant, ita nunc honores et opes dantur his, qui fortiter seu scriptis, seu sententijs tuentur idola, & fingunt pretextus. Etiam si quid uitij sit in ritibus, tamen auctoritatem episcoporum non labefactandam esse, non tollendum esse ordinem, qui cum imperio aliquo religionem regat. Sed has disputationes supra attigi, & hac una uoce prolata, apud pios facile refutantur, Fugite idola.

ET

ET in tempore finis, geret bellum cum eo rex Austri, & instar turbinis ueniet super illum rex Aquilonis.

Hæc postrema pars plus habet obscuritatis, et aliquid de bellis ultimæ senectæ mundi significat. Et ut Ezechiel prædicit uastationem suam per Gog & Magog, ita hoc loco angelus significat barbariem regnantem ultimo tempore, scilicet, Turcicam, uersus Austrum, longius progressuram esse, & uenturam esse in terram desiderabilem, uidelicet, in loca ueræ ecclesiæ. Magnum profectò periculum nobis denunciatur, sed addetur postea consolationes.

Porro historica quædam de Antiocho admixta esse, res ostendit. Hæc prius recitabo. Durauerunt post Epiphancem bella cum Aegyptijs. Et si autem Aegyptus non est deinceps occupata à Syriacis regibus, tamen in illis duabus expeditionibus, quarum supra facta est mentio, Antiochus aliquas Aegypti ciuitates & uexauit & cepit, prædatus est & ex uicinia, ex Cyrenaica quam uocat hinc Lybiam, & ex proxima Aethiopia, quam uocat Cusim. Sed hæc bella Antiochi non adflixerunt Idumæos, imò salutaria eis fuerunt. Nam Hircanus postea domuit

domuit Idumæos, & hac conditione cum eis pacem & societatem fecit, ut ueram de deo doctrinam amplecterentur. Hæc recitat Iosephus in narratione rerum gestarum ab Hircano, quare & Danielis dictum de hac historia uariè emari iudico.

Sunt & hæc historica, Rumores terrebant eum ab Oriente, & ueniet usque ad finem suum, & nemo ei auxiliabitur. Talis enim fuit Antiochi exitus. Audierat in Perside profligatos esse suos exercitus, & uidebat ualde diminutam esse Syriaci regni potentiam, defectione Persarum, Parthorum & Babylonis. Has provincias amisit, dum alibi impium & infelix bellum gerit in Iudæa. Hi rumores defectionis & seditionum, qui ex Oriente, & ab Aquilone adferebantur, ita mouerunt animum eius, ut uel metu ac desperatione rerum suarum, uel mœsticia extinctus sit.

Eodem pertinet, quod ait neminem ei opem tulisse. Nam provincie ab eo defeccerant, & bellum ei inferebant, Iudæa uerò iam uictrix, etiam pellebat Syriacos exercitus. Ut autem tunc deus frenum iniecit tyranno grassanti, & oppressit iam molientem nouum & maius bellum, ita

lum, ita sepe mirabili modo liberat ecclesiam.

In latina uersione legitur, Et figet tabernaculum suum Apedno, inter duo maria super montem inclytum & sanctum.

Hic sciunt studiosi, hanc peregrinam uocem non esse nomen proprium, sed fuisse uertendam hoc modo, Et figet tabernaculum palatij sui. Nam apedna significat palatium, seu regiam, seu, ut uulgo loquimur, aulam. Significat enim Antiochum in loco sancto, ubi erat templum dei, castra facturum esse, cum uidelicet in templo collocasset idolum, & id præsidijs defenderet. Sed quia addit, inter duo maria, significat aliquid de domicilio Antichristi.

DIFFICILIS est autem accommodatio huius postremæ partis in uaticinio, quare breuiter quædam cōmunia dicemus. In ultima mundi senecta, Mahometica tyrannis figet tabernaculum sui palatij inter duō maria, ut Bizantijs regiam Turcicam esse constat, inter Aegeum mare, & Euxinum, quo in loco prius Ecclesia dei fuit, ac inde ex Aquilone progrediens, latius uastabit ecclesiam. Sed Idumæi aliqui erūt, id est, in regionibus horridis & asperis, erit adhuc sedes aliqua ecclesiarum dei. Non op-

primet

primet totum orbem Turcica tyrannis, non enim erit quinta Monarchia, etsi horrendas uastitates faciet.

Tandem uerò eam rumores ex Oriente terrebunt. Reprimetur, non humanis uiribus, sed diuinitus. Res ostendit iam annis ducentis, reges Europæ rarò foeliciter dimicasse cum Turcis.

Quamquam autem mansurum est regnum Gog & Magog, id est, Turcicum, usque ad mundi finem, ut Apocalypsis monet, tamen ante finem aliqua fiet inclinatio regni Turcici, ne ecclesiam dei prorsus obruat. Et fiet ea inclinatio diuinitus, sicut postea dicet, filium dei dimicaturum esse pro populo suo. Stabit, inquit, dux magnus, Michael, id est Christus, pro populo suo.

SIMILIA fient & in regno pontificio. Aula pontificis est inter duo maria, Adriaticū & Tyrrhenum. Et quidem hæc aula titulo ipso profitetur se in ecclesia dominari, cum eam late prophanauerit idolis. Sed Idumæi aliqui, tabunt errores, id est, homines ærumnosi, quos episcopi tenentes ordinariam potestatem, tanquam alienos à populo dei, aspernabuntur, ut

B

Iudæi

Iudei contemnebant Idumeos, Tales aliquos
pios & doctos uiros subinde deus excitauit, qui
Euangelij doctrinam repurgarunt, idola reie-
cerunt, & ecclesiam de uera inuocatione do-
cuerunt.

Et si autem doctrinae certamina labefacta
bunt auctoritatem episcoporum, tamen mansu-
rae sunt reliquiae pontificij regni. Nec armis
constituetur melior status, sed quo magis illu-
cescet ueritas, eo magis ruet auctoritas eorum,
qui idola defendunt.

Sciant igitur scholastici, fore doctrinae cer-
tamina, & ad haec se preparent, confirment
animos Euangelij cognitione, & sciant sibi du-
cem Christum adfuturum esse, qui, ut infra di-
citur, hoc ipso tempore stat pro filiis populi
sui, id est, defendit & seruat eos, ne a diabolo
& eius organis prorsus opprimantur & ex-
tinguantur. Quod enim deus subinde excita-
tur sit aliquos, qui idola taxaturi sint, &
quod sint futura doctrinae certamina, testatur
dictum supra recitatum, Docti docebunt mul-
tos. Cogitent igitur pii scholastici, deum prae-
cipue hoc officium flagitare a genere humano,
uidelicet studium discendi & explicandi Euan-
gelij.

gelij, sicut Christus inquit, In hoc glorificatur
pater meus, ut fructum copiosum feratis, &
fiatis mei discipuli, id est, discatis & propage-
tis Euangelium. Cogitent poenas, quas deus his
qui studia pie doctrinae negligunt, minatur,
cum ait, Quia repulisti scientiam, repellam te.
Econtra, doctis hic coelestia & aeterna praemia
proponuntur, Qui ad iustitiam multos eru-
diunt, fulgebunt ut stellae in perpetua aeterni-
tate.

CAPVT XII.

IN tempore autem illo,
consurget Michael prin-
ceps magnus, qui stat pro
filiis populi tui: & ueniet
tempus, quale non fuit ab eo, ex quo
gentes esse coeperunt, usque ad tem-
pus illud. Et in tempore illo, salua-
bitur populus tuus, omnis qui in-
uentus fuerit scriptus in libro. Et
multi de his, qui dormiunt in terrae
pulvere,

pulvere, euigilabunt, alij in uitam æternam, alij in opprobrium, ut utideant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Tu autem Daniel, claude sermones, & signa librum usque ad tempus statutum: plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia. Et uidi ego Daniel, & ecce, quasi duo alij stabant: unus hinc super ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi uiro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Usquequo finis horum mirabilium? Et audiui uirum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum eleuasset dexteram & sinistram suam in cœlum, & iurasset per uiuentem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis. Et cum com-

pleta

pleta fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur uniuersa hæc. Et ego audiui, et nō intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clausi sunt, signatiq; sermones, usque ad præfinitum tempus. Eligentur, & dealbabitur, & quasi ignis probabuntur multi: & impiè agent impij, neque intelligent omnes impij, porro docti intelligent. Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui expectat & peruenit usque ad dies mille trecentos trigintaquinque. Tu autem Daniel, uade ad præfinitum: & requiesces, & stabis in sorte tua, in finem dierum.

EX TREMA pars uaticinij, ait paulo ante resurrectionem futuras ingentes erumnas ecclesie. Dixi autem supra præmoneri nos, ut animi confirmentur, ne deficiant à deo, uel se uicia fracti impiorum, uel exemplis & iudicijs hypocritarum. Ac semper oportet nobis notam esse, & infixam animis hanc doctrinam, quod ecclesia sit subiecta cruci, & cur sit subiecta, uidelicet, quia uult deus ab ecclesia intelligi iram aduersus peccatum, quam mundus contemnit. Sunt & alie cause, quas nunc non recensco.

Et ut languidior est natura generis humani confecta senio, ita impetus ad uirtutem sunt segniores. Quos habet iam mundus bellatores, oratores, artifices conferendos ueteribus? Crescunt igitur in hac infirmitate nature uitia, ignauia, amor uoluptatum, mollicies animi, impatientia, inconstantia, perfidia, stulticia ut in delirantibus, persuasio propriæ sapientiæ. Ex his fontibus oriuntur & in imperijs & in ecclesijs magni tumultus. Fit igitur uera ecclesia angustior. Et hæc ipsa, tanquam senecta imbecillitate, plurimum habet morborum.

Hanc ultimam ætatem Dauid prospiciens,
orat

orat uoce uniuersæ ecclesie, Psalmo. 71. Ne proicias me tempore senectutis, cum defecerit uirtus mea, ne derelinquas me. Tristissima oratio est, si quis tempora conferat, & consideret ultimæ ætatis miseria. Magnæ erant calamitates ecclesie, tempore excidij Ierosolymitani, Sed tamen excitauit deus excellentes gubernatores in ipso exilio, Danielem, Ezechielem, Haggæum, Zachariam, Esdram, & hos ornauit ingenti gloria. Et si autem deus aliquam Euangelij flammam sparsit hæc ultima ætate, tamen gubernatores sunt infirmi.

Agnoscant igitur pij ecclesie erumnas, & propter gloriam dei, & propriam salutem & publicam necessitatem, acrius incumbant in Euangelij studium, & toto pectore deum inuocent, ut ecclesiam conseruet, defendat & augeat.

Quatuor autem consolationes hoc loco traduntur, quæ pijs omnibus semper in conspectu esse debent.

PRIMA est, quod ecclesia non sit penitus interitura, sed tunc quoque in illis periculis duratura. Ideo enim inquit, Docti docebunt multos.

B A

Hic

Hic cogitanda sunt & alia testimonia de perpetua conseruatione ecclesie. Vt Christus inquit, Ego uobiscum sum, usque ad consummationem mundi.

Et Esaias cap. 59. Hoc fœdus meum cum eis, dicit dominus. Spiritus meus qui est in te, & uerba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, nec ab ore seminis tui, dicit dominus, usque in sempiternum.

Luculenta descriptio est ecclesie, quæ utrumque monet, & mansuram esse, & qualis cœtus sit, scilicet, in quo sonat uox Euangelij, & spiritus sanctus regit pectora.

Secunda consolatio, quod ibi sint futura ecclesie membra, ubicunque erunt amplectentes puram Euangelij doctrinam. Erit enim, ut hic inquit, dispersio populi.

Sub Turcico imperio, sub alijs regibus & pontificibus, inimicis puræ doctrine Euangelij, passim dispersi erunt aliqui pij. Hi teneant hanc consolationem, quod ecclesia non sit politia certis regnis alligata, sed quod omnes, ubicunque sunt, qui deum uera agnitione Christi & fide inuocant, & idola fugiunt, sint membra ecclesie dei. Sententia, uoluntate, confessio-

ne se

ne se quisque cum cæteris membris coniungat.

Id docent dicta, Omnes meæ uocem meam audiunt. Item, si manseritis in me, & uerba mea manserint in uobis, quicquid uolueritis, petite, & fiet uobis. Item, Ubicunque duo aut tres sunt congregati in nomine meo, in medio eorum sum.

Hæ sententiæ ideo traditæ sunt, ut pij dispersi consolationem habeant, nec putent ecclesiam politiam esse, uni imperio alligatam, sed uoci Euangelij & ueræ inuocationi dei.

TERTIA consolatio, quod in his tantis periculis habitura sit ecclesia defensorem filium dei. Ideo hic in textu dicitur, Illo tempore stabit Micael dux magnus pro filiis populi sui.

Hac uoce omnes pij se cõfirment, quam quidem & Christus ipse nobis inculcat, inquit, Ego uobiscum sum usque ad consummationem mundi. In tanta dissipatione, in tantis ærumnis, pij uidentur deserti à deo. Successus Turcicæ tyrannidis sunt tanti, ut uideatur deus oblitus sue ecclesie. Magnæ sunt opes, magna est potentia & aliorum hostium Euangelij.

Sub his passim aliqui sunt pij, uerè inuocantes deum, & profitentes Euangelium, qui ad

B 5 supplicia

supplicia rapiuntur, tanquam seditiosi. Hos etsi impij existimant à deo negligi, tamen certum est habere opitulatorem & propugnatorem filium dei. Hic depellit diabolum, ne totum cœtum piorum prorsus delere possit, & eos qui ad supplicia rapiuntur, confirmat spiritu sancto, ne à doctrina deficiant, Sicut inquit, Non relinquam uos orphanos.

Dixi autem suprâ, semper adfuisse filium dei ecclesiæ suæ. Ideo hic uocatur dux magnus Micael, sic enim nominat filium dei. Adpelatio nota est. Quis sicut deus, id est, quantus est hic, qui est sicut deus, qui est imago æterni patris, potens, misericors, liberator, uindex.

Itaque, ut excitemus nos ad inuocationem & fidem, diligenter hæc dicta nobis inculcemus, quæ testantur adesse ecclesiæ suæ filium dei, nos defendere, nobis opem ferre. Et illa somnia humanæ rationis abijciamus, quæ fingit deum procul abesse, ociosum sedere in cœlo, Qualia multa in poematis ficta sunt, hanc ipsam ob causam, quia mens humana sine luce doctrinæ cœlestis & sine fide, in omnibus ita hallucinatur de deo. Sed uera dei notitia, per Euangelium in mente pia accenditur, &

assidua

assidua inuocatione confirmatur.

Q V A R T A consolatio est, quam hic quæque proponit angelus, cum ærumne non sint future perpetuæ, hac spe facilius eas seramus, quod pijs promittitur gloriosa liberatio, & eterna læticia, impijs uerò denunciantur æterni cruciatus.

Ideo hic Daniel inquit, Multi resurgent ex pulcre terræ, alij ad æternam gloriam, alij ad cruciatus sempiternos. Huc addantur similia testimonia de uita æterna. Facilius enim ferimus huius uitæ miseras, cum quasi metam prospicimus, & scimus aliquando ecclesiam ex tantis malis eluctaturam esse.

I D E O pij omnibus ætatibus, de tempore etiam quæsiuerūt, quando ecclesia regnatura sit, oppressis omnibus impijs? quamdiu confusio hæc, in qua dominantur impij, duratura sit? Hic tempus indicatur, Statim, inquit, post hæc certamina, post dispersionem populi sancti, fiet resuscitatio mortuorum. Videmus nunc quidem miserè dissipatum esse populum dei, quare non procul abest resuscitatio mortuorum.

Euangelistæ uocant nouissimam horam, hac

B 6

tempus

tempus, quod ad finem huius mundi inde usque
prædicatione apostolorum restabat. Necessè
est igitur breuius esse, quàm fuit ætas quæ præ-
cessit.

METAE sunt temporum mirabili consilio
dei constitutæ, Et quanquam Christus diem il-
lum soli patri notum esse inquit, nec uult nos
curiosè querere certum diem aut annum, sed
semper uelut in statione paratos, expectare il-
lum letissimum diem, quo se ostendet uniuerso
humano generi, & cum sua ecclesia triumphabit,
tamen breuitas temporum huius mundi,
uariè significata est.

Danieli deus monstrauit seriem Monarchia-
rum & regnorum, quam certum est iam decur-
rere ad finem. Quatuor Monarchiæ præter-
ierunt. Restat regnum solum ortum in quarta
Monarchia, uidelicet, Turcicum, quod non æ-
quabit potentiam Romanæ Monarchiæ. Cum
igitur iam penè ad fastigium suum uenerit, ne-
cessè est breui ruiturum esse, ac tunc illucescet
dies ille, quo mortui reuocabuntur in uitam.

CELEBRATUR & dictum Eliæ pro-
pheta, quod omnib. notissimum esse debet, et in
omnibus parietibus, in omnibus uestibulis scribi
proderat.

SEX

Sex millia annorum mundus, & postea de-
structio.

Duo millia, inane.

Duo millia, lex.

Duo millia, Mcsiae.

Et si quid ex his annis decreuit, decreit propter
nostra peccata.

Constat autem Christum natum esse circa
finem quarti millenarij. Et iam exacti sunt anni
1542. Non igitur procul à fine absumus. Et
dictum Eliæ, ac Christi dicta, significant tamen
decurtandum esse hoc tempus, sicut & curri-
culum ad diluuium decurtabatur, ut citius ab-
rumpantur flagitia.

INTERROGAT & Daniel hic de
tempore finis. Et numerus ponitur, qui, etsi ui-
detur de bellis Machabeorum uaticinari, ta-
men haud dubiè aliquid significat de fine huius
mundi. Ac facilis est accommodatio, si dies in
annos commutaueris. Erunt autem anni 2625.

Nec uerò querimus articulum ipsum, seu
momentum, quo illucescet ultimus dies, quod
non est scrutandum. Sed quia hic numerus ap-
tissime congruit cum dicto Eliæ, arbitror signi-
ficari annos mundi à Daniele reliquos. Anni

B 7 sexcenti

sexcenti sunt aut circiter, à Daniele ad natum Christum. Reliqui sunt duo millenarij, postrema huius mundi ætas.

Congruit & diuifio. Idco enim prior numerus à posteriore discernitur, ut significetur mox post primum numerum uentura esse initia postremi regni impij Mahometici & hypocritici. Nam Mahometus regnare cœpit post Christum natum, anno sexcentesimo & tricesimo. Iam si à Danielis ætate computes tempus, exactus est primus numerus. Eadem ferè initia fuerunt errorum ecclesiasticorum. Tunc enim paulatim superstitiones misse, inuocationes mortuorum & uota creuerunt. Sequens igitur numerus, est curriculum regni impij, usque ad finem mundi.

Nihil adfirmo in hac collatione, sed coniecturas recito. Quamquam enim commonescieri nos deus hac prædictione uoluit, tamen non uult articulos temporum constitui. Simus igitur contenti quadam communi admonitione, & deum oremus, ut regat ac seruet ecclesiā suam, & quā primum abrumpat hunc naturæ humanæ cursum, pellat tenebras huius uitæ, compefcat impios omnes, furcantes contemptu dei.

& ostendat

& ostendat se ecclesiæ suæ coram, ut deinceps æternis laudibus celebretur.

Recensui consolationes, quas angelus hoc loco tradidit, quas quidem & Christus in concionibus suis postremis repetiuit. Sed addatur doctrina seu præceptum hoc, uidelicet, Cum in hac senectâ mundi, multa & fuerint & sint futura doctrinæ deliria, simus uigilantes & constantes in retinenda puritate Euangelij. Vna est doctrina prima omnium, tradita per prophetas, Christum & apostolos, in qua deus æternus patefecit uoluntatem suam. Et qui sine ea doctrina deum quærun, aberrant ab eo.

Ad hanc igitur nos uocat, & promittit ibi tantum fore ecclesiā suam, ibi se exauditurum esse, ubi sonat uox Euangelij, ut Ioan. 15. dicitur, Si manseritis in me, & uerba mea manserint in uobis, quicquid uolueritis, petetis, & fiet uobis. Hanc igitur doctrinam constanter retineamus, et ea prælucente, deum inuocemus, ac petamus, ut nos regat & seruet.

Nunc ad historica redeo. Numerus, et si arcanam significationem habet, tamen ad Machabeorum historiam congruit, ut supra capite 8. belli tempus prædixit, uidelicet sex annos,

tres

tres menses, & uiginti dies. Ita hoc loco numerum illum distinguit, significans diuersa belli momenta, & tempus prophanati templi discernens. A sequenti tempore, quo prorsus pulsa sunt ex tota Iudæa præsidia Syriaca. Ait ergo, A tempore ablati sacrificij, & collocati idoli, fore dies mille ducentos nonaginta, hoc est, annos tres, menses sex, & dies quindecim.

Hanc primam belli epitasin significat fore difficiliorem pjs. Nam hoc triennio pij in maxima calamitate fuerunt. Tenebant Syriaci exercitus arces omnes, trucidabant in oppidis & agris inermem multitudinem, rapiebant ad supplicia senes & mulieres, & aliquandiu nec exercitus ulli nec duces erant, qui hanc seuiam reprimerent. Postea Matathias & Iudas, aliquantulum reprimere hanc crudelitatem cœperunt. Ibi inclinata fortuna, pulsī Syri, non poterant grassari ut antea. Nam acerrimis prælijs primum post triennium recuperatum est templum. Reliquæ res fuerunt faciliores.

Ideo de belli exitu inquit, Beatus qui expectat, & attingit dies mille trecentos triginta quinque, id est, tres annos & octo menses. Complectemur ergo annos septem et ferè tres menses. Nam

ses. Nam anno 145. post mortem Alexandri, idolum in templo collocatum est, mense Noembri, cum paulò ante Antiochus crudelitatem omnis generis exercere aduersus Iudæos cœpisset. Postea anno 151. mense Februario, Nicanor uictus est, qui superbissimè minitatus fuerat templo. Hæc fuit postrema uictoria Iudæ Machabæi, quæ ita crexit Iudæam, ut quam Syri bellum aliquoties instaurarent, tam facile repellerentur. Sequenti anno, qui fuit septimus, Ionathas et Simon totam Iudæam receperunt, & Syriaca præsidia undiq; ex oppidis Iudaicis expulserunt. Congruit igitur ad belli tempus prædictio numeri, id arbitror prius hic considerandum esse, postea querantur concinnæ significationes.

Ultima particula in textu diligenter obseruanda est, quod disertè dicit Angelus, hæc uaticinia pertinere ad ultimam ætatem mundi. Quiesces & stabis in sorte tua in fine dierum. Hæc uerba, etsi alij aliò detorserunt, tamen clarè significant Danielis doctrinam completi omnia mundi tempora, usque ad resurrectionem mortuorum, quia uaticinatur ordine de Monarchijs, & ultimis regnis, & de ærumnis ecclesiæ

379 COMMENT. IN XII. CA.

ecclesie postremi temporis. Ideo inquit, Stabis in sorte tua, docebis & confirmabis ecclesiam ultimo tempore mundi.

Hæc particula bonas mentes ad lectionem Danielis hortari debet. Nec nihil est causæ cur deus præmoneri ecclesiam de suis ærumnis uelit. Multorum animi mouentur multitudine impiorum, mouentur & fortuna ac gloria, & disputant tot gentes alias ignaras Euangelij, & quidem florentes imperijs & gloria non neglige à deo, præsertim cum in illis etiam multi sint qui uirtute excellunt. Offenduntur animi & alijs multis argumentis.

Ideo præmonet nos deus, ut sciamus ecclesiam fore exiguam, & certò statuamus hanc unam doctrinam, traditam per prophetas,

Christum, & apostolos, esse salutarem, nec alibi esse ecclesiam, nisi in eo cœtu, qui hanc doctrinam amplectitur. Hac

nos consolatione confirmemus, quæ diligenter cogitata, pias mentes plurimum iuuat.

τὸ ἐν τῷ κόσμῳ.

DICTVM ELIAE PROPHE-

te, cuius fit mentio pagina 374. extat in li-

bro, סנהדרין Cap. II. quod inci-

pit, כל ישראל יש להם חלק,

לעולם הבא:

Et in libro, עבודה זרה, Capite primo,

quod incipit, לפני אירון,

תנא רבית אליהו

ששת אלפים שנה הוי עלמא

שני אלפים תורה

שני אלפים תורה

שני אלפים ימות המשיח

TRADITIO DOMVS ELIAE.

Sex millia annorum, mundus.

Duo millia, Inane.

Duo milli, Lxx.

Duo millia, dies Messie.

Isti sunt sex dies hebdomadæ coram Deo, iuxta illud Psalm. 90. Et 2. Pet. 3. Mille anni in oculis tuis sicut dies unus.

Septimus dies Sabbatum æternum est, De quo Psalm. 95. & Hebr. 4. Huc pertinet etiam illud Christi, Pater meus adhuc operatur etc.

Adiecta

Adiecta autē est in libris Thalmudicis huius
 Elie dicto sententia talis, **וְכַעֲשׂוֹנוֹתָיו**
 Hoc est, **שְׂרָבוֹ יִצְאוּ מִהֶם מַה שִׁינְאוּ**
 Sed propter peccata nostra, quæ multa sunt,
 ex his annis desunt, qui desunt. Quæ sententia
 etsi nihil incommoditatis habet apud nos, cum
 interpretamur eam per id quod Christus di-
 xit, abbreviandos esse dies illos propter ele-
 ctos, id est, multitudine & copia peccatorum
 accelerandum esse finem, & eripiendos pericu-
 lo pios, tamen quia Iudei usurpant hunc ap-
 pendicem ad impietatem suam descendendam,
 quasi propter peccata ipsorum Messia aduen-
 tus differatur, ideo monere uisum est pios le-
 ctiores, illam sententiam Helie non esse, neque
 discipulorum eius, sed adiectitiam & commen-
 tum alicuius Rabini insatuantis se et suos, cuius
 modi aliæ multæ reperiuntur. Id quod & ante
 nos Porchetus annotauit, ostendens aliter alio
 loco hanc appendicem inueniri, quæ ta-
 men nunc deprauatis impressis
 codicibus ubique si-
 militer legi-
 tur.

IN DANIELEM A PHILIPPO

McLanthone illustratum, Elegia Gasparis

Bruschij, poetæ laureati

ad lectorem.

Qui miraris opes fuluum miraris & aurum,
 Ditia Pæoli munera siue Tagi,
 Et gelidas scrutaris aquas scrutaris arenas
 Et puteos, montes, stagna profunda, mare,
 Quicquid peregrinos miraris Seras & Indos
 Et pelagi mæces per uada cœca uehis,
 Cur non æternos potius miraris honores
 Expetis & superi ditia dona poli?
 Cur non cœlestes studiosa mente libellos
 Perlegis, & gemmas colligis inde bonas?
 Ultima crede mihi, ruituri tempora mundi
 Præ foribus iam sunt in foribusque tuis.
 Hæc possent neque commodius neque doctius usque
 Dici, quam sunt idoc commemorata libro,
 Inclyta quem scripsit Danielis musa prophetæ,
 Inque tua uult te semper habere manu.
 Vaticinatur is, imperium sit quale futurum
 Christi? & an humanis uiribus illud eat?
 Temporis extremi quam sit status ille futurus
 Turbidus, & coetus qualis imago pij?
 Et quam regnorum tristes miseræque ruinas
 Ultimus hic secum temporis ordo trahet?

Hæc

Hæc et plura Melæthonis inclita musa recenset
 Atq; docet, quo sint omnia facta modo?
 Explicat historias uariarum gentium, & addit
 Quæ semper prauos pœna sequuta fuit?
 Quæ deus integris dederit quæ præmia iustis
 Qualis post istam, uita futura pijs?
 Quis saluator? & è tot nos qui liberet undis
 Possit & irato conciliare deo?
 Has debebamus gemmas hæc aurea fila
 Totius mundi præposuisse bonis.
 Et lapis ille mihi, ferrum aut Marpesia rupes
 Durior & quouis robore truncus erit,
 Durior & saxi, brutis & inertior ipsis
 Cui liber aureus hic displicuisse potest.
 Qui tibi nunc lector studiose recentior exit
 Expressus gnauæ sedulitate manus.
 De manibus quem non citius deponere debes
 In cassès quàm te moro trahat atra suos.
 Tum memori menti quoq; semper inhaereat ille
 Cum res tot doceat contineatq; bonas.
 Tu quoq; qui nobis das talia scripta Melæthon
 Illustrasq; patris dogmata uera dei,
 Instituisq; rudes populos mundumq; cadentem,
 Incolumis Pylis uiue ualeq; dies.
 Te semper collaudabunt occasus & ortus
 Quin & Olympiaci concio tota chori.

Tent

Tēpora si qua etiā sunt, post hæc nostra, futura
 Hæc quoq; sunt meritis grata futura tuis.

Octaua Aprilis faciebat.

ERRATA.

In argumento libri Dan. linea 14.
 lege ceteris, pro certis.
 Pagina 21. lin. 10. eutem, lege autem.
 Ibidē lin. 14. ferreum, lege ferrum.
 Pag. 121. in margine lege, Regnum
 Othomanicum.
 Pag. 302. lin. 5. à fine, uiciniæ Ceto-
 rum, lege Ceteorum.

L I P S I A E

Excudebat Nicolaus Vuolrab.

1 5 4 3.

THEORY OF THE EARTH
AND THE HISTORY OF THE
UNIVERSE

BY
J. H. DE LA BECHE
ESQ.

IN TWO VOLUMES.
VOL. I.

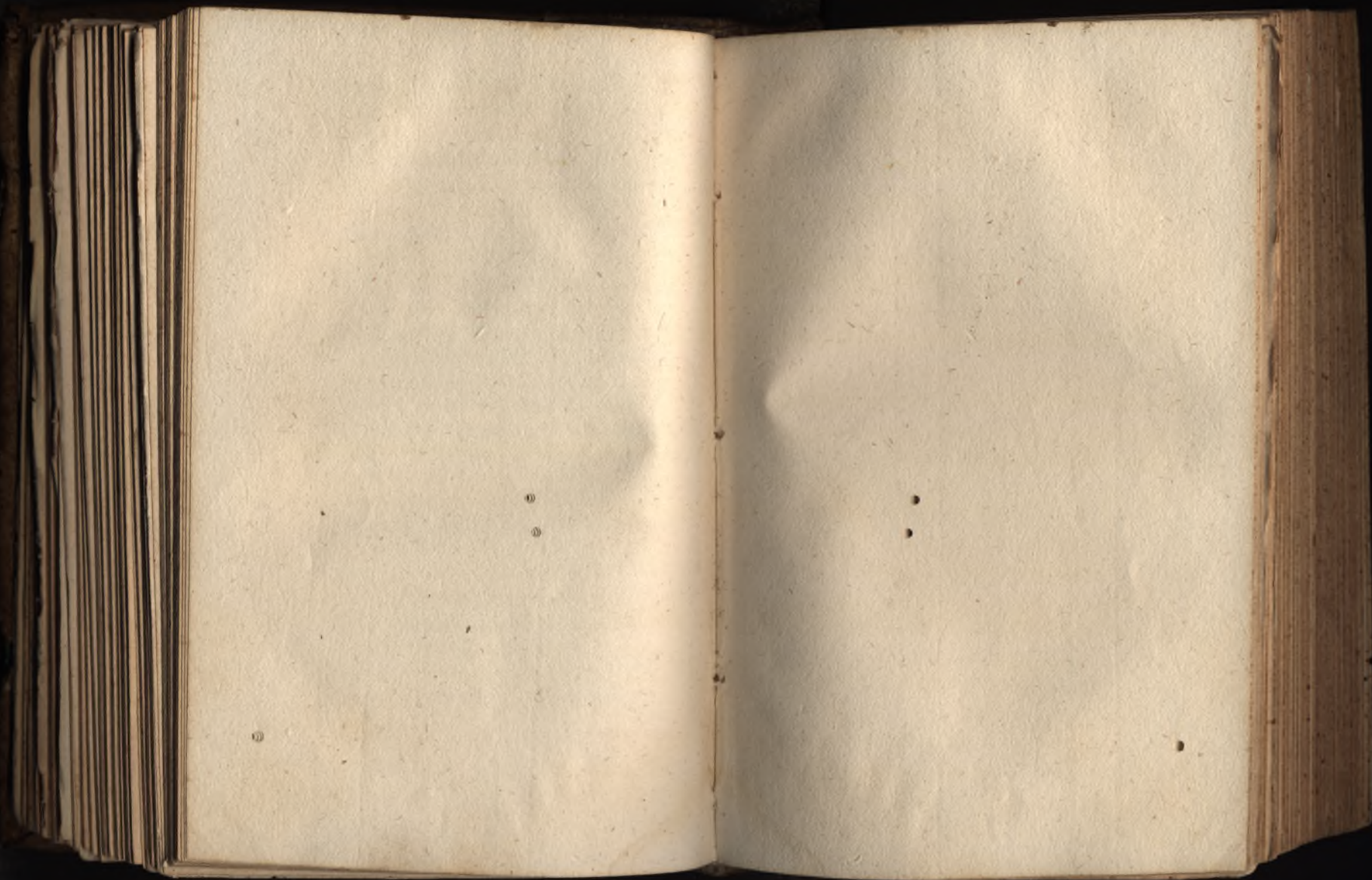
LONDON:
PRINTED BY
JOHN JOHNSON, ST. PAUL'S CHURCH-YARD.

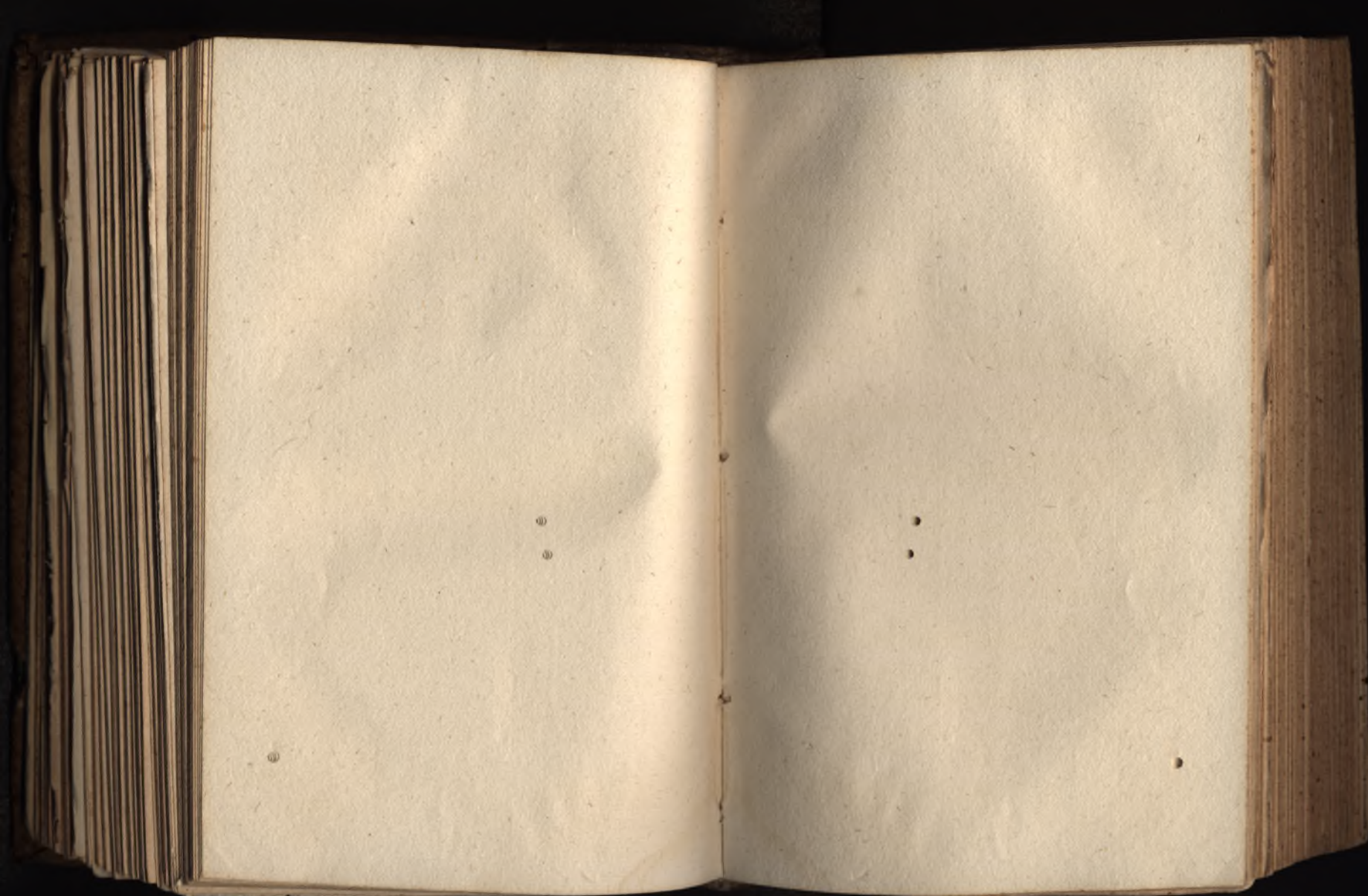
1830.

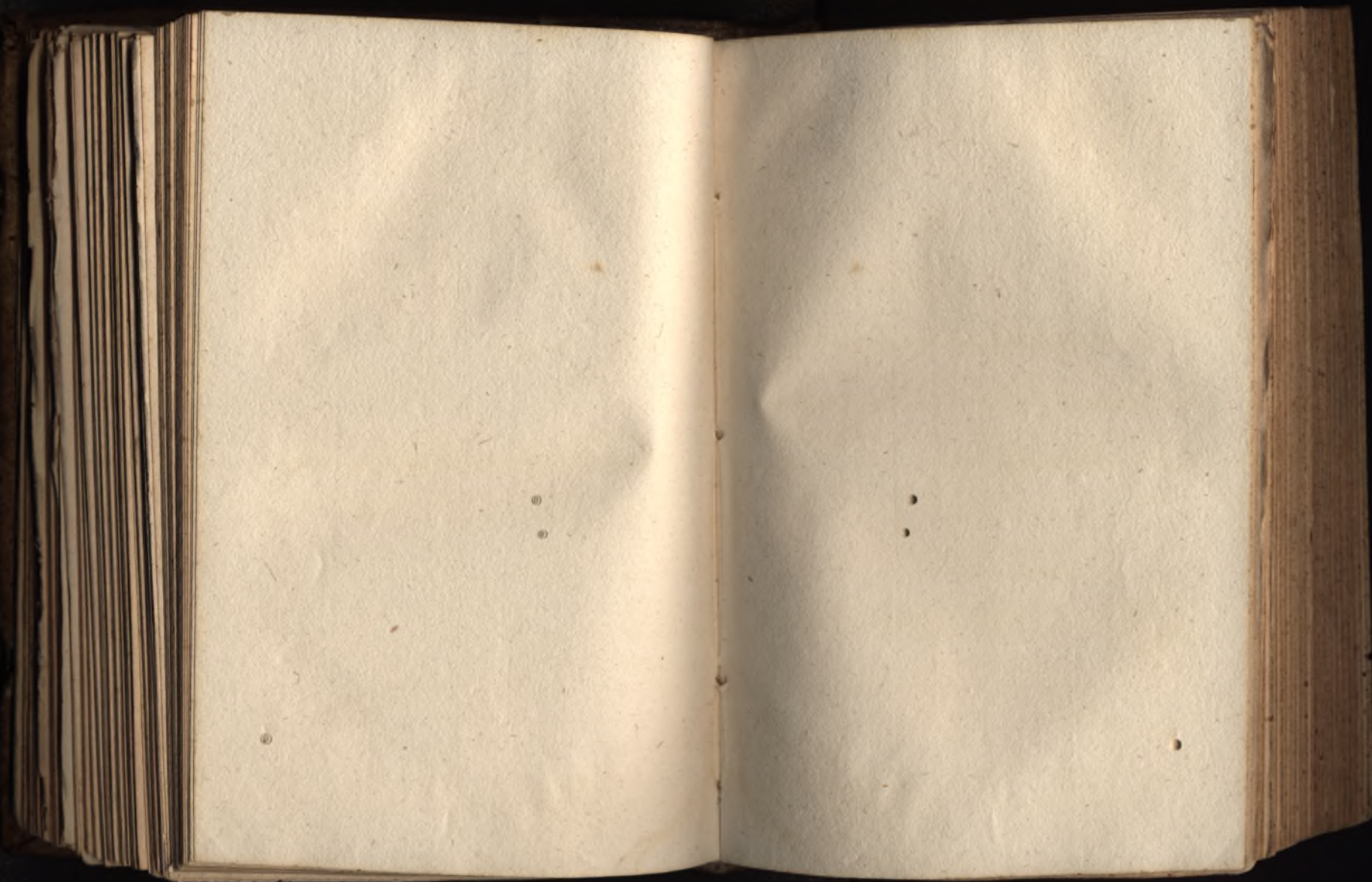
THE
LIBRARY OF THE
BRITISH MUSEUM

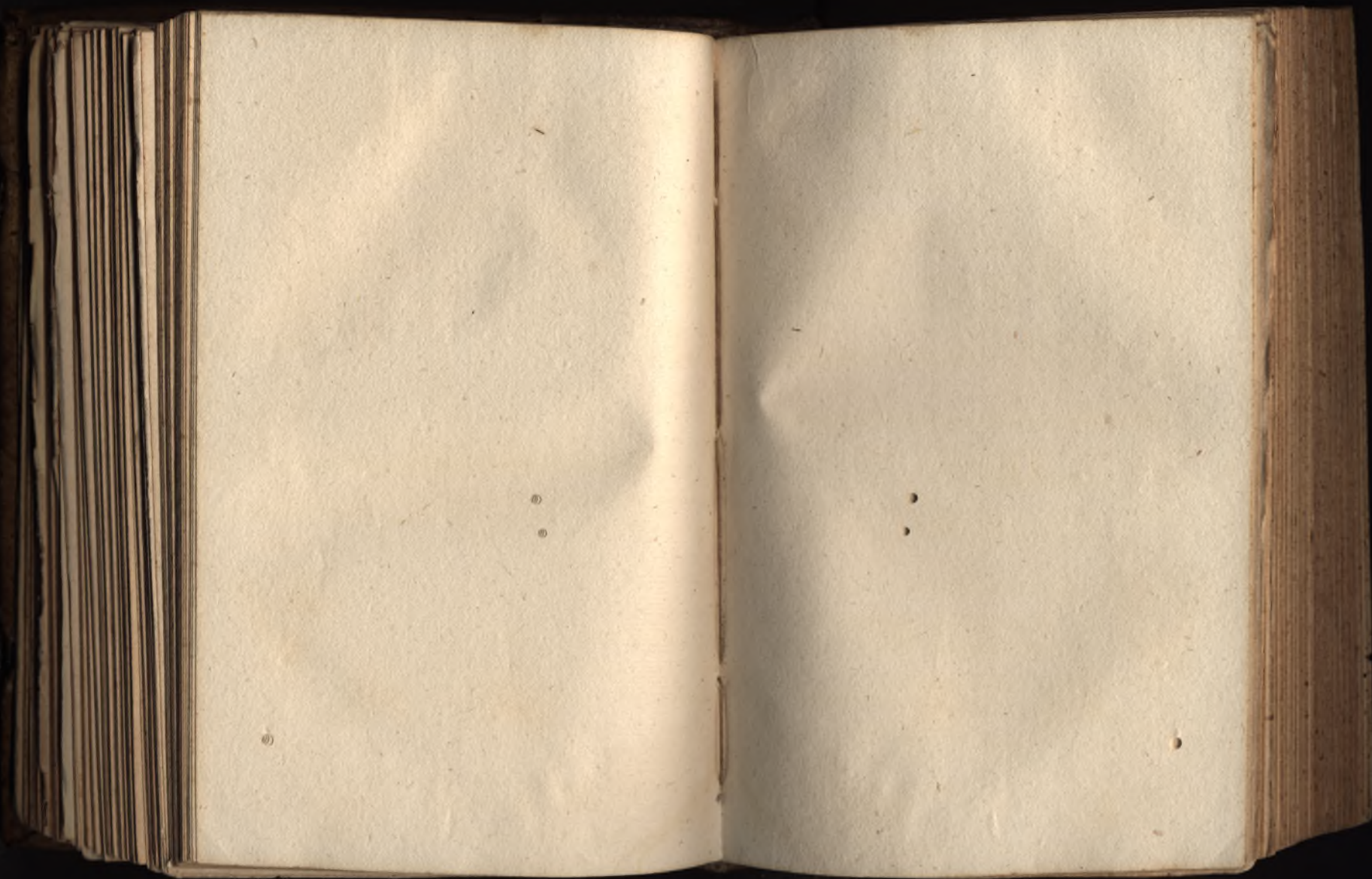
AND
THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

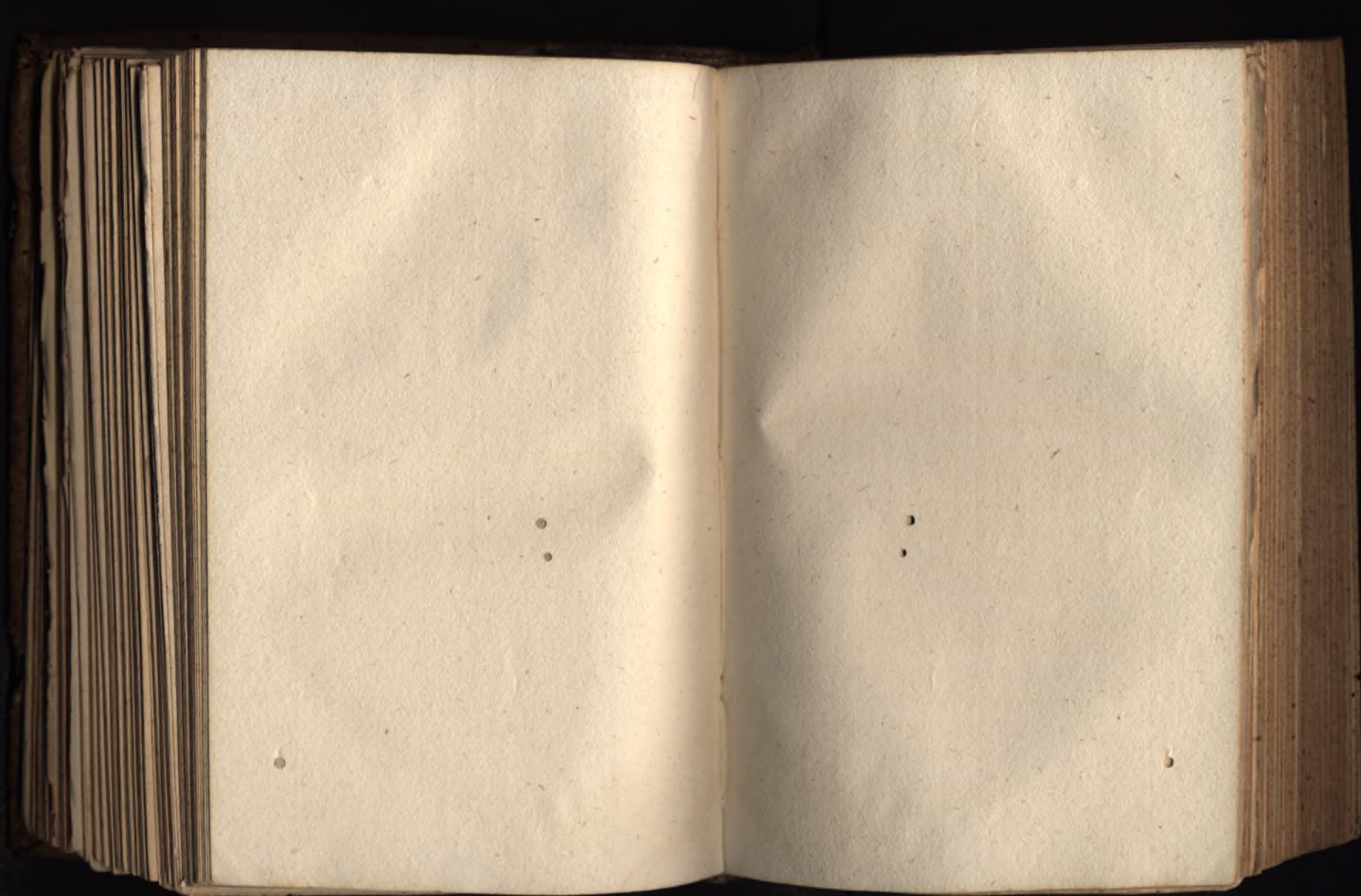
AND
THE
MUSEUM OF COMPARATIVE ANATOMY

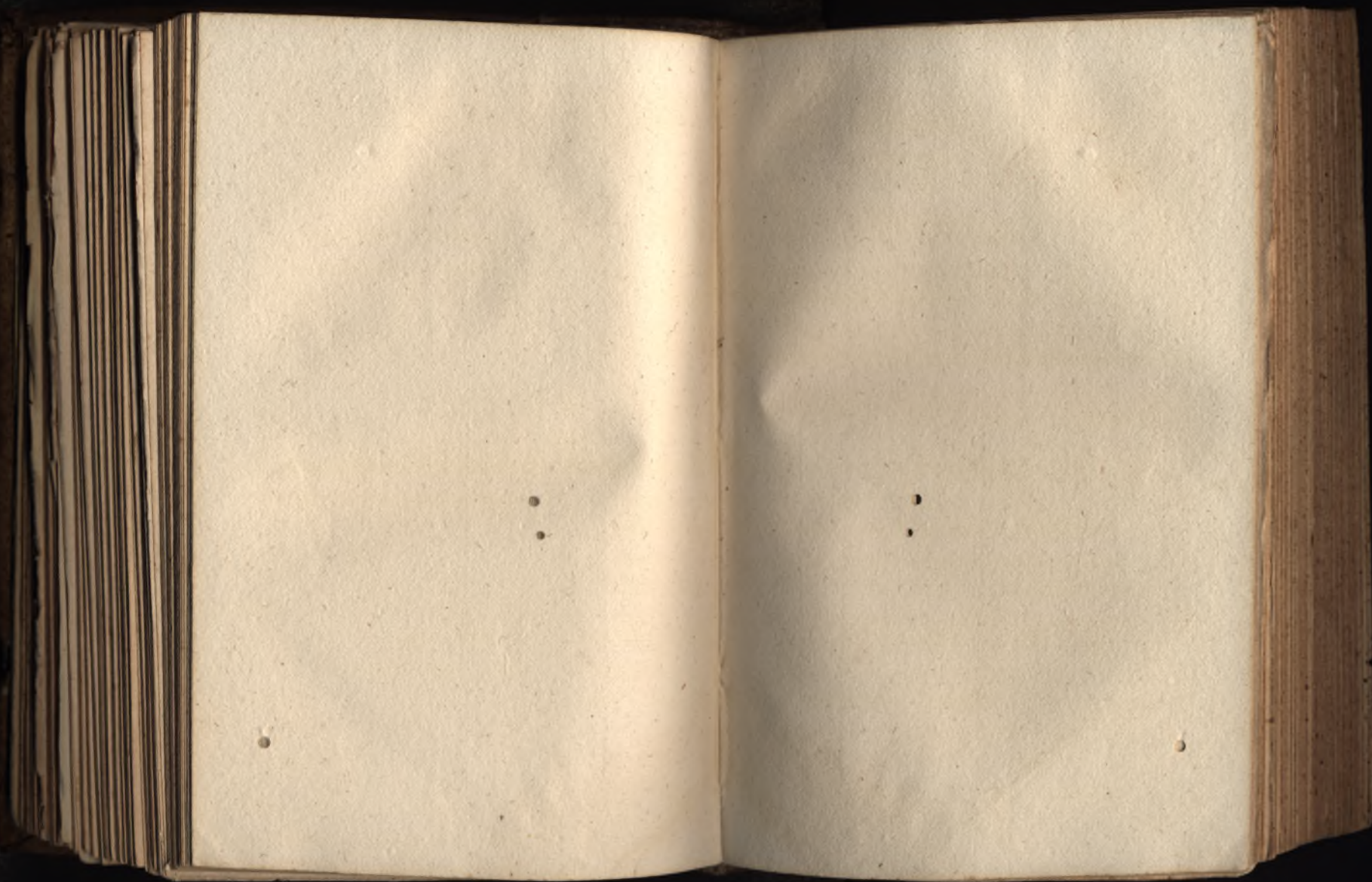

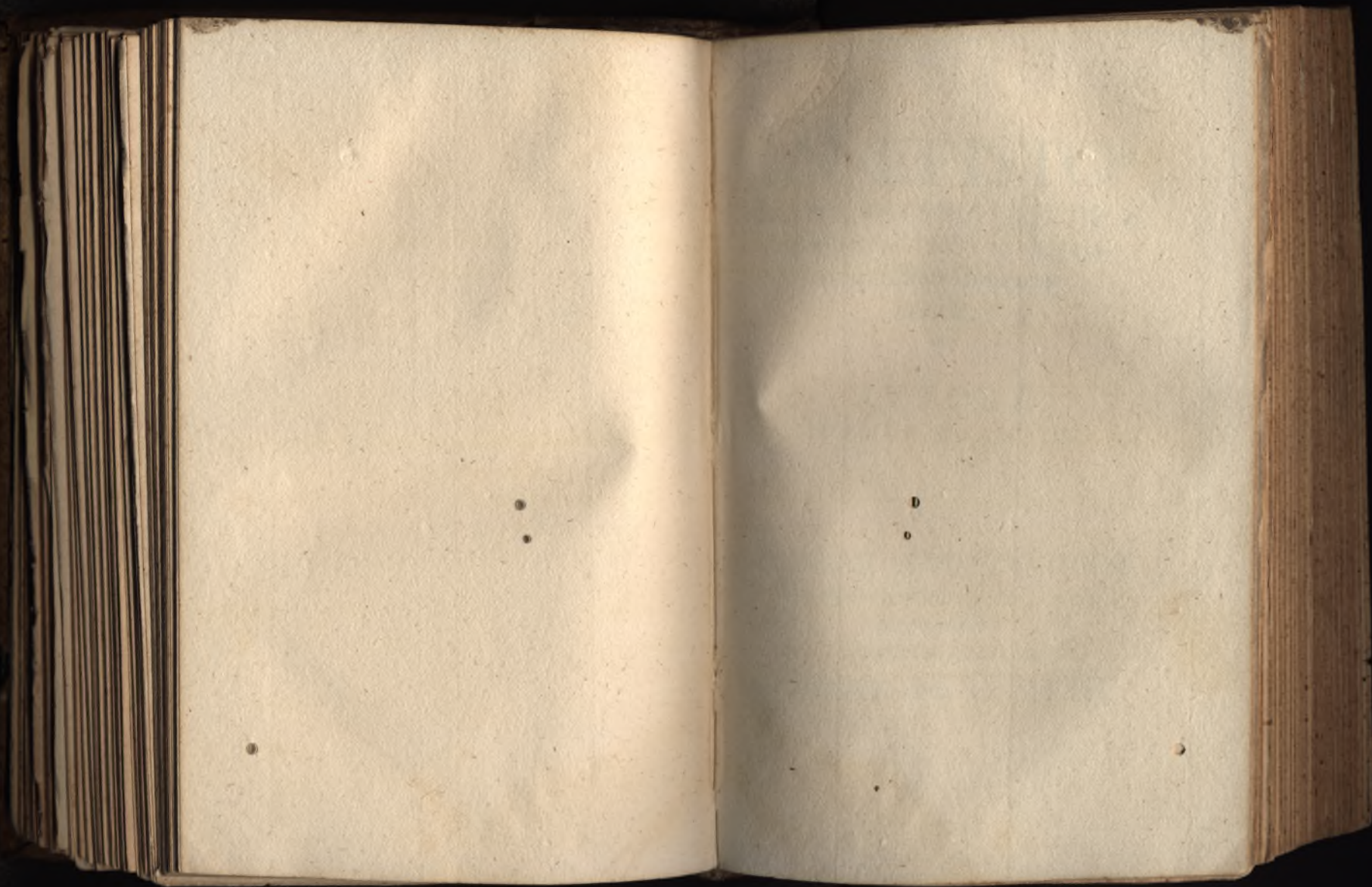

IN EPISTO-
LAM PAVLI AD PHILIP-
PUM, ET IN HISTO-
RIAM Esther Commen-
tarioli.

AVTORE
IOANNE BRENTIO.

D

O

HALAE SVEVORVM

Ex Officinâ Pancratij Quecken, expensis

Petri Brubacchij.

Mense IANVARIO.

ANNO M. D. XLIII.

ORNATIS

SIMO VIRO D. MA

TERNO VVURTZELMAN *reputatus*

Hallenſi, domino & amico

chariſſimo,

s. dd.

IDEMVR FORTASSIS
inepte facere, Ornatiffimé
Vir, non tam q̃ hos duos
Libellos, Epistolam Pauli ad Phile
monem, & Historiolam Esther no
stra dedicatione cōiungamus, quā
q̃ eos nostra explanatione interpre
temur. Non solum enim diuerſi ſunt
argumenti, ſed nec in eodem Cano
nicorum librorum ordine continen
tur, quippe q̃ illa noui, hæc autem
ueteris Testamenti libris annumere
tur.

EPISTOLA

tur. Sunt & libelli tam perspicui, ut si quis suscipiat eos explicandos, nihil aliud facere uideatur, q̄ soli lumen inferre. Etsi enim de Assuero in Esther dubitatum est, quis Persiarum regum hoc nomine dictus sit, tamen Clarissimi uiri D. Martinus Lutherus, & D. Philippus Melanthon præceptores nostri, in Christo obseruandissimi, quorum iudicium & nos secuti sumus, perspicue indicarunt in suis *ἡγουμένους*, hunc Assuerum esse *Δαρείου* filium Hytaspis, qui ex hinnitu equi Rex electus est. Quare non deerunt forte, qui nostrā operam ut ineptam, ita superuacaneam arbitrabuntur. Sed quod fecimus, nec inconsulte nec temere fecimus. Nam in Epistola, quæ ad Philemonem scripta est, laudat Paulus

NUNCVPATORIA:

Ius Philemonem, q̄ uiscera Sanctorum refocillauerit, quæ est laus magna & excellens, in Historiola autem Esther laudatur Esther quod exposuerit se discrimini uitæ sue, ut quantum in ipsa esset, Ecclesiam Domini seruaret. Ornatur & Mardocheus hoc præconio, q̄ magnā conseruandæ Ecclesiæ curam suscepit, & ut scriptura loquitur, bona populo suo quæsiuerit, ac ea quæ ad pacem seminis sui pertinerent, fecerit. Quare, cum multis argumentis cognouerimus te maximo iuuandę Ecclesiæ studio incensum esse, ac omnia cōsilia, etiam in politicarum rerum administratione eo referre, ut salus Ecclesiæ promoueat, uisum est nobis, hos duos libellos Commentariolis nostris utcunq̄ illustratos, nomini tuo dedi-
a in care,

EPISTOLA

care, ut hac occasione ageremus tibi, pro officijs tuis publico nostræ Ecclesiæ nomine gratias, & obtestaremur te, ut in eo, quod pia uoluntate suscepisti, constanter pergas. Non sunt nobis ignota prudentum in hoc seculo hominum iudicia, qui cum tantum priuatæ suæ rei studeant, existimant summam esse stultitiam, se omnesq; suas fortunas, propter homines, nescio quos, dicentes se esse membra Ecclesiæ Christi, miserri-
mos autem & abiectissimos, multis ac magnis periculis exponere. Potentia, inquiunt, Dei in conseruando populo suo maior est, quàm ut indigeat hyperaspista. Sed hi nã sapiendo, faciunt ut omnino desipiant. Nã quæ in his terris regio, quæ ciuitas, magis patria nostra censenda est,
quàm

NUNCVPATORIA

quàm Ecclesia Christi. In illis nascimur ad misérias potius, quàm ad felicitàtem, & magis ad mortem, quàm ad uitam, in hac autem renascimur ad uerã & perpetuo foelicẽ uitã, ac renascimur ciues coelestes. Nihil uero unquẽ honestius iudicatũ est, quàm patriã cõseruare, adiuuare, et augere. Quod officiũ tanti estimarunt etiã hi, qui a uera religione alieni fuerunt, ut illis, qui id patrię prestitissent, tribuerint certum in cœlo ac definitum locum, ubi beati æuo, sempiterno fruantur. Sic enim apud Ciceronem Scipio loquitur: Quare, utcunque de hac re sentiant hi, qui sibi sapientes uidentur, certe nihil præclarior est, quàm studio & officio suo de Ecclesia Christi, quantouis etiam periculo bene mereri. An stulte fecisse
" iij dicendus

EPISTOLA

dicendus est Christus filius Dei, quod maluerit se turpissimæ morti obijcere, quæ Ecclesiæ opem suam non porrigere. Magna scilicet sapiëntia est, pericula in terris, pericula in mari adire, ut humanis cupiditatibus satisfiat. Insipientia autem, se pro populo Dei in periculū capitis atque in uitæ discrimen inferre. Sed enim nulla certior est ratio, qua maxima quæque pericula propulsari possint, quæ Ecclesiam Dei in periculo non deferere. Hierichontina mulier accepit maximo omnium rerum suarum discrimine exploratores populi Dei hospicio, sed tantum abfuit, ut interiret, ut non solum sibi ac familiæ suæ consecuta sit salutem, uerum etiam relata sit in Genealogiam Christi filij Dei, hoc est, in nobilitatem longe omnium illustrissimam.

NUNCVPATORIA.

strissimam. Memorabilis est cohortatio Ioab ad fratrem suum. Esto, inquit ille, uir fortis, & pugnemus pro populo nostro, & ciuitate dei nostri. Dominus autem faciat, quod bonum est in conspectu suo. Et uocabatur quidem Ioab in extremum periculū, sed quia pugnauit pro populo Dei, reportauit clarissimam uictoriam. Deus tuetur sine dubio Ecclesiam suam, ut mirabiliter, ita & potentissime. Nemo, inquit, rapiet oues meas de manu mea. Sed uult, ut homines, ac præsertim hi, qui sunt præcipua pars magistratus, officijs suis ipsum in hac curatione & administratione, quasi adiuuent. Nam, quemadmodum in tradenda uera in Deum fide, etsi Spiritus sanctus non indiget humano auxilio, exigit tamen huma-

α v num

EPISTOLA

num ministerium, & instituit Apostolos ac pastores, ut per eorum doctrinam animi piorum imbuantur fide. θεὸς γὰρ ἐσμεν συνεργοί. ita solus quidem Deus defendit Ecclesiam suam, sed ut etiam homines suum faciant officium, uult, ut sint ipsius cooperarii. Quis, obsecro, maiores habet diuitias, quis melius potest egestatem pauperum & peregrinorum suis opibus sustentare, quam Deus, coeli & terrae Dominus? Facit iudicium, inquit scriptura, pupillo & uiduae, amat peregrinū & datur ei uictū atq; uestitū. Et tamen addit: Amate & uos peregrinos. Et: Praecipio tibi, ut aperias manū tuam egeno & pauperi. Ecclesia autē agit in terris uere peregrina, & inter extraneos egentissima. Nullū igit officium Deo acceptius

NUNCUPATORIA.

acceptius prestari potest, q̄ ut in conseruanda Ecclesia coniungas cū ipso tuā operā. Age uero, quaeso te, quanta laus est, uicariū esse principis aut Monarchae huius terrae? at si susceperis curā populi Dei, non iam curator es hominis, sed uicarius Dei, q̄d cognomen, etsi Pontifices sibi tribuerunt, tñ cū hi opprimant potius Ecclesiam, q̄ tueant eā, ad eos solos pertinet, qui in defendenda pro sua uirili Ecclesia suscipiunt partes Dei. Christus affirmat cū non perditurū mercedem suā, qui poculū aquae frigidae tñ dederit discipulo suo. Quāta igit mercede cōpensabunt plura & maiora beneficia? Partes enim iuuandi populi Dei non in angustum coactae sunt, sed patent latissime. Iuuatur populus Dei diligenti publice tranquillitatis conseruatione. Iuuatur graui

EPISTOLA

& seuera politicæ honestatis custodia. Iuuatur pia egenorum curatione. Iuuatur liberali erga studia bonarum literarum fauore, & quod præcipuum est, iuuatur fideli synceræ doctrinæ Euangelij patrocinio. Huc enim omnis omnium hominum conatus, studium & labor dirigi debent. Cum igitur, Ornatissime Vir, re ipsa nobis perspectum sit, curam tuendæ Ecclesiæ & conseruandæ piæ doctrinæ apud te excubare, iudicamus te cultum præstare Deo gratissimum, & precamur Deum, ut magis ac magis excitet in te syncerum amorem Euangelij, ac efficiat, ut quod hætenus studiosissime fecisti, posthac ardentius facias. Quæ in re, ut speramus non defuturam tibi diuinam clementiam, ita non dubitamus,

NUNCVPATORIA.

bitamus, quin pro pietate tua semper sis hanc uoluntatem habiturus.
Bene ac foeliciter uale. Ex Hala
Sueuorum, Mense
Ianuario.

ANNO M. D. XLII

*

Ioannes Isenmannus
& Ioannes Brentius
collegæ & ministri
Ecclesiæ Hallensis.

EX SVIDA, IN DICTIO

ne αμάν, quo in loco Assuerus

uocatur Δαρειός.

Αμάν, οντος προεσως των βασιλικων
πραγματων δαρειου, υπεσχετο τω
βασιλει μυρια ταλαντα εισοισιν, εδ
απολετοι ιουδαιους. ως δε επησεν, επεσλη
τοις εθνεσιν εν μια ημερα παντας εξαφανι
σαι. πριν δε συντελεσθηναι ταυτα, μαρ
δοχαιος, την κατ' αυτου επιθεσιν δια της
εσθης εδολωσε τω βασιλει. ο δε, τα επι
σαλιντα ανεκαλειτο. τοντε αμάν ανεσαν
ρωσε μελλοντα σαρουν τον μαρδο
χαιον, πλεισοι τε τ' εχθρων υπο
ιουδαιων απωλοντε, ητας
ημερας εκεινας εορταζου
σιν ιουδαιοι.

Aman

AMAN, praefectus regis ne
gocijs Darī, pollicebatur se in
regium fiscum illaturum decies mil
le talenta, si Iudaeos perderet. Postq̃
autem id persuasit Regi, mandatum
est gentibus, ut uno die omnes Iu
daeos delerent. Sed priusquam haec
peragerentur, Mardochæus indi
cavit Regi per Esther insidias ad
uersus ipsum. Itaq; Rex reuocauit
mandata, & suspendit cruci Aman,
qui crucifixurus erat Mardochæum.

Ac multi inimicorum interempti
sunt a Iudæis. Vnde & Iu
dæi hos dies festos
agunt.

IN EPI

STOLAM PAULI AD
PHILEMONEM.

VOD PER
CHRISTVM
Dominū no-
strum foelici-
ter succedat,
interpretabi-

mur Epistolam Pauli ad Phile-
monem, quæ brevis quidem est,
si uerba numeraueris, sed mag-
na, si sententiarum pondus con-
sideraueris. Fuerunt autem non-
nulli, quemadmodum testantur
Chrysostomus & Hieronymus,
A qui

COM. IN EPIS. AD PHILE.

qui auctoritatem huius Epistolæ
idcirco eleuarunt, q̃ Paulus non
tractet in ea, dogmata religiōis.
sed tantum scribat pro seruo fugi-
tuo, & reconciliet eum domino
suo. Quæ cum sit res priuata, sen-
serunt hanc Epistolam indignam
esse, quæ publice in Ecclesia le-
gatur. Non enim potuisse hoc
tempore, quo hæc Epistola scrip-
ta est, dici de Paulo. Viuo iam
non ego, sed uiuit in me Chri-
stus. Qui autem sic de Paulo &
hac Epistola senserunt, nã illi
perspicue significarunt se nec ue-
re intelligere uim religionis no-
stræ, nec sectatos esse ueram pie-
tatem, sed meram hypocrisisim.
Etsi enim Paulus non docet in
hac Epistola doctrinam fidei,
quem

Arg^m

IOAN. BRENTIL.

quemadmodum in Epistola ad
Romanos & ad Galatas, nec ui-
detur publica Ecclesiæ negocia
tractare, proponit tamen in se u-
niuersæ Ecclesiæ eximium carita-
tis exemplum. Et est epistolion
uere Apostolicum. Hoc enim est
Apostolorū Euangelion, quod
Iesus Christus uenerit in hunc
mundum, ut peccatores saluos fa-
ceret. Non enim opus habent hi,
qui ualidi sunt, medico, sed qui
male habent. Docent præterea
Apostoli, q̃ sicut Christus hu-
manissime & dementissime com-
plexus est nos miseros, abiectos,
& damnatos peccatores, ita de-
beamus etiã nos humaniter com-
plecti homines extremæ sortis.
Extat autem huius rei pulcerrim
A ij mum

Epistola ad
Philemonem
uere Aposto-
lica.Caritatis
exemplum.

num in hac Epistola exemplum.
 Paulus enim tanta humanitate &
 beneuolentia complectitur ser-
 uum, eumq; fugitiuū & furem,
 tantaq; suauitate reconciliat eum
 domino suo, ut admirari quispi-
 am posset, quomodo Paulus tam
 dulces, tamq; suaues cogitatio-
 nes in uinculis, in carcere habue-
 rit. Quod ut intelligamus, reci-
 tabimus seu occasionem, seu ar-
 gumentum huius Epistolæ.
 Philemon uir diues fuit, & ut ap-
 pareret, non abiectæ inter suos dig-
 nitatis. Sentiant autem eum ha-
 bitasse, aut in Colossis, aut in
 Laodicea, quæ sunt urbes Phry-
 giæ. Et hanc coniecturā sumunt
 ex Epistola ad Colossenses, in
 qua Paulus facit mentionem Ar-
 chippi

Arg^m Eptæ

Philemon.

js

chippi, quem in huius Epistolæ
 inscriptione coniungit cum Phi-
 lemone. Hic Philemon didicit,
 doctore Paulo, Euangelion Chri-
 sti, ac non solum dedit nomen
 suum Christo, uerumetiam mul-
 ta cōtulit beneficia ad Ecclesiam
 Christi. Porro, is Philemon ha-
 buit in familia sua seruum, nomi-
 ne Onesimon. Fuit autē eo tem-
 pore longe alia conditio seruitu-
 tis, q̃ nunc est in Germania. Er-
 rat enim dominis potestas uitæ
 ac necis in seruos, & quicquid
 per seruum acquirebatur, domi-
 no acquirebatur, ac tanta fuit ser-
 uorum uilitas, ut magis pro iu-
 mentis q̃ pro hoībus haberen-
 tur. In tali cōditione fuit & One-
 simus, qui etsi non inhumaniter
 A in nec

serui.

nec crudeliter à Philemone, ni-
mirum homine Christiano, tra-
ctabatur, fugit tamen rebus qui-
busdam furto secum ablatiis. Au-
dis duo magna crimina. Alterz,
fuga, quæ & ipsa est furti aut ra-
pinæ genus in seruo, alterum,
furtum rerum domini sui. Cum
autem hunc seruū poeniteret po-
stea scelerum suorum, uenit Ro-
mam ad Paulum captiuū, quem
sciebat familiarem fuisse domi-
no suo Philemoni, & audit Euan-
gelion Christi, ac resipiscit, ac-
ceptisq; à Paulo commendaticijs
literis, redit ad Philemonem do-
minum suum. Audiemus igitur
in hoc epistolio, quanta humani-
tate Paulus suscepit seruum, &
furem, sed poenitentem, quanta
item

Crimin. 1. Sermo

1 Fuga

2 Furtum

item diligentia & suauitate stu-
deat eum domino suo reconcilia-
re. Scribit autem hoc Epistolion
è Roma, ad quam ductus fuerat
captiuus, quemadmodum testan-
tur Acta Apostolica.

PAVLVS VINCTVS IESV
CHRISTI (C.)

Obsecro, quid uult sibi hoc
epitheton, Vinc-tus Christi?
Num Paulus gloriatur de capti-
uitate, quæ alioqui solet esse in-
famis? Aut cur non potius dicit:
Vinctus Iudæorum, Vinc-tus
Cæsaris, quàm IESV CHRI-
STI? Captus enim erat à Iudæ-
is, quemadmodū scriptum est in

*Vinctus
Christi quid
sit?*

A iij Actis

Am 21

COM. IN EPIS. AD PHILE'

Actis Apostolicis cap. xxi. & traditus tribuno, qui misit ipsum Romam uinctum ad Cæsarem. Quid igitur est, q̄ uocat se uinctum Christi, & non potius uinctum Cæsaris? Hic nobis diligenter in Paulo obseruandū est, quomodo considerandæ & aspiaciendæ sint afflictiones, quæ nobis accidunt. Non enim considerandum est, per quos homines nobis accidunt, sed quo præcipue autore, & cuius rei gratia, ac in quem finem accidunt. Accidunt autem nobis afflictiones, autore Domino DEO nostro. Nam si non cadit unus ex passeris in terram, sine patre nostro celesti, & si etiam omnes pili capitis numerati sunt, multo minus

IOAN. BRENTII.

nus cadunt super nos aduersa sine Deo, & nihil certius est, q̄ omnia uitæ nostræ momenta coram Deo numerata esse. Accidunt autem aduersa nobis, uel nocentibus, ut resipiscamus. Nolo enim, inquit, mortem impij, sed magis ut conuertatur & uiuat, uel innocentibus propter Christum, aut propter iustitiam, ut probemur, & maiora commoda accipiamus. Beati, inquit, qui persecutionem, patiuntur propter iustitiam, quoniam illorum est regnum coelorum. Beati estis cū probra iecerint in uos homines &c. Itaq̄, si in afflictionibus respiciamus autorem Deum, & sententiam spiritus sancti, facile retinebimur in officio obedientie.

*Afflictiones
Deo autore
accidunt.*

A v Mani

2. Reg. 24. Manifestum enim est ex uerbo Dei, q̄ multæ sint miserationes Dei, quemadmodum Dauid loquitur. Et Esaias: Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. Si uero respiciamus absq̄ fide, organa, quibus immittuntur nobis afflictiones, uidelicet homines, & crudelitatem eorū, fieri non potest, quin commoueamur, & excitemur ad peruersos animi affectus. Vertamus igitur oculos nostros in autorem Deum & uoluntatē eius, ut constemus in officio obedientiæ. Sic Ioseph respexit Deum autorem in suis calamitatibus, in quas a fratribus coniectus erat. Non uestro, inquit, consilio sed Dei uolun-

uoluntate huc missus sum. Sic Iob ait: Dominus dedit, Dominus abstulit. Et tamen abstulerant ei omnia bona hostes, ac Satan ipse. Sic & Dauid, cum malediceretur à Simei. Sinite, inquit, Dominus præcepit ei, ut 2. Reg. 16. malediceret Dauid. Sic & hoc loco Paulus uocat se uinctum Christi, non Cæsaris, quia uinctus erat autore Deo propter CHRISTVM. Hæc uincula maior coram Deo gloria fuerunt, quam regium huius seculi diadema. Quare, cum Paulus tribuit sibi hoc epitheton seu cognomen, perspicue significat animum suum plenum esse fide, è qua consideret uincula, non qualia apparent

apparent in oculis impiorum hominum, sed qualia habeantur in oculis Dei.

ET TIMOTHEVS FRATER)

Et si Paulus in hoc Epistolio solus cum Philemone colloquitur, non dedignatur tamen sibi in inscriptione Timotheum socium adiungere, id quod etiam facit in Epistola ad Colossenses, & Thessalonicenses. Observabile exemplum, quo docemur, ut unusquisque alterius honori faueat, & quo quomodo potest, adiuuat. *Inuidia.* Natura enim nostra ita uitiata est, ut existimemus alienum honorem esse nostrum opprobrium, & alienum commodum esse nostrum incommodum. Itaque fieri solet, ut inuidia, amarulentia, auari-

auaritia & alijs id genus affectibus excæcati, alienam gloriam obscuremus, & aliena commoda impediamus. Paulus autem monet nos suo exemplo, ut alter alterius honori & commodo studeamus. Timotheus, iuuenis erat. Nemo, inquit, iuuentutem tuam despiciat. Paulus autem senex, non tamen inuidet honori iuuenis, sed secum in altum, quoquomodo potest, euehit. Vt enim in humano corpore, si uni membro acciderit commodum, non est detrimentum sed potius utilitas aliorum membrorum, sic & inter homines præsertim Christum agnoscentes, qui sunt eiusdem corporis membra, proximi honor & commodum, proximo in bonum

COM. IN EPIS. AD PHILE.

bonum cedit. Et præcepit Dominus, ut diligamus proximum, sicut nos metipsum, quo præter alia, etiam hoc exigitur, ut alter alterius honori & utilitati, sicut suæ ipsius faueat. Non præcepisset autem hoc Deus, si non singulis in bonum cederet. Quare, etsi impij, & inuidi Cain, Esau, fratres Ioseph, & Saul, multo aliter iudicent, tamen iudicium spiritus sancti longe præferendum est omnium hominum iudicio.

PHILEMONI DILECTO ET COLLEGAE &c.)

Sicut Paulus adiungit sibi socium Timotheum, ita adiungit etiam Philemoni suos socios, Apphiam, uxorem eius, ut puto, & Archippum, ac totam domesticam

De Archip=
po. Colo. 4.

IOAN. BRENTIUS

sticam eius Ecclesiam. Ecclesiæ, inquit, quæ domi tuæ est. Non instituemus nunc disputationem de Ecclesia, de qua aliàs copiose diximus, sed hoc tantum libet modo commemorare, quod Ecclesia Christi dicatur non solum publica hominum congregatio in templo, sed etiam priuata & domestica familia credentium in Christum. Cum enim Christus iusserit Apostolos prædicare Euangelion suum in uniuerso orbe terrarum, inter omnes gentes, non conclusit Ecclesiam suam in unum locum, nec definiuit eam certo numero, sed ubicunque prædicat et agnoscit Christus siue in templo inter multos siue in domo inter paucos, ibi est Ecclesia Christi. Multum

Ecclesia domus
mestica.

Multum autem prodest nobis,
ut priuatae domus seu familie ha-
beant etiam appellationem Eccle-
siae. Primum enim, hoc cogno-
men admonet unamquamque fa-
miliam honestatis uitae suae. Sicut
enim in publica hominum Eccle-
sia, non solent peragi, nisi sacra
& cultus Dei. Non fiunt ibi hel-
luationes, non designantur ma-
nifeste publica scelera, sed sua ob-
seruatur honestas, ita in priuatis
domibus, nihil turpe uel dicendum
uel faciendum est, sed ita ducen-
da est uita, ut sentiamus nos uer-
sari in templo Dei, & semper pa-
tere diuino conspectui. Deinde
confirmat hoc cognomen etiam
fidem nostram in domesticis af-
flictionibus. Nam, quod Deus
de

de templo Hierosolymitano di-
xit: Erunt oculi mei & cor meum ^{1. Reg. 9.}
ibi cunctis diebus, hoc idem in-
telligendum est, dici de unaqua-
que priuata domo, in qua habi-
tat Christiana familia. Vos enim, ^{2. Corin. 6.}
inquit Paulus, estis templum
DEI uiuentis, quemadmodum
dixit Deus: Inhabitabo in illis,
& inambulabo, & ero illorum
Deus, & ipsi erunt mihi popu-
lus. Solent autem patribus fami-
lias uariae afflictiones in domibus
suis accidere, quarum Deus non
solum est potens autor, uerume-
tiam propitius spectator, qui &
ex fide inuocatus, nequit iuxta
pactum suum in Christo, sese con-
tinere, quin afflictum adiuuet, ac
seruet. Cognomen igitur Eccle-
siae,
B siae,

fiæ, quod priuatæ domui tribui
tur excitet afflictum, non ad ex-
erationem, & uirulentiam, sed
ad piam orationem, certa fiducia
concepta, q̃ Deus non minus au-
diat & exaudiat talem orationē,
in priuata domo, q̃ si publice fie-
ret inter multas hominum myria-
des.

GRATIA VOBIS ET PAX &c.)

Gratia. Solennis Pauli salutatio, &
precatio. Gratia & pax. Nec pos-
set Paulus his, ad quos scribit,
maiora & meliora bona optare.
Gratia enim Dei, est fauor, quo
Deus pater complectitur homi-
Pax. nes propter Christum. Pacis au-
tem nomine compræhenduntur
omnia beneficia, quæ Deus con-
ferre

fert ad homines, ex fauore suo
propter Christum. Pax enim He-
bræo more significat bonam for-
tunam seu bonam salutem. Hæc
sunt maxima, & sola sufficientia
bona. In humanis seu precationi-
bus seu optionibus, alius solet
optare sanitatem, alius diuitias,
alius potentiam. Et quemadmo-
dum uiatores itinere defessi, ferè
nuncq̃ optare solent, ut totū iter,
sed tantum ut aliquam itineris
partem emensi essent, ita homi-
nes non tam bene sibiipsis faue-
re solent, ut sibi perfectæ & suffi-
cientia bona optent. Paulus au-
tem optat Philemoni & Ecclesiæ
eius bona uere perfectæ, & om-
nino sufficientia, dum optat eis
gratiam DEI & pacem. Quem
B ij enim

enim Deus suo favore complecti
tur, & cum Deo est pacificatus
seu reconciliatus, is non solum
conseruatur in omnibus aduer-
sis, uerumetiam consequitur om-
nia bona. In Psalm. iij. dicitur:
Non timebo centum millia po-
pulorum, qui in circuitu locaue-
runt se contra me, quia Dominus
sustentat me. In Psal. v. Quoniā
tu Domine benedices iusto, co-
ronas eū beneuolentia uelut scu-
to. Vides gratiam seu beneuolen-
tiam Dei esse tanq̃ scutum. Et ad
Rom. viij. Si Deus pro nobis
quis contra nos? Ad Paulum
quoque ipsum dicit Dominus:
Sufficit tibi gratia mea, hoc est,
et si affligeris, & necesse habes
in afflictione diutius perdurare;
tamen

2° cor 12

tamen nihil tibi deest, sed suffi-
cientia habes bona, q̃ comple-
ctar te gratia & favore meo. Di-
ligo te. Fauco tibi. Quid ampli-
us requiris? Quare summo stu-
dio contendendum est, ut Deus
nobis faueat, & sit clemens, id
quod fiet, si audito Euangelio
credamus in Christum, &ambu-
lemus in uocatione Dei ex fide.
Non enim est aliud nomen sub
cælo datū inter homines, in quo
oporteat nos saluos fieri, præter
quam Iesus Christus. Et: Sic De-
us dilexit mundum, ut filium su-
um unigenitum daret, ut omnis
qui credit in eum, nō pereat, sed
habeat uitam æternam.

GRATIAS AGO DEO, &c.)

B ij Pau

Paulus deprecaturus pro seruo fugituo, spargit ab initio Epistolæ usque ad finem semina argumentorum, quibus persuadeat Philemoni, ut recipiat seruum Onesimum in gratiam. Non enim argumentatur in hac Epistola, sed tantum exponit animi sui sententiam, sed ita exponit, ut penè singula uerba, singula sint argumenta, si explices, suasoria. Semper, inquit, mentionem tui facio in precibus meis. Hoc certe aptum argumentum est persuadendi, Ego semper cōmendo precibus meis salutem tuam Deo, & oro pro te Deum. Permite igitur mihi, ut & te orem pro seruo tuo. Spero Deum, meas preces pro te exaudire. Exaudias igit & tu me pro seruo

605,

Sep

seruo tuo deprecantem, ne si tu abijcias meas preces pro seruo tuo, Deus abijciat etiam eas preces, quas pro te & tua salute effundo. Quid autem est, quod dicit, SEMPER? Quis semper & sine intermissione orare potest: an non Paulus dormiuit aliquoties, an non meditatus est nonnunquam uel concionem, uel Epistolam, quo certe tempore nō potuit meminisse Philemonis? Quomodo ergo dicit, Semper mentionem tui faciens, in precibus meis? Scriptores Ecclesiastici tradunt quondam fuisse Psallianos, quos & *εὐχίτες* uocarunt, qui cū Christus dixisset: Oportet semper orare, & non defatigari, & Paulus: Sine intermissione orate, nullū

B iij tempus

Orare semper quid sit

Ep. memorabile
in sp. vlt.
Rom. 8

Euchite.

*Ortho
Mysm*
tempus intermiserunt, quo non,
etiam ore, & externis uerbis ora-
rent. Fuerunt quoque in Romana
religione, collegia quaedam sacri-
ficulorum instituta, in quibus no-
ctu diuque cantabatur & orabatur.
Sed hæc prorsus sunt superstitio-
sa, hypcritica, & ut Christus ait,
Ethnica. Semper enim, & sine in-
termissione orare, non est exter-
na orationis uerba, continenter
diu noctuque recitare, sed primū
est habere fidem, quod Deus sit pro-
pitiū propter Christum. Nam
qui credit, quod habeat Deum pro-
pitiū, propter Christum, is sem-
per orare & nomen Domini in-
uocare dicitur. Etsi enim aliquo-
ties ne meminit quidem oratio-
nis, præ alijs necessarijs negocijs,
aliquo-

aliquoties præ magnitudine do-
loris & afflictionis, ne potest qui-
dem orationis meminisse, spiri-
tus tamen auxiliatur infirmitati. *Roma. 8.*
bus eius, & intercedit pro ipso
gemitibus inenarrabilibus. Hi
certe gemitus sunt continua pio-
rum in Christum credentiū ora-
tio. Deinde semper & sine inter-
missione orare dicitur, qui omne
studium suum in hoc ponit, ut
quæta quacunque occasione, nomen
Domini inuocet, ac misericordiā
& auxilium Dei imploret. Nam
quemadmodum impij, etsi non
nunquam in præsentī felicitate sunt
tranquillo animo, tamen semper
dicuntur aduersus Deum fremere
& murmurare, quia quocunque
tempore, & quacunque occasione

B v accide

acciderit eis afflictio, semper ex-
crantur iudicium Dei, ita pii, etsi
interdum tacent, & alijs negocijs
uacant, tamē semper orare dicun-
tur, propterea q̄ quocunq; tem-
pore acciderit eis afflictio, sem-
per suscipiant eam obedienter, &
implorent in ea auxilium Dei.
Et quia Hypocritae *εὐχίται* non
habent ueram fidem in Christū,
idcirco nunq̄ orant, etiamsi sem-
per orent. Pii autem, quia uera fi-
de in Christū præditi sunt, ideo
semper orant, etiam si ore paucis-
sima uerba commemorent.

CVM AVDIAM TVAM CA-
RITATEM ET FIDEM, &c.)

Hæc est laudatio, qua Paulus
captat beneuolentiam Philemo-
nis,

nis, ut præparet sibi uiam ad de-
precandum pro seruo fugitiuo.
Commendat autem Paulus Phi-
lemonem à fide & caritate. Gra-
tias, inquit, ago Deo meo, cū
audio tuam fidem, quam habes
erga Dominum Iesum, & tuam
caritatem, quam habes erga om-
nes sanctos. Non posset autem
Paulus Philemonem à maiori-
bus & præstantioribus uirtuti-
bus cōmendare. Nec Philemon
potuisset unquam quicq̄ melius,
aut utilius, aut magis necessariū
facere, quam CREDERE, & DILI-
GERE. Alij solent commendari
à prudentia, alij à potentia, alij
à bonis corporis, alij à bonis for-
tunæ. Heroēs commendantur à
præclare gestis in bello. Sunt qui
commen-

Fides & caritas, summa uirtutes.

*Hæc Ca.
" nomq̄"*

commendantur a miraculis, quæ
 ediderunt. Alij habuerunt spiri-
 tum propheticum, a quo comen-
 dati fuerunt. Hæc habent quidē
 magnam laudem & famam corā
 hominibus, habent & quædam
 suum usum in Ecclesia. Sed non
 sunt ea, quibus uera constat foeli-
 citas, Sola fides in Christum, &
caritas in proximum, necessaria
 sunt ad salutem. Qui habet has
 uirtutes, omnia possidet, Qui
 his caret, nihil habet, etiamsi om-
 nium aliarum rerum potiatur.
 Primum enim fides in Christū,
 organon est, quo accipitur & pos-
 sidetur Christus. Vbi autē Chri-
 stus est, ibi est omnis iustitia, san-
 ctitas, & salus. Cui enim datus
 est Christus, quomodo non cum
 ipso

ipso oīa bona eius data essent.
 Quare per fidem fit, ut repute-
 mur coram Deo iusti, & serue-
 mur. Caritas autem in proximum *Caritas*
 est qua seruimus proximo, & cō-
 seruamus humanam societatem.
 Per caritatem igitur fit, ut repu-
 temur iusti coram hominibus.
 Quid autem opratius, quid ex-
 cellentius, quid foelicius est, q̄
 iustificari coram Deo & hominī-
 bus. Quare nihil est, quod supe-
 ret utilitate sua fidē & caritatem.
 Deinde, cum Dēcalogus, præter
 hoc, q̄ peccata ex ipso agnoscen-
 da sunt, propositus etiam sit no-
 bis, ut ad normam, regulam, &
 prescriptionem eius instituamus
 uitam & opera nostra, non sunt
 aliæ uirtutes, quæ nos ad obedi-
 endum

endum Decalogo ducunt, quam
fides & caritas. Decalogus
enim diuiditur in duas partes.

Decalogus.

Altera præcipit, quid debeamus
Deo, altera, quid proximo. Fi-
des autem implet priorem partē,
ac ut rectius loquar, fides dupli-

*Legis imple-
tio.*

ci ratione dicitur implere totum
Decalogum, totamq; legē Dei.
Vna ratio est, q̄ quia fides acci-
pit Christum, qui est ipsa iusti-
tia, & perfectio legis, accipit e-
tiam in Christo impletionem le-
gis. Itaq; qui credit in Christum,
reputatur coram Deo, perinde
ac si ipse legem perfecte imple-
uisset, propterea quod habet in
fide sua Christum, qui est legis
impletor. Quod lex, inquit Pau-
lus, præstare non poterat, q̄ im-
becillis

becillis erat per carnem, hoc De-
us proprio filio misso sub specie
carnis peccato obnoxia, præsti-
tit, ac de peccato cōdemnavit pec-
catum per carnem, ut iustificatio
legis impleretur in nobis. Alia
ratio est, q̄ quia per fidem datur
nobis spiritus sanctus, qui effi-
cit, ut diligamus Deum, & inuo-
cemus nomen eius, ac uerbum
eius sectemur, hæc enim exigunt
in priore parte Decalogi, idcir-
co dicitur etiam hoc modo fides
aliquatenus legem implere. Etsi
enim hæc non possunt in hac car-
ne perfecte fieri, tamen fides in-
choat ista opera, & quod adhuc
deest, cōpensatur per Christū fi-
de acceptum. Caritas aut dicitur
implere posteriorem partem De-
calogi.

calogi. Vnde Paulus ad Romanos cap. xij. scribens: Qui diligit alterum, inquit, legem expleuit. Siquidem illa. Non adulterabis, non occides, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud praeceptum, in hoc sermone summam comprehenditur, nempe, diliges proximum tuum sicut teipsum. Cum igitur impletio Decalogi pendeat ex fide & caritate, perspicuum est, non esse praestantiores his uirtutes. Multae quidem sunt personales uocationes, quibus unusquisque necesse habet suo tempore & loco seruire, nec cuique licet personale alterius uocationem temere inuadere. Ne quis affligat, inquit Petrus, inter uos ut ἀλλοτρίος

1. Petri 4.

πίσκοπος.

πίσκοπος. Fidem autem & caritatem exercere est generalis omnium hominum uocatio. Haec uocatio tam discenda, quam facienda est per omne uitae nostrae tempus, & orandum etiam est, ut Deus spiritu sancto suo has uirtutes in nobis subinde magis ac magis augeat. Vnde & Paulus semper facit mentionem Philemonis in precibus suis. Quam ob causam? Sequitur.

VT COMMUNICATIO FIDEI
DEI TVAE EFFICAX FIAT
IN AGNITIONE OMNIS
BO. NI, QVOD POSSIDETIS IN
CHRISTO IESV.

Hoc est, ut fides tua, quam nobiscum communem habes, magis ac magis augeatur, & agnoscat,
C quanta

COM. IN EPIS. AD PHILEM.

Quanta bona Christus qui uobis
reuelatus & donatus est, secum af-
Coloss. 2. ferat. Ad Coloss. ait Paulus: In
Christo sunt omnes thesauri sapi-
entiae ac scientiae reconditi. Ad
Eph. 3. Ephesios dicit: Diuitias Christi
1. Corin. 2. esse imperuestigabiles. Et ad Co-
rinthios, Quae oculus non uidit
& auris non audiuit. Quid mul-
Ioannis 5. ta? Pater (inquit) omne iudiciū
dedit filio. Et: Omnis mihi da-
ta est potestas in caelo & in terra.
Vides, Christum esse thesaurum
omnium uerorum, diuinorum,
ac coelestium bonorum. Qui aut
accepit Christum per fidem, is
etiam accepit hunc thesaurum, &
possidet eum in Christo, qui the-
saurus tanto magis agnoscitur,
quanto plus fides crescit. Quare
summa

IOAN. BRENTII.

summa danda est opera, tam dili-
genti auditu seu lectione Euange-
lij Christi, q̄ oratione, & exerci-
tio obedientiae, ut fides sua habe-
at in nobis incrementa, quo &
cognoscamus felicitatem nostrā
in Christo, & fruamur ea per
CHRISTVM.

GAVDIVM ENIM HABE-
MVS MVLTVM &c.)

Paulus transit pedetentim &
gradatim à cōmendatione fidei
& caritatis Philemonis, ad depre-
cationem pro Onesimo. Maxi-
ma, inquit, affecti sumus letitia,
cum nunciatum nobis est, quod
quosuis sanctos, qui tua ope in-
dignerunt, liberalissime adiuue-
ris, & multa beneficia in ipsos

C ij con

COM: IN EPIS. AD PHILE:

contuleris. Quare speramus nec
nos repulsam passuros in de-
precatione nostra pro seruo tuo:
Etsi autem eam habeo in te auto-
ritatem, ut possem tibi per Chri-
stum mandare, ac seueriter exige-
re, quod peto, tamen malo nunc
ex caritate rogare, q̄ ex autoritate
imperare. Hic pauca quædam de
Sanctis dicenda sunt. Cum enim
Paulus supra dixit: Audio carita-
tem tuam erga omnes Sanctos,
& hoc loco ait: Viscera sanctorū
refocillata sunt per te, non est sen-
tiendum Paulum loqui de San-
ctis mortuis, sed de Christianis
Sancti nomen uiuentibus. Nomen enim San-
cti, in Ecclesia recens congrega-
ta, non fuit nomen tantę arrogan-
tiæ, quantæ nunc iudicat ab Hy-
pocritis.

Sanctus

IOAN: BRENTII. 19

pocritis. Omnes Christiani in
terra adhuc uiuentes, dicti sunt
sancti. Postq̄ uero extincta est
per doctrinam hypocriseos, uera
uerę sanctitatis cognitio, ibi tum
hoc nomē translatum est ad mor-
tuos tantum, & ad eos, qui uisi
sunt suis ipsorum operibus ac mi-
raculis hoc nomen meruisse. Sed
de Sanctis ita sentiendum est, q̄
unus solus sit sanctus, qui sua na-
tura, suoq̄ merito sanctus est,
IESVS CHRISTVS, Dominus no-
ster. Homines autem, nec sunt,
nec recte dici possunt Sancti, ni-
si quatenus hunc sanctum, Iesum
Christū agnoscunt, & fiunt mem-
bra eius per fidem. Non enim
imaginandum est, q̄ Christus in
cælo sit ociosus spectator huma-
narum

narum actionum in terris, & q̄
homines possint suis uirtutibus
mereri, ut iudicentur a spectato-
re Christo sancti. Nulla enim hu-
mana uirtus est, quæ possit in iu-
dicio Dei constare, & pro uera
ac perfecta sanctitate iudicari, sed
sentiendum est, quod homines
natura sua sint prophani, fiant au-
tem sancti, cum inseruntur per fi-
dem in corpus Christi, & fiunt
membra eius. Hic uero iterum
considerandum est, quod homi-
nes Christo inserti, non dicun-
tur præcipue sancti, propter in-
nouationem, quam facit spiritus
sanctus in renatis, sed maxime
omnium, propter Christum, fi-
de acceptum. Etsi enim spiritus
sanctus purgat reliquias peccati
in rena-

in renatis, peccatum tamen sem-
per manet in carne & sanguine
usq; ad mortem. Itaq; manent re-
nati in se semper sordidi ac pro-
phani. Quare fiunt sancti, non
innouatione, sed imputatione,
quia cum habeant Christum per
fidem, tales iudicantur coram
Deo, qualis est Christus, qui cū
sit ipsa sanctitas, reputantur & hi
sancti, qui sunt membra corpo-
ris eius. Ex eodem, inquit Pau-
lus, uos estis in Christo Iesu, qui
factus est nobis sapientia a Deo,
iusticiaq; & sanctificatio & re-
demptio. Cum autem solus Chri-
stus sit sanctitas credentium in ip-
sum, & Christus semper suos ha-
beat credentes in hac terra, mani-
festum est, quod nomen sancti

78

non pertineat tantum ad mortuos, sed etiam ad uiuos, ac si recte iudicaueris, plane idem sunt, sanctus, Christianus, & fidelis, seu credens in Christum. Cæterum, cum Paulus dicat hoc loco, se habere fiduciam & autoritatē mandandi ac præcipiendi Philemoni, ut cogeretur Onesimo remittere suum scelus, non tamen uelle hoc tempore ista autoritate uti, non importunum uidetur commemorare aliquot rationes, quibus Paulus potuisset iure & mandandi autoritate a Philemone exigere, ut ignoscat Onesimo. Res autem sic se habebat. Paulus erat Apostolus Christi, & Concionator Philemonis. Et Philemon erat per Paulum conuersus ad

*Jus mada
d. philemo,*

ad Christianismum. Onesimus autem fuerat seruus Philemonis. Et si uero Onesimus fugerat, & res quasdam secum furto abstulerat, adeoque dominum suum magna iniuria affecerat, tamen reliquit nunc, & petit ueniam. Potuisset igitur Paulus Philemoni remissionem huius peccati, magna seueritate mandare, & nisi remitteret, pronunciare ipsum reum æternæ condemnationis. Primum enim lex Dei est. Dilige proximum tuum sicut teipsum. Iam, si tu similiter peccasses, & ageres poenitentiam, certe ita te diligis, ut magnopere cuperes tibi ignosci. Ignosce igitur & tu alteri, qui etsi seruus est, uenit tamen & ipse se proximi nomine. Itaque natura

C v lis

*Remittenda
proximo sua
errata.*

lis. lex exigit a te, ut remittas ei peccatum. Deinde, cogita quanta tibi remissa sint a Domino Deo tuo propter Christum. Seruus abstulit tibi quasdam reculas & aufugit. Tu autem seruus Dei es. Quantis rebus Dei, abusus es, ab ineunte ætate tua? Quoties peccatis aufugisti à Domino Deo tuo, & suffuratus es ipsi obedientiã, quam debuisti? At Deus remisit omnia illa tibi, postquã credidisti in Christum. Quare necesse habes, & hoc est mandatum Dei, ut tu uicissim remittas seruo tuo. Nisi enim hoc feceris, Christus nihil tibi proderit. Frustra in Christum credidisti, quippe qui habeas fidem mortuam, hoc est, nullam. Nota est parabola

parabola Christi, de seruo, cui cum remissa essent mille talenta, noluit conseruo suo remittere centum denarios. Et audit: Serue scelereste, totum debitum tibi remissi, cum obsecrasses me, nonne oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus eram. Et iratus dominus tradidit eum tormentoribus. Postremo, Christianus homo necesse habet in omnibus aduersis orare, & Deum inuocare. Non potes autem orare, nisi remittas seruo tuo debitum suum. Qua enim fronte dices: Remitte nobis debita nostra, si non potes ingenue addere, sicut & nos remittimus debitoribus nostris? Quare necesse habes seruo tuo peccatum suum remittere. His & id ge-

id genus alijs rationibus potuisset Paulus uti, & autoritate ministerij sui mandare ac imperare Philemōi, ut ignoscat seruo suo.

¶ Et si autem hæc & huiuscemodi mandata, quæ in nomine Domini exigunt Apostoli & ministri Ecclesie, non habent magnam auctoritatem coram contemptoribus DEI, certissimum tamen est, quod qui talia mandata abiicit & contemnit, is abiicit, & amittit suam ipsius salutem. Hæc mandata ex diuino uerbo proposita, non habent quidem secum cataphractos equites, qui uiolenter etiam nolentes & inuitos cogant obedire, quales habent mandata Regia in hoc seculo. Sed habent secum exercitum coelestē, patrem, filium, & spi-

Mandata diuina quis tueatur.

*1 Thess. 4
qui inquit (contra
monstra) non
hōm. inquit β
Dm*

& spiritum sanctū, ac omnes Angelos & sanctos Dei. Quid hoc exercitu potentius? Hæc diuina mandata non afferunt semper secum subitam & repentinam poenam eorum, qui uiolant ipsa, reuelatum est autē & confirmatū miraculis, quod etsi ira DEI est sera, *tra Dm*
nunquā tamen non est uera aduersus impios. Si male egeris, inquit Dominus ad Cain, peccatū in foribus est, hoc est, etsi peccatū perpetratum, in præsentia quiescit, & uidetur impunitum, non tamen manebit diutius tranquilum, quā iudicium Domini reuelatum fuerit. Vide mihi exemplum Mosi & Pharaonis, Mose attulit mandatum Dei, quod iubeat Pharaonem dimittere Israelitas. *Siua β uera, Cam*

5. Paral. 25.

litas. Non habebat quidem Mo-
se externum equitatum, quo tue-
retur mandatum Dei, sed cum
Pharao nō obediret, omnes crea-
turæ conferebant operam suam,
ut impietas Pharaonis puniret.
Rex Vſia uſurpabat ſibi miniſte-
rium adolendi incenſi. Sacerdo-
tes afferebant mandatum Dei,
quo præcipiebatur Vſiæ, ut non
temere uiolaret diuinam ordina-
tionem, ſed de ſanctuario egrede-
retur. Quanq̃ autem ſacerdotes
non uidebantur habere milites
& equites, qui regem ad obedi-
entiam cogerent, cōfeſtim tamen
præſto aderant angeli, & punie-
bant arrogantem & temerarium
regem, quia mox lepra percuſſus
eſt in fronte. Quare, cum diuina
manu,

mandata, quæ afferuntur nobis
ex uerbo Dei in publicis concio-
nibus habeant ſecum coeleſtem
exercitum, qui tueatur ea, & in-
ferat, uel tandem impœnitenti-
bus æternum ſupplicium, nihil
prius nobis agendum eſt, q̃ ut
excipiamus ea ſumma obſeruan-
tia, & obſequamur eis pro no-
ſtra uirili.

PER CARITATEM TAMEN
POTIVS ROGO &c.)

Nolo tibi, quod petiturus
ſum, imperare pro mea autorita-
te. Sed uolo potius rogare pro
Chriſtiana caritate. Cum igitur
pauloante commemorauerimus
aliquot rationes, quibus Paulus
potuiſſet imperare Philemoni,
ut ignoſceret ſeruo. Videamus
nunc

nunc ea argumenta, quibus ro-
gat eum. Non autem expectabis
in tam breui Epistola longam ar-
gumentorum seriem, & Rhetori-
cas eorum exornationes, ac ampli-
ficationes. Sed spargunt hic tan-
tum quædam argumentorum se-
mina, & uno ac altero uerbo indi-
cantur. Rogo inquit, cum talis
sim, nempe, Paulus, Senex, nunc
etiam Vinctus IESU CHRISTI.
Singula uerba, singula sunt argu-
menta suasoria, aut si mauis, pre-
catoria, imo singula uerba, sin-
guli sunt arietes, quibus uerisi-
mile est animū Philemonis pror-
sus concussum esse. Rogo ego
Paulus. Hoc iam merito suffice-
ret ad persuasionem & impetra-
tionem. Quis enim est Paulus?
Apostolus

Paulus

Apostolus Iesu Christi. Raptus
in Paradisum, raptus in tertium
coelum. Electum organon Dei.
Per quem Deus multa miracula
edidit. Quis autē tanto uiro ho-
nesta precanti negaret? Si preca-
retur ea, quæ non essent per se fa-
ctu necessaria, sed indifferentia,
mos gerendus esset, quanto ma-
gis obtemperandum est, cum pre-
catur ea, quæ Deus exigit, & ne-
cessario facienda sunt. Magnum
certe pondus est talium precum
in conspectu Dei. Nam si obse-
cutus fueris, exaudis precantem
Deum. Si negaueris, Deo, non
homini negas. Ioseph, cum com-
prehendebatur a fratribus, roga-
uit eos uehementissime, ne infer-
rent ipsi tantam iniuriam, sed cū
D fratres

Apostolo
quod nega-
tur, Christo
negatur.

fratres non exaudirent eum, reiecerunt non hominis sed Dei preces. Itaque postea iure afflicti sunt. Quod enim petebat Ioseph, iustum erat, ac necessario faciendum fuerat, etiamsi Ioseph nullus rogasset. Loth deprecabatur violentiam, quam ciues Sodomitae uolebant inferre hospitis, sed quia repulerunt preces eius, repulerunt Deum ipsum, & perierunt incendio. Quare discamus, quod cum rogamur ab hominibus de his rebus, quas ex officio & mandato Dei prestare debemus, suscipiendae sint preces non tantum ab hominibus, sed tanquam a Deo. Sequitur: SENEX. Continet & hoc unum uerbum, magnam uim persuadendi. Senex iam sum. Senectus

nectus autem honoranda est. Debent igitur meas iam senis preces pro seruo exaudire. Lex dicit: *Senectus honoranda.* Coram cano capite assurge, & honora personam senis. Honorantur autem senes, non solum detegendo caput, aut e uia cedendo, sed multo magis, cum ipsos iusta petentes exaudimus. Sic enim honoratur non homo tantum, sed etiam Deus ipse. Nam cultus Dei est, seni iusta petenti, more gerere. Deus enim non uidetur extrinsecus, humanis oculis, nec potest per se coli externis & corporalibus manibus. Proposuit autem se conspiciendum in senibus. Etenim, quemadmodum Sol & Luna, explicant nobis aliquo modo maiestatem creatoris. Inuisibilia
Dei,

COM. IN EPIS. AD PHILE;

Dei, inquit Paulus, æterna uide
licet potentia & diuinitas eius cō
spiciunt ab opificio mundi, ani
maduersa ex operibus, ita & è se
nectute hominis animaduertitur
clementia & bonitas Dei, qua hu
manum genus ab incurfu Satanæ
defenditur. Sunt enim innumere
afflictiones, quibus uita hominū
obnoxia est, & Satan non tantum
spirituali sed etiam corporali ho
minum saluti ita insidiatur, ut ni
si Deus clementer ac potenter tue
retur eos, nullus posset ad sene
ctutem peruenire. Cum igitur ui
demus senem & canū hominem,
assurgamus in agnitionē & con
templationem diuinæ bonitatis,
& ueneremur Dominum DEVM
nostrum in sene, ac sentiamus, q̃
quæ

IOAN. BRENTII. 27

quæ iusta & pia senex a nobis pe
tit, Deus ipse petat. Additur:
VINCTVS IESV CHRISTI.
Valet & hoc plurimum ad per
suasionem. Fauemus natura ipsa
captiuis supplicibus, quantoma
gis fauendum est captiuo prop
ter Christū. Quod uinctus sum,
inquit, propter Euangelion, etiā
tuo nomine uinctus sum, quia
prædicaui & tibi Euangelion.
Itaq; si ego tuo quoq; nomine
fero uincula, quā iniquum es
set, si tu meo nomine non condo
nares seruo delictū: Hic iterum
commendat Paulus uincula sua,
tanquam gloriosa, & honorifi
ca, sed dices: Gloriosa sunt, si
propter Christū & Euangelion
eius contingunt, non autem alijs

D in de

*Vincula glori-
osa quæ:*

de causis. Recte sentis. Gloriosa sunt, tam coram Deo, quam coram Ecclesia Dei, si propter Christum contingunt. Alia autem vincula, quæ iniunguntur alicui, uel propter delicta, uel a latronibus, uel a tyrannis, possunt etiam fieri gloriosa coram Deo, si in Christo perferantur. Hoc enim est artificium Christianorum, quod sciant omnia genera afflictionum, quæ sunt coram mundo abominabilia, sibi per Christum gloriosa & utilia facere. Nam si iniunguntur vincula, propter delicta seu scelera, resipisce, agnosce peccata tua, detestare ea, & crede Euangelio, quod remittant tibi propter Christum, & perfer obedienter, quod tibi legitime inferatur,
tunc

tunc vincula tua non erunt amplius supplicia peccati, sed organa salutis. Quod si autem vincit te uel latro uel tyrannus iniuste, agnosce & hic manum Domini, crede Euangelio, quod Deus sit tibi propitius propter Christum filium suum, qui & ipse pro te uinctus fuit, & perseuera in uocatione Dei, tunc fieri non potest, quin & hæc vincula tibi in bonum cedant. Itaque quoquomodo acciderint vincula, si credideris in Christum, fient coram Deo gloriosa.

ROGO AUTEM PRO FILIO
MEO, (SC.)

Vide, obsecro, quantus sit caritatis affectus in Paulo. Seruum fugitiuum, eumque furem, sed reser-
D iij pils

piscentem, uocat filiū suum. Habet & hoc unum uocabulum, maximam persuadendi uim. Non iam tuo seruo, sed meo filio ignosces peccatum. Quid? Abominareris me deprecantem pro meo ipsius filio? Sed unde tam dulcis affectus in Paulo erga seruum fugitiuum? Certe non nisi ē spiritu sancto. Suscipit enim Paulus, auctore spiritu sancto, talem, quatenus quidem in hac carne fieri potest, affectum erga Onesimum, qualem nouit esse affectum Domini Dei nostri, & omnium angelorum eius erga resipiscentes. Christus ait: Non ueni ad uocandos iustos, sed peccatores ad resipiscentiam. Qui autem resipiscunt

Peccator resipiscens, filius DEI.

piscunt in Christo, eos completur Deus tam paterno affectu ut adoptet eos in filios suos propter Christum, & iubeat totū cœlestem catum peccatori de resipiscencia gratulari. Gaudium est in cœlo, inquit, coram Angelis Dei super uno peccatore resipiscente. Quare cum Paulus nouerit Deum ipsum agnoscere nunc Onesimum resipiscentem pro filio suo, haud iniuria suscipit & ipse, minister Dei, paternum affectum erga eum, quo exemplo, admonemur, non solum quomodo & nos debeamus erga peccatores poenitentiam agentes affici, sed etiam ut & nos ipsi resipiscamus ac poenitentiam agamus, quo & Deus agnoscat nos filios suos,

D v &

COM. IN EPIS. AD PHILE.
& omnes Angeli nobis de salute
nostra congratulentur.

Q VEM GENVI IN VIN-
CVLIS MEIS, &c.)

Facit & hec circumstantia non
nihil ad persuasionem, q̃ Pau-
lus non ijs concionibus, quas ha-
buit adhuc liber, sed ijs, quas ha-
buit uinctus & captiuus propter
Christum, genuerit Onesimon
in Christo. Solenne autē est Pau-
lo, q̃ eos, quos conuertit per E-
uangelion ad fidem in Christū,
uocet filios suos, à se genitos. Mi-
si ad uos, inquit, Timotheum,
qui est filius meus dilectus, & fi-
delis in Domino. Et in eodem lo-
co de Corinthijs ait: Per Euange-
lion ego uos genui in Christo
Iesu.

2. Corint. 4.

IOAN. BRENTII, 30

Iesu. Et ad Galatas: Filioli mei, Galatas 4.
quos iterum parturio, donec for-
metur in uobis Christus. Magna
hæc est, & obseruabilis commen-
datio ministerij Euangelij. Sunt
enim, qui putant externam Euan-
gelij concionem, cerimoniam tan-
tum gratia obseruari, & quia hu-
mana duntaxat uox auditur, sen-
tiunt haudquaquē spiritum san-
ctum, per eam dari. Verissimum
quidem est, quod humana uox
per se non sit tanti nec momenti
nec autoritatis, ut queat auditori
dare spiritum sanctum, & regene-
rare ipsum, sed Christus cum ait:
Qui uos audit, me audit. Et præ-
dicare Euangelion omni creatu-
ræ, Qui crediderit & baptisatus
fuerit, saluus erit, consecrauit mi-
nisterium

Euangelij ex
terna concio.
Act. 55.

J. mimstrio
Xpo

J. f. p. A. p. i. u. s. d. y

nisterium seu concionem Euangelij in ordinariū organon, per quod ipse uelit dare spiritū sanctum, & auditorem regenerare. Non pudet me, inquit Paulus, Euangelij. Potentia siquidē Dei est, ad salutem omni credenti. Et Petrus. Renati nō ex semine mortali sed ex immortalī, per uerbū uiuentis Dei, & manentis in æternum. Hoc autem est uerbum, qđ per Euangelion delatum est ad uos. Quare, etsi Paulus, & alij synceri concionatores Euangelij non sunt autores regenerationis & salutis nostræ, sunt tamen ministri eius, & ut aliās Paulus ait,

συνεργοι *συνεργοι*, hoc est, cooperatores Dei. Itaq; quemadmodum Paulus credētes per Euangelion eius in Chri

in Christum, aptissime uocat, filios suos in Christo, ita ad accipiendum & conseruandum spiritū sanctum, synceræ Euangelij conciones diligentissime sectandæ sunt.

QVONDAM TIBI INVTILI, &c.)

Argumentum ab interpretatione nominis Onesimi ductum. *ονήσιμος* enim significat *εὐχρηστος*, hoc est, utilem. Hæc igitur est sententia huius loci. Seruus tuus uocatur Onesimus, hoc est, utilis. Et cum apud te adhuc esset, ea fecit, quæ minime competunt nomini eius. Non enim fuit tibi Onesimus, hoc est utilis, sed inutilis. Abstulit tibi quasdam res, & fugit. Hæc inutilia facta, & grauius scelera, nec possum nec de beo

*Onesimus
quid significet.*

beo approbare. Nuncautē, quia
 resipuit, & renatus est in Chri-
 sto, de quo etiam angeli gratulan-
 tur, factus est tam tibi, quā etiam
 mihi uere Onesimus, hoc est, uti-
 lissimus. Quare merito debet a
 te in gratiam recipi. Hoc loco dis-
 cenda est modestia iudicij de sce-
 leratis hominibus. Homines e-
 nim, ac praesertim hypocritae so-
 lent eos, qui semel aut iterum pec-
 carunt, prorsus tanq̃ Deo & ho-
 minibus inutiles, abijcere, ac pe-
 dibus etiamnum conculcare. Sic
 & Corinthij, eum, qui cum no-
 uerca peccauerat, ita abijciebant,
 ut pene perijisset tristitia, & Pau-
 lus necesse habuerit eum iterum
 consolari, ac Ecclesiae restituere.
 Cathari & Nouatiani negabant
 etiam

g. sc. maly
 p. p. maly

iudicandum
 & condem-
 nandum teme-
 re non est.

Cathari No-
 uatiani.

etiam poenitentiam lapsis post
 baptismum. De his autem nunc
 nō est differendi locus, & extant
 multa ac praeclara scripta aduer-
 sus eos. Sed illi hoc loco reprae-
 hendendi sunt, qui lapsos sum-
 ma inhumanitate & crudelitate,
 perinde ac si nec Deo nec homi-
 nibus amplius utiles esse pos-
 sent, tractant. Non hoc dicimus,
 scelera esse approbanda, ac uerū
 est, q̃ peccator ambulans adhuc
 in peccatis impoenitenter, recte
 dicatur nec Deo nec hominibus
 utilis. Nomen enim Dei male au-
 dit, ppter ipsum, seu peccata eius.
 Homines autē, quibuscum agit
 contubernium, uel offenduntur,
 uel si conniueant aut applaudant
 peccatis eius, puniuntur propter
 ipsum

*Pena, umb
fimbriae —
Sunt vultu*

COM. IN EPIS. AD PHILE.

ipsum diuinitus, ut nihil interim
dicam, q̄ hominibus etiam alijs
in rebus, aut furando, aut latroci
nando, aut adulterium cominit
tendo, aut prodendo noceat. Fie
ri enim solet, q̄ Deus affligat ali
quoties totam regionem aut totā
uicinīā propter unius hominis,
aut paucorum sceleratorum impi
etatem & impoenitentiam. Prop
ter Pharaonis impietatem & cru
delitatem afflicta fuit tota Ægyp
tus. Propter Achan, qui furatus
erat quædam de anathemate Hie
richuntino, afflicti fuere omnes
Israelitæ. Hoc certe unicuius ho
mini in sceleribus adhuc uersan
ti diligenter cogitandum est, ut
quamprimum ad pœnitentiam
excitet. Si enim pestis, si grando,
si alia

Pharus

Arhan

IOAN. BRENTIUS 33

si alia publica calamitas incide
rit, cogitet sceleratus, se esse tan
tæ calamitatis autorem, ac sum
mam det operam, quo sine omni
mora resipiscat. Nunqd autem,
quia talis peccator nec Deo nec
hominibus utilis uidetur, ita abi
ciendus & conculcandus est, per
inde ac si nulla spes salutis eius re
liqua esset? Non est nobis nunc
sermo, de supplicio, quod magi
stratus sceleratis legitime inferre
solet, quanq̄ optandum est, ut
& hoc inter Christianos, p̄ Chri
stiana pietate mitigetur, nec est
sermo de iusta seueritate uel pa
reantum uel ecclesiastarum, erga
eos, qui ipsorum curæ commissi
sunt, sed loquimur de priuatorū
hominum conuictu, & societate.

E Quid

hals grunz

Quid enim abijcis tam duriter;
 tam immisericorditer tuum pro-
 ximum? Peccauit, fateor, & est
 nunc tam Deo, quàm hominibus
 inutilis, sed an non potest ite-
 rum resipiscere, ac fieri & Deo
 & hominibus utilissimus? Vidi
 sti peccatū, sed non uidisti suspi-
 ria, non uidisti lacrymas, quas
 te fortassis dormiente, corā Deo
 ex fide effudit. Da nullas effusas,
 da eum impoenitentem, patet ta-
 men adhuc ei ianua poenitentiae.
 Quid? tu ne melior es Domino
 Deo nostro? Hic bonitate sua to-
 lerat sceleratum, & inuitat eū ad
 poenitentiam. Tu uero crudelita-
 te tua à poenitentia ipsum abster-
 res. Tu constitisti fide, inquit
 Paulus. Ne efferaris animo, sed
 timeas.

*Peccata uidi-
 sti, suspiria
 non uidisti.*

timeas. Si enim pergas crudelis
 esse, potest Deus te abijcere, & il-
 lum, si resipiscat, in gratiam reci-
 pere. Venit em̄ filius hominis,
 ut seruet, quod perierat. An non
 & Paulus ipse quondam, cum ad
 huc persequeretur Ecclesiam, ui-
 debatur nec Deo nec hominibus
 utilis? at factus est electum orga-
 non Dei, & uniuersae Ecclesiae
 longe omnium utilissimus. Vi-
 de mihi & hunc nostrum Onesi-
 mon, qui etsi aliquoties minime
 Onesimus, hoc est, utilis fuit, ta-
 men factus est testimonio Pauli
 tam Domino suo, q̄ Paulo ipsi,
 imo etiam toti Ecclesiae utilis.
 Nam occasiōe resipiscētie eius,
 scripta est hæc Epistola Pauli ad
 Philemonem. Quam igitur uti-
 E n̄ litatem

litatem affert Ecclesiæ hæc Epistola, eius partem uendicat etiam si bi iure quodā Onesimus. Quare, etsi proximi peccata, pro diuino zelo detestanda sunt, ipse tamē eiusmodi humanitatis officijs cōplectendus est, ut sentiat, dumtaxat peccatū eius odio haberi, sicut iustum est, salutem autē eius maximæ nobis curæ esse.

QVEM REMISI, TV AVTEM
EVM, HOC EST, VISCERA
MEA, &c.

Hæc seu correctio seu interpretatio, cum dicit: Suscipe ipsum, hoc est, mea viscera, plurimum facit ad persuasionem. Si ME amas, & cupis MIHI bene facere, suscipe Onesimon. Is em̄ factus

factus est nunc mihi, uelut alter ego. Meum cor, meus animus est. Quid potest hac Pauli caritate erga Onesimon maius dici? 2. Cor. 11.
Nec existimandum est, q̄ Paulus calamo tantum & uerbo diligat Onesimon, sed perspicuum est, q̄ qui infirmatur, & uritur, cum aliī infirmant & offenduntur, & qui optat esse anathema à Christo pro persecutoribus suis, is etiam ex animo complectatur auditorem Euangelij sui, in Christo resipiscentem. Habes igitur in Paulo exemplum, quo obseruatur, quanta possit esse caritas erga proximum, in homine pio, & renato ex spiritu sancto. Etsi enim dilectio proximi non potest esse omnino perfecta & abso

Dilectio pro
ximi.

E in luta

Rom. 8.

luta in homine pio, propter carnem originali peccato uitiatam (non enim iustificatur in conspectu Dei omnis uiuens, & lex est imbecillis per carnem, ut Paulus ait) tamen necesse est, ut in homine pio inchoetur, & aliquatenus progrediatur, quia datur creditibus spiritus sanctus, qui non uellit quidem penitus peccatum ē carne, refecat autem, ut non regnet in mortali nostro corpore. Quare inuidi, ἀσέβητοι, ingrati, maledici, contumeliosi, & iniuriosi in proximos, non sunt Christi, quia non uiuunt secundum spiritum, sed secundum carnem, & non mortificant facta corporis, spiritu, sed obediunt cupiditatibus peccati. Deinde, q̄ Paulus

lus facit dilectione sua, Onesimon tanq̄ uiscera sua, uirtus est spiritus sancti, significantis in Paulo, quo affectu Christus in coelis complectatur peccatorem resipiscentem. Nam qualem Paulus uocat Onesimon (uocat autē eum, Viscera sua) talem agnoscit Christus quemuis poenitentiam agentem. Venit enim Christus in hunc mundum, & exinaniuit se forma serui assumpta, ac factus est obediens usq̄ ad mortem crucis, ut uocaret homines ad poenitentiam, & seruaret eos. Nisi autem amplecteretur poenitentes, tanq̄ cor, animum, & uiscera sua, certe nō suscepisset propter ipsos tantas afflictiones. Apud Lucam, paterfamilias reportat

Proximus,
uiscera nostra.

E iiii ouem

quem perditam humeris suis,
cum reliquisset antea nonaginta
nouem in deserto. Et postea, fili
us perditus quidem luxu, sed resi
piscens excipitur osculis & mag
na patris læticia. Extrat huius rei
iucundissima figura in rationali
summi pontificis apud Israelitas.
Pontifex enim gestabat duode
cim gemmas nominibus Israeliti
carum tribuum insignitas, super
pectus suum, quo spiritus san
ctus significare uoluit, eos qui
per resipiscentiam in Christo fi
unt ueri Israelitæ, gestari in pe
ctore Christi, ac haberi à Chri
sto tanq̃ sua ipsius uiscera. Qua
re enitatur summo studio, ut
pœnitentiam agamus, & resipis
camus in Christo, quo fiamus
non

Exod. 28.

Rationale

non solum membra, sed etiã tan
quã cor, animus, & uiscera Chri
sti. Cum enim facti sumus uisce
ra Christi, nulla afflictio, imo
nulla mors tam potens est, quæ
nos incommodo afficere queat:

QVEM EGO CVPIEBAM
APVD ME RETINERE, &c.)

Dicit Philemon, si Onesimus
tibi tam utilis est, cur non reti
nuisti eum tecum? cur ad me re
misisti? Respondet Paulus: Cu
piebam quidem retinere eum a
pud me, ut pro te ministraret mi
hi in uinculis Euangelij, sed abs
que tua sententia nihil uolui face
re &c. Hoc loco docet Paulus,
unde beneficia, quæ nobis inui
cem præstamus, accipiant suam
E v aestima

*Beneficia ex
munera unde
sua estima
tionem acci-
piant. ab
aio pstantis*
a. Cor. 8.

æstimationem, uidelicet, non ab ipsa beneficij excellentia, sed ab animo præstantis. Si enim animus dantis est hilaris, candidus, & beneuolus, beneficium iudicatur magnum. Si autem animus est inuidus, tristis, & inuitus, beneficium amittit nomen suum. Si prius adfit, inquit aliàs Paulus, animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id quod non possidet. Ex hoc etiam discendum est, quam rationem habeant bona nostra opera coram Deo. Nam quemadmodum hominibus ea beneficia non sunt accepta, quæ etsi per se sunt magnæ æstimationis, præstantur tamen ipsis tristi & inuito animo, ita Deus non iudicat

dicat opera nostra esse perfecte bona, ex ipsa externa specie, sed ex animo facientis. Nunc autem animus hominum obrutus est peccato originali, præ quo nec tantum credit Deo, nec tantum amat Deum, quantum debet, & cum aliquid graue est diuino præcepto uel faciendum uel patiendum est, mallet Deum hoc non exigere. Velle, inquit Paulus, adest mihi, sed ut faciam bonum, non reperiō. Et: Video aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati. Bona igitur nostra opera non iudicantur coram Deo perfecte bona, quia non proficiuntur est corde perfecte bono & sancto, attamen, opera eorum, qui

qui in Christum credunt, etsi nō sunt perfecta, tamen sunt Deo grata, non propter ipsorum operum integritatem, sed propter Christum. Quare benefaciendū est ex fide in Christum, ut officia nostra fiant propter Christum Deo grata.

NAM PROPTEREA FORSITAN SECESSIT, &c.)

Vide, q̄p humaniter mitiget fugam serui. Vocat enim fugam, secessionē. Et addit interim eiusmodi uerba, quæ maximam habent uim persuadendi. Secessit nuper inutilis, sed nunc redit utilissimus. Ante seruus tantū abijt, nunc autem reuertitur, non seruus tantum, sed etiam frater, non

uulgaris,

uulgaris, sed dilectus, ac præcipue mihi dilectus. Quanto magis etiam tibi dilectus esse debet, propterea q̄ nunc tibi iunctus sit tam carne, hoc est, externo iure, quia tuus seruus est, q̄p spiritu, quia tuus frater in Christo Iesu. Cur igitur non ignosceres ei scelus? cur redeuntē tanto cū scenore non reciperes in gratiam? An indignareris, si quis tibi auferret plumbū, & redderet aurum? Onesimus fuit antea tanq̄ plumbeus seruus, hoc est, inutilis, nūc redit tanq̄ aureus, quia Christianus & mihi dilectus. Cæterum, cum Paulus dicat: Forsitan secessit ad tempus, ut æternum eum reciperes &c., docet nos obseruabilem & utilissimam regulam, uidelicet,

*Patentia in
rebus ablati-
tis.*

videlicet, quod cum ex diuina ordinatione seu conuiuentia priuamur ac destituimur rebus, quæ uidentur nobis utiles aut iucundæ, existimare debemus, Dominum Deum nostrum abripere nobis eas, non ut perdat nos, aut egenos nos derelinquat, sed ut restituat nobis res ablatas, multo preciosiores, copiosiores, ac etiã utiliores. Necessarium autem nobis est, ut affectus nostros ad hanc normam dirigamus. Nisi enim hoc fecerimus, uix potest nobis tranquillitas, & animi æquitas in aduersis, & sufferendis damnis contingere. Nec est existimandum, quod hæc sint nuda tantum uerba, ad placandos animos aduersis exulceratos, excogitata, sed sunt

sunt certissima ueritas, tam diuinis rationibus & promissionibus, quæ manifestis miraculis & exemplis comprobata. Primum enim, an non Dominus Deus noster, Deus optimus maximus est? Certe Deus tantæ est bonitatis, ut non conuiueret ad mala, nisi sciret, posset, & uellet, per mala, bonum efficere. Et, ut significantius loquar, Deus est ipsissima bonitas. Iam, si bonitas ipsa infert nobis quiddam, aut permittit, ut inferatur, quomodo posset esse malum? Videtur quidem nobis pro nostro captu aliquoties malum, at Deo longe aliud uidetur. Quare necesse est, ut quod nobis diuina ordinatiõe aut conuiuentia aufertur, utile fiat. Si autem

Augustinus
1°

tem utile, cur indignamur? cur iniquo animo ferimus? Deinde uetus & solennis cōsuetudo Dei est, q̄ inchoet actionem operum suorum, nō pro huius mundi ratione à parte ordinaria, sed à parte diuersa. Consolaturus enim, terret. Diraturus, facit pauperē, uiuificaturus, mortificat. Dominus, inquit Hanna, mortificat & uiuificat, deducit ad inferos & re ducit. Et Oseas. Venite reuertamur ad Dominum, quia ipse coepit, & sanabit nos, percussit, & curabit nos. Huc facit etiā Esaiās: Vt faciat, inquit, opus suum, alienum est opus eius, ut operet opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Cum enim Dominus conuiuet, ut auferantur nobis ea, quæ

*Ordo Dni
foram
modo*

2. Reg. 2.

*omnes in
uincit
Osc. 6.*

Esai. 28.

quæ uidentur cōmoda & utilia, alienum est opus eius. Siquidem proprium opus eius est, dare nobis, non auferre commoda & utilia, sed idcirco fit, ut faciat suum opus, hoc est, ut reddat nobis multo commodiora & utiliora. Quare, quæ auferuntur, ideo auferuntur, ut restituantur nobis à Deo copiosiora. Apud Matthæum dicit Christus: Omnis qui reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplū accipiet, & uitæ æternæ sortietur hereditatem. Non solum autem relinquit sua propter Christum is, qui eicitur in exilium, & cui auferuntur facultates propter confes-

Matth. 19.

*Idcirco
inquit*

fessionem Christi, & Euangelij
 eius, sed etiam is, qui alijs de cau-
 sis spoliatur facultatibus suis siue
 iuste siue iniuste, & suffert eam
 despoliationem æquo animo in
 fide, ac permittit Domino ultio-
 nem. Nam propter nomen Chri-
 sti aliquid relinquere, an non est
 etiam ad obsequendum uolunta-
 ti Christi aliquid relinquere?
 Voluntas autem Christi est, non
 solum, ut relinquantur potius om-
 nia, quam ut ipsum aut Euange-
 lion eius abneges, sed etiam, ut
 illatam iniuriam patienter feras,
 nec te ipsum illegitime ulciscaris:
 Iam, q̃ Christus ait: Nos centu-
 plum recepturos, perspicue signi-
 ficat, ablationem rerum esse uelu-
 ti sementem. Nam, quemadmo-
 dum

Centu-
 plum

dum agricola spargens semen in
 agrum non amittit semen, sed re-
 cipit suo tempore, aliud trigecu-
 plum, aliud sexagecuplum, aliud
 centuplum, ita si is, cui facultates
 auferuntur, commiserit, & qua-
 si seminatione sparserit eas in ma-
 num Domini, tanquam in agrū,
 fieri certe non potest, quin uber-
 rimos fructus recipiat. Putas ne
 agrum huius terræ fertiliorē es-
 se manu Domini? Scilicet, luto-
 sus ager redderet agricolæ se-
 men suum centesima copia, & li-
 beralissima ac etiam potentissi-
 ma manus Domini, non redde-
 ret ea, quæ in ipsam, uelut semen-
 tis, sparsa sunt, longe omnium
 copiosissima? Vide mihi nunc
 exempla, quæ nobis sacra scripturæ

Manus Domi-
 ni, ager feru-
 tilis.

Abraa

Joseph

Job
David

Matth. 19:

ra in nostri doctrinam ob oculos
ponit. Abraamo auferebatur ex
uocatione DEI patria, sed cum
quicquid id esset, in manum Do-
mini abiiceret, redditum est ipsi
& posteris eius, pro patria, totū
regnum Canaan. Ioseph eicitur
ē paterna domo a fratribus, sed
cum hoc patienter ex fide ferret,
datus est ei pro paterna domo,
principatus Ægypti. Huc perti-
net etiam Iob, similiter & David.
Et quis huiuscemodi exempla o-
mnia enumerare posset? In Mat-
thæo, ait Petrus ad Christum:
Ecce nos reliquimus omnia, & se-
cuti sumus te. Quid ergo erit no-
bis? Christus autem respondit:
Amen dico uobis, q̄ uos qui se-
cuti estis me, in regeneratione,
cum

cum sederit filius hominis in se-
de maiestatis suæ, sedebitis &
uos super sedes duodecim, iudi-
cantes duodecim tribus Israel:
Vide quanta reddatur maiestas,
pro relictis, non admodum pre-
ciosis rebus. Quid autem dice-
mus? existimas ne Deum non es-
se meliorem & clementiorem,
aut etiam prudentiorem huma-
nis parentibus? An non parentes
huius seculi, si forte imperitus ip-
sorum puer acceperit aureum nu-
mum, solent eum ab ipso quan-
tumcunque repugnante auferre,
non ut coniciant puerum in ino-
piam, sed ut negotiatione sua nu-
mum numo augeant, & restitu-
ant suo tempore, pro uno numo,
sexcentos. Sumus & nos pueri

F iij Domi

Domini Dei nostri. Aufert pauca, ut plura restituat. Quare, cum rebus nostris spoliatur, non est conuiuijs aduersus Deum & homines debacchandum, sed cogitandum est, quod Deus receperit eas in suam manum, ut augeat eas, ac reddat nobis ipsas cum maximo foenore.

SI IGITUR ME HABES CON-
SORTEM, &c.

Epilogus, seu conclusio, in qua Paulus repetit precipuum argumentum, quod ad persuasione[m] aptissimum uidetur. Onesimus factus est mihi, non frater tantum, & filius, sed etiam alter ego. Quare si me ipsum amas, si cupis me in domum tuam reue-
renter

renter excipere, si uis mecum habere consortium aut societatem in hereditate regni coelestis, excipe Onesimon, tanquam meipsum. Si quid beneficij contuleris in ipsum, id mihi ipsi collatum deputabo. Sin eieceris eum, iudicabo me eiectum esse. Habes iterum in Paulo exemplum sinceræ dilectionis proximi. Cum enim lex dicat: Diliges proximum tuum sicut teipsum, non distinguit inter amicum & inimicum, inter seruum & dominum. Sed uocat eum proximum, qui nostra opera indiget, siue amicus, siue inimicus, siue seruus siue dominus fuerit. Itaque Paulus commendat domino seruum ut seipsum. Hæc & id genus exempla dilectionis, pro-
F iij ponun.

ponuntur nobis tanquam commentarius & interpretatio legis de diligendo proximo, ut discamus quanta proximi dilectio a nobis requiratur.

QVOD SI QVID LESIT TE,
AUT DEBET, &c.)

Dicit Philemon, facile quidē adducar, ut recipiam tuo nomine seruum in gratiam, sed ea conditione, ut quæ furto abstulit, restituat. Peccatum enim, ut aiunt, non dimittitur, nisi ablatum restituitur. Respondet Paulus: Si quid te lesit, aut debet, hoc mihi imputato. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego dependam, hoc est, ego fideiubeo me exoluturū debitum pro Onesimo. Et in testimonio

testimonium huius promissionis trado tibi hanc Epistolam mea manu scriptam, ut habeas meum chi rographum, quo me tibi obstrictum, & obligatum habeas. Ut hæc non omnino oscitanter prætereamus, agite dum, uideamus, quid illud sit, quod uulgo iactatur, peccatum non dimittitur, nisi ablatum restituitur. Est autem hoc dictum Augustini, in Epistola ad Macedonium. Quid igitur dicemus? num restitutio bonorum ablatorum expiat peccatū coram Deo? Minime omnium. Nam quomodo sentiendum sit de bonorum ablatorum restitutione, docet exemplum Zachari. Hic enim, postquā agnouisset peccata sua, nec posset apud Phari-

F v sacos

Augustinus
Peccatum Epistolam
non dimittitur
57
tur, nisi ablatum restituitur.

Zachari
19

saos ullam certam rationem inuenire, qua consequeretur remissionem peccatorum, agnoscit Christum, ac suscipit eum laetus in domum suam, & credit, quod propter ipsum habeat peccatorum remissionem. Postea, cum sibi conscius esset, quod haberet multas opes iniuste partas, non potuit fides eius, qua renatus erat, ferre, ut priora peccata sectaretur, sed potius excitauit ipsum, ut quoquo modo posset, aliena restitueret. Haec restitutio, non fuit expiatio peccatorum, quam iam, priusquam aliena restitueret, habebat propter Christum, sed erat fructus fidei. Nam, quemadmodum fides, post resipiscentiam, non potest ferre, ut qui prius erat

externus

ORDO

1. agnoscit p'm
2. credit: d'ng
3. Renatus u'
4. p'm

externus homicida, maneat externus homicida, & pergat designare homicidia, ita ferre non potest, ut fur maneat fur, post resipiscentiam. Manet autem quispiam tantisper fur, dum retinet opes inique partas. Quod igitur de Zachaeo dictum est, hoc idem de quouis impostore, fure, aut raptore, poenitentiam acturo dicendum erit: Postquam enim magnitudo peccati reuelata est, agnoscendus est Christus, & credendum, quod propter hunc solum peccata remittantur. Deinde, etsi cor hominis non ita purificatur fide, ut nullum omnino sentiat peccatum. Caro enim semper retinet suum peccatum, in hoc seculo, tamen fides efficit, ut peccatum non regnet in carne, & affert hunc fructum,

quod non

Fur,

q̄ non sinit impostorem, furem,
& raptorem, in externis suis pec-
catis pergere, sed instat potius &
urget, ut peccata ista fugiat. Qua-
re urget etiam, ut, si fieri potest,
aliena bona restituantur. Quod
si autem non restituantur, cum
possint restitui, tunc non agitur
poenitentia, quemadmodum ue-
re dixit Augustinus, sed fingit.
Itaq; etsi restitutio ablatorum bo-
norum non est expiatio peccato-
rum coram Deo, tamen recte di-
citur peccatum non dimitti, nisi
ablatum restituatur. Quid autem
illud est, q̄ Paulus fiat pro seruo
sponsor seu fideiussor in re pecu-
niaria? An non Salomon dicit:
Stultus stipulat manu spondens
pro proximo. Et iterum: Tolle
uestem

Proverb. 17.

C 27. 6. 11

20: 22

Sychar 29

Brought to the
manuscript,

uestem eius, qui pro alieno spon-
pondit. In his sententijs Salomon
non uetat facere opus caritatis,
sed uetat temere in homines con-
fidere. Sunt enim, qui pro alio
spondent, plusquam omnes facul-
tates ipsorum ferre queant. Sponde-
re igitur hoc modo, est fiduciam
suam in hominem collocare, quod
quantæ sit temeritatis, cuius per-
spicuum est. Et his, qui ita spon-
dent, hoc est, temere agunt, iuste
accidit, ut etiã uestibus suis, iux-
ta Salomonem, propter sponsio-
nem spolientur, quanq̄ crudeli-
tas creditorum non sit approban-
da, nec à magistratu, nisi legiti-
me permittenda. Quod autem
Paulus hoc loco agit, ex caritate
agit. Nam, quod pro seruo spon-
det,

Sponde / nos
xa presto
est.

*Vincens,
Paulus paulus
Spondan*
det, hoc etiam potest dependere.
Sed quomodo, inquires, cum Paulus non solum nullas opes possideat, uerum etiam captiuus nunc teneatur? An non potuisset Philemon hunc sponforem, una cum sponsione sua ridere, & dicere: Quid tu mihi dependeres uinctus, & postera fortassis die ad publicum & extremum supplicium producendus? Ad hoc respondet Paulus, dicens: Vt ne dicam, quod etiam te ipsum mihi insuper debes, hoc est, plurima, & copiosissima suppetunt mihi ad dependendum. Habeo enim Codicem expensi, quem uocant, Registrum, in quo scriptum est, quod tu debeas mihi Teipsum. Conferamus igitur rationem, & si quidem illud quod

*mir enim ambrosius
abundantius*

quod seruus tibi abstulit & pro quo ego nomine serui spondeo, detraxerimus de ea summa, quam tu mihi debes, quantum, obsecro, adhuc reliquum manet, quod mihi debiturus es? Existimo enim te ipsum multo preciosiorem esse, quam ut cum reculis illis, quas seruus abstulit, conferri debeas, tantum abest, ut sentiam te, ipsis detractis, non amplius esse in meo aere. Sed queso te, unde est hoc debitum contractum, quod Philemon, non sua tantum, uerum etiam seipsum debuit Paulus? Certe non nisi ex ministerio Evangelico. Paulus enim praedicauit Philemoni Euangelion Christi, & docuit eum, Christianissimum. Quid autem beneficii contulit

Euangelij ministerio quid debeat audire.

was man
zu ihm
Philimon
Bromph

contulit ad eum hoc ministerio:
Primum, contulit ad eum remis-
sionem peccatorum. Quantum
autem hoc beneficium reputan-
dum est? Nullis certe opibus as-
stimari potest. Deinde attulit ei
per Euangelion Christi, propici-
um patrem in cœlis. Hoc benefi-
cium maius & excellentius est, q̃
si effecisset, ut omnes totius ter-
ræ Monarchæ complexi fuissent
Philemonem tanquam fratrem
aut filiū. Adhæc attulit ei libera-
tionem ex omnibus malis huius
seculi, adeoq̃ ab ipsa morte. Est
& hoc beneficium incomparabi-
le. Multi enim in periculis com-
prehenſi, libenter exponerent
omnes facultates suas, ut serua-
rentur. Postremo attulit ei uitam
&

& foelicitatem sempiternā. Hæc
omnia beneficia debuit Phile-
mon accepta referre Paulo non
quidem tanq̃ salutis auctori, attā-
men tanquam Christi ministro.
Quomodo autem potuisset hoc
debitum Paulo persolvere? certe
ne se ipso quidem, ut nihil inter-
rim dicam de opibus eius. Hic er-
go considera mihi quantum audi-
tores Euangelij debeant suis con-
cionatoribus. Te ipsum, inquit
Paulus, mihi debes. Et aliās. Si
fieri potuisset, oculos uestros ef-
fossos dedissetis mihi. Dices au-
tem: Da Paulum, da Petrum, &
elabimus eis, etiā nos ipsos, sed
audi tu uicissim. An non datur ti-
bi Paulus, an non Petrus, cum ad-
nunciatur tibi Euangelion, quod
G illi

Gal 4

Simp. max. na
nos no dnoem
Mactonob,

illi adnunciârunt. Hi enim acce-
pti fuerunt Ecclesiæ non propter
personam, sed propter ministeri-
um ipsorum. At idem plane mini-
sterium etiam nunc tibi proponi-
tur, & idem Euangelion prædi-
catur. Multi sunt, fateor, qui tam
impie docent, quàm impure uiuunt,
non est autem nobis nunc sermo
de his, sed de illis, qui Euange-
lion uere Apostolicum prædicant,
& officium suum honestate uitæ
ornant. Quid est, quod ne illis
quidem dependis, quod debes?
Non edunt, ais, miracula, quem
admodum Paulus & Petrus edi-
derunt. At ne hoc tempore ne-
cessarium est, ut autoritas Euan-
gelij iam antè probè confirmati,
miraculis muniatur, nec Paulus
&

700. 10.

*Mirant,
S opus
nec*

& Petrus prædicauerunt Euange-
lion Christi propter miracula,
sed ediderunt miracula propter
Euangelion. Cum igitur fideles
ministri Ecclesiæ idem prorsus
Euangelion Christi doceant, quod
Apostoli docuerunt, magna est
ingratitude magnus contemp-
tus, quod non prosequaris ipsos
eo caritatis affectu, quem spiri-
tus sanctus ab Euangelij auditori-
bus exigit. Ne erretis, inquit ali-
às Paulus, Deus non irridetur.
Quicquid enim seminauerit ho-
mo, hoc & metet. Sed de hac re
hactenus, percurramus reli-
qua, quæ adhuc explican-
da supersunt.

G ij ETIAM

Gal

COM. IN EPIS. AD PHICE.

ETIAM FRATER, EGO TE
FRVAR IN DOMINO, &c.)

Vide ut Paulus instet, urgeat,
& nihil remittat, quo impetret fu-
gitiuo seruo gratiam domini sui.
Obsecro, inquit, te, frater, ut si
seruum omnino indignum iudi-
caueris tua clementia, me saltem
respicias, meq; non indignum iu-
dices, in quem hoc beneficij, si
ob nihil aliud, certe ppter Chri-
stum conferas, quo ego in uincu-
lis & alijs afflictionibus, tuo no-
mine, & quasi te coram dolore
meum consolante, refociller, ac
recreationem aliquam accipiam,
idq; in Domino. Quod enim be-
nificij in me confers, id existima-
to te in Dominum Christum, cu-
ius nomine uinctus sum, confer-

re.

IOAN. BRENTII

re. Hoc loco significat Paulus,
q; inter opera caritatis non possi-
mus diuinius opus, & gratiorem
Christo cultum præstare, quàm
si afflictum & mœrore profliga-
tum officijs nostris erigamus &
recreemus. Qua in re homines
frequentissime, ac etiam crude-
lissime peccare solent. Quem em
uident iacentem, aduersis oppres-
sum, ei non solum nō porrigunt
dextram, uerumetiam pedibus
conculcant, hoc est, non tantum
contumeliosis uerbis, sed & iniu-
riosis factis, quoquo modo pos-
sunt, lædunt, adeoq; afflictis, af-
flictiones addunt. Sic Amalecite
cōgesserunt in miseros Israelitas,
nouas misérias, dum extremos ag-
minis eorum, defessos, ac fame

G in &

Afflictus offi-
cij humani-
tatis erigen-
das.

*5m chag
gd melagraspis
hinc qu' hinc
last mof dorf
am qus mof hinc
mif uenit, m
de p' mof hinc
mof qu' hinc
CALVARIA*

Amalecite.

non lang, et den lang m,

& labore confectos, crudeliter
 trucidarunt, quemadmodum scrip-
 tum est Deut. xxv. Sic calumnia-
 tores, serui pontificum, ac ponti-
 fices ipsi, Christum Dominum no-
 strum ante satis superque afflictum,
 & iam captiuum, uinctum, ac ce-
 tiam crucifixum, magis afflixerunt,
 nunc calumnijs, nunc ala-
 pis, nunc conuictijs, ac uirulentis-
 simis maledictis. Hi enim fere
 sunt hominum mores, quod quem
 uident deiectum, cum plus deprimant.
 Sed lex Domini, imo beneficia,
 quae Deus in nos propter Christum
 contulit, longe alios mores exigunt.
 Hic enim cultus Deo acceptissimus est,
 ut miserere, non reddas miserio-
 rem, sed potius quibus potes officijs, suble-
 ues.

In domo
 Canaphe.

Ledonia
 +

No apphymur
 affluere,

ues. Lex enim naturalis est. Quae-
 cunque uolueritis, ut faciant uobis
 homines, sic & uos facite illis. Ad
 haec exigit Deus, ut simus imita-
 tores eius. Si enim agendum nobis
 est perpetuum contubernium cum Deo,
 certe necesse habemus Deo imi-
 tatione, quantum possibile est, si-
 miles fieri. Deus autem hoc ingenio
 praeditus est, quod maxime omnium
 respiciat afflictos & abiectos.
 Qui in altis, inquit Psal. habitat,
 & humilia respicit in coelo & in
 terra. Et iterum: Cor contritum &
 humiliatum Deus non despicies.
 Ac in Esaia: Super quem respi-
 ciam nisi super humilem & contri-
 tum corde &c. Ac profecto, hoc
 est, solenne epitheton Dei, quod sit
 RESPECTOR MISERORVM.

Sung 7m
 vers Dm

G iij Quare

Quare debemus & nos miseros
subleuare, ut simus imitatores
Domini Dei nostri. Finge mihi,
quempiam flagitijs suis meritum
esse afflictiones, attamen ne sic
quidem ferre potest Deus, ut in
miserum insultes. Nam, quem
admodum parens quispiam, ca-
stigans puerum suum alicuius cri-
minis reum uerberibus, et si gra-
uiter exarsit, & crimen pueri de-
testandum est, non tamen tolerat
æquo animo, ut seruus puerum,
uerberibus castigatum, pedibus
cōculcet, sed potius exigit, ut ser-
uus puerū consoletur, puero blan-
diatur, & hortetur eum, quo pa-
rentis uirgam patienter ferat, ac
deinceps caueat, ne quid uirga
dignū designet, ita & Dominus
Deus

non dicit
vobis
hanc
sententiam

Exm

Apphians
significans

Deus noster solet populum suū,
qui sunt filij eius, propter scelera
flagellare, sed quē ipse flagellat,
eū intantum non uult, ut tu scor-
pijs cedas, ut potius ira eius in te
accendat, si non complectaris ip-
sum ijs officijs, quæ homo homi-
ni in afflictione debet. In Esaia de
Babylone dicit Dñs: Iratus sum
super populū meum, contamina-
ui hereditatē meam, & dedi eos
in manu tua. Non posuisti eis mi-
sericordias. Super senē aggraua-
sti iugum tuum. Habes crudelita-
tem Babyloniorū erga eos, quos
Dñs flagellabat. Audi nunc sup-
plicium huius crudelitatis. Veniet
super te malum, & nescies ortum
eius, & irruet super te calamitas,
quam non poteris expiare. Sic &

Esa. 47. Long

G v in

Zachar. 1.

in Zacharia, dicit Dñs Zebaoth
 Zelatus sum Hierusalē & Zion
 zelo magno, & ira magna ego
 irascor sup gentes opulentas, q̃a
 ego iratus sum parē, ipsi uero ad/
 iurauerunt in malū. Nunq̃ igit̃
 committendū est, ut in miserum,
 quamuis suo merito afflictum, in/
 sultemus, sed potius toto studio
 enitendū est, ut ipsum, quoquo/
 modo possumus, subleuemus.
 Præterea Christus reipsa compe/
 rit, q̃ gratū sit officiū afflictō, pro/
 ximi beneuolentia. Cum enim iā
 meditarẽ crucē, & haberet mor/
 tem ob oculos animi sui positā,
 conspersus fuit a Maria unguen/
 to nardi pisticæ preciosæ. Quod
 officiū, etsi discipuli reprehen/
 debant, tamen ipse ita cōmenda/
 uit,

Mulher
 unguo

uit, ut affirmaret in toto orbe præ/
 dicandum. Quo aut̃ gratius hoc
 officiū Christo fuit, eo manife/
 stius significat̃, nullum, inter ca/
 ritatis officia, maiorem cultum
 Deo præstari posse, q̃ si afflictū
 humaniter complectaris. Quan/
 to autem Deo gratius est officiū,
 benefacere afflictō, tanto execra/
 bilior est abominatio corā Deo,
 addere afflictō nouas afflictio/
 nes, siquidem id illegitime fiat.
 Potest enim fieri, ut qui affligi/
 tur, admonendus sit peccati sui,
 itaq̃ conijciatur in maiorem affli/
 ctionem. Hoc autem si ex legiti/
 ma uocatione fiat, idcirco fieri so/
 let, ut hac ratione afflictus ad ue/
 ram consolationem & recreatio/
 nem perueniat. Qui secundum
 Deum est dolor, inquit Paulus,

Dolor 2m
Dei,

is pœnitentiã ad salutẽ haud pœ-
nitendã parit. Sed si afflicto ad-
dant nouę afflictioes illegitime,
contemptim, cõtumeliose, impu-
denter & uirulenter, qđ hoies a
caritate alieni facere solent, id de-
mum corã Deo non minor crude-
litas est, q̃ latrociniiũ. Deus testa-
tus est publico supplicio, in Ama-
leccis, quantopere detesteť talem
crudelitatẽ. De qua re uide Deu-
ter. xxv. Similiter in Psal. lxxviii,
maledicunt perpetuo hi, qui af-
flictũ, magis affligebant. Effun-
de, inquit, super eos irã tuã, & fu-
ror tuus cõprehendat eos. Fiat ha-
bitatio eorũ deserta, in tabernacu-
lis eorũ nō sit qui inhabitet. Quã-
ob causam. Sequit̃. Quoniã quẽ
tu percussisti, persecuti sunt, &
super

ps 68

super dolorẽ uulnerũ meorũ ad-
diderunt &c. Concipiendus igit̃
est timor Dei, ut afflictis fauca-
mus, & eos officijs humanitatis
sustentemus.

CONFISVS DE OBEDIENTIA TVA &c.

Correctio. Paulus em̃ repre-
hendit quodãmodo seipsum, qđ
tam sollicitè scribat, perinde ac si
dubitaret de obediẽtia, de huma-
nitate & pietate Philemõis. Scio,
inquiens, qđ ultra qđ dico factu-
rus sis. Quare nihil opus esset tã
sollicita admonitione. Copiosa
em̃ & accurata oratio obscure sig-
nificat diffidentiã animi erga a-
micum. Et hæc est etiã una ex ijs
caussis, ppter quas Christus reij-
cit orationẽ corã deo multiloquã.
Nolite, inquiẽs, esse multiloqui.

basto loquor
grauē
Dio

In oron, pauca vā
magna fiducia

COM. IN EPIS. AD PHILE.

Oratio non
fit multilo-
qua.

sicut Ethnici. In oratione em̄ corā
Deo sufficiunt pauca uerba, sed
exigit magna fiducia. Publicanus
consequit iustificationē paucissi-
mis uerbis, quia habebat magnā
fiduciā. Phariseus aut, tanto ini-
quior reddebat, quanto plurib.
uerbis in oratione sua utebat. Cē-
terum, ne Philemon cogitet, qd
officij faceres Paulo, cū iam tene-
atur uinctus, & fortasse prius ex-
tremo supplicio affectus est, q̄
literæ huc peruenerunt, præocu-
pat illud Paulus, Para mihi, in-
quiens, hospiciū. Et addit: Spe-
ro em̄, q̄ auxilio precū uestrarū
donabor uobis. Obseruabilis lo-
cus, primū, q̄ mutua intercessio
piorū in terris sit efficax. Nam de
inuocatione sanctorū in Christo
quiescentiū, aliās dictū est, Dein

Oratio pio-
rum mutua.

Nost. variorū & p̄man
50 p̄p̄st

IOAN. BRENTIL.

de, q̄ nullus quantumuis sanctus
debeat piorū in hac terra hominū
preces fastidire. Paulus, electum
Dei organon, magnificat alias
pro se preces, qd ergo nos preces
proximi quantumuis abiecti corā
mundo, contemneremus? Idem
Pauli exemplū habes in Ep̄la ad
Rom. cap. xv. Sic em̄ dicit: Ob-
secro uos fratres, per Dñm no-
strum Iesum Christū, & per dile-
ctionē spūs, ut me laborantē ad-
iuuetis precationibus pro me ad
Deū, ut liberet ab incredulis in
Iudæa, &c.

SALVTANT TE PAPHRAS, &c.)

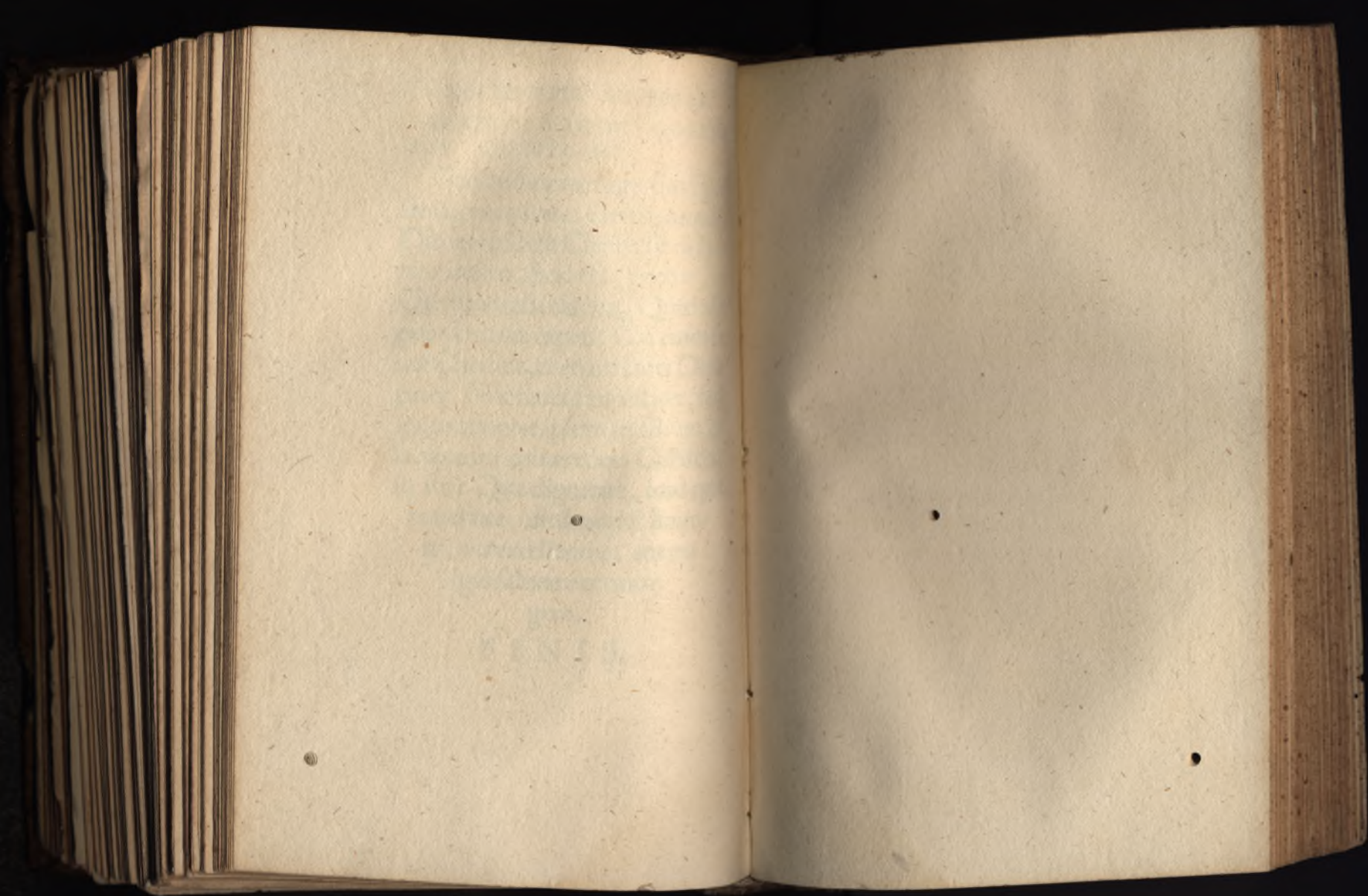
Addit in fine Epistolæ, multo-
rū salutationes, ut Philemon in-
telligat, non tm̄ Paulū, sed & mul-
tos alios pios rogare, ut Onesī-
mon in gratiam recipiat.

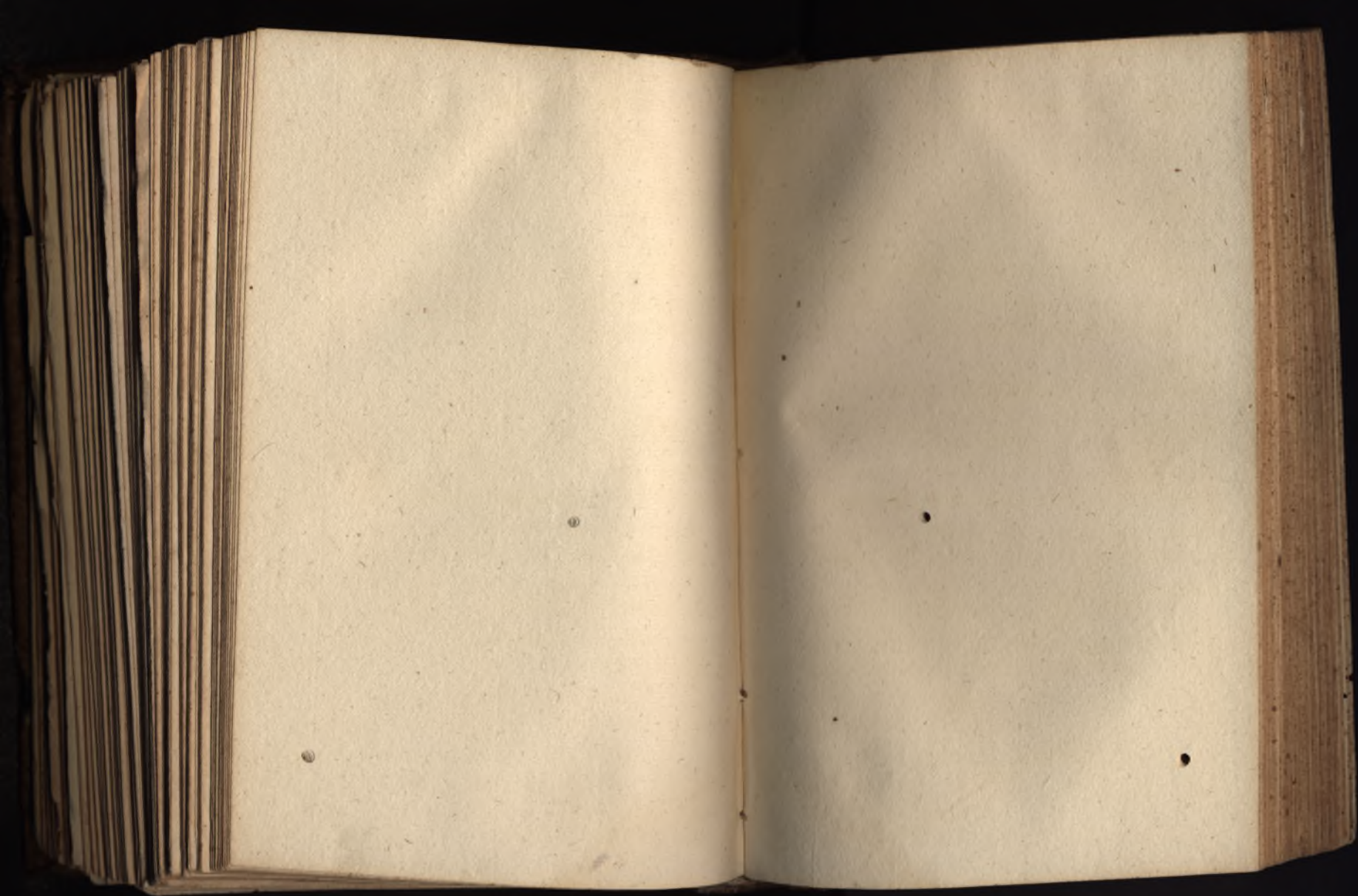
Mulij p̄uio
in r̄p̄st.

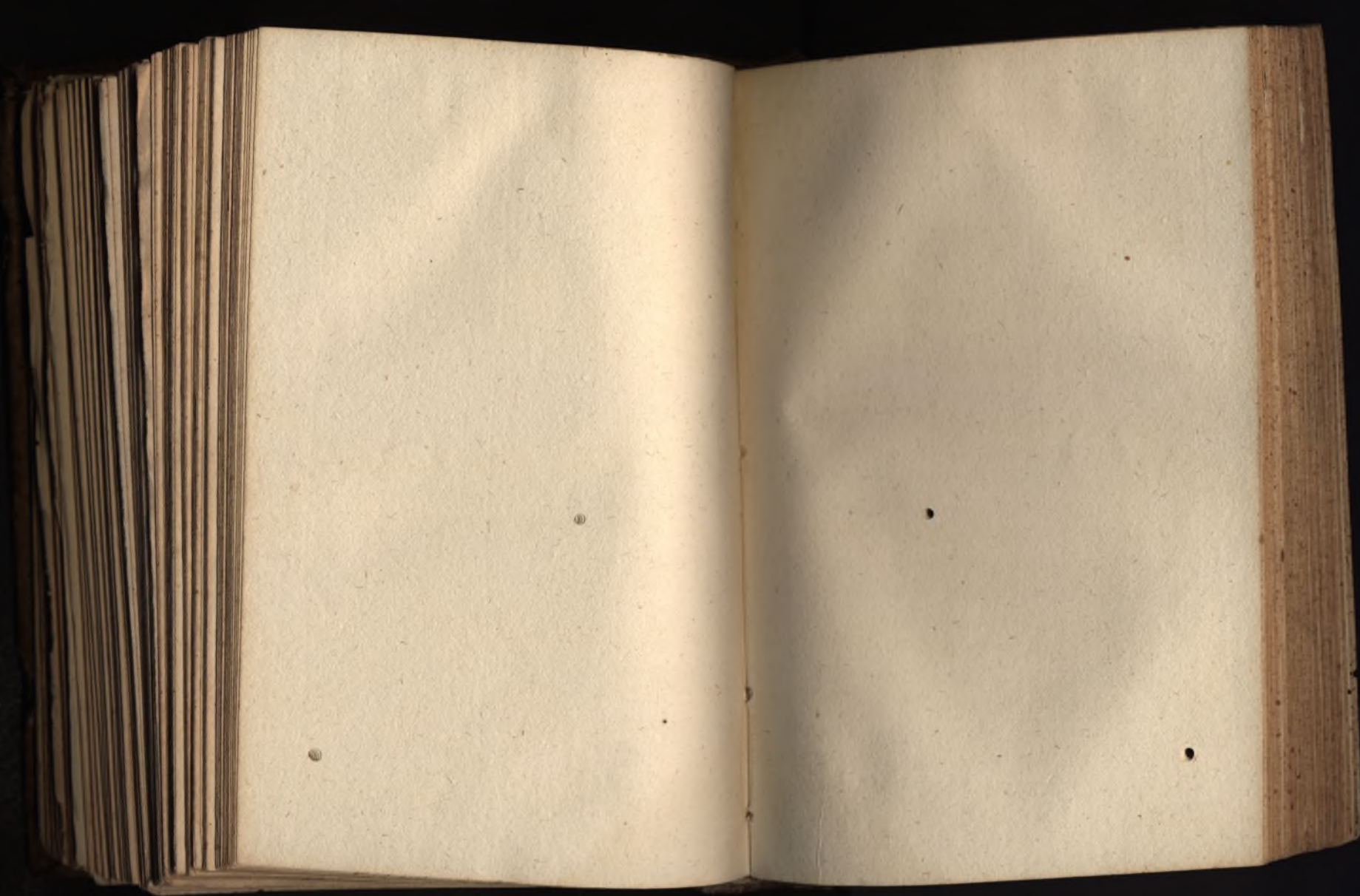
COM. IN EPIS. AD PHILE.
GRATIA DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI, &c.)

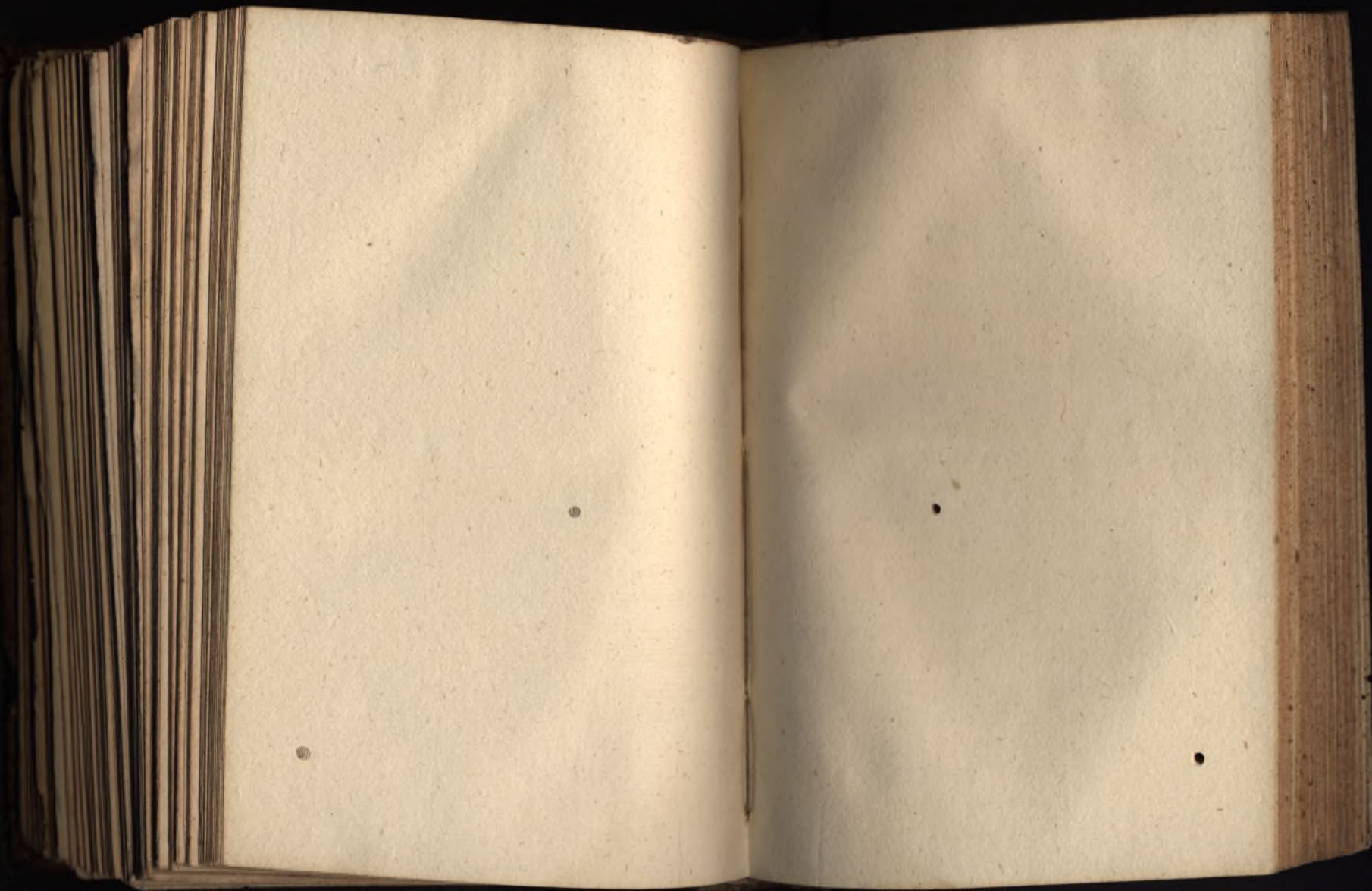
Concludit pro more suo Epi-
stolā, precatione. Gratia, inquit,
Dñi nostri Iesu Christi sit cū spi-
ritu uestro, hoc est, precor, ut
Christus uobis faueat. Quid autē
potest maius expeti? Cui enim fa-
uet Christus, ei etiam fauet Deus
pater. Nec fauet simpliciter, sed
ita, ut adoptet ipsum in filium, et
faciat eum cohæredem Christi fi-
lii sui. Qua dignitate, imò qua
maiestate nihil potest homi-
ni, aut excellentius, aut ma-
gis salutare contin-
gere.

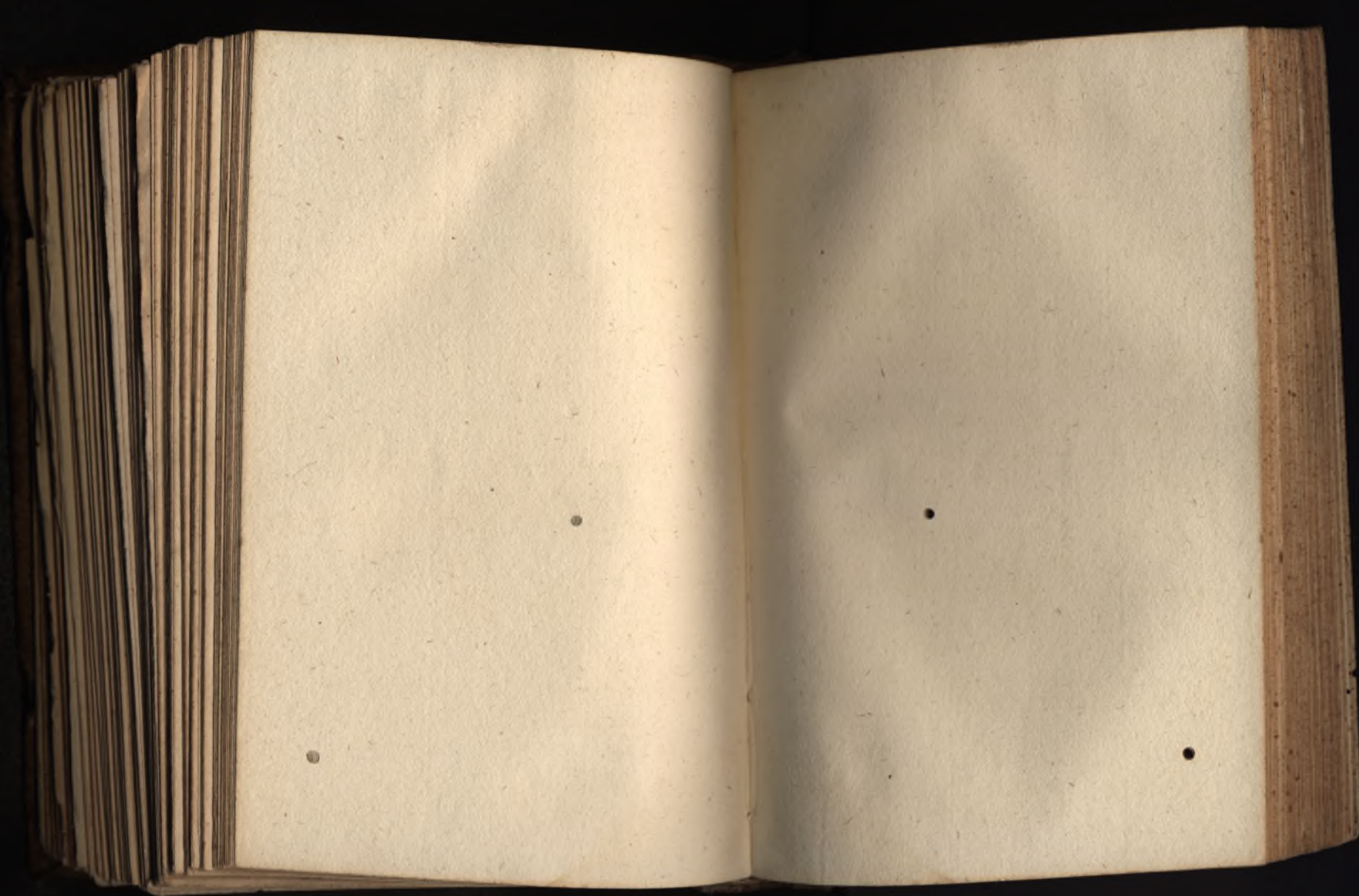
F I N I S.

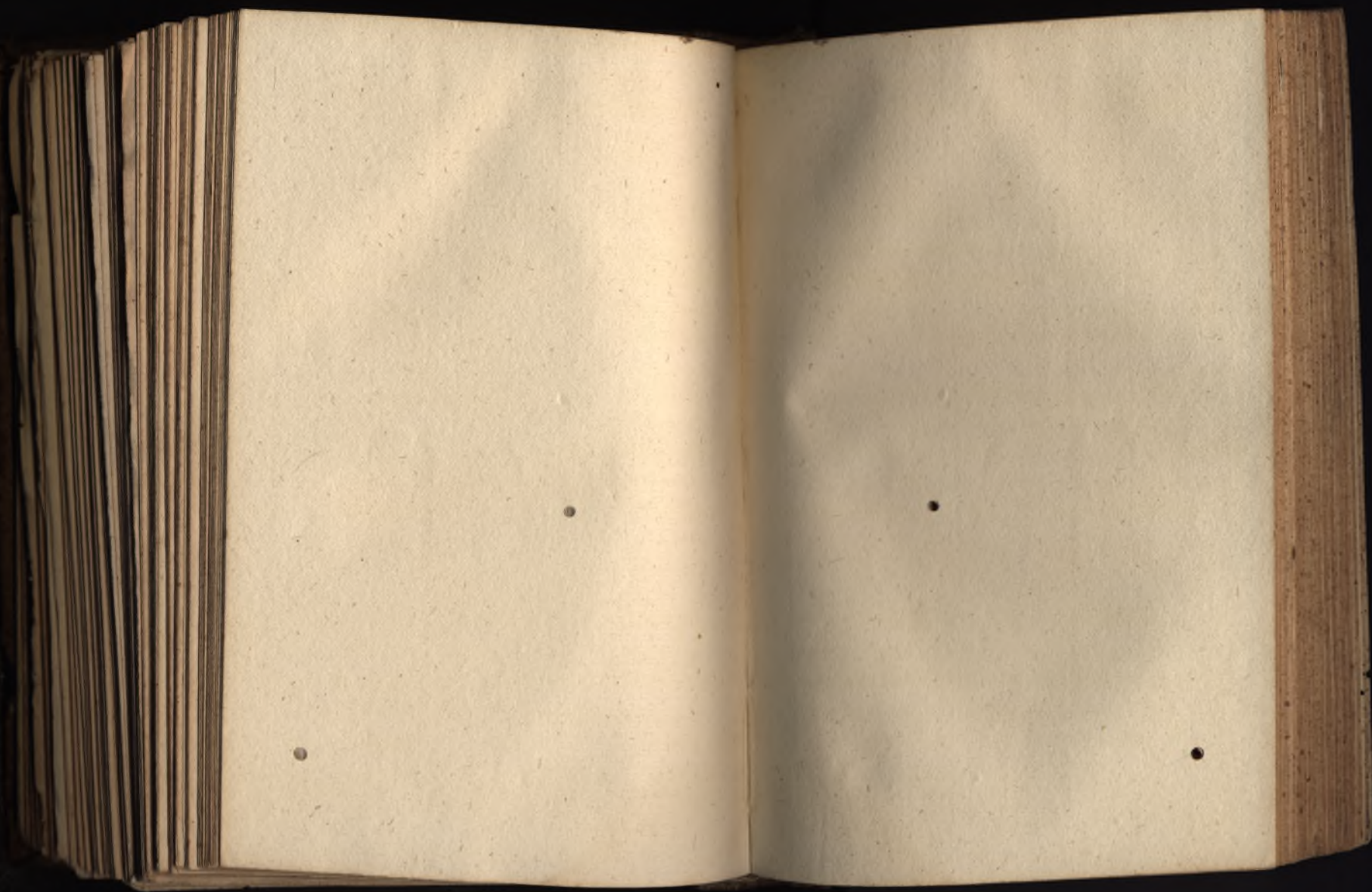

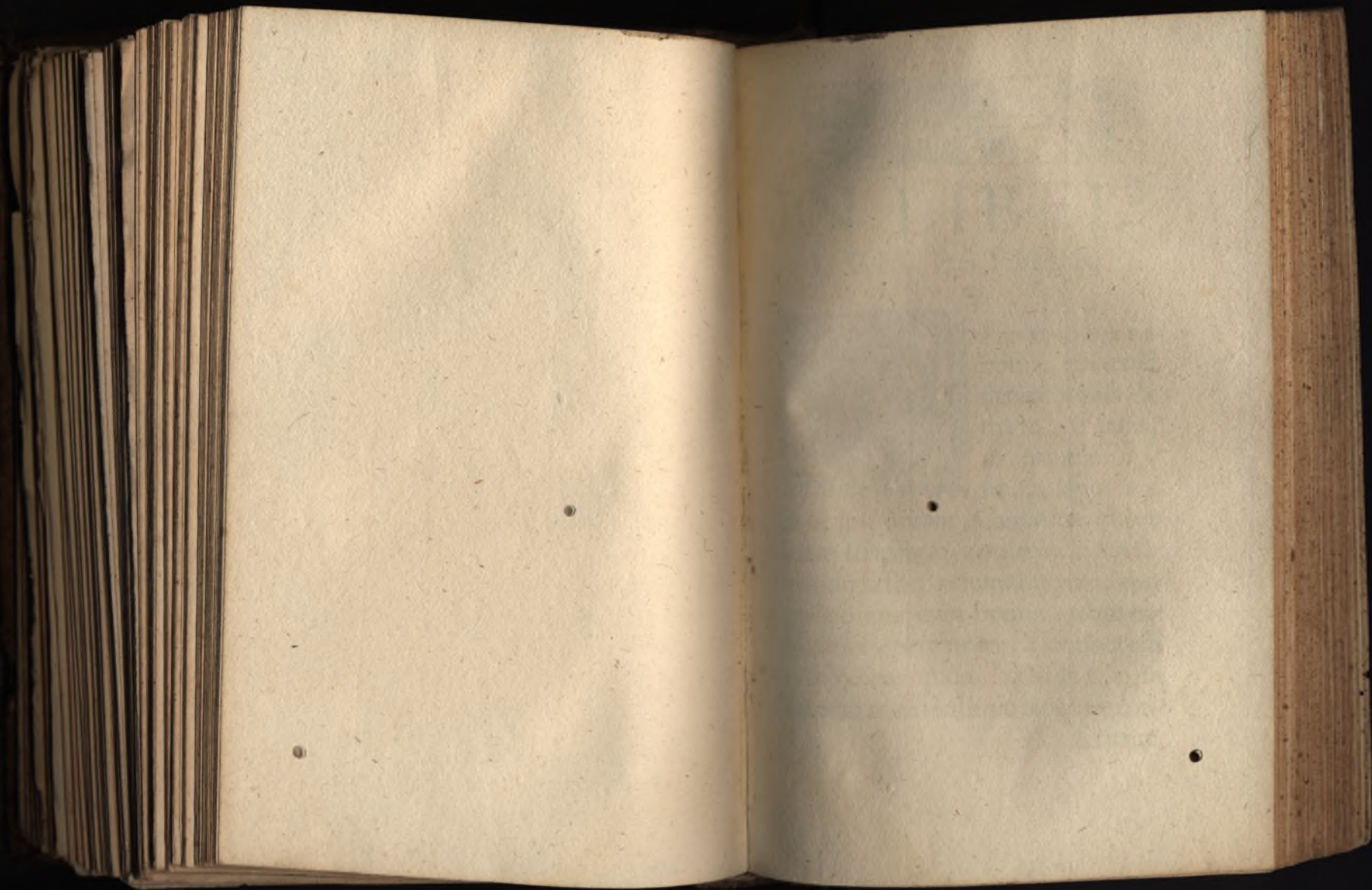

IN LIBEL^m

LVM ESTHER.

V M MAIORES
nostri, qui tradi
derunt nobis de
manu, ut aiunt,
in manum no/
stram, legitimos
& ut ipsi uocant, Canonicos libros
sacrae scripturae, retulerint etiam li/
bellum Esther in hunc numeru, non
grauabimur eum breui quadam ex/
plicatione percurrere. Continet em
illustre exemplum Ecclesiae Dei in
summo ac difficillimo tempore con/
A seruatae,

ARGVMENTVM.

seruata, & commemorat, quanta se-
ueritate Deus Ecclesiam suam ab ho-
stibus & aduersarijs suis uindictet.
Docet præterea, Deum clementer
erigere abiectos & afflictos, poten-
ter autem deicere arrogantes & info-
lentes. Quare hic libellus utilis est
ad docendam fidem & timorē Dei,
ut pii non frangantur aduersis, sed
inuocantes nomen Domini ex fide,
concipliant certam spem salutis, im-
pii autem alieno supplicio terreant,
& ad pietatem conuertantur. Cæte-
rum, sunt, qui dicunt hunc libellum
conscriptum esse a Ioiachimo filio Ie-
su, qui postq̃ Iudæi reuersi sunt ab
exilio Babylonico, functus est sum-
mo pontificatu in Hierusalem. Alij
sentiunt eum cōscriptum esse a Mar-
dochæo qui magna pars est gestarū
rerum,

ARGVMENTVM.

II

rerum, quæ in hoc libello describun-
tur. Sed utcunq; hæc de scriptore se-
habeant, certe maiores nostri, quia
commendarunt nobis hoc scriptum
sua autoritate, testimonium etiam fe-
runt, q̃ quæ in eo continentur non
sint fabula Comica aut tragica, qua-
les fortassis uidentur esse Tobias &
Iudith, sed res uere gesta. Quo au-
tem tempore gesta sit, in dubiū qui-
busdā uenire uideo. Et tamen si quis
diligenter conferat seriem rerū gesta-
rum, nihil propemodum obscurita-
tis hic relinquitur. Nam, cum libel-
lus dicit, Assuerum potentissimum
regem Persarum duxisse Esther in
uxorem, manifestum est hæc gesta
esse, in Monarchia Persica, postq̃
Iudæi redierant, concedente Cyro,
ab exilio Babylonico, ad patriam suā

A ij Hieru

ARGVMENTVM.

Hierusalem. Etsi enim Cyrus, superato Balthasare rege Babyloniorum, permiserat Iudæis, ut reuertèrentur ad terram suam, & restaurarent templum, quemadmodum liber Esdræ, cap. primo testatur, maxima tamen pars Iudæorum remanserunt in ijs regionibus, ad quas dispersi erant, alij quidem alijs de causis. Hi impietate, q̃ ut scriptura loquitur, pro nihilo duxerint terram desiderabilē, & manserint inter impias gentes periculum idololatriæ subire, quā domi in populo Dei, uerum uerū Dei cultum sectari. Illi priuata necessitate, q̃ res ipsorum eo loco inter gentes fuerunt, ut non potuerint commodē ad patriam maiorum suorum redire. Isti publica necessitate, ut in aulis regum Persicorum excubarent pro salute

ARGVMENTVM. III

Iude Iudæorum, non eorum tantum, qui remanserant inter gentes, sed etiam eorum, qui profecti erant ad restaurandum templum & urbem Hierusalem, ē quorum numero fuerunt Daniel, Esdra, & Neemias. Quod igitur in hoc libello Iudæis accidisse describitur, hoc sentiendum est ijs accidisse, qui non unā cum alijs reuerſi sunt ab exilio Babylonico ad Hierusalem, sed qui inter gentes remanserunt, in Monarchia Persica.

*

A iij CAP. I.

CAPVT I.

N DIEBUS ASSVERI,
cc)

Initio querendū est,
quis fuerit is Assuerus,
cuius hic fit mentio, & qui duxit po-
stea Esther Iudæam in uxorem. Esti-
enim liber Esdræ cap. iij. facit men-
tionem Assueri, & in Daniele cap.
ix. Darius dicitur Assueri filius, in
sacris tamen literis non traditur per-
spicue, quis inter Persarum reges,
hoc nomine uocatus sit. Quare hoc
ex alijs scriptoribus perquirendum
est. Et, ut non tam tempus historiæ
Esther, quam series rerum gestarū,
quæ

quæ in Esdra, Nehemia & Daniele
descriptæ sunt, melius cognoscant,
subijciemus Catalogum regum Per-
sicorum, quemadmodum monumen-
ta scriptorum nobis eū tradiderunt.

Capta Babylonia, & interfecto
Balthasare ultimo rege Babylonio-
rum, ac translata Babylonica Monar-
chia in Persas, primi Monarchæ Per-
sici fuerunt, Cyrus rex Persarum, &
Darius filius Astyagis, rex Medo-
rum. Hi enim collatis uiribus coepe-
runt Babyloniē. Huius Darij fit men-
tio in Daniele cap. v. & vi. Et hic est
Darius ille, qui permisit quidem ut
Daniel abijceretur in lacū Leonum,
cum autem uideret Daniele a Leo-
nibus illæsum, confessus est & illu-
strauit gloriam ueri Dei Israelis, pu-
blico edicto.

A iij Deinde

Deinde post mortem Darij, solus Cyrus regnavit in Monarchia Persica, qui & concessit Iudæis, ut redirent ad Hierusalem, & restaurarent templum ac urbem, quemadmodum in Esdra cap. i. scriptum est. De hoc Cyro uaticinatus est Esaias cap. xlv. Et fit mentio eius in Daniele cap. x. Cyro in bellum Scythicum profecto, regnavit interim Cambyzes filius eius, tyrannus crudelissimus. Huius nulla fit mentio in sacris literis, etsi Iosephus sentit, ab hoc prohibitam esse ædificationem templi in Hierusalem, antea a Cyro concessam. Sed uerisimilius est, eam initio magis finitimorum præsidum impietate quæ Cambysis mandato prohibitam fuisse. Post mortem autem Cyri, Cambyse in bellum Ægyptiacum profecto, & interfe-

interfecto, occuparunt Magi regnum Persarum. De qua re uide Herodotum in *βαλίων*. Sed nec horum fit aliqua mentio in sacris literis, propterea quod nihil rei ipsis fuerit cum Iudæis, & regnarunt septem tantum mensibus.

Trucidatis Magis, Darius filius Hytaspis electus est rex, ex hinnitu equi. De qua electione, ualde iucunda scribit Herodotus in *βαλίων*. Hunc Darium Metasthenes uocat, Priscum Artaxerxem Assuerum. Ac ipsa temporum ratio, & series Monarcharum Persicorum indicant hunc Darium Hytaspis esse Assuerum illum de quo libellus Esther tractat, & qui duxit Esther in uxorem. In Daniele enim cap. ix. Assuerus dicitur pater Darij, non huius, ex hinnitu equi, in regem
A v electi,

electi, sed illius cognomento Longi
mani, qui concessit Iudæis, ut inter-
missum opus templi repararent, de
quo postea dicemus. Cum igitur
ea quæ in hoc libello Esther scribun-
tur, gesta sint sub Assuero, qui fuit
pater Longimani, manifestum est ea
gesta esse ante restorationem tem-
pli. Inter primum autem annum Mo-
narchiæ Cyri, quo Iudæi prohibiti
sunt ædificatione templi, & inter
restorationem templi, hoc est, usque
ad sextum annū Darij, Longimani,
fuerunt anni xlvi, ut testantur Iudæi
apud Ioannem cap. ij. Nunc, Cyrus
mortuo Dario Medo regnavit ad-
huc annis xxij. inter quos continen-
tur & hi septē anni, quos dicit Hero-
dotus regnasse Cambysem filiū Cy-
ri. Nam Cyrus sex annis fuit in bello
Scythico,

Scythico, quibus interea regnavit
domi Cambyles, sed quia Cyrus ad-
huc superstes fuit, ideo adscribun-
tur à quibusdam Cyro, & non Cam-
byli, qui suscepto bello in Ægypti-
os, nō diu post patris mortem uixit.
Post Cyrum, ponit Metasthenes,
prætermisso Cambyse, Artaxerxem
Assuerum, & dicit eum regnasse xx.
annis. Herodotus autem scribit, mor-
tuo Cambyse, & interfectis Magis,
Darium filiū Hytaspis ex hinnitu
equi regem electū. Quare, cum ea,
quæ scribuntur in libello Esther, ge-
sta sint ante restorationem templi,
& post Cyrum, mortuo Cambyse ac
interfectis Magis, regnauerit Dari-
us Hytaspis, nō annis, quibus ædifi-
catio templi intermissa est, manife-
stum est hunc Darium esse eū, quem
Metasthe

Metasthenes uocat Assuerum. Scribit autem Herodotus Dariū, si quis interpretari uelit, significare ἐγῆνυ, hoc est, eum, qui coerceat aduersarios, & Artaxerxem μέγαν ἀγῆνυ, hoc est, magnum bellatorem. Hæc fuerunt epitheta principum & regum Persicorum, quemadmodū Ægyptij uocarunt reges suos Pharaones, hoc est, uindices, & Romani, uocant suos Imperatores, Augustos, quasi diuinitus electos. Porro, apud Herodotum recensentur uxores huius Darij, Assueri, Vna, Atossa, altera Artystona, ac præter has, etiam alia. Et si autem Artystona propius uidetur accedere ad nomen Esther, tamen in hoc libello, capite secundo, Esther manifeste uocatur Adassa. Sic enim iuxta Hebræam ueritatē legitur Mar-
dochæus

dochæus fuit nutricius Adassæ, (ipsa est Esther,) filia fratris sui. Cum igitur Esther dicta sit Adassa, apparet eam esse, quam Herodotus uocat Atossam. Scribit quidem Herodotus, Atossam fuisse filiā Cyri, & ante nupsisse Cambysi ac Mago, sed si Adassa eadem est cum Atossa, quem admodum apparet, certe longe maior fides adhibenda est nostris sacris literis, quæ affirmant Adassam, seu Atossam, quæ est Esther, fuisse Iudæam, & ab Assuero uirginem ductam, quàm alijs scriptoribus, qui faciunt eam filiam Cyri. Quid si Darius, seu Assuerus non unam tantū, sed plures uxores, eodem nomine Atossæ, uocatas, habuit, quarum unius tantum mentionem faciat Herodotus? Quid si Græcus scriptor malu-
luit

luit Atossam fingere filiam Cyri, & priorum regum uxorem, ut hoc mendacio Regiam familiam Darij non nihil commendaret, quam ueritatem scribere de Atossa Iudæa, & e maioribus captiuis nata, ne tam illustris familia hac quasi macula sordidaretur. Sed quia hæc sunt remota non tam à nostra memoria, quam seculo, & utendum nobis est testimonijs ueterum scriptorum, sequatur unusquisque, quod sibi apud scriptores uerissimius uidetur, & quod cum historijs sacrarum literarum maxime conuenit. Nam quod manifeste cum sacris literis pugnat, pro uano mendacio habendum est.

Post hunc Darium seu Assuerum, Herodotus recenset Xerxem filium, ut ait, Darij, ex Atossa, qui Xerxes

memo-

memorabile illud bellum aduersus Græciam suscepit, Metasthenes autem commemorat Darium Artaxerxem, cognomento Longimanum, quod dextra eius manus longior fuerit sinistra. Sentiunt autem quidam, Xerxem idcirco a Metasthene pretermisum, quod Xerxes in Græciam profecto, Longimanus interea regnum administrauerit. Neque enim ueteri Persarum instituto, licebat regi, nisi prius constituto successore, in bellum proficisci. Addunt & hoc, quod is Longimanus fuerit filius Xerxis. Alij uero existimant hunc Darium Longimanum fuisse filium Esther, ex Assuero. Vocat enim eum Daniel, filium Assueri, cap. ix. Certe is ille Darius est, qui permisit iterum Iudæis, ut templum & urbem Hierusalē, quorum

ædifica-

ædificatio iam inde a Cyri temporibus intermissa fuit, restaurarent, & is est, a cuius secundo anno, septuaginta hebdomadæ Danielis numerantur, & cuius fit mentio, in Esdra cap. iij. v. & vi. & in Nehemia cap. ij. nomine Artaxerxis. Item Danie. ix. Aggæi & Zachariæ i.

Post hunc Darium Longimanū, numerant Darium Nothum, post quem, Artaxerxem Mnemona, cognomento Magnum. Hunc sequitur Artaxerxes Ochus, post quem, Arses. Deinde Darius ultimus, uictus ab Alexandro Magno. Hi fuerunt Monarchæ Persarum, quos hic commemorare libuit, propterea quod quæ in libello Esther describuntur, gesta sint in hac Persarum Monarchia, & ut enumeratis regibus Persarum, magis

gis perspicuum esset, quis fuerit is Assuerus, de quo in hoc libello tractatur, quem supra ostendimus, Darium Priscum Artaxerxem uocari, qui & post cedem Magorum, ex hiniu equi, rex electus fuit.

QVI REGNAVIT AB INDIA
VSQVE &c.)

Ab India usque in Æthiopiam, hoc est, ab Oriente usque in Occidentem. Potentiam huius Darij Assueri, & magnitudinem imperij eius, Herodotus in *ἱστορίαις* copiose describit. Etsi autem Herodotus dicit Darij, adepto imperio, constituisse uiginti tantum *ἀρχαίς*, hoc est, principatus, quos ipsi uocabant *σατράπαις* cum hoc loco scriptura dicat eum regnasse super centum uiginti septem

B prouin-

prouincias, tamen ex enumeratione
Satrapeiarum, quas Herodotus re-
censet, manifestum est singulas Sa-
trapeias continuisse plures prouin-
cias. Itaq; sentiendū est, quod cum
Darios dominaretur super centum
uiginti septē prouincias, ordinauerit
tamen has prouincias in uiginti tan-
tum Satrapeias, hoc est, praelectu-
ras, quo commodius ē singulis prou-
incijs sua colligerentur tributa. Di-
cit autē Herodotus, Δαρῖον accepῖ-
σε ex his πραιφektυρις τριβυτων ἑκα-
τομμύριον τετρακισχίλια, καὶ πεντακόσια, καὶ
ἐξήκοντα, quatuordecim millia, quin-
genta sexaginta talenta Euboica, quae
ad octuagies quinquies centena mil-
lia Coronatorum, quos ita uocant,
aureorum, ut minimū, aestimantur.

Hæc

Hæc manifeste indicant magnitudi-
nem & amplitudinem Persicæ Mo-
narchiæ. Videamus igitur, quo con-
silio Deus & regna constituat, & tot
regiones dominationi unius princi-
pis subijciat. Neq; enim regna teme-
re constant, neq; unus homo potest
sine Deo tot diuersissimarum gen-
tium dominationem consequi. Sapi-
entia, inquit Daniel, & fortitudo,
Domini sunt. Ipse mutat tempora &
ætates, transfert regna atq; cōstituit.
Et iterum: Excessus dominatur super
regnum hominum, & cuiuscūq; uo-
luerit, dat illud. Quod ergo illud est
consilium Dei, quo transfert regna
& constituit? Vt boni, inquis, de-
fendantur, & mali puniantur, ac ut
principes sint terrori, quemadmo-
dum Paulus ait, male agentibus, lau-

B n̄ di uero

di uero bonis, quo publica honestas
& tranquillitas inter homines con-
seruetur. Recte. Sed in quem usum
conseruanda est publica honestas, &
tranquillitas? Num ut uentri seruiamus,
& cupiditates animi nostri expleamus? Nihil minus. Sed ut Dominum Deum cognoscamus, ueram Dei iusticiam discamus, & perpetuam salutem consequamur. Regna igitur & imperia constituuntur diuinitus propter Ecclesiam Dei, ut in publica tranquillitate uerbum Dei doceri, & ad posteros propagari possit, ac uera Dei cognitio inter homines conseruetur. Esaias concionatur cap. xlv. de Cyro, primo Persici imperij Monarcha, & ait: Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dextram, ut subiiciam ante faciem eius

eius gentes, & dorsa regum uertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non cludentur. Ac mox: Ego Dominus qui uoco nomen tuum Deus Israel, propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum. Hic perspicue docet propheta, quod Monarchia Persica constituta sit diuinitus propter Israelem, hoc est, propter Ecclesiam Dei. Cum autem Deus contulerit tantam potentiam in primum Monarcham Persici imperij, propter Ecclesiam suam, profecto obscurum non erit, quod etiam posteri eius, in quorum numero continetur & hic Darius Assuerus, de quo in præsentia nobis sermo est, acceperint tantam imperij maiestatem, propter Ecclesiam. Est enim magna principum pars non agnoscunt uerum Deum, nec sentiunt

Se propter Ecclesiam Dei ad gubernacula imperij sedere, Deus tamen tantæ est industriæ, ut & piorum & impiorum principum opera ad eum modum Ecclesiæ suæ utatur. Persecutio enim impiorum principum, occasio est, qua Ecclesia & probatur, & augetur. De Pharaonis & Ægyptiorum persecutione dicit scriptura. Quanto plus opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant. In Babylonica urbis Hierusalem deuastatione uidebatur Ecclesia Domini prorsus interire, sed quo longius Iudæi inter gentes dispergebantur, eo latius maiestas ueri Dei propagabatur, id quod testantur publica edicta Regum Babylonicorum, & Persicorū, quæ in Daniele conscripta sunt. Officia autem piorum principum,

quibus adiuuant Ecclesiā, ut multum profunt Ecclesiæ, ita & auferunt sua principibus beneficia. Quare spiritus sanctus cohortatur ipsos, ut amplectantur ueram doctrinam, & conferant operam suam ad Ecclesiam iuuandam. Nunc reges, inquit, intelligite, erudimini qui iudicatis terram, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Osculamini filium, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de uia iusta. Et iterum: Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales. Pro quo Hebræus textus habet. Leuate portæ capita uestra, & eleuamini ianuæ seculi & ingredietur rex gloriæ, hoc est, Vos regna & imperia huius seculi, dilatate portas uestras, ut ingrediatur rex gloriæ, da-

B iij telocum

te locum piæ doctrinæ in uestris regionibus, ut gloria Domini illustretur, & Ecclesia conseruetur. Quod si exigit hoc spiritus sanctus à principibus & Monarchis huius mundi, certe exigit etiā à priuatis quibuscq, ut unusquisq, conferat operam suam pro uirili & uocatione sua ad illustrandam gloriam Dei & conseruandam Ecclesiam. Conseruatur autem Ecclesia, non ædificijs magnificarij ædium, aut institutione Monasticorum ordinum, sed uera & sincera doctrina Euangelij. Ad hanc autē conseruandam necessaria sunt studia bonarum literarum. Quare tam principes, q̃ priuati in hoc omnem curam suam ponere debent, ut & Scholæ bonarum literarum, & ministeria docendi Euangelij in Ecclesia recte constituantur.

stituantur. Propter hoc enim Monarchiæ & politiæ diuinitus ordinatæ sunt. Sed reuertamur ad Darium Assuerum nostrum, qui cum & ipse tantam Imperij maiestatem propter Ecclesiam acceperit, etsi nihil minus cogitabat, ac uidebatur etiam hostis Ecclesiæ, tamen regnante ipso, Ecclesia multum utilitatis consecuta est, quemadmodum hic libellus testabitur.

SUSA CIVITAS REGNI
EIVS &c.)

Susa, uel ut Hebræi uocant, Susa, metropolis est in ea Persidis parte, quæ Susiana dicitur. Herodotus in *τερολικόρι* ait, in hac ciuitate fuisse aulam Regiam Persarum, γὰρ ἡδε κισαίη, ἐν τῇ δ' ἡ παρὰ ποταμὸν τὸνδε Χοάπια κείμενῃ ἐστὶ τὰ Σοῦσα ταῦτα, ἐνθα βασιλεύς τε

σιλεύς τε μέγας διάτακται ποιεῖται, καὶ τῶν
 μάλιστα οἱ θήσαντες ἐν ταῦτά ἐστι. Hæc est
 terra Cissia, in qua iuxta hunc flu-
 uium Choaspim, sita sunt hæc Susa,
 ubi rex magnus habitat, & hic sunt
 thesauri pecuniarum. Scribit & aliàs
 de fluuio Choaspe, q̃ præterfluat
 Susa, ac testatur Cyrum huius unius
 potu delectatum fuisse, atq; aquam
 eius decoctam in argenteis uasis, se-
 cum, quocunq; proficisceretur, mul-
 tis carrucis circumexisse. Regiæ mag-
 nificentia est, q̃ usus sit argenteis
 uasis, ad ferendam aquam. Magnæ
 autem temperantiæ est, q̃ Rex aquā
 potius q̃ uinum biberit, quam idcir-
 co etiam circumuectione ostentauit,
 ut populum exemplo suo ad tempe-
 rantiam inuicaret. Vide autem, quid
 hoc tempore fieri soleat. Principes
 & qui

& qui uocantur, Nobiles, potentes
 sunt, iuxta prophetam, ad bibendū
 uinum, & uiri fortes ad miscendam
 ebrietatem. Itaq; fit, ut pessimo suo
 exemplo impleant terram compota-
 tionibus, & helluationibus. Quare
 Cyrus surget in iudicio cū hac prin-
 cipum & nobilium generatione, &
 condemnabit eam, &c.

TERTIO IGITUR ANNO IM-
 PERII SVI, &c.)

Descriptio publici conuiuij, qd
 Assuerus instituit, & apparauit, prin-
 cipibus quidem, dimidiato anno.
 Ciuibus autem in Susis, septem die-
 bus, ut magnificentiam suam testare-
 tur, & animos popularium sibi hac
 ratione conciliaret. Etsi enim uide-
 batur diuinitus Rex electus, quod
 equus

equus eius ante ortum solis, quem
unum Persæ Deum credebant, &
cui equos sacratos putabant, primus
hinnitum edidisset, tamen proculdu
bio offenderat animos popularium,
q̃ instituerit in imperio suo talem
tributorum exactionem, qualis an
tea nec sub Cyro nec sub Cambyse
usitata fuit, ideoq̃ uulgo dictus est,
καταλος, hoc est, institor, aut caupo,
q̃ in omnibus rebus exerceret cau
ponariam. Quare instituit magnifi
cum conuiuium, ut & animos eorū,
quos institutione tributorū offende
rat, beneuolos sibi redderet, & osten
tatione magnificentiæ & potentiae
suae, deterreret factiosos, ne quid in
ipsum molirentur. Apparatus autē
conuiuij hic erat. Parietes omnes tri
clinij, ornati erant preciosissimis au
laeis

laeis & peristromatis. Lectuli seu
Scamna erant aurea & argentea, Pa
uimentum marmoreū uarij coloris.
Pocula aurea, quæ & subinde muta
bantur, Vinum preciosissimum, ac
planè regia magnificentia dignum,
& tamen in tam splendido apparatu,
sua modestia & sobrietas conseruata
est. Statuit enim rex, ut alter alterum
ad computationem minime cogeret,
acurgeret, sed ut unusquisq̃ bibe
ret, quod sibi satis uideretur. Non
est autem opus nunc dicere de hac
Assueri magnificentia, uidelicet,
num Assuerus recte fecerit, q̃ tam
splendido conuiuiō opes suas osten
tauerit. Quid enim ad nos attinet, in
quit Paulus, de his, qui foris sunt,
iudicare? Et, pollutis ac infidelibus,
nihil est purum, sed polluta est illo
rum

tum & mens & conscientia, attamen spiritus sanctus non proponit temere, hæc in Ecclesia legenda & tractanda. Primum enim, opes & diuitiæ, quæ ad præstandam magnificentiam necessarie habentur, sunt donū Dei, quo magistratus idcirco diuinitus ornatur, ut hoc splendore maiori sit uenerationi subiectis, & terrori aduersarijs. Diuitias (inquit Dominus ad Salomonem,) & substantiam, & gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus nec ante nec post te similis fuerit. Quare, si pius princeps utatur mediocriter opibus suis ad magnificentiam, non est impia pecuniæ dilapidatio, sed utilis imperij sui confirmatio. Etsi autem non damnatur mediocris magnificentia in principibus, tamen non licet populum deglu-
bere,

bere, ut sis magnificus, & excellentissimum omnium magnificentiæ genus est, pauperum & egenorum rationem habere. Vt enim iuuentur pauperes, necessarium est, ut ostentes diuitias magnificis operibus, aut conuiuijs, nō est necessarium. Cum facis prandium, inquit Christus, aut cenam, noli uocare amicos tuos neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque uicinos diuites, ne quando & ipsi te uicissim inuitent, ac rependatur tibi beneficium. Imo cum facis conuiuiū uoca pauperes, debiles, &c. Deinde, in magnificentia principū consideranda est admirabilis & immensa maiestas Dei. Etsi enim magnifica opera principum habent aliquem splendorem, tamen quid, obsecro,

obsecro, sunt, si cōferantur ad opera Dei? Princeps maximo sumptu, plurimo sudore, & longissimo tempore, uix potuit unas & alteras aedes excitare, aut pauimentū marmore sternere, Dominus autem Deus noster uno uerbo, tantam ornatissimi huius coeli molem condidit. Quid autem necesse est coeli mentionem facere? Vide mihi flosculos agri. Amen dico uobis, inquit Christus, ne Salomonem quidem in uniuersa gloria sua sic amictum fuisse, ut unū ex his. Quare consyderatio regiae magnificentie utilis est ad cognoscendam imensam & imperscrutabilem maiestatem Dei. Sed hic mihi paulo diligentius uide admirabilia Dei opera. Queso enim te, quid utilitatis uidetur hoc conuiuium Assueri Eccle-

siae

siae Domini afferre? Vbi uel inter proceres regni, uel inter ciues Susorum fit ulla mentio uere in Deum religionis, & adiuuandae Ecclesiae Dei? Fortassis ne unus quidem Iudaeorum, qui eo tempore erant populus Dei, in hoc conuiuium admissus est, & tamen Dominus Deus noster tantę est industrię, ut efficiat, q̃ hoc conuiuium, nulli hominum maiorem afferat utilitatem, q̃ populo & Ecclesiae Dei. Nam occasione huius conuiuij, regina Vasthi deijcitur e maiestate sua, & Esther fit uxor Assueri, per quam postea Ecclesia Dei in difficillimo tempore seruata est. Hoc exemplum diligenter obseruandum est, ut de incolumitate & salute Ecclesiae Domini, in omni rerum euentu bene confidere discamus. Nihil em̃

C

ab

ab adiuuanda Ecclesia tam alienum uidetur, quod Deus nō possit ac non uelit industria sua in magnum usum Ecclesiæ uertere. Exemplum huius rei extant multa in sacris literis, præsertim in Daniele cap. ij. iij. & vi. Ceterum, ubi uulgata lectio habet, Nec erat, qui nolentes cogeret ad bibendum &c. Iuxta Hebræū textum sic legitur, Potatio non erat iuxta legem coacta, quia rex ordinauerat per prepositos domus suæ, ut unusquisque faceret, quod uellet. Hoc sic intelligi potest, q̄ Rex concesserit, ut in hoc conuiuio publica sobrietatis lex & consuetudo, quæ hæctenus inter Persas obseruata fuerat, negligeretur. Nam maximā fuisse moderationē cibi & potus apud Persas, uel hoc testatur, q̄ Xenophon scribit turpe fuisse apud Persas spueri & emun-

*sobrietas
per se*

gi. Sed adscribam uerba Xenophonis. Αισχρόν μὲν γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὄντι πέρσας, ὅτι τὸ ἀποπτύειν, καὶ τὸ ἀπομύττειν, καὶ τὸ φύσει μεσοῦς φαίνεσθαι. αἰσχρόν δὲ ἔτι καὶ τὸ ἰόντά που. φανερόν γε νοθεῖν, ἢ τοῦ θυγεῖναι ἐν κελύ, ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου. τὰντα δὲ οὐκ ἂν ἐδύναντο ποιεῖν, εἰμὴ καὶ διαίτη μετρία ἐχθόντο, καὶ τὸ ὑγρόν ἐκπονοῦντες ἀνῆλσκον ὥστε ἄλλοι ποιεῖν ἀποχωρεῖν. Etenim hoc etiam tempore turpe est apud Persas, spueri, & emūgi, ac uideri urina plenos. Turpe item ducitur, quopiam ire merendi aut alterius id genus rei gratia. Hæc certe facere non possent, nisi uterentur moderato uictu, & absumeret, labore humiditatem, quo alio abscedat. Hæctenus Xenophon. Sed quia Assuerus uoluit ut Principes & Cives hilariter uiuerent, & conuiuium esset iucundissimum, concessit, ut præter ueterem Persarum morem,

largius biberent, nulla certa & parua mensura, quod continentes & moderati facere solent, sed quantū cuique placeret, ac uoluptati esset. Non iniquum quidem est, ut aliquoties ex iustis & legitimis causis, nonnihil de seueritate publicarum legum, & disciplinæ remittatur, sed leges ita remittere, ut occasio detur peccandi aduersus Deum, ac nec alias quidem honestas leges seruandī, hoc non est clementem esse principem, aut indulgentem parentem, sed corruptorem honestatis ac reip. Sunt autem qui hunc locum aliter intelligant. Existimant enim Assuerū uetuisse in hoc conuiuium mutuis poculis certare, ne alter alterū uiolenter ad ebibendam æqualem uini mensuram cogat, qđ inter hos, qui Compotatores uocantur,

tur, fieri solet. Hoc si à rege uetitum fuit, quemadmodum uerba textus indicant, manifeste apparet, certamina compotationis non esse noua, sed iam tum in imperio Persarum fuisse usitata. Nisi enim antea fuissent usitata, non fuisset locus ferendæ legis in hoc cōuiuium. Vetus est uerbū, Leges bone, ex malis moribus pcreantur. Tametsi enim Persæ fuerunt ex ueteri instituto moderatissimi uictus, quemadmodum paulo ante è Xenophonte retulimus, tamen honesta ueterum instituta, semper in perius ruere solent quod idem Xenophon in Persia factum esse perspicue testatur, Sic inquit: Libet enim totum locum ex octauo libro *κύρου πρὸς* *ἑσθέρ* huc transcribere, qđ & iucundus sit lectu, & nōnihil faciat ad sen-

sum textus nostri. Νόμιμον γὰρ δὲ αὐτοῖς, μήτε πύον, μήτε ἀπομύττειν. δὴλον δὲ ὅτι ταῦτα, οὐ τοῦ ἐν τῷ σώματι ὑγροῦ φερόμενοι ἐνόμισαν, ἀλλὰ βουλόμενοι δ' αὖ πόνου καὶ ἰδρωτός τὰ σώματα εἶναι οὐσθαι. νῦν δὲ τὸ μὴ πύον μηδὲ ἀπομύττειν ἐτι διαμένει. τὸ δὲ πονεῖν, οὐδ' αὖ μοῦ ἐπιτηδεύει. Καὶ μὴν, πρόσθεν μὲν ἢ αὐτοῖς μονοσιτεῖν νόμιμον ὅπως ὅλη τῇ μέρᾳ χεῶντο καὶ εἰς τὰς πρᾶξεις, καὶ εἰς τὴν διαπονειῖν. Νῦν γὰρ μὴν τὸ μὲν μονοσιτεῖν ἐτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου, ἡνίκα περ οἱ πρῶται ἀρξάντες, μέχρι τοῦ τοῦ ἐσθίου καὶ πίνοντες διαγούσιν, ἐπὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ κοιμώμενοι. Ἦν δὲ αὖ τοῖς νόμιμον, μηδὲ προχοῖδας ἐκφέρεισθαι εἰς τὰ συμπόσια. δὴλον δὲ νομίζοντες, τὸ μὴ ὑπερπίνειν, ἢ τὸν αὐτὸν καὶ σώματα καὶ γνώμας σφάλλειν. νῦν ὃ μὴ ἐκφέρεισθαι ἐτι αὖ διαμένει. τοσούτον δὲ πίνουσιν, ὥστε ἀντὶ τοῦ ἐκφέρειν, αὐτοὶ ἐκφέρουσι, ἐπιδόλῳ μὴ ἐτι δύνανται δεθύνεσθαι ὀξύναι. Legitimum erat apud Persas, ut ne quis spueret, aut mucum faceret. Manifestum autem est,

est, q̄ hac lege sanxerint, non q̄ parcerent humori corporis, sed q̄ uel lent corpora per labores & sudorem solidiora reddere. Hoc uero tempore, non spueret, nec emungi, adhuc perdurat, sed labori nulla datur opa. Antea erat ipsis legitimum, semel edere, quo liceret ipsis totū diem ad res gerendas & ad labores infumere. Hoc aut tempore, semel cibum capere, adhuc quidem permanet, sed incipiunt summo mane prandere, & producunt prandiū usq̄ ad serū uesperum. Erat & illis legitimum, ne urcei importarentur in symposia, quippe q̄ iudicarent, quo minus biberent, eo minus corpora & mentes aberrare. Nunc autem, adhuc quidem permanet, ne urcei importentur, sed pro importandis urceis, C. iiii ipsi

ipsi exportantur, propterea quod præ
ebrietate non possint erecti è sympo
sio exire. Haftenus Xenophon. Vi
des autem, quantum posteri Persæ
ab honestissimis maiorum suorum
uirtutibus degenerauerint. Quare
honestissimum est, quod Assuerus
tueatur publicam maiorum discipli
nam, & uetet, ne alter alterum ad e
brietatem potando cogat. Etsi autem
hoc genus compotationis, & ebrieta
tis horrendum est scelus, & dignum
non solum externo sed etiam æterno
supplicio, tamen non est nouum sce
leris genus in terris, ut ueterum mo
rum ignari putant, sed iam inde ab
inuento uino, inter homines, plus
quidem apud illas quàm alias gentes, &
magis illo quàm isto tempore, usitatum
tamen fuit. Nihil enim est uetustius
in

in terris sceleribus & iniquitatibus.
Quid horribilius est fratricidio? &
tamen statim initio conditi orbis, fra
ter interfecit fratrem. Quid abomi
nabilius incestu? & tamen Loth ui
tiat filias suas uirgines, & Ruben cõ
taminat nouercam suam, qui Patriar
chæ quo propius aberant ab ortu hu
ius mundi, eo minus debuissent tan
ta scelera designare. Idem sentiendū
est de helluatiõibus & ebrietatibus.
Christus testatur ea scelera fuisse in
orbe terrarum, etiam ante diluuium.
In diebus Noë, inquiens, edebant,
bibebant, &c. Et post diluuium, hoc
scelus ita auctum est, ut etiam traxe
rit nomina sua à Gentibus. Herodo
tus scribit Scythas tanta intemperan
tia merum bibisse, ut quoties aliæ
gentes uoluerint quempiam ad lar
gus

gius bibendum cohortari, dixerint,
 ἐπισυνέζου, hoc est, Age Scytham.
 Hinc est, & pergræcari, q̃ Græci li-
 berius se in conuiuijs habuerint. Si-
 cut & hodie, apud exteras nationes,
 Theutonicus uocatur, qui uino plus
 nimio indulserit. Sed quo uetustius
 & usitatius est hoc uitium, eo horri-
 bilius est in cōspectu Dei, & eo quo-
 que seuerius à Domino puniet̃. Ve,
 inquit Propheta, qui potentes estis
 ad bibendum uinum, & uiri fortes
 ad miscendam ebrietatem. Et Pau-
 lus: Ebriosi, inquit, non accipient
 hæreditatem regni Dei.

VASTHI QVOQVE REGINA
 FECIT CONVIVIUM, &c.)

Exemplum Regis, sequitur Re-
 gina,

gina, quo magnificentius fiat conui-
 uium. Huius reginæ nulla fit men-
 tio, quod ego meminerim, apud
 Heródotum, inter uxores Darij.
 Sed fuisse Dario, præter Atossam
 & Artystonam, etiam alias uxores,
 uidelicet, Parmy, filiam Smerdis
 Cyri, & Phedynam filiam Otanis,
 quæ Magum prodidit, ac filiam quo-
 que Gobrys, ex Heródotō manife-
 stum est, & solenne fuit regibus Per-
 sarum plures simul, non uxores tan-
 tum, sed & pellices aut concubinas
 habere. Ex uxoribus igitur una fuit
 Vasthi, quæ propter excellentem
 suam pulchritudinem primas hoc
 tempore partes apud regem te-
 nebat. Testatur autem Xenophon
 quòd uxores ac uirgines Persarum
 & Medor̃.

& Medorum, præstiterint tum forma, tum corporis magnitudine. Cū igitur regina Vasthi superauerit alias Persarum mulieres, pulchritudine sua, manifestum est, eam fuisse excellentissimæ, & incredibilis uenustatis. Quod si tam modesto & reuerenti fuisset animo erga regem maritum suum, quæ uenusta fuit facie, ne curbatum fuisset tam magnificum conuiuium, nec deiecta fuisset ipsa à regia sua maiestate. Etsi igitur pulchritudo corporis donum Dei est, & suā habet commendationem, tamen pulchritudo animi, quæ constat honestis uirtutibus & moribus, excellit omnia corporis bona.

ITAQUE DIE SEPTIMO, CVM
REX ESSET HILARIOR &c.)

Regina,

Regina, summo formæ decore commendata, uocatur à rege, ut ornata regio diademate ostentetur principibus. Ipsa autem uocanti regi inuicem obsequitur. Quare, ut melius intelligatur, quid hoc sibi uelit, Persarum mores in uocandis mulieribus ad conuiuia, cognoscendi sunt. Iosephus scribit legem fuisse apud Persas, quæ constitutum fuit, ne uxores ad aspectum alienorum uirorum uenirent. Alij scriptores testantur, Persas admisisse quidem in conuiuia pellices, non autem uxores. Sed legati Persarum apud Herodotum dicunt: *ἡμῶν νόμος ἐστὶ τοῖς ἄρχεσσι, ἐπεὶ ἀνδρὶ πρὸς τὴν οὐκ ἐστὶν ἡμεῖς, τότε καὶ τὰς παλλακὰς, καὶ τὰς κορυδαῖας γυναῖκας, εἰσάγειν παρὰ τοὺς ἀρχεσσι.* Nobis Persis lex est, ut quoties magnā exhibemus coenam, adhibea-

adhibeamus etiā in cōuiuiū pelli-
ces, & adulescentulas uxores. Ex his
apparet, initio apud Persas, uxores
non fuisse adhibitas in cōuiuiā uiro-
rum. Post uero, etiā hanc consuetudi-
nem, ut alias, mutatā esse. Quare, cū
Assuerus uocauerit reginam Vasthi
in cōuiuium uiroꝝ, aut uoluit pu-
blico principum consensu ueterem
Persarum consuetudinem abrogare,
(Sic enim solent aliquoties Princi-
pes inter pocula, leges tum rogare,
tum abrogare,) aut uoluit eam antea
labefactā exemplo suo negligendā
docere. At nihil est perniciosius rei
pub. q̃ ueteres & honestas leges atq̃
consuetudines temere abrogare. Esi
enim ciuiles leges, quas tempora ali-
qua desiderarunt, sunt mortales, &
temporibus ipsis mutabiles, ac plæ-
rasq̃

rasq̃ usus coarguit, & status aliquis
reip. inutiles facit, tamen abrogare
eas leges, atq̃ consuetudines, quæ
presentē habent utilitatē, & quas nul-
la necessitas abolere cogit, non est u-
nam aut alterā legē tollere, sed est san-
ctitatem & maiestatem omnium legū
minuere. Notus est uersiculus ille,
Moribus antiquis res stat Romana,
uiris q̃. Et illud ē Platone. Ἀμὴ κατὰ
δου, μὴ ἀνέλου. Quæ non posuisti, ne
tollas. Nihil nunc loquimur de pra-
ua consuetudine, quæ certe omnino,
quantum fieri potest, tollenda est,
ut homines magis sectentur hone-
stū, q̃ consuetū, sed loquimur de ea
consuetudine, quæ habet honestas
causas, & præsentem utilitatē. Nec
nobis sermo est de religione, cu-
ius ritus, si fuerint ex uerbo DEI,
confer-

conseruandi sunt, si autem pugnant cum uerbo Dei, necessario abolendi sunt. Sed est nobis sermo de politicis legibus ac consuetudinibus, in quarum numero, & hæc Persarum consuetudo, continetur, qua non licuit, uxores publicis alienorum uiro-
rum conuiuijs adhibere, quæ cum prudenter a maioribus instituta fuerit, non debuisset eam Assuerus exemplo suo, aut abrogare, aut antea concussam labefactare, sed potius magna seueritate tueri. Quid autem de Regina dicemus? Nū sentiemus eam honeste fecisse, quod non obedi-
rit Regi, uocanti ipsam ad conuiuiū uiro-
rum, contra ueterem Persarum consuetudinem & honestatem? Vi-
detur quidem non iniquas facti sui causas habuisse, sed si circūstantias
huius

huius rei consideraueris, quod fecit Regina, magis fastu, & contemptu, quam recto iudicio fecit. Nam, cum propter pulchritudinem fuerit prælata alijs regijs uxoribus, non contenta fuit supremum inter mulieres locum in conuiuiis tenere, & inter eas domi-
nari, sed uoluit etiā dominationem habere in maritum regem. Quare, nacta ex mandato Regis, occasione ostentandæ suæ dominationis in ma-
ritum, palam negat se uocanti regi obsecuturam, ut significaret coram omnibus mulieribus, se regis domi-
nam esse. Sed hic fastus, & hæc ar-
rogantia in muliere, digna est seueri-
tate. Et si enim Rex præcepit ea, quæ uidebantur contra ueterem consuetu-
dinem, quam debebat magis defen-
dere, quam uiolare, tamen quia per se
D non

non impiū est, si mulier accesserit ad
conuiuium uiroꝝ, regij arbitrij fuit,
hanc consuetudinē in aula sua uel ser-
uare uel negligere. Huc enim perti-
net uulgatum illud, Princeps legem
dat, non accipit. Et: Quod Principi
placuit, legis uigorem habet. Præ-
rea mulier non est condita, ut domi-
nē in maritum, sed ut subiecta sit ma-
rito. Notus est uersiculus ille,

ἡ φύσις τῆς ἀνδρὸς ὡς ἡ φύσις τοῦ θεοῦ.

Natura nō dedit imperare foeminis.
Recte quidem, si per naturam intel-
ligas, ut Basiliius exponit, τὸν θεὸν λό-
γον, hoc est, diuinum uerbum, quo
mulier uiro subiecta est. Dicit enim
Deus ad mulierem. Sub uiri pote-
state eris, & ipse dominabitur tibi.
Quare, ut Regina Vasthi arrogan-
tissime

tissime peccat aduersus Regem, ita
iustissime postea plectitur diuortio,
& abiectiōe à Regia maiestate.

VNDE IRATVS REX, ET NI-
MIO FVRORE SVCCENSVS, &c.)

Vide quanta turba, & quanta re-
rum confusio in hoc conuiuiο oria-
tur. Rex tanta contumelia à sua ipsius
uxore, coram tot principibus, affe-
ctus, maxima iracundia accenditur,
& è conuiuiο fiunt conuitia, & co-
mitia. Hic ferè solet esse exitus ni-
miæ magnificentiae, & sumptuo-
rum conuiuiorum. Et si au-
tem Rex grauitè succenset Regi-
næ, tamen exhibet hoc loco obser-
uabile moderationis exemplum:

Dñ Non

Non enim grassatur in reginam tyrannicōs, non interficit eam crudeliter, sed cohibet iram, habet comitiā principum, seu Reginarum Iudicum, ut collatis consilijs & sententijs deliberetur, quo supplicio contumelia regi illata, uindicanda, & arrogantia reginæ, punienda sit. Recte sane. Quid enim boni per iram fieri potest? Ira enim non tantum est, ut ille ait, principium insanix, uerum etiā ipsa est insania, ut alius quidam dixit, brevis quidem, insania tamen. Sumpsissem, (inqt Architas Tarentinus, ad uillicum cessatorem,) à te supplicium, nisi iratus essem. Et hec sunt Ethniconū tum dicta tum facta. Quid autem nos Christiani? Non aliud commodius tempus sumendi, de sceleratis, aut in nos contumeliosis,

sis, supplicij, existimamus, q̄p̄ tēpus iræ iam efferuescentis. Quare fieri non potest, ut non designemus poenitenda & dolenda. Irascimini, inquit Psalmus, & nolite peccare. Et Paulus: Sol non occidat super iram uestram. Sed uidendum est, qui fuerint hi sapientes & Iudices, ad quos Rex hanc causam iudicandam retulerit. Herodotus de Regijs Iudicibus in Persia, Sic ait: οἱ δὲ βασιλῆες δικάσαι, κεκριμένοι ἄνδρες γίνονται περὶ τῶν, ἐς οὗ ἀποθάνωσι, ἥνσφι μὴ παρεννεθῆτε ἀδίκον μέχρι τούτων. οὗτοι δὲ τοῖσι δίκας δικάζουσι, καὶ ἐξήγεται τῶν πατρίων δεισμῶν γίνονται, καὶ πάντα ἐς τοὺς ἀνθρώπους. Fiunt Regij Iudices, delecti ē Persis uiri, qui & hoc officio funguntur, donec moriantur, nisi si quis aliquid iniuste perpetraverit. Hi ius dicunt, & sunt interpretes legum patrum,

triarum, a omnia in illis sita sunt.
 Hæc regionum ludicum institutio
 maioribus Persarum prudentissime
 excogitata est. Re enim ipsa compe-
 rerunt, q̃ si Regi liberam permit-
 tant potestatem, facile degeneret in
 tyrannidem. Inuenies quidem ali-
 quot optimos principes, qui sine cer-
 tis legibus remp. iustissime admini-
 strarunt, sed maior solet esse malor-
 um, q̃ bonorum Principum nume-
 rus. Quare imperia alicubi sic con-
 stituta sunt, ut non esset Regibus li-
 bera potestas quiduis faciendi, pro
 sua libidine, sed additæ sunt leges,
 & legum custodes, qui coercerent cu-
 piditates Regum, & continerent eos
 in officio. Tales fuerunt apud Lace-
 dæmonios Ephori. Tales fortassis
 sunt in Germania, septem Principes
 electores:

electores. Sic & apud Persas fuerunt
 Regij Iudices, penes quos ea erat le-
 gū Persicarū administratio, ut opor-
 tuerit etiam Reges in eo stare, quod
 ab illis iudicatum esset. Hæc imperij
 forma optima quidem est, & huma-
 nissima, & ubicunq; est, maxima di-
 ligentia conseruari debet. Sed qualis
 qualis sit hominū ordinatio, nisi Do-
 minus regnū suo fauore prosequatur
 & tueatur, parum proderit humana
 prudentia ad prohibendam tyranni-
 dem. Vide, obsecro, mihi exemplū
 in hoc Persico Imperio. Etsi, n. Regij
 Iudices ad coercendā regiā libidinē
 instituti fuerunt, tñ cum Cambyses,
 crudelissimus tyrannus, interrogares
 eos, nū liceret ipsi, iuxta leges, sororē
 suā in uxorē ducere, metuebāt poten-
 tiam ac tyrannidē eius, & responde-
 bant, se nullā quidē inuenire legem,

qua liceat fratri sororem ducere, sed aliam esse legem, qua liceat Regi Persarum facere, quod libet. Hoc certe multo magis fuit, auctoritatem legum tollere, quàm si iudices permisissent libere, ut Rex sororem suam duceret. Quare, ut maxima danda est opera, quo iustæ sint leges, & iusti eorum administratores, ita præcipuum studium in hoc ponendum est, ut inuocetur nomen Domini, quo ipse sua potentia & clementia conseruet ac tueatur imperiū. Tanta enim est malorum turba, tanta est hominum impietas, tanta est etiā Satanæ in quamuis legitimam remp. seuientis crudelitas, ut nisi Dñs custodierit ciuitatē, frustra uigilet, qui custodit eam.

RESPONDITQVE MAMUCHA
AUDIENTE REGE ET PRINCIPIBUS, &c.)

Oratio

Oratio Mamuchæ, unius è regis iudicibus, initio exponit peccatum Reginae, quod duplici nomine graue est, altero, quod Regina inobediens & contumeliola fuerit in maritum, cumque regem, & tam potentem regem, idque publice, coram tot principibus, ac in eo conuiuio, quod ad ostentandam regiam maiestatem institutum erat, altero, quod exemplo suo concitatura sit seditionem mulierum aduersus maritos suos, in uniuerso imperio Persarum. Vulgabitur, inquit, hoc factum Reginae ad omnes mulieres, quæ exemplo Reginae contemnent uiros suos, & paruipendent imperia maritorum. Itaque Vasthi plus nocebit exemplo, quàm peccato. Deinde commemorat, quam poenam contumacie suæ Regina dare debeat, ui-

D v delict,

delicet, q̄ debeat omni regio hono-
re priuari, & repudiari. Postremo
censet publicum edictum uulgandū
esse in uniuersum imperium Persa-
rum, & præcipiendum, ut mulieres
obediant maritis suis, & agnoscant
eos dominos ac principes suos. Hæ
sunt partes huius orationis. Et in
hanc sententiam pedibus quoq̄ itur.
Nam Regina Vasthi repudiatur, &
abijcitur, ne habeat amplius regium
honorem. Dignissimum arrogan-
tiæ & contumaciæ supplicium. Que
noluit esse contenta sua legitima in-
ter mulieres excellentia & domina-
tione, sed usurpauit sibi etiam illegi-
timam dominationem in maritum,
iustissime plectitur priuatione om-
nis excellentiæ & dominationis. Et
quæ affectatione imperij effert se se-
diciose

diciose supra maritum, ea optimo iu-
re ab omni imperio derijcitur. Hoc
enim est iudicium Dei, quod Maria
in carmine suo recitat. Dispergit su-
perbos mente cordis sui. Deponit
potentes de sede & exaltat humiles.
Deinde sequitur publicū edictum,
quod in his comicijs cōstitutum est,
& uulgatum non in unam tantum re-
gionem, nec in una lingua, sed di-
uersis linguis ad uniuersas prouin-
cias Persici imperij. Sententia autem
edicti fuit, ut non mulieres sed uiri
sint domini & principes in domibus
suis. Quid ergo de hoc edicto dice-
mus? Ridiculum quidem uidet, q̄
talīs res in publicis imperij comi-
cijs tractetur, & argumentum est,
quod dominatio in Persico imperio
magis

magis fuerit penes mulieres, quā uiros, necessarium autem est edictum, nec recens ab his Perficis principibus excogitatum, sed iam inde ab initio orbis terrarū a Domino Deo nostro constitutum. Ad mulierem enim dicit. Sub potestate uiri eris, & ipse dominabitur tibi. Hoc non de una Eua intelligendum est, sed de omnibus mulieribus. Mulieri, inquit Paulus, docere non permitto, neque auctoritatem usurpare in uiros, sed esse in silentio. Et iterum: Vxores propriis uiris subditæ sitis, ueluti Domino, quoniam uir est caput uxoris, quem admodum & Christus est caput Ecclesiae. Et si autem sic constitutum est tam diuinitus, quā in comitijs potentissimæ Monarchiæ Perficæ, ut uiri dominantur in familia quisque sua, tam

men hæc ordinatio nunquā ita obseruatur, ut non inueniantur domus, in quibus mulieres non dominantur. Hæc profecto magna est seditio, aduersus naturalem Dei ordinationem. Causa uero huius seditionis est, non solum impotens & indomita natura mulierum, sed etiam ignauia & impietas uiroꝝ, qui cum non obsequantur uocationi & uoluntati Dei, sed ducant aut ignauam aut sceleratam, aut impiam uitā, non mirum est, quod nec ipsorum uocationi & uoluntati obsequantur mulieres. Quare, qui uult cauere a seditione domestica, & conseruare obedientiam familiæ, primum omnium curare debet, ne ipse sit sediciosus aduersus Deum, & ut præstet suam Deo obedientiam.

CAP. II.

HIS ITA GESTIS POSTQVAM
REGIS ASSVERI DEDIGNA
TIO, &c.)

Assuerus, sedata iam iracundia, facit inter aulicos suos mentionē Vasthi repudiatae. Siue autem poenituerit eum facti, siue alia quadam occasione fecerit mentionem Vasthi, certe non licuit ei sententiam Regiorū iudicium retractare, & abiectam reducere. Tanta enim fuit horum iudicij cum autoritas, ut sententiae eorum, etiam Regi standum erat. Quare ministri aulici hortantur regem, ut congregatis multis uenustissimis puellis, seligat ex ipsis pulcerrimam omnium in locum Vasthi. Quod consi-

lium regi ualde placet. Itaque quaeruntur in toto Persico imperio uirgines pulchritudine & uenustate praestantissimae. Haec est hypotyposis morū aulicorum, & uitae principum. Rex, etsi habebat alias plures uxores, tamen quia consueta uilescunt, fastidit eas. Ministri autem seruiunt cupiditati Regis, & quo uident animum eius propendere, eo cohortationibus suis impellunt. Etsi autem licuit eo tempore uni uiro plures simul uxores habere, & Esther hac occasione puenit ad Regiam maiestatem, tamen non placuit Deo, ut Reges plurimas simul haberent uxores. De Rege Israelis dicit scriptura: Non habebit uxores plurimas, ne auertatur cor eius. Ac Polygamia, uidelicet, cum unus uir plures una simul

simul uxores habet, pugnat cum naturali lege. Nam quod Deus dixit Erunt duo in carnem unam, naturalis est lex, qua unus uir, uni tantum uxori coniungitur. Vir enim, postquam duxit uxorem, non habet ius proprii corporis, ut Paulus ait: Quare una ducta, non potest sese alteri addicere. Et ut uxor uni uiro addicta, non potest sese alteri uiro tradere, ita nec maritus, quando nec hic nec illa proprii corporis ius habeat. Quid ergo dices de Patriarchis, qui plures simul uxores habuerunt? num peccauerunt aduersus legem naturae? Quod Patriarchae fecerunt, pugnavit quidem cum lege naturae, sed non peccauerunt contra Deum, quia quod fecerunt, diuina confessione fecerunt. Cain duxit sororem suam in uxorem. Et si

Et si autem Cain alioqui impius fuit, & hoc coniugium est contra legem naturae, tamen hac in parte non peccauit aduersus Deum, quia necessitas excusauit factum, Iacob duxit duas sorores in uxores. Hoc duplici nomine fuit contra legem naturae, & tamen Deo concedente & conniunte, non peccauit.

Ἀνθρώποισι δὲ, θεῶν δὲ δόντων,
εἰς ἁμαρτάνην.

Sic & alij Patriarchae fuerunt πολύγαμοι, non ut in exemplum semper durable traheretur, sed ut conniunte Deo, coniugium suo tempore ad ordinationem naturalis legis rediret. Viderunt etiam Ethnici διγαμίαν, (hoc est, cum unus uir duas simul uxores habet) non esse honestam. Hermione apud Euripidem ait:

Εὐδὲ

οὐδὲ γὰρ καλὸν
 δυοῖν γυναικοῖν ἀνδρὶ ἐν ἡνίας ἔχειν,
 ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες ἐυναίαν κυπεύειν,
 ἐτέρωθεν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

Et iterum:

οὐδέποτε ἂν διδύμα
 λέκτρ' ἐπαϊνέσω βροτῶν.

Mulieres, inquis, ista loquuntur.
 Recte. Sed honesti sensus etiam est
 in mulieribus. Et Poeta, qui facit mu-
 lieres ista loqui, interpret est natura-
 lis legis. Sed quocumque loco istud
 Ethnici dictum habeatur, certe Chri-
 stus perspicue dicit: Non iam sunt
 duo sed una caro. Cum igitur coniū-
 gium faciat ex uiro & muliere, unam
 carnem, natura coniugia ferre nō po-
 test, ut uir plures una simul uxores
 habeat, & si sanctus quispiā Patriar-
 cha habuit simul plures uxores, id
 non factum est lege approbante, sed
 Deo

Deo concedente. Nam & naturalis
 lex est. Non occidas, & tamen Deus
 concedit legitimo magistratui, ut oc-
 cidat impune sceleratos, Similiter na-
 turalis lex est. Non fureris, & tamen
 Israelitæ non peccarunt, cum furaren-
 tur Ægyptijs aurea uasa, Domino
 Deo nostro hoc furtum concedente.
 Sic & lex naturalis est. Vnus uir, u-
 nam tantum habeat uxorem, Patriar-
 chæ tamen non peccauerunt, quod ha-
 buerint simul plures uxores. Quas
 enim habuerunt, concedente & con-
 niuente Deo habuerunt, sed cum per-
 sonalia priuilegia non abrogent ge-
 neralem legem, semper manet hæc
 naturæ lex, quod uni uiro, unam tantū
 uxorem habere liceat, firma & peren-
 nis. Ac de hoc quidem negocio ha-
 tetenus.

E n ERAT.

COM. IN LIBEL. ESTHER,
ERAT VIR IYDAEVS IN SV-
SIS CIVITATE VOCABVLO MAR-
DOCHAEVS, &c.)

In hoc loco manifeste habes, q̃
Esther dicta sit Adassa, quod nomen
conuenit cum Atossa, quam Herodotus facit uxorem Darij, seu Assue-
ri. Sed quia dicit eam fuisse filiam
Cyri, & hec res à nostro seculo remo-
tissima est, non potest certo affirmari,
Esther esse Atossam Herodoti, &
tamen sentiendum est, uerissimum
esse, quod nobis sacra scriptura tra-
dit. Porro, Esther fuit filia fratris
Mardochæi, qui Mardochæus duxit
genus suum à patre Saul, de tri-
bu Benlamin. Et is Mardochæus cū
esset natus annos circiter decem, ab-
ductus fuit cum Iechonia rege Iuda
in exilium, de qua abductione scrip-
tum est,

IOAN. BRENTIL. XXXV
tum est, iij. Reg. xxiij. Dicitur autē
uixisse decem & octo annos plus
quā Isaac, hoc est annos. 197. aut
198. Fit & Mardochæi mentio inter
principes. Esd. ij. & Nehem. vii.
Quod si is Mardochæus, cuius Esd-
ras & Nehemias meminerunt, idem
est, cum Mardochæo, qui in hoc li-
bello describitur, apparet eum mag-
næ fuisse inter suos autoritatis. Esd-
enim reuersus dicitur cum alijs prin-
cipibus ad Hierusalem, tamen res ip-
sa testatur, q̃ postq̃ finitimæ gen-
tes prohibuerunt Iudæos ædificio
templi, redierit unā cum alijs princi-
pibus ad aulam Persicam, ut in statio-
ne essent pro populo Dei, & qua-
cunq̃ possent occasione, impetra-
rent, ut & templum & urbs restaura-
rent. Additur & hoc, q̃ Esther ami-
B iij ferit

ferit parentes suos in exilio, & Mardocheus patruus eius suscepit eam in suam curam. Hec non temere commemorantur à scriptura, sed ut admoneat nos, quo conferamus inter se regestas, in Esther, & cognoscamus admirabilem clementiam Dei. Parentes enim Esther abducti sunt in exilium, & quo excellentiores fuerunt inter suos, eo grauius eis fuit exiliū. Deinde moriuntur in exilio, & relinquunt post se filiam orphanam. Quare Esther uidetur longe omnium miserrima & abiectissima, quod non solum maiores eius eiectione fuerint à patrijs sedibus, & captiui abducti in seruitutem impiorum regum, uerum etiam ipsa destituta sit solatio parentum suorum in exilio & seruitute. Sed hic uide mihi immensam dei clementiam, & curam,

& curam, qua is afflictos amplectitur. Puella miserrima, primum quidem gubernante Deo, suscipitur in curam patris sui Mardochei, uiri optimi, & pijsissimi. Deinde eligitur in reginam totius Persicæ Monarchiæ. Quomodo potuissent parentes eius tanta Dei beneficia, non dico sperare, sed saltem optare? Visi sunt abduci in exilium & seruitutem, sed ecce filia eorum in regiam maiestatem euehitur. Visi sunt morte sua relinquere filiam omnium hominum auxilio destitutam, sed Deus extollit eam in tantam sublimitatem, ut sit omnibus hominibus uenerationi. Quid ergo in exilium abduci, aliud est, quàm in regnum extolli? quid a parentibus relinqui aliud est, quàm in Dei & hominum curam suscipi? Sed hoc, E inquit,

inquis, uni Esther contigit. Quot autem fuerunt interim millia puellarum Iudæarum, quarum parentes, ut miserrima fuerunt seruitute oppressi, ita reliquerunt ipsas post se in omni genere calamitatis, quæ tantum abest, ut euectæ sint in regium honorem, ut in extrema paupertate uix potuerint famem depellere? Hic ergo obserua mihi, quod hæc historia non sit nulgata scripto in Ecclesiâ Dei, propter unam Esther, sed propter uniuersam Ecclesiam. Quæcunque, inquit Paulus, præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus, Deinde, salus & liberatio est miseris & calamitatis non fuit uni Esther diuinitus promissa, sed omnibus inuocantibus nomen

men Domini ex fide. Inuoca, inquit, me in die tribulationis, & eruam te, & honorificabis me. Et iterum: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit. Præterea, Deus benefecit miseræ puellæ Esther, non propter ipsam tantum, sed propter uniuersam Ecclesiam. Etsi enim Deus non significauit hoc beneficio, quod uelit quamuis puellam extollere in regiam huius seculi maiestatem, tamen confirmauit hoc exemplo suam promissionem, quo prædicat se esse patrem orphanorum, & salutem miserorum. Quare etiamsi multæ aliæ puellæ in captiuitate Babylonica, non emerferint ad regiam amplitudinē, tamen si fuerunt piæ, & inuocauerunt Deum ex fide in sua afflictione, non perierunt, sed tanto maiorem

consecutæ sunt apud Deum salutem,
quanto miseriore fuerunt in hoc se-
culo apud homines. Ac liberauit eas
Dominus a malo, & fecit ipsas parti-
cipes coelestis maiestatis, qua foelici-
tate nihil potuit maius excogitari.

MORTUISQUE PATRE EIVS
AC MATRE MARDOCHAEVS
ADOPTAVIT EAM SIBI, &c.)

Exemplum, quo cognati monen-
tur, ut orphanos mortuorum cognato-
rum, omni, quo possunt, officio-
rum & benevolentiae genere adiu-
uent. Etsi enim Deus uocat se patrem
orphanorum, tamen exigit, ut super-
stites uel amici uel proximi quicq; sint
ipsius *οὐνεγγοί*. Non deerunt, inquit,
pauperes in terra habitationis tuae,
idcirco præcipio tibi, ut aperias ma-
num

num fratri tuo, egeno & pauperi,
qui tecum uersatur in terra. Quis au-
tem pauperior & miserior est, orpha-
nis & pupillis, qui uel a parentibus
in paupertate relictæ sunt, uel si ha-
bent facultates, non possunt eas præ-
ætatæ & rationis imbecillitate admi-
nistrare? Oportet igitur superstitæ
amicos & proximos esse ministros,
cooperatores & organa Dei, ut in ip-
sis luceat cura, quam Deus pro or-
phanis suscepit. Sed pupilli, inquis,
cum adoleuerint, pessimam solent
gratiam referre tutoribus suis. Sic sa-
ne ita. An tu propter hominum in-
gratitudinem, non sectaberis uoca-
tionem Dei? Homines non repen-
dunt beneficia tua, at Deus repen-
det. Profecto multo certior & libera-
lior debitor est Deus, q̃ homo. Ac
tutor

tutor qui suscipit diligentem curam orphani, non tam orphano, q̄ sibi benefacit, id quod Deus hoc exemplo Mardochei testatur. Cum enim Mardocheus summa cura educasset orphanam Esther, & postea Esther fuisset in reginam electa, Deus sic benefecit Mardocheo, ut summum honorem apud Assuerum consequeretur, quemadmodum scriptum est cap. vi. & viij.

CVMQVE PERCREBRUISSET IM-
PERIVM REGIS, ET IYXTA
MANDATVM ILLIVS, &c.)

Inter omnes pulcerrimas puellas, Esther gratiosissima est apud Eunuchum. Non potuisset autem tam gratiosa esse, nisi Deus antea persecutus eam fuisset favore suo. Nam ho-

minum

minum gratia aut nulla est, aut euanda, si Deus non faueat. Quare danda est opera ante omnia, ut Deus cōplectatur te favore suo. id quod fiet, si ex fide ambulaueris in uocatione DEI.

QVAE NON INDICAVIT EI
POPVLVM ET PATRIAM, &c.)

Ergone Mardocheus iussit Esther mentiri? Absit hoc a pio uiro. Sed iussit eam dissimulare & celare familiam suam. Aliud est mentiri, aliud celare. Illud est uanorum & impiorum hominum, hoc autem est prudentium, qui multa honestis de causis suo tempore dissimulant. Sic Abraham dissimulauit apud Aegyptios & regem Abimelechum, Saram esse uxorem suam, Sic Helizaeus circumdatus

cum datus ab exercitu Syrorum, dis-
simulat se prophetam illum esse,
quem quaererent. Haec dissimulatio
non est impietas, sed magna pruden-
tia. Mendatio autē nihil est, nec tur-
pius, nec foedius. Inhonestissima est
oratio, quā Herodotus affingit Da-
rio huic Assuero nostro. Sed cur nō
recito eam? *Ενθα γὰρ τι δεῖ ψεύδος λέ-
γεσθαι, λεγέσθω. τοῦ γὰρ αὐτοῦ γαλιόμεθα
οἷτε ψευδόμενοι, ἢ οἱ τῆ ἀληθείας διακρίνω-
μενοι. οἱ μὲν γὰρ ψεύδονται τότε, ἐπειδὴ
μέλλουσι τοῖσι ψεύδεσι πείσαντες κερδί-
σασθαι. οἱ δ' ἀληθίζονται, ἵνα τῆ ἀληθείας
ἐπισπάσωνται κέρδος, καὶ τις μάλλον σφί-
σι ἐπιβέβηται. οὕτω ἂν ταῦτα ἀσκεύους,
τῶν τῶ περιεχόμεθα, εἰ δ' ἐμὴν κερδί-
σθαι μέλλοιεν, ὁμοίως ἂν ὁ, τῆ ἀληθείας
ψεύδους ἔην, ὅ δ' ψευδόμενος ἀληθής.*
Vbi expedit mendacium dicere, di-
catur. Idem enim affectamus, & qui
mendaciū & qui ueritatem dicimus.
Nam

Nam illi tunc mentiuntur, cum per-
suasione mendaciorum sunt aliquid
lucriferi, hi autem uerum dicunt,
ut ueritate aliquod lucrū consequan-
tur. Et alius huc, alius illuc propen-
sus est. Ita non idem facitendo idem
tamen obtinemus. Quod si nihil lu-
crificandum est, peræquæ & uerax fo-
ret mendax, & mendax, uerax. Quid
is, quisquis ita sentit, aliud audiat,
quæ id, quod est in Comœdia, Ster-
quilinium. Nam humanæ quoque ra-
tioni notum est, præferendam esse
honestatem, utilitati, nec quicquid esse
utile, nisi idem etiam sit honestum.
Quid autē est inhonestius, quid tur-
pius mendacio? Disce saltem ab au-
tore mendacij, quanta sit mendacij
turpitudine. Diabolus, inquit, men-
dax est, & eius rei pater. Quanto
honestius.

honestius loquitur Achilles apud
Homerum.

Εχθρός γάρ μοι κείνος ὁμῶς ἰαί δ' ἀόπ' ὕλησιν,
ὅσ' ἔτερον μὲν κεύθε' ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δ' ἐνὶ
Ὀδὴ etenim, ceu claustra Erebi, quicunq; loquuntur
Ore aliud, tacitoq; aliud sub pectore claudunt.

QVI ET AMBVLABAT QVO
TIDIE ANTE VESTIBVLVM, &c.)

Diligens cura Mardochæi pro
Esther idcirco describitur, ut confe-
ratur cum eo honore, quem postea
Mardochæus consecutus est, & ad-
moneantur tutores, ut exemplo Mar-
dochæi non pigeat ipsos curas quam-
uis molestas pro orphanis suscipere.
Tempus enim erit, quo omnia libe-
ralissime rependentur.

CVM AVTEM VENISSET TEM-
PVS SINGVLARVM PVLLA-
RVM, &c.)

Vide maximum luxum, quo Re-
gi Persarum uxores & concubine ad
libidinem præparatæ fuerunt. Tra-
dunt apud Sybaritas quondam hunc
morem fuisse, ut mulieres ab usq; an-
no priori ad conuiuium uocarentur,
quo se per ocium, auro uestibusq;
exornare possent, ita & hoc loco de-
scribitur Persarum mos, q; quas uir-
gines tradituri essent coniugio Re-
gis, eas duodecim menses, hoc est,
totum annū uarijs unguentis & pig-
mentis emundarent atq; exornarent.
Narrat & Cicero aliud genus luxus,
quo Reges Persarum ad exornandas
uxores suas usi sunt. Solent, inquit,
Barbari reges Persarum, ac Sy-
rorum plures uxores habere. His au-
tē uxoribus ciuitates attribuere hoc
modo. Hæc ciuitas mulieri redimi-
F culum

eulum præbeat. Hæc in collum, hic
in crines. Ita populos habent uniuersos,
non solū conscios libidinis suæ,
uerumetiam administratos. Tantum
luxum ne Ethnici quidem ipsi appro-
barunt. Et tamen pia Esther necesse
habuit Persicę consuetudini seruire,
& potuit bona conscientia suę exor-
nationem pro more eius gentis, in
qua captiua erat, ferre. Nam, quod
ad ipsam attinet, nihil harum rerum
affectauit. Non postulauit quicquid,
inquit scriptura, nisi quod Hegai Eu-
nuchus regis, custos mulierum, sua
sponte dabat. Et in oratiōe sua, (que
tamen Apocrypha habetur) sic ait
ad Dominum: Adiuua me ancillam
tuam, nullum aliud auxilium haben-
tem, nisi te DOMINE, qui habes om-
niū scientiam, & nosti quia oderim
gloriam

gloriam iniquorum, & detester cu-
bile in circumcisorum, & omnis alię
nigenę. Tu scis necessitatem meam,
quod abominer signum superbię & glo-
rię meę, quod est super caput meū
in diebus ostentationis meę, &c.
Quare cū Esther seruierit ex fide cō-
suetudini que per se non fuit impia,
tanto maiorem gratiam consecuta est
apud Deum, quanto magis spiritu
Dei, quę Persicis unguentis emunda-
ri desiderauit.

DVCTA EST ITAQVE AD CV-
BICVLVM REGIS ASSVERI MEN-
SE DECIMO, &c.)

Qui mensis apud Hebræos טבת
Tebeth dicitur, respōdet nostro De-
cembri. In hoc ergo mense Esther,
ante exul & captiua, traditur Regi.
F ij Assuero,

Assuero, & non multo post, omni
regio diademate, ac fit regina. Libe-
ratur nunc illud Psalmi recitare. Qui
sicut Dominus Deus noster, qui in
altis habitat, & humilia respicit in
coelo & in terra. Suscitans a terra inopi-
tiam & de stercore erigens pauperem.
Vt collocet enim cum principibus,
cum principibus populi sui? Non
enim sentiendum est, Esther creatam
esse Reginam, propter se tantum, aut
etiam propter Iudaeos, ut postea per
eam in summo periculo seruarentur,
sed propter uniuersam Ecclesiam, ut
hoc exemplo illustraretur clementia
Dei, & excitaretur fides omnium af-
flictorum in Ecclesia. Et si enim non
omnes afflicti, inuocantes Deum ex
fide, creantur externi reges, tamen
quemadmodum Deus tunc decerne-
bat

bat maiestatem regiam ipsi Esther,
cum non solum relinquebatur a pa-
rentibus suis orphana in exilio, sed
etiam cum parentes, abducerentur,
ipsa nondum nata, a Hierusalem
in exilium & seruitutem, ita Deus
tunc maxime omnium meditatur be-
nedictionem & salutem, cum immit-
tuntur nobis afflictiones & internia-
tiones. Itaque Spiritus sanctus testatur
hoc exemplo Esther, quod aduersa for-
tuna sit pijs officina fortunae prosperae.

ET IVSSIT CONVIVIUM PRAE-
PARARI PERMAGNIFICVM, &c.)

Instituitur conuiuium nuptiale.
Supra autem dictum est de appa-
tu conuiuiorum Persicorum. Et me-
minit Herodotus in καλλιόπη. Supe-
F in rato

rato enim Mardonio Persarū dūce,
 & capta omni supellectili eius, Pau-
 sanias iussit pistores & coquos co-
 nam sibi, uti Mardonio, instruere.
 Quod cum illi fecissent, tum Pau-
 nias intuens lectos aureos argente-
 osq; probè instratos, mensas etiam
 aureas & argenteas, magnificumq;
 cenæ apparatus, obstupuit, &c.
 Cæterum, cum scriptura ait, Assue-
 rum dedisse requiē uniuerſis prouin-
 cijs, etsi quidam intelligunt de re-
 missione tributorum illius anni, ta-
 men uerisimilius est Assuerum in-
 stituisse in nuptijs festum diem in
 omnibus prouincijs agendum, ut re-
 giæ nuptiæ publico otio insignirentur.
 Quod autem Rex in his nuptijs
 dona dederit conuiuijs, cum tamen
 solenne sit, ut conuiuæ honorent
 nouos

nouos coniuges donis suis, quid
 sibi uelit, è Xenophonte manife-
 stum est. Sic enim scribit Xeno-
 phon, lib. viij. *κῆρον παρθερίας*. Cy-
 rus hoc incepit, quod hac quoque
 tempestate in regibus perseverat,
 in magnis muneribus faciendis. Cui
 enim ditiores amici ostenduntur
 quàm Persarum Regi? Quis etiam
 pulchrioribus uidetur stolis suos
 ornare quàm Rex? Cuius dona ue-
 re Regia cognoscuntur, armillæ,
 torques, equi, frenis insignes au-
 reis. Non enim licet illic cuiquam
 hæc habere, cui rex non dederit, &c.
 De magnificentia uero, qua nup-
 tiæ etiam nostro tempore, celebra-
 ri solent, sic sentiendum est, quod
 etsi non est necessaria ad confir-
 mationem coniugij, tamen si est
 F iij moderata.

moderata & suæ cuiusq; conditioni
conueniens, non est damnanda. Ho-
norabile enim est coniugium inter
omnes, ait Apostolus. Et cum hōne-
stas exigit, ut publicæ sint nuptiæ,
quo manifestum sit, uirum habitare
legitime cum muliere, utilis est mag-
nificētia, ut per eam diuulgetur,
quod uicinis debet esse notum. Huc
accedit, q̄ cū imbecillis animus solli-
citur in infœlicitate cōiugij, (sunt
enim uaria coniugij incommoda) pu-
tare Deum nō esse huius coniunctio-
nis autorem, sed potius Satanā, pro-
dest nonnihil recordatio magnificen-
tiæ nuptiarum, ut ex ea animus con-
firmetur, & cognoscat, coniugium
suum ex Deo esse, q̄ sit legitima &
publica ordinatione approbatum.
Quare nuptiarz magnificētia, etiā
pietate

pietatem adiuuare potest. Sed hic
magnopere cauendum est, ne quis in
instituenda magnificētia nuptiarū,
ultra septa, quod aiunt, transiliat.

QVICQVID ENIM ILLE PRÆ-
CIPIEBAT, OBSERVABAT ES-
THER, &c.)

Hæc est magna commendatio pie-
tatis & modestiæ Esther. Ersi enim
electa erat in Reginam, non tamen
despiciebat, non fastidiebat patrū,
nutricium suum Mardochæum, sed
ex autoritate eius pendebat, ut antea.
Hoc uere est obsequi huic mandato
Dei. Honora parentes, ut longo ui-
uas tempore.

EO IGITUR TEMPORE QVO
MARDOCHAEVS AD REGIS IAN-
NVAM, &c.)

F v Eunuchi

Eunuchi insidiantur uitæ Regis. Mardochæus autē indicat Regi per Esther insidias & coniurationem Eunuchorum aduersus Regem. Itaq; Eunuchi fiunt ex patibulo pensiles: Principio obseruabis hic, quantis periculis uita regia obnoxia sit, ideo que commendatur mediocri genus uitæ, & notus est uersiculus,

πολλά μέσοισιν ἄριστα, μέσος δὲ λωὸν πόλις εἶναι.

Hi multa habēt cōmoda, q̄ in medio cri uite genere uersant. Malo igit in ciuitate mediocris esse, q̄ supremus.

Deinde uide, quanta clementia & liberalitate Deus, rependat ea beneficia, que p̄is præstant. Assuerus benefecit orphanæ Esther, & elegit eam in Reginā. Deus igit uicissim benefacit Assuero, & efficit, ut per Mardo-

Mardochæū & Esther uitā suam conseruet. Itaq; Assuerus uisus quidē est miseræ puellæ magnū beneficiū præstare, sed eo sibi ipsi maxime benefecit. Habes & hoc loco exemplū diuinæ seueritatis aduersus insidias iniquorum. Assuerus enim consecutus est imperiū diuina ordinatiōe, quem admodum supra indicauimus. Quare, etsi non sectatus est uerā iustitiā, tamen Eunuchi iniquissime & sediciosissime agunt, q̄ insidientur uita eius, ideoq; iusto iudicio Dei fit, ut insidiæ ipsorū patefiant, & ipsi extremo supplicio afficiantur. Ecclesiastes ait: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui nō maledixeris diuiti, q̄a et aues cœli portabūt uocē tuā, et q̄ habēt pennas, annūciabūt sententiā. Preterea cōmendat hic fidelitas Mardochæi erga regem.

quo exemplo admonentur subditi,
 ut quoquo modo possunt, salutem
 magistratus sui tueantur. Sed quid
 inquires: An non hæc proditio fuit,
 q̃ Mardocheus patefaciat clamdesti-
 na consilia Eunuchorum, ut compre-
 hendant & suspendantur? Non cer-
 te fuit illegitima proditio, sed legiti-
 ma indicatio iniquarū insidiarum, &
 defensio Regis, quam unusquisq; fi-
 delis subditus debet magistratui suo.
 Sic & hi, qui ex mandato magistra-
 tus indicant cōpotatores, & blasphe-
 mos, non sunt proditores, sed con-
 seruatores publicæ honestatis. Pro-
 dere enim, non est, nocentes legiti-
 me indicare, ut aut caueri aut puniri
 possint, ne noceant, sed est insontē,
 illegitimis aduersarijs ac insidiatori-
 bus consilio aut indicatione sua tra-
 dere,

dere, quemadmodū Iudas prodidit
 Christum Iudæis, & Ceilani prodi-
 derunt Dauidem Sauli. Postremo,
 iudes Mardocheum in præsentia ni-
 hil quidem mercedis pro sua fideli-
 tate reportare, sed cum expectaret
 Dominum, fidelitas eius postea libe-
 raliter compensata est. Obtinuit em̃
 secundum locum post regem. Quo
 exemplo monemur, ne benefacien-
 do defatigemur. Etsi enim benefacta
 in præsentia non compensantur, est
 tamen Deus, in cœlo, qui præsti-
 ti obsequi nunquàm obli-
 uiscitur.

CAP. III.

CAP. III.

POSTHAEC REX ASSVERVS
EXALTAVIT AMAN, &c.)

Aman exaltatus ab Assuero in magnum honorem, abutitur potestate sua ad perdendum populum Dei. Itaq; est exemplum impiissimi & crudelissimi tyranni aduersus Ecclesiam Dei. Videamus autē initio quis fuerit hic Aman. Nam scriptura dicit eum fuisse Agagiten, hoc est, ut Iosephus interpretatur, Amalechiten. In primo enim libro Regum, capite decimo quinto, Agag rex fuit Amalecitarum, quē occidit Samuel. Quare sentiunt Aman fuisse de stirpe huius Agag. Hoc si uerum est, ut apparet,

ret, quomodo permittit Deus, ut Aman exaltetur in tantū honorem, cum tamen Mose ē spiritu sancto affirmer, Deum ipsum perpetuo pugnaturū cum Amalec. Manus, inquit, super solium Domini, bellum Dei erit contra Amalecā generatione in generationem? An Deus oblitus est suae promissionis? Nihil certe minus, sed nunc praecipue recordatur eius, ut manifesto exemplo doceat, se nunq; obliuisci uerbi sui, etiamsi longissimo temporis intervallo uideatur prorsus interiisse. Nam cum Deus coniecturus erat Aman et totam familiam eius, quae erant reliquiae Amalechitarum, in extremam internitionem, permittit, ut Aman exaltetur in maximum honorem. Quemadmodum enim Dominus exaltatus.

altaturus pios, finit eos prius deici,
cuius rei exempla sunt, Ioseph, Da-
uid, Daniel, adeoque Christus ipse fi-
lius Dei, ita Dominus deiecturus
impios, finit ipsos exaltari, quod ui-
des in Pharaone, Saule, Nebucad-
Nezare, Herode, & in multis alijs.
Observarunt etiam Ethnici hoc iudi-
cium Dei, q̄ subita & magna felici-
tas ducat secum comitem infelicitas-
tem. Philippus Macedo, cum esset
ipsi nuncium allatum, uno die mul-
tas res feliciter gestas esse, exclama-
uit: O fortuna, pro tot tantisque bo-
nis leui quopiam malo me affice. A-
lius quispiam, cum euasisset magnū
periculum, & felicissimus prædica-
retur, dixit: O fortuna, cui me occa-
sioni reseruas. Solemus & nos opta-
re, ut Deus caueat, ne ingens for-
tuna

tuna nobis affulgeat, quo non neces-
se habeamus illud poetę in fortunam
exclamare:

*Σύτοι μ' ἐφύσας, σὺ με καταθεῖν μοι δοκῆς.
Tu me exiulisti, tu ipsa rursus deiecis.*

Iucundissimum lectu est, quod
Herodotus scribit in *ἑλληνικά* de Ama-
si & Polycrate. Nam cum Polycra-
tes semper prospera fortuna ute-
retur, noluit Amasis diutius ei ami-
citia iunctus esse, sed misso caducea-
tore, soluit cum ipso ius amicitiae,
quia uir prudens providebat, quod
summa infelicitas exceptura esset.
summam illam in terris felicitatem.
Nec fefellit eum opinio. Polycrates
enim non multo post pependit. Vi-
des diuinum iudicium, quo impij
tolluntur in altum, ut grauiori ruina
cadant, etiam Ethnicis cognitum
G fuisse;

fuisse. Quare cū impius Aman con-
sequitur excellentissimū honorem,
non est oblitus Deus uerbi sui aduer-
sus Amalechitas, sed in summo ho-
nore meditatur summam ignominiam
& interitum.

SOLVS MARDOCHAEVS NON
FLECTEBAT GENV, &c.)

Aman in summa est apud omnes
Persas ueneratione, solus Mardo-
chæus non uenerabatur eum. Hoc fa-
ctum Mardochæi uidetur esse teme-
rarium, præfractum, fastu & arro-
gantia plenum. Et si enim princip-
bus non est tribuendus diuinus ho-
nor, tamen pro suo modo adorandi,
hoc est, uenerandi sunt. Sic enim Ia-
cob adorauit, & ueneratus est fratrem
suum Esau. Sic Israelitæ adorauerunt
sen

seu uenerati sunt suos reges. Accedit
huc, quod Assuerus iusserat adorare,
hoc est, uenerari Aman, ut præcipu-
um principem. Non uoluit Rex, ut
Aman colatur Deus, sed ut afficiatur
eo honore, qui debetur principibus.
Obediendum autem est mandatis re-
gis, si non præcipiantur impia. Et
principibus suus honor tribuendus
est. Quare Mardochæus uidetur suo
fastu peccare, & secus totam gentem
Iudæorum, temere ac præfracte in
summum illud periculum, quod po-
stea sequitur, conijcere. Sed de facto
Mardochæi longe aliter iudicandū
est. Quod enim contempsit Aman
nec uoluit eum uenerari, non est o-
pus carnis, sed spiritus. Nihil huc fa-
cit, quod affingitur Mardochæo, in
oratione sua, quæ Apocrypha habet.
G n Fingunt

Fingunt enim ipsum dixisse ad Deum. Cuncta nosti & scis, q̄ non pro superbia, & cōtumelia & aliqua gloria cupiditate fecerim hoc, ut non adorarem Aman superbissimum. Libenter enim pro salute Israel etiam uestigia pedum eius deosculari paratus essem, sed timui ne honorē Dei mei transferrem ad hominem, & ne quencūq; adorare, excepto Deo meo. Hæc omnia tribuunt affictione quadam Mardocheo. Ac prior quidem pars pie dicitur, posterior aut, quæ Mardocheus affirmare dicit, se nulum præter Deum, adorare uoluisse, etsi pia est locutio, tamen nō est huic loco apta, propterea q̄ liceat principis, citra iniuriam Dei, ciuilitate adorare, & uenerari. Reijcienda est & illa Iudaica fabula, quæ dicunt Aman

gestasse

gestasse effigiem quandam auream aut argenteam ex collo pendentem, ideoq; Mardocheum noluisse genua ante Aman flectere, ne uideretur adorare idolum. Vnde & Iudæi prohibent suos potu eius fontis, cuius aqua ex erecta statua, uiri aut mulieris habitu exculpta, effluit, uidelicet ne inclinando caput ad fistulā aquæ, uideantur idolum colere. Hæ sunt Iudaicæ superstitiones. Mardocheus autem pius uir fuit, et quod fecit, pio spiritus consilio fecit. Sciebat enim Aman esse Amalechitam, de genere Agag, eius nimirum regis, propter quæ familia Saulis, ad quam & Mardocheus pertinebat, quemadmodū supra indicatum est, è regia maiestate in Israel deiecta fuit, propterea q̄ Saul percussit Agag, contra quam

G iij Deus

Deus mandauerat, sicut scriptum est
i. Reg. xv. Periculum igitur, quod
propter misericordiam exhibitam
Agag, acciderat familiæ Saulis, fi-
ciebat Mardocheum cautum, & ti-
mentem Dei, ne quod maiores eius
aduersus Deum, propter Agag pec-
cauerant, ipse in uenerando Amāno,
qui erat ex posteritate Agag, auge-
ret. Reuocabat enim in animum, que
Deus de delendis Amalechitis dixe-
rat. In Exodo ait: Delebo memoriā
Amalec sub coelo. Et in Deuterono-
mio: Memento, quæ fecerit tibi A-
malec. Ac mox: Cum Dominus De-
us tuus dederit tibi requiē, & subie-
cerit cunctas per circuitum nationes
in terra, quam tibi pollicitus est, de-
lebis nomen eius sub coelo. Cauene
obliuiscaris. Et ad Saulē: Vade per-
cure

cure Amalec, & demolire uniuersa
eius. Non parcas ei, & non cōcupis-
cas ex rebus ipsius aliquid, sed inter-
fice à uiro usq; ad mulierē &c. Hæc
ponebat Mardocheus sibi ob oculos
mentis suæ, ex quibus intelligebat
totam gentem Amalec, & omnes po-
steros Agag regis Amalechitarum,
ē quibus erat & Aman, coram Deo
esse maledictos & damnatos. Itaq;
Mardocheus spiritu sancto excita-
tus, magno & ingenuo animo confi-
tetur se esse Iudæū, nec uelle ei uene-
ratione sua benedicere, cui Deus ma-
ledixisset, & quem Deus iam ante,
perpetuo supplicio destinasset. Hæc
certe fuit heroica magnanimitas, quæ
tantum abest, ut pro peccato carna-
lis arrogantie interpretanda sit, ut po-
tius summa pietas iudicari debeat.

G iij Nam,

Nam, q̄ periculum sit secutum, non arguit Mardochæum imprudentiæ, aut importunitatis, sed idcirco factū est, ut Deus hac occasione deiiceret impium Aman, ac uindicaret populum suum, quo & Regi commendaretur, & ab aduersarijs defenderetur.

QVOD CVM AVDISSET AMAN
ET EXPERIMENTO PROBASSET,
(c.)

Vt in Mardochæo describitur exemplum fortis & constantis animi, ita in Aman describitur exemplum impotentis & effœminati animi. Aman enim, etsi omnibus alijs summe est uenerationi, tamen non potest æquo animo contemptum unius Iudæi ferre, sed cum uidet se à Iudæo negligi, sic permouetur, & excitatur, ut non solum Mardochæum, sed etiam

universam

uniuersam gentem Iudæorum, in tota Persica Monarchia perdere cogitet. Primum igitur, uides in Aman uetus ingenium Amalechitarū. Etenim Amalechite iam inde ab initio, tanto odio persecuti sunt Israelitas, ut quoquo modo potuerint, internitionem eis parauerint. Memento, inquit scriptura, quæ fecerit tibi Amalec in uia, quando egrediebaris ex Ægypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui qui lassī residebant, ceciderit, quando tu eras fame & labore confectus, & non timuerit Deum. Itaq; uetus illud odiū Amalechitarum aduersus Israelitas prodit sese nunc in Aman, ut uerissimum sit, quod uulgato prouerbio iactatur, Mali corui, malū ouum. Deinde habes etiam in Aman, quod sit

G v inge

ingenium inuidiæ. Aman enim non est contentus interitu unius Mardochæi, à quo negligebatur, sed cogitat interitum omnium Iudæorū. Sic est inuidia. Non exatiatur leui supplicio aduersarij, sed affectat internitionem omnium amicorum & cognatorum aduersarij. Quo affectu, ut nihil est iniquius, ita nihil magis est Satanicum, ideoque iuste pronunciant sacre literæ, inuidos non esse hæredes regni DEI, sed ignis inferni.

MENSE PRIMO CUIVS VOCABVLVM EST NISAN, &c)

Vbi uulgata lectio habet. Missa est fors in urnam quæ Hebraice dicitur,

dicitur, phur, coram Aman, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici, & exiuit mensis duodecimus, ibi iuxta Hebræam ueritatem sic legendum est: Proiecit quispiam phur, hoc est, sortem coram Aman, de die in diem, & à mense usq; in mensem duodecimum. Significare autem uidetur scriptura, quod Aman sorte exquisierit, quo mense & quo die foelicer cum rege tractare possit, ut impetret a Rege de internitione omnium Iudæorum, quo item mense & die Iudæi possint facile ac prospere trucidari, & radicitus extirpari. Itaq; uides Aman non solum inuidum & crudelem tyrannum, sed etiam impium sortilegū fuisse.

Impietas

Impietas enim est, sortibus felicitatem aut infelicitatem temporū perscrutari. Aliud est, tempus plantandi aut minuendi sanguinis, iuxta naturales Physicorum rationes observare. Hæc enim est prudentia in suo genere commendatione digna. Sortibus autem perscrutari futuram dierum felicitatem & infelicitatem, impius est abusus sortium. Cæterum, mensis נִסָּן Nisan, quem scriptura primum mensem numerat, is est apud Hebræos, in quo Pascha celebrari debuit, & respondet partim Martio, partim Aprili nostro. Mensis autem אֲדָר Adar, qui hoc loco duodecimus mensis dicitur, respondet Februario nostro, partim etiam Ianuario.

DIXIT

DIXIT AMAN REGI ASSVERO, EST POPVLVS PER OMNES PROVINCIAS, &c.)

Oratio Aman constat duabus partibus. Prior, est accusatio. Posterior, consiliū & adhortatio. Accusant autem Iudei, quod turbent publicā imperij tranquillitatem, quod sint publicis legibus inobedientes & sediciosi. Hæc solennis est accusatio aduersus Ecclesiam Dei. Cuius rei extat etiā exemplū in Esdra cap. iij. Et mirum est, si Aman non fecerit mentionem eius Epistolæ, qua finitimæ gentes accusauerunt Iudæos, qui incipiebant ædificare Templum Domini in Hierusalem. Accusarunt & Iudæi Christū ipsum sedicionis, & quod esset turbator publicæ tranquillitatis. Ac postea, Ethnici clamauerunt

clamarunt in Christianos, & affirmarunt eos esse autores omnium publicarum calamitatum. Si Tyberis ascendit in mcenia, si Nilus non ascendit in arua, si coelum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim Christianus, ad Leonem, acclamabatur. Itaq; Ecclesia DEI semper audijt in hoc mundo, sediciosa, turbatrix publice tranquillitatis, & caussa omnis popularis incommodi. Quid autem potest iniquius excogitari? Deus enim instituit & ordinauit regna & politices huius mundi maxime omnium propter Ecclesiam suam, & si quid est tranquillitatis in hoc seculo, id est diuino beneficio propter populum Dei. Nec hic mundus tanto tempore constitisset, nisi reliqui adhuc fuissent ex hominū numero,

con-

congregandi ad populū Dei. Quare iniquissimum est, q̃ culpa publicarum calamitatum transferatur in Ecclesiā. Nam, q̃ Iudæi suis utantur legibus, & populus Dei non sectetur idololatriam impiorum regum, suas habet iustas & legitimas causas. Quod enim attinet ad ciuiles leges, certe Iudæi necesse semper habuerunt ijs legibus in exilio suo, obedire, quas agnoscebant Reges & Principes, in quorum potestate erant, nisi si Monarchæ sua sponte permiserant, ut Iudæi aliquot suis Mosaicis legibus inter se uterent. Quod aut attinet ad Religionem, necesse quidem erat, ut populus Dei magis obediret Deo q̃ hominibus, & fugeret impiā idololatriam, sed quid hoc ad ciuile statū imperij Persici? Ne inter Ethnicos quidem ipsos cōueniebat de religione.

& suos quicquid deos habebat. Cur igitur non licuisset ludæis suum agnoscere Deum, quem sciebant & probabant solum uerum esse Deum, Gentium autem deos esse dæmonia? Hæc pauca de priori parte orationis Aman. Interim etiam hoc mihi uide, quod honesta specie tegat Aman suam inuidiam. Non dicit: Inuideo ludæis, ideo peto ut iubeas eos trucidari, sed prætexit inuidiæ suæ honestam causam. Sollicitus sum de publica tranquillitate, quam hic populus turbat, & de conseruanda regia auctoritate, quam ludæi inobedientia & priuata sua religione diminuunt. Solet enim angelus Satanæ transfigurare se in angelum lucis, quippe quod cum manifesta sua specie foedior sit, quam ut ab hominibus aspectu dignaretur, proponit

proponit se honesta forma conspiciendum, ut reuerenter suscipiatur. Nobis autem non est iudicandum secundum externam honestatem speciei, sed secundum ueritatem rei. Sic enim fiet, ut à Satana non decipiamur. Posterior pars orationis Aman continet consilium, seu adhortationem. Si tibi placet, inquit, decerne ut pereat. Et ut hoc persuadeat regi, proponit duplicem utilitatem. Vna est, quod totum Persicum imperium fiet tranquillum, tutum, & securum, si ludæi deleantur. Optime, inquit, nosti, quod non expediat regno tuo, ut insolescat per licentiam. Altera est, quod magna utilitas accedet regio fisco. Omnia enim proscriptorum & damnatorum bona fisco cedent. Decem, inquit, milia talentorum appendam arcarijs

H gazæ

gazæ tuæ. Hæc æstimantur ad sexages centena milia Coronatorum, ut uocant, aureorum. Etsi autem hoc ita ab Aman dici uidetur, quod tanta summa pecuniæ ex facultatibus damna-
torum Iudæorum in regium fiscum accessura sit, Iosephus tamen sic interpretatur, perinde ac si Aman promississet se de suis ipsius facultatibus Regi numeraturum tantum pecuniæ, ut tributum, quod Iudæi pendunt, hac summa compensetur, sed adscribam uerba Iosephi. Si uis, inquit, subiectis aliquod beneficium conferre, iube hanc gentem omnino extrahi, ut ne reliquæ quidem eius uel ad seruitutem uel ad captiuitatem su-
persint. Veruntamen, ne tu Rex, damno quodam afficiaris, polliceor me tributa eorum, de propria substantia præbitur

præbiturum, quadraginta milia pecuniarum talenta, ubicunque præceperis. Has autem pecunias libenter offero, tantummodo ut imperium tuum his malis liberetur. Hactenus Iosephus, qui ponit quidem multo maiorem summam pecuniæ, quam libellus Esther hoc loco recenset, quod magis oscitantie librariorum, quam ignorantie Iosephi imputandum puto, manifeste autem significat, Aman pollicitum esse, quod de suis ipsius diuitiis uelit Regi tributa Iudæorum compensare. Sed unde homini, quamuis principi, tantæ opes? Hæc autem utcumque se habeant, certe in Amano, qui est organon Satanae, perspicue nobis ostenditur, quo ingenio, & quibus artibus Satan persequatur Ecclesiam Domini. Satan enim, ut Christus ait, mendax
H n est

est & homicida. Quare solet semper Ecclesiam mendacijs & homicidijs persequi. Audiuiſti antea mendaciū. Est populus, inquit, nouis utens legibus, & cerimoniajs, & contemnens Regis scita, hoc est, populus impius, hæreticus, & sediciosus. Nunc audi homicidium. Si tibi placet, inquit, decerne, ut pereat. Et postea: Ut occiderent atq; delerent omnes Iudæos, à puero usq; ad senem, paruulos & mulieres uno die. Sed etsi Satan semper grassatus est in Ecclesia mendacijs & homicidijs, & alij quoties obiecit eam maximis periculis, nunq; tamen potuit eam extirpare & funditus tollere. Constat em̃ in semine Abrahæ, hoc est, in Christo Iesu, qui ut conterit potentiam Satanæ, ita semper seruat Ecclesiã suam incolu

incolumem. Cæterum, si quis Iosephi sententiam, quam modo recitauimus, de Amano probauerit, manifeste uidet, quod sit ingenium hominis inuidi, maleuoli, & liuidi. Aman enim mauult maximam opū suarum iacturam facere, q̃ se non crudelissime de Mardochæo & omnibus Iudæis uindicare. Nam hæc est natura inuidi, ut libenter cupiat esse unoculus, modo is, cui inuidet, utroq; oculo careat, & omnino sit cæcus. Qui affectus non est humanus, sed prorsum Satanicus, ideoq; summa danda est opera, ut spiritu mortificet. Obserua etiam hic impiã liberalitatem Aman. Offert omnes pene facultates suas ad satisfaciendum libidini suæ, & ad conseruandam impiam idololatricam in regno Persico, cum interim

ad iuuandum uerum ueri Dei cultū,
ne teruntium quidem obtulisset.
Quod si uero, magis placet prior il-
la sententia, qua Aman indicat Re-
gi, quanta utilitas accessura sit, in
fiscum Regium ē bonis proscrip-
torum & damnatorum Iudæorum, ini-
quissima & crudelissima est tyrann-
is, fiscum ē sudore pauperum, &
oppressionē innocentum, implere.
Nec fieri potest, ut Deus talē tyrann-
idem inultam ferat. Nescierunt fa-
cerē rectū, dicit Dominus, thesauri-
santes iniquitatem, & rapinas in aedi-
bus suis. Propterea hæc dicit Domi-
nus Deus. Tribulabit, & circue-
t terra, & detrahet ex te fortitudo tua, &
diripient aedes tuæ. Et iterum: Vos de-
pasti estis uineam meam, & rapina
pauperis in domo uestra. Ideo decal-
uabit

uabit Dominus uerticem filiarum
Zion, & Dominus nudabit crinem
earum. Postremo etiam hoc in Ama-
no considerandum est, quā impie
abutatur dignitate & potentia sua.
DEVS enim confert potentiam in
principes, ut opera & officio suo
adiuuent Ecclesiam. Aman autem
abutitur donis suis aduersus Ecclē-
siam. Omne enim studium suum
in hoc confert, ut opprimat popu-
lum DEI. Sed incidit in foueam,
quam fecit, & conuersus est dolor
eius, in caput eius, ac in uerticem
ipsius iniquitas eius descendit. Ec-
clesia enim seruator, & ipse pepen-
dit. Quare hi, qui potentia prædi-
ti sunt, admoneantur hoc exemplo,
ut quod diuinitus acceperint, ad ad-
iuuandā, nō perdendā Ecclesiā Dñi
conferant.

TVLIT ERGO REX ANN.
LVM, QVO VTEBATUR DE MA
NV SVA, &c.)

Aman nō solum impetrauit à Re
ge, quod petijt, uerum etiam tantam
gratiam inijt, ut Rex donauerit eum
omnibus illis facultatibus, quas A
man receperat se illaturū fisco ex bo
nis proscriptorū Iudæorum, aut quas
promiserat se nomine tributi perfo
lurum. Nunc ergo Aman uiuic,
exultat, triumphat. Nunc uidemus
impium superexaltatum & eleuatum
sicut cedros libani. Sed mane pauli
sper. Quem nunc uidemus uictorem
& triumphatorem, eum paulo post
uidebimus ex ligno pensilē. Transi
bimus, & ecce non erit, quæremus
eum, & non inuenietur locus eius.

Quare

Quare non est nobis exultandum,
cum scelerata nostra consilia promo
uere uidentur, sed tunc maxime om
nium timendū est supplicium DEI,
& resipiscendum, ut repentinum in
teritum, qui imminet, effugiamus.
Sed hic considera etiam mihi, q̄ stu
pidus, q̄ stolidus sit Rex. Confestim
enim concedit & permittit Amano,
caussa nondum perspecta et cognita,
ut Iudæi trucidentur. Cogitat enim
Amanum esse uirum prudentem, &
amantem publicæ tranquillitatis ac
sollicitū pro Regia maiestate. Qua
re, ne explorato quidem negocio, ad
scribit se sententiæ Amani. Talis au
tem incogitantia & imprudentia, cū
omnibus hominibus turpis, tum Re
gi foedissima est, atq; iniquissima.
Precipuū enim Regum officium est,
H v ut in

ut in iudicando nō condemnent reos inauditos. Sed hoc exemplo admonemur, ut etsi audiendi sunt homines sapientes, non tamen idcirco sententiæ eorum accedendum est, q̄ habeantur sapientes, sed quod probabiles & iustas afferant causas sententiæ suæ. Non est dicendum, *euuēs iφα.* Sapientior me est. Faciam igitur, quod consulit, sed rationes sapientum discutiendæ sunt, num sint ueræ, num iustæ, nū quod consulunt, sit legitimum, pium, & cum uerbo Domini conueniens. Perdam, inquit, sapientiam sapientium, & intelligentiam intelligentium reñciam. Quare consilia sapientum iuxta carnem, nō debent quidem temere condemnari, debent tamen nobis esse suspecta, in rebus præsertim ad uerā salutem

salutem pertinentibus, ut sententiæ eorū tantū tribuamus, quantum nobis uerbum Domini permittit.

VOCATIOVE SVNT SCRIBAE REGIS, MENSE PRIMO, &c.)

Mittuntur edicta annulo Regis signata, in omnes prouincias Persici imperij, ut omnes iudei à puero usq; ad senem, paruuli & mulieres, uno die trucidentur, & facultates eorū diripiantur. Exemplar huius edicti habetur inter Apocrypha. Est autē sumptum ex Iosepho, qui more historiographorum magis commemorauit quid pro suo iudicio, Rex uerisimiliter scribere in hoc negocio ad prouincias suas potuerit, q̄ quid uere scripserit. Solent enim exteri rerum gestarū scriptores, siue exornationis, siue ostentandæ eloquentiæ gratia, personis affingere tales orationes,

non quales ab illis dictæ sunt, sed quales uerissimiliter dici potuissent. Hoc genus orationū uocant *μελέτας*. Ad hoc genus pertinet etiam exemplar edicti Assueri. Etsi autem hoc exemplar simpliciter iubet trucidare uno die eos Iudæos, quos indicet Aman, tamen cum literæ scribuntur & dantur in primo mense, & definit dies occisionis, in duodecimo mense ut penè totus annus sit inter editionē edicti, & terminū occisionis Iudæorum, uerissimilius est, Regem mandasse, ut intra hoc tempus Iudæi omnes derelinquant legem & religionē suam, & sectentur deos Persicos. Quod si qui ante decimum tertium diem duodecimi mensis hoc non fecerint, nec obedierint regio mandato, tunc habeantur proscripti, & trucidentur,

videntur, quocumq; loco deprehensi fuerint. Sed qualis qualis fuerit forma edicti Regij, certe maximum periculum impendet uniuersæ Ecclesiæ in Persico imperio. Quid enim est, quod nunc nō minatur ei internitiō nem? Rex assensus est. Literæ edicti Regio annulo consignatæ sunt. Nunciij perferunt literas ad singulas Imperij prouincias. Quod Rex decreuerat, & iusserat, nullus Satrapa retrahere poterat. Ac potentia Regis maior erat, q̃ ut Iudæi etiam in unum cōgregati potuerint resistere. Quid ergo relinquitur, nisi certissimus interitus? Sed bene habet. Est Deus in cælo, cuius manus nulla humana uel potentia uel sapientia, ita abbreviatur, ut saluare nequeat, quemadmodum etiā hoc maximo periculo Ecclesiam

fiam suam liberat. Quare siue principes statuant, siue scribant, siue literas annulis suis signent, siue mandent, siue amandent nuncios aduersus Ecclesiam, confugiendum est ad Dominum Deum nostrum, & bene sperandum de auxilio Dei, qui cum receperit se seruaturū Ecclesiam suā, non est ullus homo, qui possit decretū eius infirmare, & manū eius ad ferendū auxilium extentam auertere.

FESTINABANT CURSORES, &c.)

Hi sunt mores huius seculi. Homines em̄ ad opprimendā Ecclesiā, & ad exequenda impia Regū mandata celerrimi, & obsequentissimi sunt. Ad conseruandam autē Ecclesiā, & ad faciendam pietatē, longe omnīū tardissimi & ignauissimi sunt. Et tamē hoc solum nostrum opus, noster labor

bor esse deberet, ut quanta possemus festinantia & obedientia pietatem sectaremur.

REGE ET AMAN CELEBRANTE CONVIVIUM, &c.)

Hoc plane illud est, quod postea Christus ad Ecclesiolam suā, ad discipulos suos dixit: Amen amen dico uobis, plorabitis & lamentabimini uos, mundus contra gaudebit. Vos autē mœrore afficiemini. Sed addit: Mœror uester uertetur in gaudium. Nam, quemadmodum in passionis Christi, Pontifices triumphant, & milites ludunt, Christus autē pender in cruce, & miserrime affligit, ita impij, mœrentibus pijs, in summo gaudio uersantur. Existimant em̄ se tunc felices esse, cū Ecclesia est infelix, & putant

& putant tunc Deum maxime omnium recte iudicare, ac orbem terrarum expiari, cum pii affliguntur, & perire videntur. Venit tempus, inquit Christus, ut quisquis interficiat uos, uideatur cultum præstare Deo. Unde et periclitante populo Dei, Assuerus & Aman hilariter, tanquam rebus optime & foelicissime gestis, conuiuantur. Sed uerissimum est, quod in Iob scribitur: Laus impiorum breuis erit, & gaudium Hypocrite ad instar puncti. Si ascenderit usque ad celum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur, & qui eum uiderant, dicent:

Vbi est?

CAP. III.

CAP. III.

QVAE CVM AVDISSET MARDOCHAEVS, SCIDIT VESTIMENTA, &c.)

Hoc caput continet *ἑξήκοντα* huius Historiae. Mardocheus enim & reliqui Iudei cognoscunt sententiam crudelissimi edicti, quod aduersus Ecclesiam Domini constitutum & uulgatum erat. Quid ergo contra faciendum suscipiunt Iudaei? Primum, non stertunt ignavi, nec oscitanter de imminenti periculo cogitant. Cum enim spiritus sanctus iubet nos in omnibus aduersis confidere in Dominum, non iubet nos ignauos, oscitantes, & somnolentos esse, Nam confiden-

I tia in

tia in Dominum, efficax est & operosa, excitans ad seruiendum sibi omnes humanas vires & membra. Dicit quidem Esaias: In silentio & spe erit fortitudo uestra, hoc autem dicto non iubet nos ociari, aut nihil consilij capere, & nullum iustum ac licitum opus suscipere, sed iubet nos humanis consilijs & conatibus nostris non confidere. Deinde Iudaei in maximo omnium discrimine uersantes, non proficiunt uirulenta uerba aduersus regem, nec arripiunt arma. Rex enim erat hoc tempore legitimus magistratus ipsorum, & erant ipsi serui Regis, nullam prorsus administrationem gladij habentes, quam etiamsi habuissent, tamen multo pauciores erant, quam ut potuissent tanto Monarche uolenter resistere. Quare nec erat eis licitum,

titum, nec possibile, ut arma aduersus regem caperent. Quid ergo fit? Mardochaeus & reliqui Iudaei sciunt uestimenta sua, induunt saccos, spargunt cinerem super capita, gemunt, plorant, & ieiunant. Haec, etsi uident esse aliqua ex parte signa hominum furiosorum & mente captorum, tamen quod agunt Iudaei, non est furor, sed dolor, non est uesana mentis defectio, sed legitima & usitata moestitiae animi indicatio. Solenne enim fuit inter Iudaeos, ut in subitis ac horrendis calamitatibus, declararent dolorem suum scissura uestium, & ad inuocandum auxilium Dei humiliarent se, indumento sacrorum, aspersione cinerum, & ieiunio. Per enim Iudaei non senserunt se saccis, cinere, & abstinentia cibi ex-

I n piare

piare peccata sua, & mereri gratiam Dei, sed usi sunt his cerimonijs, ut testarentur publice, se lugere, & ut ieiunio aptiores, & magis intenti essent ad precandum, & inuocandum auxilium Dei. Quare hi mores non significant ludæos in Persia furere, sed significant eos confugere ad Deum, & cum nullum appareat auxiliū in terra, petere ipsos opem ē cælo. Hoc certe est sacrificium Deo gratū offerre. Describuntur quidem in lege sacrificia Taurorum & Vitulorum, sed hæc sacrificia sunt tantum umbra quædam, ἡ ἁγίων κοσμητόν. Nam uerum sacrificium, principio est semen Abrahæ, hoc est, IESVS CHRISTVS unigenitus filius Dei, qui se obtulit morti ad expiationem peccatorū nostrorum. Deinde sacrificium, sunt afflictio-

afflictiones, quæ offerunt precibus à nobis in conspectu Dei, idq; ex fide Iesu Christi. Sacrificium, inquit, Deo spiritus contritus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Et Esaías: Ad quem respiciā, nisi ad pauperculum, & contritū spiritū, & tementem sermones meos? Iudæi autem affliguntur nunc miserrime, ac sunt spiritu prorsus contrito, quæ offerunt precibus & clamoribus suis ad Deum, ac petunt, ut cū Deus promiserit ipsis salutem & benedictionem propter semen Abrahæ, seruet etiam ipsos clementer in maximis illis periculis, quæ interitionem toti genti minantur. Quare faciunt Deo cultum gratissimum, & offerunt ei sacrificium acceptissimū. Hoc exemplo docemur & nos,
I iij ut cum

ut cum immittuntur nobis afflictiones, sentiamus Deum tunc proponere nobis pingues tauros & vitulos, quos ipsi offeramus, id quod fiet, si offeramus Deo precibus nostris afflictiones, quas sustinemus, & inuocauerimus nomen Domini ex fide, ut seruet nos, non propter nostram iustitiam, sed propter Iesum Christum Dominum nostrum.

ET HOC EVLATV VSQVE AD
FORES PALATII GRADIENS, C.

Mardocheus rectum & legitimū seruat ordinem, in tractando hoc difficillimo negocio. Primū enim omnium inuocat auxilium Dei. Deinde post inuocationem nominis Dei, festinat

festinat ad aulam Regiam, ut exponat Reginae Esther, filiae suae, quanto periculo tota Ecclesia laboret, si quo modo fiat, ut ratio inueniatur, quarebus Iudaeorum propemodum deploratis succurri queat. Postquam enim inuocatum est nomen Domini ex fide, in periculis, omnes iustae, piae, & licitae humanae rationes, quoad eius fieri potest, ineundae sunt, ut seruemur. Nihil agendum est iniuste. Nam si non patet alia euadendi uia, quam per iniustitiam & impietatem, multo magis suscipiendum est praesens periculum, quod facienda impietas. Non enim licuisset Iudaeis sedicionem aduersus Regem commouere, aut Regem & Aman ueneno tollere. Haec sunt iniusta. Vt autem Regina intercedat pro
l iij innocent

innocenti populo apud Regem, iustissimum erat. Quare pius Mardochæus, posthabitis omnibus iniquis conquirendi auxilij rationibus, ad id quod licitum erat, festinat. Quo exemplo docemur, ut in cauēdis aut effugiendis periculis, solam pietatē & iustitiam sectemur, ne iniquitate nostra magis augeamus q̃ effugiamus periculū. Dicit enim Salomō: Quod timet impius, accidit ei.

NON ENIM ERAT LICITVM,
INDVTVM SACCO, &c.)

Saccus erat habitus afflictorum & lugentium. In aulis autem Principum, & ut Christus loquitur, in domibus Regum sunt, qui mollia gestant, & qui delicijs student. Ac inter Principum aulas, præcipue fuit quondam

quondam aula Persica infamis, q̃ Reges Persarum unum hoc egerint, ut uoluptati operam darent, Xenophon ait: τῷ μὲν γὰρ πῶτον πᾶσαν γῆν περιέχοντες μασεύοντες, τί ἂν ἡδέως πίοι μύριοι δὲ τεχνῶντες, τί ἂν ἡδέως φάγοι. ὅπως γὰρ μὴν καταδράβοι, οὐδ' ἂν ἐπιποιτίς ὅσα πραγμάτων τεύοντες. Serui Regis Persarum circumeunt totum orbem terrarum, ut conquirant Regi suo suauem potum. Innumeri sunt, qui excoGITANT, ut Rex cibos habeat delicatissimos. Vt autem somnum capiat, nō facile quisq̃ dixerit, quantam artem & industriam adhibeant. Supra etiā indicatum est, q̃ exquisita cura puellæ preparatæ fuerunt ad uoluptatem Regis. Cum igitur tantum fuerit studiū deliciarum & uoluptatum in aula Persica, non est mirū, q̃ in eam

I v non

non admissi sunt ij qui habitu suo
 profitebantur luctum, & dolorem.
 Vide autem mihi, inuersum rerum
 ordinem. Aulae principum in hoc
 sunt diuinitus institutæ, ut sint asyla
 miserorum & afflictorū hominum.
 Regna enim & imperia ordinata
 sunt in terris, ut miseri iuuentur, &
 innocentes defendantur. Nunc au-
 tem, in aula Persica nihil odiosius
 & abominabilius habetur homini-
 bus afflictis & miseriam suā habitu
 testantibus. Quid hac rerum peruer-
 sitate iniquius? Sed tamen bene ad-
 huc habet. Miseri & afflictī nullum
 habent locum in aula Persica apud
 Regem, at maximum & spaciosissi-
 mū locū habent in aula cœlesti apud
 Dominum Deum nostrum. Cœlum
 enim semper patet lugentibus, &
 Deus

Deus nunquam non præsto adest af-
 flictis, inuocantibus nomen eius ex
 fide. Inuoca me, inquit, in die tribu-
 lationis, & eruam te, & honorifica-
 bis me. Quare etiamsi excludamur
 in luctu ab aulis principum, recipit
 tamen nos aula cœlestis, in quam
 pijs precibus semper ingredi licet.

QVOD AVDIENS CONSTERNA-
 TA EST, ET VESTEM MISIT,
 VT ABLATO SACCO, &c.)

Esther mittit patruo suo Mardo-
 chæo uestem aulicam. Mardocheus
 autem non petit uestem, sed auxiliū.
 Itaq; exponit Reginae Esther, per Eu-
 nuchum, quanto in discrimine uer-
 sent iudæi, & iubet eam ad Regem
 accedere,

accedere, atq; pro miserrimis Israëlitis intercedere, Esther autem allegat publicam constitutionem Persici imperij, q; capitale sit ad Regem accedere non uocatum. Siue uir, inquit, siue mulier, non uocatus, intrauerit interius atrium Regis, definita iam sententia, interficitur, nisi Rex ei aureū sceptrum porrexerit. Persæ enim existimabant ad cōseruandam & augendam maiestatem Regiam pertinere, ut Rex q; rarissime uideretur, & ut Xenophon ait *δυσπρόσδους*, hoc est, difficilis aditu esset. Itaq; persona Regis, occulebatur, tanq; sacrum mysterium, ac institutum fuit, ut quisquis ad eum non uocatus accederet, iudicaretur designasse crimen uiolatæ maiestatis, & continuo trucidaretur, nisi Rex clementer eū, porrecto sceptro,

sceptro, serualet. Hanc consuetudinem reprehendit Xenophon, & laudat Agesilaum regem Lacedæmoniorum, q; maluerit frequenter in publico spectari, & omnibus ad se aditum patere, q; occultari, & aditu difficilis esse. Turpiter enim agenti conueniunt tenebræ, honestæ autem uitæ affert lux ornamentum. Ac officium Principis est, ut causas miserrum audiat, & oppressos tueatur. Quomodo autem audiat, si nullus ad ipsum aditus misero patet? Quare hæc Persicæ consuetudo plane ex diametro pugnauit cum legitimo Regis officio. Et habuit etiam manifesta incommoda. Nam mortuo Cambyse, Magi inuasunt occasione huius consuetudinis, imperiū Persicū, & fuerunt autores magni motus in Persia.

COM. IN LIBEL. ESTHER,

NE PVTES QVOD ANIMAM
TVAM TANTVM LIBERES, QVIA
IN DOMO REGIS ES, &c.)

Memorabilis oratio, plena fide
& grauitate, qua Mardocheus refu-
tat obiecta Reginae Esther, & cohori-
tatur eam cessantem, ut suscipiat cu-
ram publicae salutis Iudaeorum. Pri-
mum enim, refutat opinionem eius,
qua fortassis sperat se euasuram hoc
Iudaeorum discrimen, qd sit Regina.
Ne in animum, inquit, inducas, te
solam conseruaturam uitam tuam, qd
excellentem locum in aula Regiae te-
neas. Nam certissimum est, qd Deus
sit seruaturus populum suum, & ex
hoc discrimine liberaturus. Reuoca
in mentem promissiones, quibus Deus
recepit se defensurum posteritatem
Abraham. Statuam, inquit ad Abra-
ham, pactum meum inter me & te, &
inter semen

IOAN. BRENTII LXXII

inter semen tuum post te in generatio-
nibus suis foedere sempiterno, ut sis
Deus tuus & seminis tui post te. Et
iterum: Cum essent in terra hostili
non penitus abieci eos neq; sic de-
spexi, ut consumerentur, & irritum
facerem pactum meum cum eis. Ego
enim sum Dñs Deus eorū, & recor-
dabor foederis mei pristini &c. Recen-
se etiā exempla, quibus Deus sepe nu-
mero cōprobauit ueritatē promissio-
num suarum, & defendit populum
suū in maximis ac difficillimis peri-
culis. Quid crudelius dici potest, qd
qd Pharaon praeceperit, ut quicquid
masculini sexus, inter Israelitas nas-
ceret, in flumen projiceret, & tñ De-
us mirabiliter cōseruauit maiores no-
stros. Possem multa alia cōmemora-
re exempla, qbus manifestissimū est,
qd quo

q̄ quo maiora sunt pericula, eo præ-
 sentius sit auxilium Dei. Quare ni-
 hil certius est, q̄ Deū etiam hoc tem-
 pore Ecclesiam suam, in Monarchia
 Persica conseruaturum. Habes excel-
 lentem ac plane heroicā Mardochei
 fidem, qua in præsentissimo & peri-
 culosissimo discrimine uidet futurā
 liberationem. Et hoc est, quod dicit
 Iudæi alia occasione liberabuntur.
 Nunc audi grauiissimas minas. Si
 nunc filueris, inquit, tu & domus pa-
 tris tui peribitis. Ecclesia enim Dei
 laborat nūc summo periculo, & con-
 fugit ad opem tuā. Quare si aut me-
 tu priuati tui periculi, aut cōtemptu
 eam dereliqueris, certissimus manet
 interitus & te & omnē posteritatem
 familiæ tuæ. Etsi enim maiestas re-
 gia, qua ornata es, uidetur te a præ-
 senti

senti Iudæorum calamitate uindica-
 re, & in tuto collocare, Deus tamen
 in cœlo non relinquet inultum, si tu
 nunc reliqueris Ecclesiā suam. Nam
 ut gratissimus Deo cultus est, Eccle-
 siam pro uirili iuuare, ita Deus ni-
 hil magis execratur, q̄ si quis Eccle-
 siam in periculis ope sua, quam ferre
 posset, destituit. Ad Abraamum di-
 citur: Benedicam benedicientibus ti-
 bi, & maledicam maledicentibus ti-
 bi. Hæc dicta sunt ad Abraamum,
 non propter ipsum tantū, sed etiam
 propter Ecclesiā, cuius Abraam præ-
 cipuus Patriarcha fuit. Qui enim be-
 nedicit, hoc est, bene precatur ac bene-
 facit Ecclesiæ, huic etiam benefit di-
 uinitus. Qui autem maledicit, hoc
 est, qui male precatur, & malefacit Ec-
 clesiæ, ac contemnit & derelinquit
 eam,

eam, cum posset iuuare, is etiam diuinitus maledicetur. Et in Decalogo: Ego sum Dominus Deus tuus fortis zelotes, uisitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationē eorum qui oderunt me. Maxima autem est iniquitas & crudelitas, populum Dei in maxima miseria opem nostram implorantem, reijcere & contemnere. Ad pontificem Eli ait Dominus: Quicumque honorificauerit me, glorificabo eum. Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Porro, honorāt Deū, qui Ecclesiā suā adiuuant. Contemnunt autē Deum, qui Ecclesiā contemnunt, nec succurrunt calamitati eius, quā modo possunt. In Prouerbijs dicit: Qui obdurat aurem suā ad clamorē pauperis, clamabit & ipse, nec exaudiet. Si unius pauperis clamor tanti

est, ut nō exauditis ab homine, aggrauet aurē Dei, ne exaudiat, quod facit et clamor totius Ecclesie, in afflictione sua opē imploratis ab eo, quē sperat adiuuare posse. Quare tu Regina Esther, si nunc cessaueris, & auerteris te ab ecclesia, in hoc difficillimo tpe, auertet etiā dñs deus noster faciē suā a te, & ab omni familia ac posteritate tua. Itaque si uolueris te & posteritatē tuam seruare, da operā, quācumque potes, ut Ecclesiā serues. Obseruabile est, quod hoc loco Mardocheus docet. Deus perpetuo seruat publice Ecclesiā suā, & priuatim afflictū quē uis inuocantē nomen eius ex fide. Proponit autē nobis tam Ecclesiam, quā afflictos iuandos in calamitatibus, non quod ipse aut nō uelit, aut non possit iuuare, sed ut habeat nos *surégyous* suos, K n̄ & probet

& probet nostram pietatem, ac proponat nobis in afflictis nostram ipsorum uel salutem uel interitū. Nam si miseris porrigimus opem, quam possumus, nostra est salus. Si autem negligimus & contemnimus, Deus nō derelinquet quidem miseros sperantes in se, nobis autem certissimus imminet interitus. Hec est una ratio, qua Mardocheus refutat uel cogitationem uel obiectionem Esther, & interim etiam exhortatur eam, ut ferat opem afflictæ Ecclesiæ. Hæc autem exhortationis ratio ducta est ab utilitate, aut etiam necessitate. Necesse est ut porrigas opem populo Dei. Nisi enim tu pro uirili tua adiuueris eum, tu ipsa seruari non potes. Deinde refutat Mardocheus aliam uel obiectionem uel excusationem, qua

qua Regina Esther cunctationi suæ prætexuit legem Persicam, q̄ capita le sit non uocatum ad Regem accedere. Quis nouit, (inquit) si forte ob hanc occasionem perueneris ad regnum? Hæc non sunt uerba dubitationis, sed certissimæ affirmationis. In Ioele dicitur: Quis scit, si conuertatur & ignoscat, & relinquat post se benedictionē, hoc est, nihil certius est, q̄ Deum benedicturum nobis, si ad ipsum conuertamur. Sic & hoc loco. Quis scit, inquit Mardocheus, si forte ob hanc occasionē ad regnū perueneris, hoc est, nō dubito, quin Deus euexerit te ad Regiam maiestatem, ut in hoc difficillimo tempore succurras miserrimo populo DEI. Video quidem impendere tibi aliquid quod periculū ex lege Persica, si in

K in uocata

uocata accefferis ad Regem, sed maior tibi ratio habenda est publici, quam priuati periculi, & plus tibi cauendum est maius & certum periculum, quam minus & incertum. Nam si celsaueris, aut neglexeris salutem Ecclesiae, certissimus tibi & tuae familiae imminet interitus, propterea quod obduraueris aurem tuam ad clamorem miserrimi populi Dei. Si autem inuocata fueris ingressa ad Regem, & intercesseris pro populo Dei, obijcis quidem te periculo mortis, sed incertum est periculum. Fortassis enim Rex porriget tibi sceptrum aureum, & seruaberis. Nec dubito, quin si tuum facias officium, Deus daturus sit euentum foelicissimum. Accedit huc, quod lex Persica, qua non uocati prohibent aditu Regis, humana sit ordinatio

natio & constitutio. Sed ut intercedas pro salute populi Dei, uocatio est diuina. Certum enim est, te idcirco in Reginam electam diuinitus, ut tua opera populus Dei in hoc periculo seruetur. Magis autem est obediendum diuinæ uocationi, quam humanis ordinationibus. Quare mea dilectissima filia, sis fortis, per rumpe humanam legem, ut diuinæ legi obedias. Qui te mirabiliter ad regnum uocauit, is & mirabiliter commouebit dextram Regis, etiam renitentis, ut tibi aureum sceptrum porrigat, ac serueris. Hæc est altera ratio qua Machabeus refutat obiectionem Esther, & exhortatur eam, ad suscipiendam curam pro populo Dei. Ducta autem est hæc ratio ab honesto. Admonet enim Esther officij sui, ad quod diuinitus uocata est, cum in Reginam eligeretur. Docet autem nos, quod

Deus conferat in principes, potentiam, in diuites, diuitias, in sapientes, sapientiā, & in alios, alia dona, nō ut ijs abutantur pro sua libidine, sed ut adiuuent Ecclesiam Dei, & tueantur eam, quoquo modo possunt. Ecclesia em̄ in terris tanta est in oculis Dei, ut ab omnibus hominibus exigat, quo Ecclesia seruiant. Gens, inquit, & regnum, quod non seruiet tibi, peribit, & gentes solitudine uastabuntur. Monet etiam Mardocheus hoc loco, q̄ non debeamus uocationem Dei derelinquere propter humanas ordinationes, sed si utrumq̄ simul conseruari non queat, uiolandas esse humanas ordinationes, ne uiolemus diuinā uocationē.

RVR SVMQVE ESTHER HABET
MARDOCHAE O VERBA MANDAVIT,
VADE ET CONGREGA, &c.)
Vide

Vide excellentem & nunq̄ satis laudatam mulieris pietatem. Excitata enim & incensa cohortatione Mardochei suscipit curā Ecclesiæ, & mauult se periculo mortis exponere, q̄ populo Dei in tanto discrimine deesse. Ingrediar, inquit, ad Regem, contra legem faciens non uocata, tradensq̄ me morti & periculo. Sed obserua hic mihi, qua fidei prudentia hoc negociū aggrediatur. Non continuo perrumpit uiolenter custodias aulae, sed iubet populum Dei ieiunare, & recipit etiam se cum ancillis suis ieiunaturam. Quid hoc? Num Esther sentit se merito ieiunij impetraturam gratiam Dei? num sperat Deum seruaturum populum suum propter ieiunium? Nequaquā. Sed sectatur patriam cōsuetudinem, qua

K v solebant

solebant Israelitæ in magnis & difficilibus periculis instituere ac indicare publicum ieiunium, non ut merito ieiunij expiarent peccata, quemadmodum Hypocritæ abutuntur ieiunio, sed ut cerimonia ieiunij admonerent de magnitudine periculi, & ut sobrietate conuenirent ac perdurarent in precatione ad Dñm Deum nostrum. Nam & Esther ipsa interpretatur ieiunium ad hunc modum. Orate, inquit, pro me. Sic Iosaphat, instituit publicum ieiunium, cum hostes ex improviso incursionem fecissent in fines regni sui. Et instituit illud, non ut merito huius operis reconciliaret se cum Deo, sed quemadmodum scriptura ait, ut totum se conferret ad rogandum Dñm. Sic Niniuitæ instituunt ieiunium, non ut expiarent hoc opere peccata sua,

sua, sed ut clamarent ad Dominum in fortitudine, (Sic enim scriptura loquitur) & conuerteretur unusquisque a via sua mala. Quare Esther, non sectata est, instituendo ieiunio, hypocriticam superstitionem, sed obseruauit piam maiorum consuetudinem ad retinendum populum in officio precationis. Nulla autem est certior uia & sufferendi & euadendi periculi, quam confugere prius precibus ad Dominum, qui cum dixerit: Inuoca me in die tribulationis & eruam te, & honorificabis me, non potest teneri, quin seruet inuocantem ex fide propter Christum, in omnibus afflictionibus. Cæterum precationes, quibus Mardocæus inter Iudæos & Esther inter ancillulas uidentur, extant inter Apocrypha, & habendæ.

& habendæ sunt in eorum numero
 quæ à studiosis pietatis, exercitij gra-
 tia, personis affinguntur. Ac de pre-
 catione quidem Mardochei supra di-
 ximus nonnulla. Etsi enim uerisimi-
 le est Mardochæum grauiter tenta-
 tum & afflictum fuisse, q̃ sua culpa
 coniecerit ludæos in tantum pericu-
 lum, propterea q̃ non sit ueneratus
 Amanum, tamen multo aptior uide-
 retur precatio, si pro eo, quod dici-
 tur, Timui ne honorẽ meum trans-
 ferrem ad hominem, & ne quenq̃
 adorarem, excepto Deo meo, posi-
 tũ esset, Timui, ne ei benedicerem,
 cui tu maledixisses, & ne eum uene-
 rarer, quem tu iam olim omni uene-
 ratione indignum iudicasses. Precar-
 tio aut̃ Esther tolerabiliter est confi-
 cta, si modo intelligas eam, cum ait:
 Detestor

Detestor cubile incircumcisorum,
 non sentire, q̃ peccet aduersus De-
 um, coniugio suo, quod iniit cum ho-
 mine incircumciso, sed his uerbis sig-
 nificare tantum, q̃ tanto desiderio
 salutis populi sui teneatur, ut mallet
 in incolumi patria uni ex infimis ci-
 uibus, iuxta legem circumciso, &
 cultum ueri Dei sectanti, q̃ in exi-
 lio, tanto regi, & incircumciso et ido-
 la colenti nupta esse. Nam Esther
 non peccauit nubendo Regi incir-
 cumciso, sed paruic necessitati, in
 ea re quæ per se, in exilio,
 non fuit illicita.

CAP. V.

CAP. V.

DIE AVTEM TERTIO INDV
TA EST ESTHER REGALI
BVS VESTIMENTIS, &c.)

Facta precatione ad Deū, Esther ornata regio uestitu proficiscitur ad Regem. Ac nobis quidem, qui scimus euentum rei, non difficilis uidetur fuisse profectio, sed si ad id tempus respicias, quo Esther suscepit profectionem suam, uisa est sibi in præsentem mortem ingredi, nec potuit aliquā spem uitæ habere, nisi per fidem, in Domino. Capitale enim erat, non uocatum intrare in aulam ad Regem. Et superioribus annis Regina Vasthi, etsi erat mulierum pul-

cerrima,

terrima, & Regi dilectissima, tamen repudiata erat, propter peccatum non adeo magnum. Accedebat huc, q̄ triginta diebus non fuerat uocata ad Regem, ex quo suspicari potuit, non ludæos tantum, sed & ipsam, genus suū ē ludæis ducentē, internitioni à Rege destinata esse. Quare quantum ad rei circumstantias attinet, profectio Esther ad Regem, non aliud uisa est, q̄ profectio in præsentem mortem. Et tamen pergit, ac suscipit tantum periculum propter Ecclesiam. Hæc est uera heroica magnanimitas, qua Esther declarat tam excellentem fidem suam erga Deū, q̄ eximiam caritatem suam erga Ecclesiam Dei. Fidei est, quod adit periculum uitæ ad obediendum uocationi Dei. Etsi enim omnes

omnes rei circumstantie minabantur ei interitū, tamen pendebat fide sua ē diuinis promissionibus. Quem enim Deus ad pericula uocat & ducit, ei promittit quoq; conseruationem & salutem in periculis. Ad Abraham dicit: Egredere de terra tua, & de cognatione tua. Hoc est uocare ad pericula. Sed addit promissionem: Faciam te in gentem magnam & benedicam tibi. Ad Moſen dicit: Veni mittam te ad Pharaonem, ut educaſ populū meum de Ægypto. Hoc eſt mittere ad pericula, ſed additur promiſſio: Ego ero tecum. Ad Hieremiam dicitur: Prophetam in gentibus dedi te. Hoc eſt uocare ad pericula, ſed additur promiſſio: Neti meas à facie eorum, quia tecum ego ſum, ut eruam te dicit Dominus.

Quare

Quare cum Eſther diuinitus ad pericula uocaretur, credit etiam conſtantiſſime promiſſam ſibi eſſe diuinitus ſalutem, & liberationem. Caritatis autem eſt, q̃ ponit animam ſuam pro Eccleſia Dei, & mauult ſe periculo uitæ exponere, q̃ Eccleſiā Dei in periculis derelinquere. Talem certe caritatem exigit Chriſtus à quouis pio. Hoc, inquiens, eſt præceptum meum, ut diligatis uos inuicem ſicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam ſuam ponat pro amicis ſuis, &c. Interim obſerua etiā modeltiam Eſther. Euecta enim in regiam maieltatem, non cōtemnit, non ſaſtidit cognatos ſuos, homines miſerrimos & abiectiſſimos, ſed eō ſe demittit, ut etiā uitā ſuam pro iſtis periculo obijciat.

L Immane,

Immane, quantum alij homines maiorem præ alijs dignitatem consecuti, ab hac modestia distent. Hi enim tanta plerumque arrogantia inflantur, ut quosuis etiam coniunctissimos quondam amicos præ se fastidiant. Sed nobis in mentem uenire debet eius dicti, quod est in Epistola Petri: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

CVMQVE VIDISSET ESTHER
REGINAM STANTEM, PLACUIT
OCVLIS SVIS, &c.)

Iosephus, & Apocryphum dicunt Regem initio aspexisse Reginam truculento & terribili uultu, ac Reginam ita obstupefactam, ut præ metu penè exanimaretur. Sed cor Regis confestim

stim mutatum esse, ac non solum potius rexisse Reginæ sceptrum, sed etiam ulnis suis sustentasse eam, donec ad se rediret. Hoc utcumque se habeat, certe Rex tanto fauore excipit Reginam suam Esther, ut polliceatur ei, si petat, dimidiam partem regni: Fuisse autem hoc genus promissionis Regibus, si quando maximam alicui gratiam tribuere uellent, solenne, testatur etiam exemplum Herodis, qui puellæ saltatrici iurauit se daturum ei, quicquid petisset, usque ad dimidium regni sui. Quæso igitur te, unde Esther tantam inuenit gratiam apud Regem? Alius fortassis diceret pulchritudinem & uenustatem eius causam fuisse Regis fauoris, sed & Vasthi pulchra erat, & tamen repudiata fuit.

Lij Quare

Quare inquiremus causam non in corpore Esther, sed in cœlo apud Dominum Deum nostrum. Hic enim cum faueret Regina Esther, ex gratuita misericordia sua, effecit, ut & Rex faueret ei. Non enim mirum est, quod quem Deus, a quo non homines tantum, sed etiam omnes aliae creaturae pendent, gratia sua completitur, is etiam apud homines sit gratus. Considera autem mihi hoc loco, quod felicem euentum habeant ea negotia, quae ex fide, & propriis precibus, facienda susceperis. Esther non aggredditur hoc negotium nisi ante facta precatatione, tam ab ipsa, quam ab omnibus Iudaeis in Susis. Preces enim reuocant in animum diuinas promissiones. Ex promissionibus accenditur & inflammatur fides. Fidei autem non

non potest deesse benedictio Dei. Et credenti omnia sunt possibilis. Quare nihil est aggrediendum, sine propriis precibus, ut Deus susceptum negotium fortunet. Nec hoc praetereundum est, quod Esther doceat hic exemplo suo ueram & legitimam rationem, qua uxores possint non iniustam dominationem in maritos suos consequi. Rex enim noluit antea sub imperio mulierculae esse, ideoque repudiavit Reginam Vasthi. Nunc autem tantam dominationem in se permittit Regina Esther, ut quasi captiuus eius, promittat ipsi dimidiam partem regni sui. Quomodo hoc a tanto Rege extorsit Esther? profecto, non conuiitijs, non contemptu, non fastu, non rixis, non contentione, non improbitate. His enim moribus mulie

res magis pugnōs & plagas, q̄ impē-
ria & dominatiōes reportare solent.
Sed pietate in Deum, reuerentia erga
uirū, pudicitia, patientia, & alijs
honestis uirtutibus. Sic enim mulie-
res seruiendo & obediēdo dominan-
tur, qua una ratione dominatio mu-
lierum fit legitima. De qua et Petrus
scribit: Vxores, inquiens, subdita-
sitis uestris uiris, ut etiam qui non
obtemperant sermoni, per uxorū con-
uersionem, absq̄ sermone lucrifi-
cant, dum consyderant cū reuerentia
coniunctam castam conuersionem
uestram, &c.

SI REGI PLACET, OBSECO,
VENIAS AD ME HODIE ET A-
MAN TECUM, &c.)

Esther inuitat Regem ad conui-
uium. Mulier enim prudentissima
non

non statim reuelat affectū animi sui,
sed querit opportunam occasionem,
in conuiuiō, cum rex est alacer & læ-
tus. Notum enim est illud. Cum
principe ἢ ἡμισα, ἢ ἡμισα, aut minime
aut iucundissima, loquere. Vocat au-
tem Esther, etiam Amanum ad con-
uiuium suum, ut accuset eum coram:
Hæc est magna honestas. Esther non
uult Amanum clam apud Regem ac-
cusare sed coram, in præsentia Ama-
ni. Ab hac uirtute longissime absunt
Sycophantæ & calumniatores, qui
solent hominēs clam accusare, ne ac-
cusato sit locus se excusandi aut de-
fendendi. Hoc plane Satanicum est:
Vnde & Satan habet nomē διαβόλου,
hoc est, calumniatoris, quod calum-
nietur pios in conspectu Dei die ac
nocte, &c.

PETITIO MEA ET PRECES
SVNT ISTAE, &c.)

Vocat Regina Regem & Amanū
secundo ad conuiuium, ut quod pe-
ritura erat, maiori opportunitate pe-
reret.

CVMQVE VIDISET MARDO-
CHAEVM SEDENTEM ANTE FOR-
RES PALATII, &c.)

Perstat adhuc Mardocheus in suo
instituto, nec ueneratur Amalechi-
tam, etiamsi uulgatum sit edictum
Regis de trucidandis Iudæis. Quo
igitur consilio id facit? Nam si uene-
ratus esset Amanū, fortassis animus
Amanī mutatus fuisset in beneuolen-
tiam, & dedisset operam, ut edictū
Regis aut retractaretur, aut mitiga-
retur.

retur. Sed Mardocheus sentiebat inī-
quum esse, ut eum honoraret, quem
Deus execratus esset, ut supra osten-
dimus. Noluit autem pericula caue-
re iniquitate, aut impietate, sed de-
dit operam pietati. Sciebat enim pe-
ricula non caueri sed augeri iniquita-
te. Quare perstitit in proposito suo,
ac ne mouit quidem se de loco suo
coram Amano.

AMAN REVERSVS IN DOMVM
CONVOCAVIT AD SE AMICOS
SVOS, &c.)

Aman inuitatus a Regina lætissi-
mus & securissimus est. Vnum so-
lum est, quod torquet eū, uidelicet,
q̄ sit despectus a Iudæo. Itaq; habet
comitia amicorum & uxoris suæ, in
quibus decernit ex consilio uxoris,

L v Mardo-

Mardochæum cruci suspendendum.
 Et sic ibis, inquit uxor, cum Rege lætus ad conuiuium. Hic primum obserua iterum molliciẽm animi in Amano. Cum hæc omnia, inquit, habeã, nihil me habere puto, quamdiu uidero Mardochæum Iudæum sedentem ante fores Regias. Qui maximam omnium habebat dignitatem post Regem in imperio Persico, non potest patienter ferre unius Iudæi contemptum. Quid hoc animo efforminatus? Deinde obserua præposita consilia amicorum & uxoris. Aman erat inflammatus ira aduersus Mardochæum. Quare uxor & amici debuissent iram eius extinguere potius, q̃ accendere. Nunc autem addunt oleum camino. Sed quẽ præposito & impio suo consilio honorare

rare studebant, eũ conijciunt in summam ignominiaẽ & dedecus. Aman postea pependit ex ea cruce, quam amici parauerant Mardochæo. Hoc exemplum nobis idcirco proponitur, ut discamus amicis pia & salutaria consulere, ne si seruiamus cupiditatibus ipsorum, augeamus, non tolamus mala. Postremo considera in Amano stupenda & mirabilia iudicia Dei. Impius enim Aman lætissimus & securissimus est, de conseruanda & augenda sua dignitate ac potentia, ac etiã certissimus est de interitu Mardochæi, quem odio prosequebatur. Sed uide mihi euentum rei. Impius & securus Aman repente no interitu peribit. Pius autẽ & afflictus Mardochæus, ad maximã dignitatẽ ex impuiso euehet, quẽadmodũ sequentia

sequentia indicabunt. Hoc est iudicium illud Dei, qđ spiritus sanctus in Psal. descripsit. Qui malignanť, exterminabuntur, sustinentes autem Dominũ, ipsi hæreditabunt terram. Et adhuc pusillum, & non erit peccator, quæres locum eius, & non inuenies. Ac mox: Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit, qđ uenit dies eius, &c. Huc facit etiam, quod Paulus ait: Cum dixerint pax, & tuta omnia, tunc repentinus eis imminet interitus, sicut dolor partus mulieri pregnantĩ, nec effugient. Abijcimus igitur impiam securitatẽ, & timeamus Deum, ut ambulantes in uocatione Dei, seruemur, siue cœlũ ruat, siue terra moueatur.

CAP. VI.

CAP. VI.

NOCTEM ILLAM DVXIT REX
INSOMNEM, &c.)

In hoc capite habes memorabile & admirabile exemplum, quo docemur, quanta sollicitudine Deus excubet pro salute piorũ, ut seruet eos ab insidijs impiorum, quanta item industria impiorum consilia ita inuertat, ut necesse habeant pios iuuare. Consideremus igit ante omnia, quomodo sese habeant res Mardochæi. Nam quod ad humana attinet, omnia erant comparata & ordinata in exitium Mardochæi. Constitutũ erat ab Aman, ut Mardochæus suspendereťur, Crux erat erecta. Nox

aderat,

aderat, præ qua non licebat Reginæ
 accedere ad Regem; etiam si maxime
 uellet pro Mardochoæo intercedere.
 Aman summo mane ingreditur in Re-
 giam, ut conueniat Regem de suspen-
 sione Mardochoæi. Et certum erat, re-
 gem Amano nihil denegaturū, quip-
 pe qui prius impetrauerat omnium
 Iudæorum internitionē, & Regi in-
 ter principes acceptissimus erat. Qua-
 re nihil certius erat, quā Mardochoæū
 iam iamque pensile fore. Sed non dor-
 mitat, nec stertit, qui custodit Israe-
 lem. Mardochoæus igitur, cū & ipse
 esset pius Israelita, tanto magis Do-
 mino Deo suo curæ est, quanto pro-
 pinquius est exitium eius. Primum
 enim Deus efficit, ut Rex noctē du-
 cat in somnē, & perturbatā, & hac oc-
 casione resciscat ex annalibus benefi-
 cium

cium Mardochoei. Itaque necesse habet
 Rex, etsi huius rei ignarus, propter
 Mardochoeum inquietudine affligi.
 Hoc illud est, quod in Psal. scribit. Non
 reliquit hominē nocere eis, & corri-
 puit pro eis Reges. Prius enim tantę sunt
 curę Deo, ut ad seruandos ipsos, ne re-
 gibus quidē parcat, sed uarijs eos ca-
 lamitatibus afficiat. In Genesi, affli-
 gunt Pharaon & Abimelech Reges,
 propter Abrahamū, peregrinū quidē,
 sed piū & Deo acceptū. In Iosua cor-
 ripiunt Reges Amorreorū propter
 Israelitas, miseros quidē, sed populū
 Dei, et in uocatione Dei ambulantē.
 In Daniele, Darius Rex magna ani-
 mi perturbatione commouetur, pro-
 pter Danielem, captiuum quidem,
 & Leonibus obiectum, sed Deo ca-
 rissimum. Hęc & id genus alia exem-
 pla mouere & excitare nos debent,

ut prima omniū cura nostra sit, quo
 uocationem Dei ex fide sectemur.
 Sic enim fiet, ut & Deus nostri cu-
 ram suscipiat, & cogat nobis etiam
 potentissimos principes seruire. Er-
 runt Reges, inquit, nutricij tui, &
 Reginae nutrices tuæ. Deinde, cum
 Rex oblitus esset eius beneficij, quod
 per Mardocheum, indicatione con-
 iurationis aduersus Regem, acceperat,
 & Mardocheus nullam amplius
 gratiam pro eo beneficio speraret, di-
 uina dispensatione fit, ut factū Mar-
 dochæi tunc Regi in memoriam re-
 deat, cum Mardocheo maxime om-
 nium necessariū est. Imminebat enī
 iam Mardocheo certus interitus, sed
 occasione lectionis annalium serua-
 tur. Hoc igitur exemplo admonea-
 mur, ut in benefaciendo non defatiga-
 gemur

gemur propter hominum uel obliui-
 onem uel ingratitude. Etsi enim
 homines sunt beneficiorum imme-
 mores, & uetus gratia, ut Pindarus
 ait, dormit, Dominus tamen Deus
 noster nunquā est obliuiosus, sed re-
 ponit benefacta hominū tanta fideli-
 tate, ut semper ea tempore maxime
 opportuno & necessario compenset.
 Vides etiam hoc loco, quid Deus in
 principibus requirat. Excitat enim
 Regem, non ad uenationes, non ad
 lusus, non ad helluationem, sed ad le-
 ctionem annalium, & historiārum,
 ut ex his admoneatur officij sui. Mo-
 se iubet Regem exemplar legis diui-
 nae habere, & omnibus diebus uitæ
 suæ legere. Non est autē regum tan-
 tum, sed & omnium priuatorum ho-
 minum, ut uerbi Dei, uel lectione
 M uel

uel recordatione uel auditu, curis
ac sollicitudini suae medeantur. In
tristibus enim & anxius cogitationi-
bus non est praesentius remedium uer-
bo Dei. Memor, inquit, esto uerbi
tui seruo tuo, in quo mihi spem de-
disti. Hoc me consolabatur in humi-
litate mea, quia eloquium tuum uiui-
ficauit me. Et mox: Memor fui iudi-
ciorum tuorum à seculo Domine, &
consolatus sum.

STATIMQUE REX. QVIS EST,
INQVIT, IN ATRIO? AMAN
QVIPPE INTERIVS ATRIVM, &c.)

Vocatur Aman ad Regem, ut di-
cat sententiam suam, quid beneficij,
& honoris conferendum sit in eum,
quem Rex cupiat excellenti honore
afficere. Aman igitur, sperans se il-
lum

lum esse, quem Rex uelit honorare,
commemorat eximium genus hono-
ris. Sed quod sibi euenturum spera-
uerat, hoc in Mardocheū regio man-
dato transfertur. Nam quem Aman
uolebat paulopost in crucem tollere,
cum necesse habet omnibus ciuibus
in regia magnificentia ostentare, &
uenerandum commendare. Hæc est
dextera excelsi, qua fit, ut pijs eue-
niant bona, quæ impij sperant, & im-
pijs eueniant mala, quæ pijs paraue-
rant. Quod cum sit certum & defini-
tum iudicium Dei, nequaquam commi-
tendum est pijs, ut offendantur sua
infelicitate, & impiorum foelicitate,
sed potius forti animo in uera pie-
tate pergendum, certa persuatione
conceptra, quod ea sit futura rerum uicis-
situdo ac mutatio, ut pijs accepturi
M n sint

sint pro infelicitate sua temporaria,
perpetuam foelicitatem, impij autem
pro sua foelicitate, perpetuam infelicitatem. Cæterum de donis, quæ
reges Persarū solebant dare ijs, quos
pro amicis agnoscebant, supra dictū
est. Et Xenophon facit mentionem
eorum. Erant autem Armillæ, torques,
equi frenis aureis insignes. Hæc dona conueniunt aliqua ex parte
cum his, quæ in hoc capite recensentur.

AMAN FESTINAVIT IRE IN
DOMVM SVAM LVGENS ET
OPERTO CAPITE, &c.)

Aman commemorat uxori & amicis,
magno animi sui dolore, ea quæ de
Mardochæo gesta sunt. Respondent igitur amici & uxor: Si Mardochæus

chæus, ante quem cadere cœpisti, est
de genere ludæorum, non poteris ei
resistere, sed cades in conspectu eius.
Vide, obsecro, præpostera amicorū
consilia & colloquia. Ante enim, cū
Mardochæus adhuc esset abiectus,
& Aman potens, seruiunt amici cupi-
ditati Amani, & addunt cōsilijs suis
incendiū incendio. Inflammant enim
ipsum, ante satis incensum, ad infer-
rendā necem innocenti ludæo, cum
tamē tunc tempus fuisset restinguen-
dæ iracundiæ, & dehortandi ab in-
cepto, propterea quod non impune fe-
rant, qui in ludæos sint iniuri. Nūc
autem, cum Mardochæus collocatus
est in excellentem locum dignitatis,
& Aman nonnihil ē sua amplitudi-
ne deiectus, amici non consolantur
eum, nec ostendunt ei rationem eua-

M in dendi

clendi periculi sui, quod tamen Amā-
no tunc maxime necessarium fuisset,
sed hærentem inter spem & metum,
in desperationem coniiciunt. Tales
cōsiliarios merentur impij, qui cum
neminem audiant, nisi cupiditatibus
ipsum seruientē, dignissimi sunt,
ut eorum consilijs pereant, quorum
prudētia se seruandos sperauerant.
Cæterum, quod amici dicunt: Si
Mardochæus est de semine Iudæo-
rum, non poteris ei resistere, etsi ni-
mis sero commemorant Amano, ta-
men uera recitant, quæ ipsis cog-
ita erant tam experientia, q̃ publica
fama diuini uerbi, quod Iudæi inter
Persas uulgauerant. Nemo enim po-
test foelicem instituti sui euentum ha-
bere, qui est iniurius in semen Abra-
hæ.

hæ: Dictum em̃ est ad Abraamum:
Benedicam benedicientibus tibi, &
maledicā maledicentibus tibi. Et ite-
rum: Nolite tangere Christos meos,
& in Prophetis meis nolite maligna-
ri. Ac aliās: Qui tangit uos, tangit
pupillam oculi sui. Nam semen A-
brahæ electum erat in populum Dei,
& Deus coniunxerat se fœdere, cum
posteritate Abraami. Qui autem fœ-
deribus inter se coniunguntur, hi in-
ter alia pacta, etiam in hoc conueni-
unt, ut communes habeant hostes.
Quare quisquis fuerit hostis semi-
nis Abrahæ, & intulerit ei iniuriā,
eum iudicat Deus etiam suum ho-
stem, & in se iniurium. Quis autem
consistet, in Deum iniurius, & Dei
hostis? Solet quidē aliquoties fieri,

M iij ut

ut libido impiorum promoueat, sed
ad suum usque tempus. Si moram, in-
quit Propheta, fecerit, expecta illū,
quia ueniens ueniet, & non tardabit.
Et Hieremias: Non repellet in sem-
piternum Dominus. Exempla habes
in Ægyptijs, in Nebucadnezare, in
Antiocho Epiphane, & innumeris
alijs, qui etsi in affligendis Israelitis
fuerunt aliquamdiu foelices, tamen
perierunt uel tandem, & conseruati
sunt Israelitæ. Porro nunc post ad-
uentum Christi, & diuulgationem
Euangelij in totum orbem terrarū,
uerum semen Abrahæ, ac ueri Israe-
litæ sunt, quotquot in semen Abra-
hæ, qui est Iesus Christus, credunt,
Hæc est Ecclesia Christi, de qua Pro-
pheta ait: Veniūt ad te curui filij eo-
rum, qui humiliauerunt te, & adora-
bunt

bunt uestigia pedum tuorum omnes
qui detrahebant tibi. Quare quod
amici Amani de semine Iudæorum
dicunt, hoc nunc ad Ecclesiam Chri-
sti pertinet. Qui enim Ecclesiam per-
sequuntur, non possunt consistere,
sed necesse habent cadere.

CAP. VII.

INTRAVIT ITAQVE REX ET
AMAN UT BIBERENT CVM RE-
GINA, &c.)

Aman habet quidem adhuc non-
nihil spei, quod ad conuiuium Reginae
una cum Rege uocatus sit, sed ea spes
mutatur statim in desperationē. Re-
gina enim instituit in conuiuium gra-
uissimam accusationē coram Rege,
M v aduer-

aduersus Aman. Venditi, inquit, sumus ego & populus meus, ut conteramur, iugulemur & pereamus. Et hostis ac inimicus noster est pessimus ille Aman. Pietas Esther, supra commendata est. Et Esther aggressa est hoc negotium magna fide. Quid ergo hoc est, quod nunc accusat Amanum? An non prius omnibus mandatum est, ut non resistent malo, & ut obuertant alteram maxillam, impingenti alapam in dextram? Non enim hæc est noua lex, Christianis tantum lata, sed est uetus lex, etiam Iudæis tradita, cum dicitur: Mea est ultio & ego retribuam dicit Dominus. Quid ergo ad hanc accusationem, qua Regina resistit malo, & querit ultionem, dicendum erit? Profecto nequaquam damnanda est, sed

sed multis nominibus est iustissima. Primum, quia non est ex mendacijs & calumnijs composita, sed est uerissima. Deinde quia fit legitime, reo coram præsentem & audiente, ut habeat locum sese defendendi, si possit. Postremo, quia hæc accusatio est imploratio auxilij legitimi magistratus, & est petitio non illegitimæ sed legitimæ ultionis. Nam quod dicitur: Malo non esse resistendum, sed Deo ultionem relinquendam, intelligendum est de illegitima ultione. Nam qui non ulciscitur se priuata temeritate, sed inuocat legitimam opem magistratus, is uere dicitur relinquere ultionem DEO, hoc est, diuinæ ordinationi. Magistratus enim in hoc diuinitus

diuinitus ordinatus est, ut sit ultor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit. Quare accusatio Reginae est iustissima, ac non solum fuit licita, uerum etiam hoc tempore necessaria.

QVOD AVDIENS AMAN, IL-
CO OBSTUPUIT, &c.)

Aman obstupescit, obmutescit, & corruit prae mentis defectione super lectum, aut scamnum, quo sedebat Esther. Hoc est supplicium omnium impiorum. Priusquam enim agnoscunt magnitudinem peccati sui, uiuunt secure, contemnunt Deum, persequuntur pios, somniant se perpetuo fortunatos fore. Postquam autem reuelatur & obtruditur eis peccatum palam cognoscendum, confestim obmutescunt & desperant. Et qui antea

nullas

nullas non excusationes ac defensiones in manifestis etiam sceleribus, coram humano iudicio, summa eloquentia commemorare potuerunt, nunc iudicante Deo, ne mutire quidem uel sciunt uel audent. Apud Mattheum, is qui non erat ornatus ueste nuptiali, audit tantum, Amice quomodo huc intrasti, non habens uestem nuptialem, & continuo obmutuit. Et hoc est, quod etiam Psal. ait: Erubescant impij & deducantur in infernum, muta fiant labia dolosa. Quae loquuntur aduersus iustum iniquitatem, in superbia & in abusione. Obserua etiam hoc loco exemplum, quo probatur calumnias & mendacia non posse diu latere, sed diuina gubernatione patefieri, ut & piorum innocentia in lucem ueniat. Quare nihil impie suscipiendum

piendum est aduersus calumnias, sed si non potes innocentiam tuam legitime tueri, perdura in innocentia, & pietate. Tempus enim erit, quo non homines tantum sed & angeli refutabunt calumnias impiorum, & testabuntur de innocentia piorum.

REX AVTEM IRATVS SVR-
REXIT, ET DE LOCO CON-
VIVIT, &c.)

Et si ira Regis est iustissima, & supplicium, quod Rex iubet inferri Aman, est æquissimū, mirum tamen est, qd Rex non referat tantam causam tanti principis, ad cognitionem iudicum Regiorum, iuxta Persicam consuetudinem. Sed leges non inepte conferuntur cum telis aranearum, quas magnæ aues perrumpunt, & solæ muscæ

læ muscæ irretiuntur ipsis. Quare et si Aman iustissime adeoq; diuina administratione plectitur, tamen quod faciunt Reges per præcipitem iram, ut aliquoties est iniustissimum, ita semper est mali exempli.

ETIAM REGINAM VULT OP-
PRIMERE ME, PRÆSENTE, &c.)

Hoc non cogitauerat quidem Aman, (non enim uolebat Reginæ uim inferre, sed potius Reginæ simplex esse) non habet autem quod de iniustitia conquera. Equū em̃ & iustū supplicium est, ut si tu innocentē calumnijs & mendacijs oppresseris, uicissim calumnijs & mendacijs opprimaris. Peccat q mendaciū, mendatio compensat, sed ei, qui ante mendaciorum usus est, nihil accidit iniquitatis, si & ipse uicissim mendatio affligatur.

Si audire,

Si audire, inquit, nolueris uocē Domini, omni tempore sustineas calumniam, & opprimaris uiolentia, nec habeas, qui te liberet.

NECDVM VERBUM DE ORE
REGIS EXIERAT, &c.)

Hebræus legit. Verbū egressum est ex ore Regis & faciem Aman operuerunt, hoc est, Rex iussit Amanū abripi ad extremū supplicium. Quare serui Regis operiunt faciem eius, ut abducerent ipsum ad supplicium. Notum est illud apud Ciceronem & Liuium. Ilictor, colliga manus, caput obnubito, arbori infelici suspendito. Ex quo manifestum est, consuetudinem quondam fuisse damnatis caput obnubere, seu faciem uelare. Cæterum, priusq̃ Aman supplicio affectus

affectus esset, indicatum est Regi de cruce, quam Aman Mardocheo parauerat. Quare suspensus est huic cruci Aman, præcepto Regis. Hunc uitæ exitum habuit crudelissimus tyrannus & persecutor Ecclesiæ Domini. Atq̃ hoc est illud Dei iudicium, de quo Dauid in Psal. concionatur: Ecce perturit iniusticiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor in caput eius, & in uerticem ipsius, iniquitas eius descendet. Et iterum: Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros libani. Et transiui & ecce non erat, quaesiui eum, & non est inuentus locus eius. Quid ergo facias dum impij tyranni persequuntur Ecclesiam Dei,
N & infi

& infidiantur uitæ tuæ? Num derelinques Ecclesiam abnegatione tua? at hoc non est periculum fugere, sed in periculum incidere. Num despondabis animum de tua & Ecclesiæ salute? At certissima & uerissima est promissio Dei. Pro eo, inquit, quod derelicta fuisti & odio habita, & non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generatione & generationem. Et Christus: Ecce uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Quare non potes nec melius quicquam nec utilius facere, quam ut confirmata fide, imiteris Dominum tuum, qui eo magis deridet impios, quo crudelius persequuntur pietatem. Astiterunt Reges terræ & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus

& aduersus Christum eius. Dirumpamus uincula eorum & proiciamus a nobis iugum ipsorum. Qui habitat in cœlis iridebit eos, & dominus subsannabit eos. Et iterum: Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem iridebit eum, quoniam prospicit, quod ueniat dies eius.

CAP. VIII

DE ILLO DEDIT REX AD-
SVERVS ESTHER REGINAE
DOMVM AMAN, &c.)

Impius Aman pendet, quod supplicium præparatum erat pio Mardocheo. Mardocheus autem extollitur in eam dignitatem, qua Aman
N. n. antea

antea peditus fuerat. Domus quoque Aman, donatur Reginae Esther. Hoc plane illud est, quod in Psal. scribitur. Qui malignantur, exterminabuntur, Sustinentes autem Dominum ipsi haereditabunt terram. Et adhuc pusillum, & non erit peccator, quæres locum eius & non inuenies. Mansueti autem haereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Noli igitur æmulari in eo qui prosperatur in uia sua, in homine faciente iniustitias, desine ab ira & derelinque furorem, noli æmulari ut maligneris. Sed quid? nunc hoc & id genus alia exempla talem usum habent, ut discamus ex ipsis, quosuis pios expericulis & aduersis suis sic liberari, ut consequantur in hoc seculo opes & dignitates impiorum, quemadmodum

dum Esther & Mardocheus consecuti sunt bona Aman? Nihil certe minus. Extant quidem multa exempla, quibus manifestum est, quod pii in externis periculis seruati, consequantur oppressorum impiorum opes, etiam in hoc seculo. Sic enim Dauid, quem persecutus est Saul, accepit regnum Saulis, Sic Daniel coniectus in lacum Leonum seruatur, & consequitur principatum eorum, qui ipsum inuide accusauerant, hæc autem exempla, non sunt idcirco nobis proposita, ut sentiamus pios semper recipere mercedem pietatis in hoc seculo, oppressis externa & manifesta uolentia impijs, sed sunt proposita nobis, ceu cœlestia sigilla, quibus Deus confirmat, se pios semper seruaturum, quocumque id modo fiat. Postquam

N iiij enim

COM. IN LIBEL. ESTHER,
enim Adam peccauit, & per peccatum, mors in hunc mundū intrauit, non est ordinatum præsens illud seculum ad hunc usum, ut pii recipiant in eo omnem suam foelicitatem diuinitus promissam, sed ut in eo promissiones Dei discant, ac per fidem accipiant, sensum autem seu fructum rerum promissarum in uenturo seculo consequantur. Nam q̄ nonnulli pii, etiam in hoc seculo, impijs mirabiliter oppressis, seruati sint externo auxilio, idcirco factum est, ut Deus significaret se adhuc rerum potiri, & omnia gubernare, & ut his miraculis confirmaret fidem piorum, q̄ etsi non uident seruari in hoc seculo mirabiliter, Deus tamen reposuit eis ueram salutem, suo & tempore & seculo reuelandam. Interea autem temporis,

IOAN. BRENTII. C
ris, cōtenti simus Euangelio seu promissione Dei, & quod ad Paulū rogantem, ut abscederet angelus Sathanæ, dictum est. Sufficit tibi gratia mea, hoc idem etiam nobis semper dici existimemus. Nam si Deus complectitur nos gratia sua propter Iesum Christum, quæ, obsecro, calamitas, imo quæ mors potest nobis nocere? Siue uiuimus, inquit Paulus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, & reuixit, ut mortuis ac uiuentibus dominetur.

OBSECRO VT NOVIS EPISTOLIS, VETERES AMAN LITERAS INSIDIATORIS, &c.)

Esther non solum impetrat, ut re-
N iij tractetur

tractetur prius edictum, quo mandatum erat, ut uno die omnes Iudæi trucidarentur, sed etiam impetrat, ut uicissim eo die hostes Iudæorum occidantur. Exemplar huius retractationis extat inter Apocrypha, & est sumptum ex Iosepho, qui more suo recitauit, quid uerissimiliter, pro suo iudicio, scribi potuerit. Quales etiam sunt orationes Liuianæ, & aliorum historiographorum. Hic ergo confidera mihi potentiam dextere excelsi. Edictum Regis antea propositum, magna erat autoritate confirmatum, & iuxta Persicam consuetudinem non uidebatur possibile, ut retractaretur. Et tamen, cum cor Regis sit in manu Dei, edictum Regis diuina gubernatione ita inuertitur, ut plane contrarium statuatur. Quare edicta Regum aduersus

aduersus pietatem non sic formidanda sunt, ut propter ipsa desermus uel confessionem uel patrociniū piæ doctrinæ, sed de clementia Dei bene sperandum est, & in uocatione Dei pergendum, certa persuasione concepta, quod qui propter Ecclesiam & piam doctrinam misit unigenitum filium suum in hunc mundum, & exci-
tauit eum a mortuis, ac iussit eum sedere à dextris suis, is Ecclesiam ac pi-
am doctrinam insaniēte etiam nū,
& contradicente uniuersa huius mundi potentia, adeoque resistentibus omnibus portis inferi, seruaturus sit. Et si enim crudelia potentum edicta minantur grauissima quæque supplicia, & aliquoties pios etiam opprimunt, ac neci tradunt, tamen qui in Christo occumbunt, non moriuntur,
N v sed

sed uiuunt, non pereunt, sed cū uniuersa Ecclesia, in Christo seruantur. Ac finge mihi nec Amanum suspensum, nec edictum Regis retractatū, sed Iudaeos, adeoque Mardochæum ipsum, in Persia trucidatos fuisse. Quid enim Ecclesia periisset? certe nec ea quæ in cælo est, nec ea quæ in terra est, periisset. Nā qui occubissent in fide seminis Abrahæ, hoc est, Christi, his mors fuisset lucrum, & liberatio ab omnibus malis. Et, qd Ioannes ait, Deus fecisset, ut uel ex lapidibus surrexissent in terra filij Abrahæ, tantum abest, ut Ecclesia e terris ante nouissimum diem tyrannide Regis Persici, auferri potuisset. Da enim aut Ecclesiam in terris, aut nouissimum huius seculi diem. Inter hæc nullum est medium. Si autem
manet

manet Ecclesia in terris, ad extremū usq; diem huius mundi, manebunt etiam omnia quæ Ecclesiæ sunt necessaria, uidelicet ministerium Euangelij & Sacramentorum, ac regna, imperia & politia, quæ sint Ecclesiæ & Euangelij hospicia. Habes & hoc loco in Rege Assuero exemplum honesti animi, quod malit iniquum & crudele edictum ingenue retracta re quā pertinaciter tueri. Alij, ut constantes & prudentes uideantur, defendunt manifestam crudelitatem & impietatem. At hæc demum uera est uirtus, ut errorem agnoscas & corrigas, non ut per uicaciter eum defendas. Nec pudere te debet sententiæ Spiritus sancti cedere, qui ait: Omnis homo

COM. IN LIBEL. ESTHER,
Omnis homo mendax, & in eorum
esse numero, qui non sunt perfecti
in hac carne, sed crescunt adhuc in
gratia & cognitione Domini DEI
nostri &c.

ERAT AVTEM TEMPVS TER-
TII MENSIS QVI APPELLATUR
SIVAN, &c.)

Tertius mensis Hæbreis dicitur
סיון Siuan, & respondet partim Ma-
io, partim Iunio nostro. Meminit au-
tem scriptura temporis, ut indicet
quanto tempore Iudæi in maximis
periculis, sine omni externa consola-
tione uersati, & quasi derelicti fue-
rint. In primo enim mense editum
est edictum aduersus Iudæos, quem
admodum supra cap. iij. scribitur.
Nunc autem retrahitur illud edictum
in tertio

IOAN. BRENTII CIII
in tertio mense. Itaque Iudæi interea
temporis sustinent grauissimas ten-
tationes de cædibus & internitione
ipsorum. Cæterum, quod Deus non sta-
tim afferat sensibilem opem affli-
ctis, sed sinat eos uehementer pertur-
bari, suo id facit consilio, & magno
piorum commodo. Differt enim o-
pem, non quod non uelit ferre opem,
sed ut exerceat fidem, & excitet in no-
bis inuocationem. Præterea ut faciat
liberationem iucundiores, & red-
dat pro magna afflictione, magnum
gaudium. Dicit enim in Esaia cap.
liij. Ad punctum in modico dereli-
qui te, & in miserationibus MAGNIS
congregabo te. In momento indigna-
tionis abscondi faciem meam parum
per a te, & in misericordia SEMPI-
TERNA colligam te. Et in Threnis
Ieremiæ.

Ieremiae. Non repellat Dominus in
 æternum. Et si affligit, miserebitur
 secundum multitudinem miserationum
 suarum. Quare quanto maiores
 & diuturniores sunt afflictiones,
 tanto certiores spes de liberatione
 Dei & salute nostra concipiamus, &
 eam spes inuocatione nominis Dei
 sustentemus.

*70 xi Dues dies manet
 eos tunc non speret vultu*

IUDÆIS AVTEM NOVA LVX
 ORIRI VISA EST, GAVDIVM, &c.)

Non solum Iudæi consequuntur
 liberationem, sed & magno honore
 afficiuntur a gentibus. Gentes con-
 gratulantur Iudæis, & multi ex gen-
 tibus accipiunt hac occasione veram
 cognitionem Dei, ac fiunt, abiecta
 idololatria, sectatores veræ religio-
 nis. Memorabile exemplum, quo
 agnoscitur

agnoscimus qualis sit euentus sum-
 morum periculorū populi Dei seu
 Ecclesiæ. Iudæos manebat extrema
 interitio, in Monarchia Persica.
 Et haud dubie multi ex impijs siue
 Iudæis, siue gentibus dixerunt. Vbi
 est Deus eorum? Sed quo maius est
 periculum, eo illustrior fit gloria
 Domini Dei nostri & Ecclesiæ eius.
 Quanta, obsecro, fuit tyrannis Æ-
 gyptiorum, qua opprimebantur
 Israelitæ? & tamen quo crudelior
 erat, eo propinquior & gloriosior
 fuit liberatio. Vetus & verum est di-
 ctum. Tunc venit Moyses, cum du-
 plicantur lateres, hoc est, tunc proxi-
 ma est salus, cū maxima est afflictio.
 Capta arca Domini a Philistinis, ui-
 debatur religio Israelitarū interisse.
 Hac autē occasione non confirmatur
 tantum.

tantum, uerum etiam illustratur. De
 uastata urbe Hierusalem à Nebucad
 Nezare, & eiectis Iudæis in exiliū,
 Ecclesia Domini uidebatur extrema
 internitione perire, sed ea deuastatio
 fuit dilatio Ecclesiæ, tantum abest,
 ut fuerit eius exitium, quemadmodū
 ex Daniele manifestum est. Dicit &
 Christus: Inijcient in uos manus suas
 & persequentur. Trademini etiam a
 parentibus, & fratribus, & cognatis,
 & amicis. Erit afflictio magna super
 terram. Sed addit: His fieri incipien
 tibus suspicite & attollite capita ue
 stra, quoniam appropinquat redem
 ptio uestra. His & id genus alijs ex
 emplis testatus est Deus admirabile
 suam potentiam, industriam & cle
 mentiam, q̄ quæ apud homines ui
 dentur panolethria, ea sunt Deo or
 gana

gana salutis Ecclesiæ suæ. Quod autē
 de salute uniuersæ Ecclesiæ dicitur,
 hoc pertinet etiā ad priuatum quem
 uis, qui est membrū Ecclesiæ. Non
 pro eis, inquit Christus, rogo tan
 tum, sed & pro ijs, qui credituri sunt
 per sermonem eorum in me. Quare
 calamitates, quamuis magne, debent
 nos magis ad fidem inflammare q̄ a
 fide in desperationem deiicere.

CAP. IX.

IGITUR DYODECIMI MENSIS
 QVEM ADAR VOCARI, &c.)

Superiores, inquit, Iudæi esse cœ
 perunt, & se de aduersarijs uindica
 re. Quid ergo illud est quod dicit:
 Mea est uindicta, & ego retribuam.
 O Hoc est

Hoc est uerbum Dei, quo non significatur, quod nunquam ulla iniuria sit uindicanda, sed quod non debeat uindicta priuata temeritate, illegitime, & absque uocatione Dei. Vindicta autem, qua Iudaei ulciscuntur iniurias suas in Persica Monarchia est legitima. Non enim trucidant quosuis Persas, quis enim fuisset modus caedis? & quomodo Persae, qui tunc rerum potiebantur, potuissent tantam saeuitiam Iudaeorum ferre? sed trucidant eos, qui, edito priori edicto Regis, manifestas iniurias Iudaeis intulerant, & fortassis facultates eorum ante decretum die abstulerant, aut etiam quosdam interfecerant. Ac trucidant eos, non priuata auctoritate, sed primum auctoritate Dei, qui promiserat Israelitis uictoriam super hostes suos, deinde Regis Persici,

Persici, qui dabat eis publico edicto gladium in manus, ut ulciscerentur aduersarios suos. Quare haec est diuina ultio, quam Deus retribuit impijs, ministerio Iudaeorum. Hoc autem exemplum nobis propositum est, non ut usurpemus uindictam iniuriarum, priuato arbitrio. Benefacite, inquit, ijs, qui uos odio prosequuntur, sed ut agnoscamus seueritatem diuinæ iræ aduersus impios populi Dei persecutores, & ut in persecutione certissimam liberationem per fidem expectemus, ac uocationi Dei obediamus.

PERCVSSERVNT IVDÆI INIMICOS SVOS PLAGA MAGNA, &c.)

Eodem die, quo Iudaei debebant trucidari, trucidantur hostes eorum.

O ij Idem

Idem exemplū habes supra in Amara-
no, qui eidem cruci suspensus est,
quam Mardochæo parauerat. Sic
Ægyptij eodem mari obruebantur,
ad quod coëgerant Israelitas obruen-
dos. Sic & Saul, qui obiecerat
Dauidem Philistinis trucidandum,
a Philistinis oppressus est, & Dauid
consecutus est regnum Saulis. Hæc
docent partim fidem in perferenda
persecutione impiorū, partim timor-
em Dei, ut caueamus ab inferenda
alijs iniuria. Nam quod alteri iniu-
ste inferre cogitas, hoc diuina guber-
natione in caput tuū recidet. Syrach
ait: Qui in altum mittit lapidem, su-
per caput eius cadet. Et plaga dolo-
sa, dolosi diuidet uulnera. Qui foue-
am fodit, incidet in eam. Qui statuit
lapidē proximo suo, offendet in eo.

Rem-
mora-
tio

Qui

Qui laqueum alij ponit, peribit in
illo &c.

ET DECEM FILII AMAN IN
PATIBVLO SVSPENDANTVR, &c.)

Esther nō est contenta, q̃ Aman
suspensus sit, sed rogat ut etiam filij
Aman suspendantur. Hoccine est
pietatis? An non scriptum est: Non
occidentur patres pro filijs, nec filij
pro patribus, sed unusquisq̃ pro
peccato suo moriet̃. Et iterum: Non
portabit filius iniquitatē patris sui?
Recte. Si quidem filius fuerit inno-
cens. Iudicante autem Domino, nec
pater nec filius est innocens. Non e-
nim iustificatur in conspectu tuo om-
nis uiuens. In diluuio iudicabat Do-
minus. Itaq̃ perierunt simul paren-
tes & infantes. In incendio Zodomę

O in iudi-

iudicabat Dominus. Quare absump-
 ti sunt igni tam patres q̄ liberi. Sic
 & in Monarchia Persica iudicabat
 Dominus contra Amanum & mani-
 festos hostes Iudæorum. Quare filij
 Amani & hostium, non iniuria truci-
 cidantur. Scriptum est hoc in admo-
 nitionem parentum, ut excitentur ad
 sectandam pietatem, ne una cum ip-
 sis trahant etiam liberos suos in exi-
 tium, id quod factum est ab Eli, Sa-
 le, Ierobeamo, Ahabo, & multis alij.
 Hæc seueritas Dei extat in De-
 calogo. Visitans iniquitatem patrum
 in filios, in tertiam & quartam gene-
 rationem eorum, qui oderunt me.

NEC EORVM AB ILLIS DE-
 REPTA EST SUBSTANTIA, &c.)

Iudæi non acceperunt facultates
 interfectorum, siue quod in Regium
 fiscum

fiscum relatæ sint, siue quod ad-
 moniti à Mardocheo, quanta se-
 ueritate Deus sit ultus Saulem, cum
 aliquid ex præda Amalec reposuisset,
 abominati fuerint omnia bona
 Amani Amalechitæ, & aliorum ho-
 stium, qui etsi ipsi non erant Amale-
 chitæ, tamen quia consenserunt cum
 Amano, iudicati etiam sunt cum om-
 nibus facultatibus suis maledictioni
 obnoxij esse. Cogita nunc mihi q̄
 horribilis res sit impietas, propter
 rea quod non solum reddat homi-
 nem, qui eam designat, uerum etiam
 hominis familiam, facultates, &
 quæcunq; nomine bonorum ueni-
 unt, execranda & abominabilia.
 Quare, ne te unâ cum familia & om-
 nibus rebus tuis maledictioni obij-
 cias, suscipe studium ueræ pietatis,
 O iij per

COM. IN LIBEL. ESTHER,
per fidem in Christum Iesum, qua
una reficit, ut coelestem omnium re-
rum benedictionem consequaris.

SCRIPSIT ITA QVE MARDO-
CHAEVS OMNIA HAEC ET LI-
TERIS COMPREHENSA, &c.)

Hic locus mouet quosdam, ut sen-
tiant Mardochæum hunc Libellum Est-
her conscripsisse. Philo aut in fragme-
to suo ita dicit: Ioiakin pontifex scri-
psit gesta Esther & instituit memo-
riam Purim, hortante illum per literas
Mardochæo. Ex his uerbis Philonis
habet Mardochæum adnotasse qui-
dem capita huius Historiæ, pontifi-
cem autem Ioiakimum conscripsisse
libellum, & autoritate sua confirma-
se institutionem festi, quod uoca-
runt, Purim. Res igitur gesta Esther
duobus

IOAN. BRENTII. CIX
duobus modis commendata est po-
steritati, Altero, publico & uulgato
scripto, Altero, institutione dierum
festorum Purim. Hic enim Libel-
lus scriptus est, nec propter Mardo-
chæum, nec propter Esther, nec pro-
pter eos Iudæos, qui hoc tempore ui-
tam agunt, sed propter uniuersam Ec-
clesiam DEI. Et scriptus est, non ad
commendandum nomen hominis cu-
iusdam uel Mardochæi uel Esther,
sed ad commendandum nomen Do-
mini Dei nostri, uidelicet, at Eccle-
sia cognoscat ex his gestis rebys,
quanta cura, quanta potentia & indu-
stria Deus tueatur populum suum,
quanta item seueritate, & grauitate
deiciat impios populi sui persecuto-
res. Iudæi, qui nostro tempore hoc
nomine gloriantur, mirum in modum
O v sibi

sibi placent lectione huius Historie.
 Et si pius quispiam magistratus tra-
 ctauerit ipsos seueriter, ac ejiciat eos
 è finibus suis, tribuunt ei cogno-
 men Aman, & hoc unum sperant ac-
 spirant, ut liceat ipsis uindictam su-
 mere de hostibus suis, hoc est, Chri-
 stianis, inter quos uitā agunt, quem-
 admodum hæc Historia testatur lu-
 dæos de hostibus in Persia uindi-
 ctam sumplisse. Hæc est impiorum
 ludæorum gratitudo, quam repen-
 dunt Christianis pro hospicio, pro
 maximo scilicet beneficio, maxima
 malefacta, hoc est, cedem & latroci-
 nia. At non habent, quod hoc tem-
 pore de Historia Esther glorientur.
 Pertinet enim hæc Historia ad popu-
 lum & Ecclesiam Dei. ludæi autem,
 quia abiecerunt Christum, uerum se
 men

men Abrahæ, non sunt amplius po-
 pulus Dei, nec Ecclesia eius, sed per-
 tinent ad Ismael & Esau, qui semper
 uerum semen Abrahæ persecuti sunt.
 Et quia ueros Israelitas, qui sunt Chri-
 stiani, eodem odio prosequuntur,
 quo quondam Aman eos persecutus
 est, manifestum est ipsos esse cogna-
 tos & affines Amani Amalechitæ,
 quæ gens summa semper inuidia ex-
 tremam Israelitarum internitionem
 spirauit. Quare tantum abest, ut lu-
 dæi qui nunc sunt, possint sibi ali-
 quam spem liberationis suæ, & exi-
 tij Christianorum, ex hoc libello
 polliceri, ut magis in Amano extet
 manifestum exemplum, quod cum
 coeperint cadere ante Ecclesiam Chri-
 sti, nunquam poterunt sese eriger-
 re, nisi conuertantur ad Christum,
 qui

qui solus est salus nostra. Porro, dies festi, qui instituuntur, uocati sunt, Purim, hoc est, Sortes, **¶** Pur enim significat sortem. Sic autem dicti sunt ab ea sorte, qua Aman inquisiuit foelicem mensem & diem ad trucidandos Iudæos, de qua supra cap. tertio scriptum est. Sed quid est, inquis, quod instituant novos festos dies, cum tamen in lege scriptum sit. Quod precipio tibi, hoc tantum facias. Nec addas quicquid nec minuas. Numerus autem dierum festorum in lege certus est & definitus. Cur ergo his adduntur noui dies festi? Esaias quoque dicit: Frustra me colunt docentes doctrinas, mandata hominum. Dicemus igitur hanc dierum Purim institutionem fuisse humanum commentum. De hac re sic sentiendum est, quod
cum

cum scriptura dicat de lege Moysi. Nec addas quicquid nec minuas, loquatur tantum de cultu Dei. Voco autem nunc cultum Dei, ea sacra quæ instituta fuerunt ad expiationem peccatorum, qualia sunt sacrificia, & quæcunque ad ipsas sacrificiorum ceremonias atque peractiones pertinebant. Itaque Ierobeam dicitur addidisse aliquid legi, quod instituerit novos cultus, noua genera sacrificandi, aut transtulerit sacrificia ad illegitima loca contra legem. Sic dicuntur legi aliquid addidisse, qui sacrificauerunt in excelsis, in lucis, & alijs illegitimis locis. Quare etsi sentiebant se his sacrificijs uerum Deum colere, tamen impie aduersus Deum peccabant, propterea quod abutebantur sacrificijs aduersus uerbum Dei. In institutione autem

nē autem dierum Purim non est a Pontifice & Mardochæo peccatum, quia cum lex dicit: Nec addas quicquam nec minuas, non loquitur de ordinationibus politicis, quæ publice tranquillitatis uel alterius præsentis utilitatis gratia instituuntur: In hunc ordinem non tantum referenda sunt illa, quæ post legem Mosi de successione hæredum cōstituta sunt, quale est illud, quod Philo cōmemorat de successione Ahischarim. Et uerisimile est multa id genus ordinata fuisse per Reges in Israel, quæ non fuerunt quidem contra legem, non sunt autem diserte in lege comprehensa. Quis enim legislator posset paruo uolumine cōprehendere omnes humanos casus, in tanta populi multitudine? Hæc, inquam, & alia id genus

id genus non tantum referenda sunt in numerum politicarum ordinationum, sed etiam ea quæ instituta fuerunt ad conseruandā memoriā diuinorum miraculorum, & ad admonendos homines de præsentis rerum calamitate. In hunc usum institutus fuit cantus Psalmorum, uidelicet, nō ut cantu redderetur Deus propicius, sed ut homines erudirentur Psalmis ad pietatem, & admonerentur de diuina clementia miraculis etiamnum comprobata. In hunc usum instituit Samuel statuam adiutorij, quem admodum scriptum est in priori libro Samuelis cap. septimo. Instituit autē hanc statuā, nō ut adoraret, sed ut esset publicū testimoniū eius uictorie, quam Israelitæ ex Philistinis, diuino ac coelesti miraculo reportassent: Fuerunt

Fuerunt & ieiunia usitata, non ut cultus Dei, hoc est, ut expiatio pro peccatis, sed ut humana disciplina, qua homines admonerentur de praesenti periculo, & retinerentur in officio precationis. Sic & instituti fuerunt dies festi Purim, non ut cultus Dei, hoc est, ut satisfactio peccatorum, sed ut civilis ordinatio, quae testaretur ea, quae in Esther descripta sunt, non esse humana commenta, sed reipsa sic gesta, & ut hac anniuersaria memoria bonitas Dei erga Ecclesiam suam, ac seueritas eius erga impios publice commendarentur. Quare instituire hos festos dies, non fuit aliud quid legi addere, sed potius legem, quae exigit ut mirabilia Dei opera praedicentur, conseruare.

CAP. X.

CAP. X.

REX VERO ASSVERVS OMNEM TERRAM, &c.)

Quae scriptura hoc loco de tributis & magnitudine imperij Darij, seu Assueri commemorat, supra indicauimus. Et Herodotus nonnulla de his scripta reliquit. Utinam autem extarent ea Medorum & Persarum Chronica, quorum hic fit mentio. Possemus enim ex his omnia certius cognoscere, quam ex illis scriptorum fragmentis. Et tamen maxime sunt habendae gratiae Domino Deo nostro, quod uel pauca illa beneficio suo, tanta serie seculorum, in tantis regnorum mutationibus, inter

COM. IN LIBEL. ESTHER,

tot arma & ignes, in tam uarijs casibus, & tanto rerum discrimine conseruata, & ad nos usque propagata sint.

QVAERENS BONA POPULO
SVO, &c.)

Magna laus est Mardochei, quod tantam curā populi seu Ecclesiae Dei susceperit, ut priuatus adhuc, nullū non periculum adierit, quo Ecclesiam iuaret, & postea in maximam dignitatem euectus, omnem operam suam ad conseruandā Ecclesiam contulerit. Hoc est officiū Principum, quo certe non tantum Ecclesiam iuant, sed etiam suae ipsorum salutis consulunt. Nec est alia ratio, qua seruari possunt, nisi ipsi pro sua uirili & uocatione seruent Ecclesiam:

Reliqua,

IOAN. BRENTII. CXIII

Reliqua, quæ post hanc περιεχομένη decimi capituli in uulgatis libris sequuntur, non sunt Canonica, nec habentur in Hebreo libello Esther, sed sunt huc ex Iosepho transposita et habentur inter ἀποκρυφα, hoc est, Abscondita seu domi reposita, quæ etsi suam priuatim utilitatem afferunt, tamen non habent publicam auctoritatem. Diximus & de his antea quædam. Quare umbilici loco illud Pauli addemus. Quæcunque præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam

& consolationem scriptu-

rarum spem habeamus.

✱

ἡμεῖς ἐν ὑπομονῇ δεῖται.

P. II DE

DE DARIO

FILIO HYSTASPI

QVEM METASTHENES VOCAT

Artaxerxem Assuerum, Et qui
fuit maritus Esther. Ex

IUSTINO.

CYRO successit filius Camby-
ses, qui imperio patris Ægypti
tum adiecit, sed offensus super-
stitionibus Ægyptiorum, Apis, cer-
terorumq; Deorum aedes dirui iu-
bet. Ad Ammonis quoq; nobilissi-
mum templum expugnandum exer-
citum mittit, qui tempestatibus &
arenarū molibus oppressus interiit.
Post hæc per quietem uidit fratrem
suum Smerdim regnaturum, quo
somnia exterritus, nō dubitauit post
sacrilegia, etiam parricidium facere.

Erat

Erat enim difficile, ut parceret suis,
qui contemptu religionis, grassatus
etiam cōtra deos fuerat. Ad hoc tam
crudele ministerium, Magum quen-
dam ex amicis delegit, nomine Pra-
xaspem, Interim ipse gladio sua spon-
te euaginato, in foemore grauius
uulneratus occubuit, poenalq; luit,
seu imperati parricidij, seu sacrilegij
perpetrati. Quo nuncio accepto,
Magus ante famam amissi regis oc-
cupat facinus, prostratoq; Smerde
cui regnum debebatur, fratrem su-
um subiecit Smerdim. Erat enim
oris & corporis liniamenti persimi-
lis, ac nemine subesse dolum arbi-
trante, pro Smerde, rex Smerdis con-
stituitur. Quæ res eo occultior fuit,
quod apud Persas persona regis sub
specie maiestatis occultitur. Igitur

P iij Magi

Magi ad fauorem populi conciliant
dum tributa & militiæ uocationē in
triennium remittunt, ut regnum qd
fraude quæsierant, indulgentia &
largitionibus confirmarent, quæ res
suspecta primo Otani uiro nobili, &
in coniectura sagacissimo, fuit. Itaq;
per internuncios quærit à filia, quæ
inter regias Pallacas erat, an Cyri re-
gis filius Rex esset. At illa nec se sci-
re ipsam, ait, nec ex alia posse cog-
noscere, quia singulæ separatim re-
cludantur. Tum pertractare dormi-
enti caput iubet. Nam Mago Cam-
byses aures utraq; præciderat. Fac-
tus deinde per filiam certior sine au-
ribus esse Regem, optimatibus Per-
sarum rem indicat, & in cædem falsi
Regis impulsos sacramento religio-
nis obstringit. Septem tantum con-
scij fuere

scij fuere huius coniurationis, qui ex
continenti, ne dato in poenitentiam
spatio, res per quenquam narrare-
tur, occultato sub ueste ferro ad re-
giam pergunt. Ibi obujs interfectis,
ad Magos perueniunt. Quibus ne
ipsis quidem animus in auxilium su-
um defuit. Siquidem stricto ferro
duos de coniuratis interficiunt. Ipsi
tamen corripuntur a pluribus, quo-
rum alterum Gobryas amplexus Ma-
gum, cunctantibus socijs ne ipsum
pro Mago transfoderent, quia res
obscurum loco gerebatur, uel per su-
um corpus adigi Mago ferrum ias-
sit. Fortuna tamen ita regente, illo
incolumi Magus interficitur. Occi-
sis Magis, magna quidem gloria
recuperati regni principum fuit, sed
multo maior in eo, quod cū de regno
P. iij ambige-

ambigerent, concordare potuerunt.
Erant enim & uirtute & nobilitate
ita pares, ut difficilem ex his popu-
lo electionem æqualitas faceret. Ipsi,
igitur uiam inuenerunt, qua de se
iudicium religioni & fortunæ com-
mitterent. Pacti inter se sunt, die sta-
tuta omnes equos ante regiam pri-
mo mane perducerent, & cuius equus
ante solis ortum hinnitum primus
edidisset, is Rex esset. Nam & so-
lem unum Deum Persæ esse credunt,
& equos eidem Deo sacros ferunt.
Erat inter coniuratos Darius Hysta-
spis filius, cui de regno sollicito equi
custos ait, si ea res uictoriam mora-
retur, nil negotij superesse, proinde
nocte equam, pridie ante constitu-
tam diem, ad eundem locum ducit,
ibique equæ equum admittit, ratus ex
uoluptate

uoluptate ueneris futurum, quod
uenit. Postera die cum ad statutam
horā omnes uenissent, Darij equus
cognito loco ex desyderio fœminæ
hinnitum statim edidit, & segnibus
alijs fœlix auspicium domino pri-
mus emisit. Tanta moderatio cæte-
ris fuit, ut audito auspicio confestim
equis desilierint, & Darium regem
salutarint. Populus quoque uniuersus
secutus iudicium principū, eundem
constituit regem. Sic regnum Persa-
rum septē nobilissimorum uirtute que-
situm, tam leui momento in unū col-
latū est. Incredibile prorsus pro tan-
ta pietate gessisse eos, quod ut eripe-
rent à magis, mori non recusarent,
quantū præter formā uirtutē hoc
imperio dignam & cognatio Dario
iuncta cum pristinis regibus
fuit. P v DE

DE HOC DARIO CO-
piōsius scribit Heródotus
in θαλεία.

AVGVSTINVS, IN EPI-
STOLA AD EDICIAM, 199. DE
ornatu Esther & coniugio eius
cum Assuero.

QVOD etsi aliqua dura condi-
tione cogereris, posses habe-
re in superbo cultu cor humi-
le. Nempe apud Patres, Esther illa
Regina Deum timens, Deū colens,
Deo subdita, marito Regi alienige-
næ non eundem secum toleranti Deū,
tamen subiecta seruiebat, quæ cum
extremo periculo, non suo tantum
sed etiam gentis suæ, quæ tunc erat
populus Dei, Domino prosternere-
tur

tur orando, in ipsa oratione sua di-
xit, ita sibi esse ornatum regium, si-
cut pannū menstrualementis, & ita oran-
tem confestim exaudiuit, qui cordis
inspector eam uerum dicere sciuit.
Et utiq; maritum habebat multa-
rum mulierum uirum, & deo-
rum alienorū, falsorumq;
cultorem.

ERRATA.

In Philemone.

Fol. 6. fac. 2. ~~pro uiciat, lege, uiciata.~~

In Esther.

Fol. 9. fac. 2. ~~pro ordinasse, lege, ordinauerit.~~

Fol. 32. fac. 2. ~~pro confessione, lege, concessione.~~

Fol. 33. fac. 2. In aliquibus chartis habes (coniuga-
tia) pro quo legendum est, coniugij.

Τέλος.

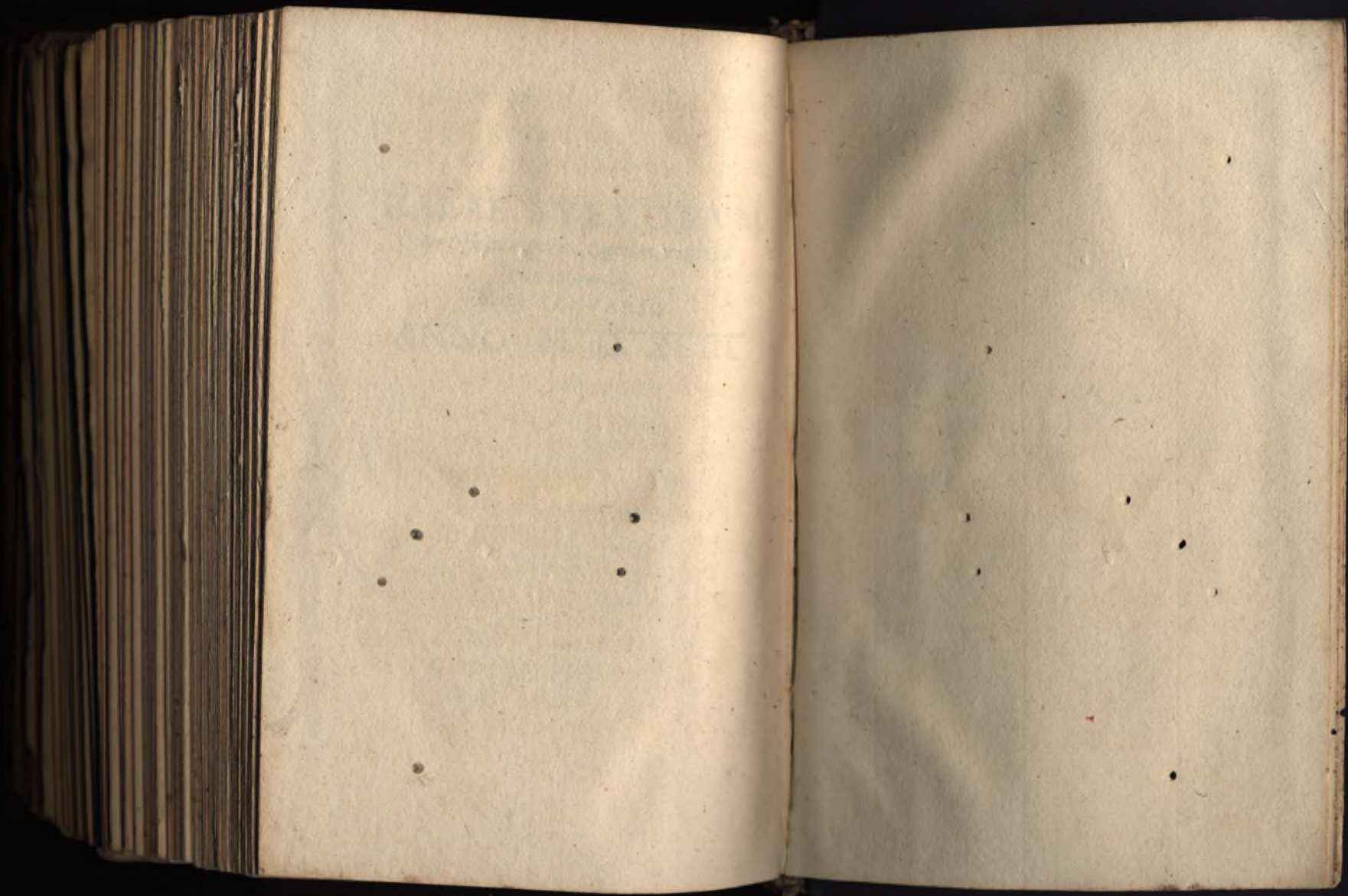
HALAE SVEVORVM

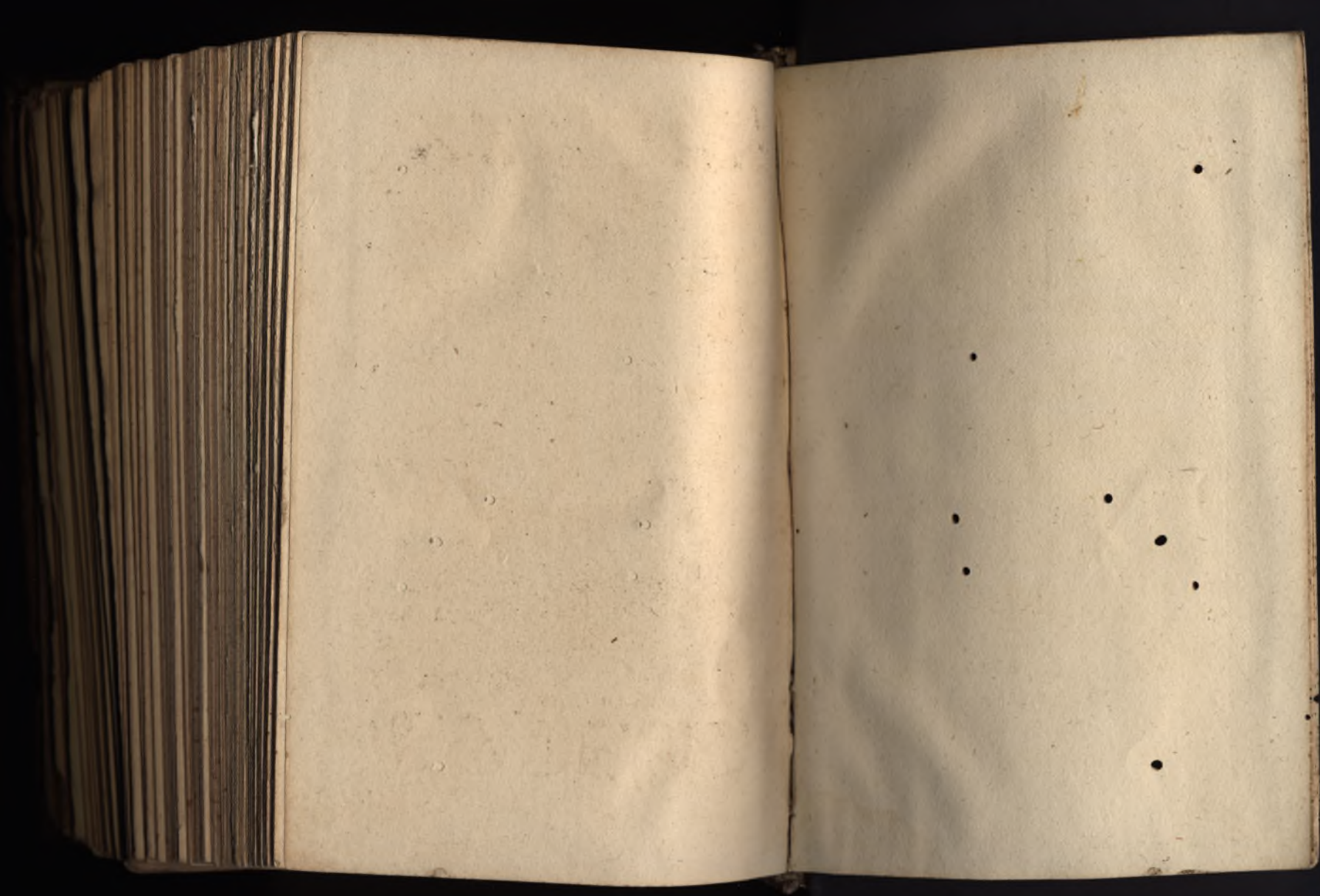
Ex Officina Pancratij Quecken, expensis

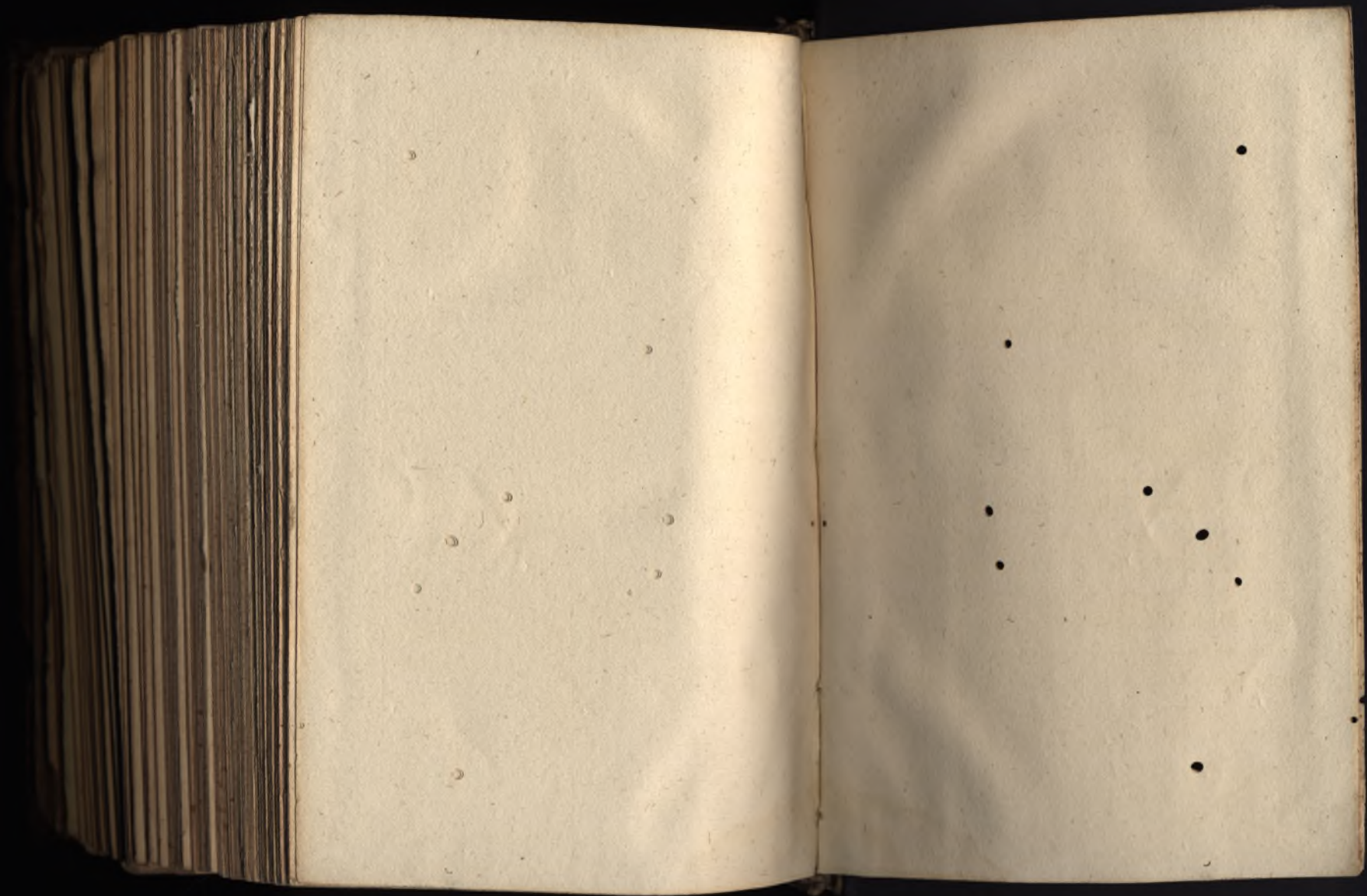
Petri Brubacchij.

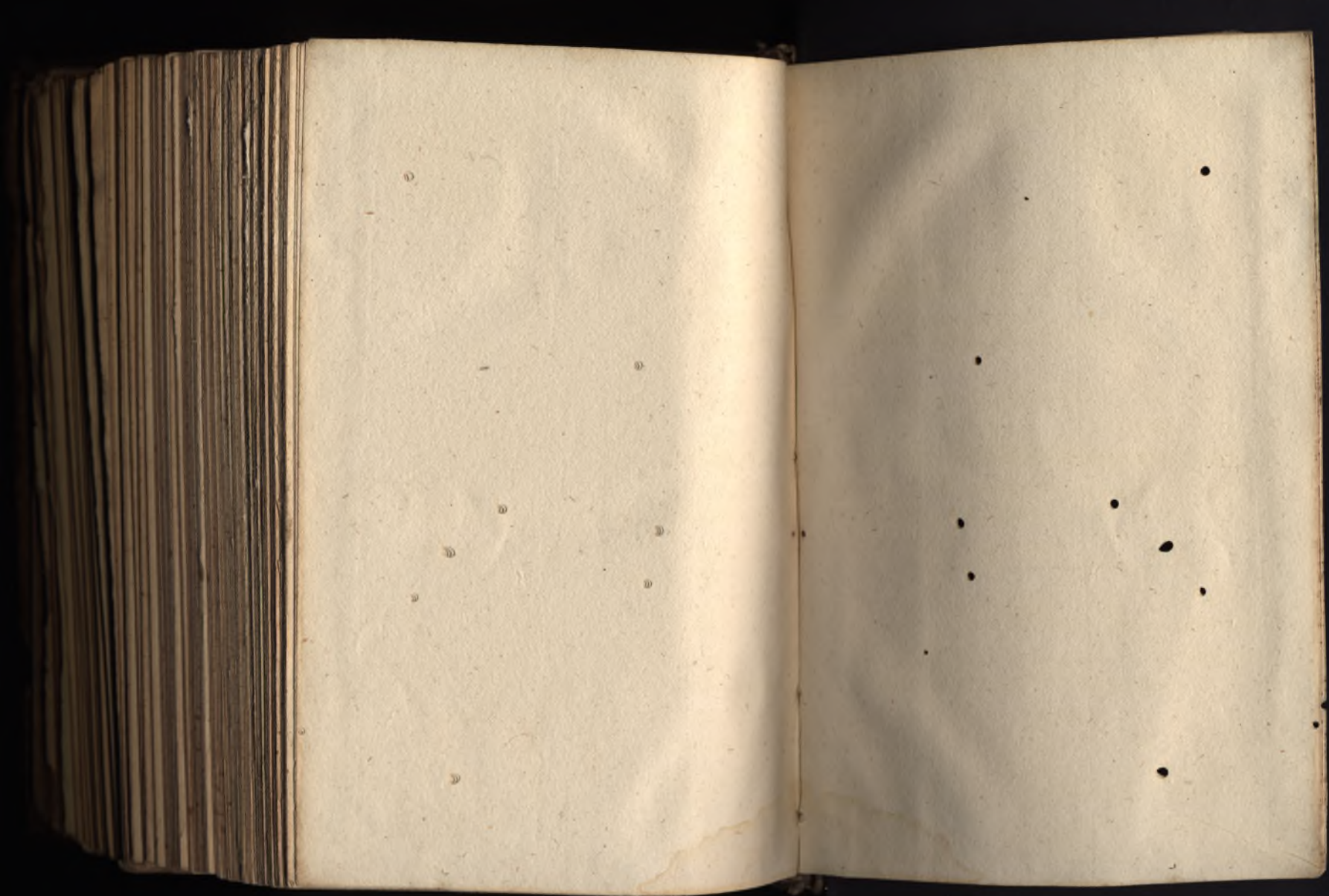
Mense IANVARIO.

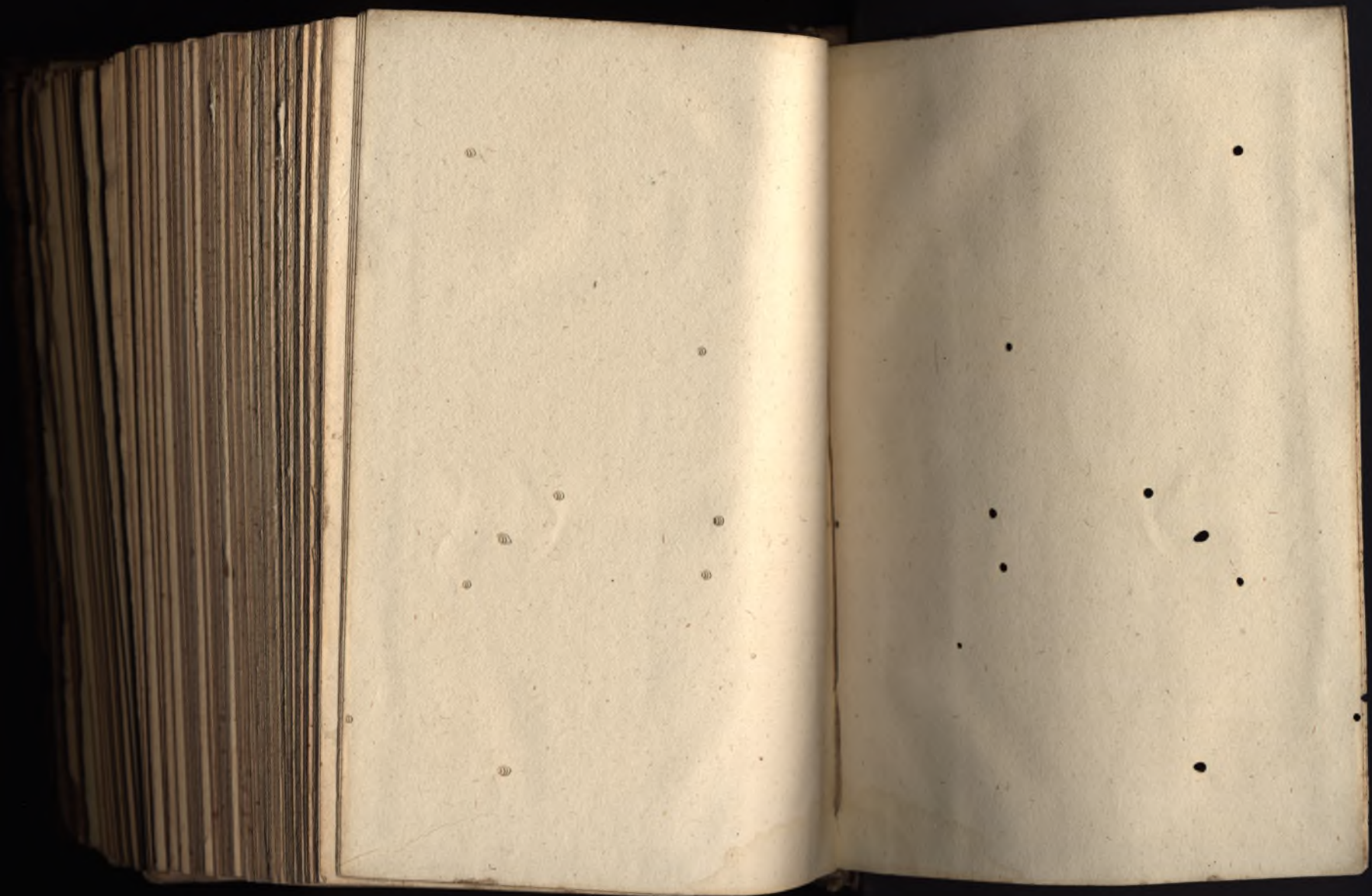
ANNO M. D. XLIII.

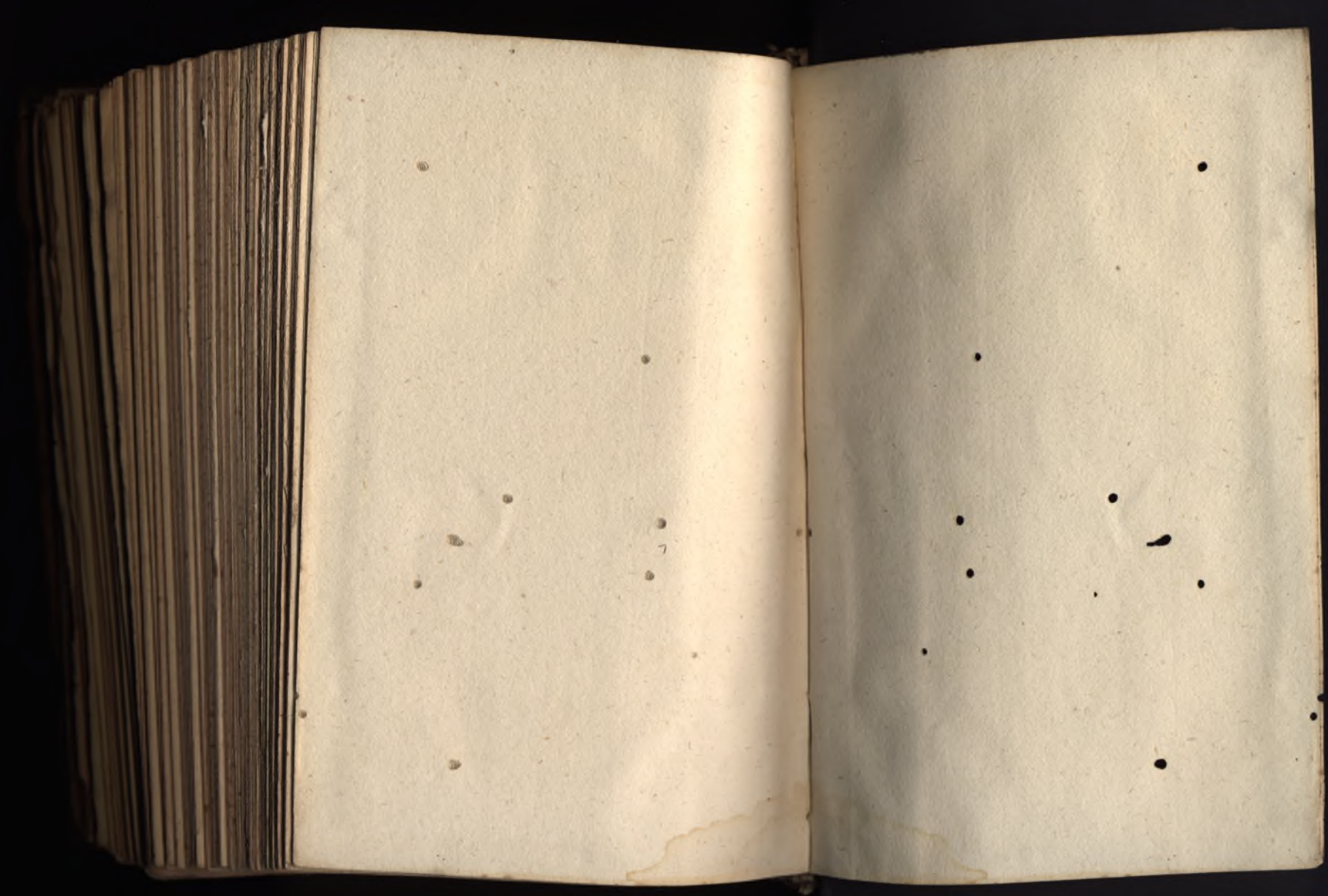

mon
wuz
cuz
X
aig
aly
iz
ma
ow
ay
fo
quay
libo
llyg
cme
om
uo
a
ioia

